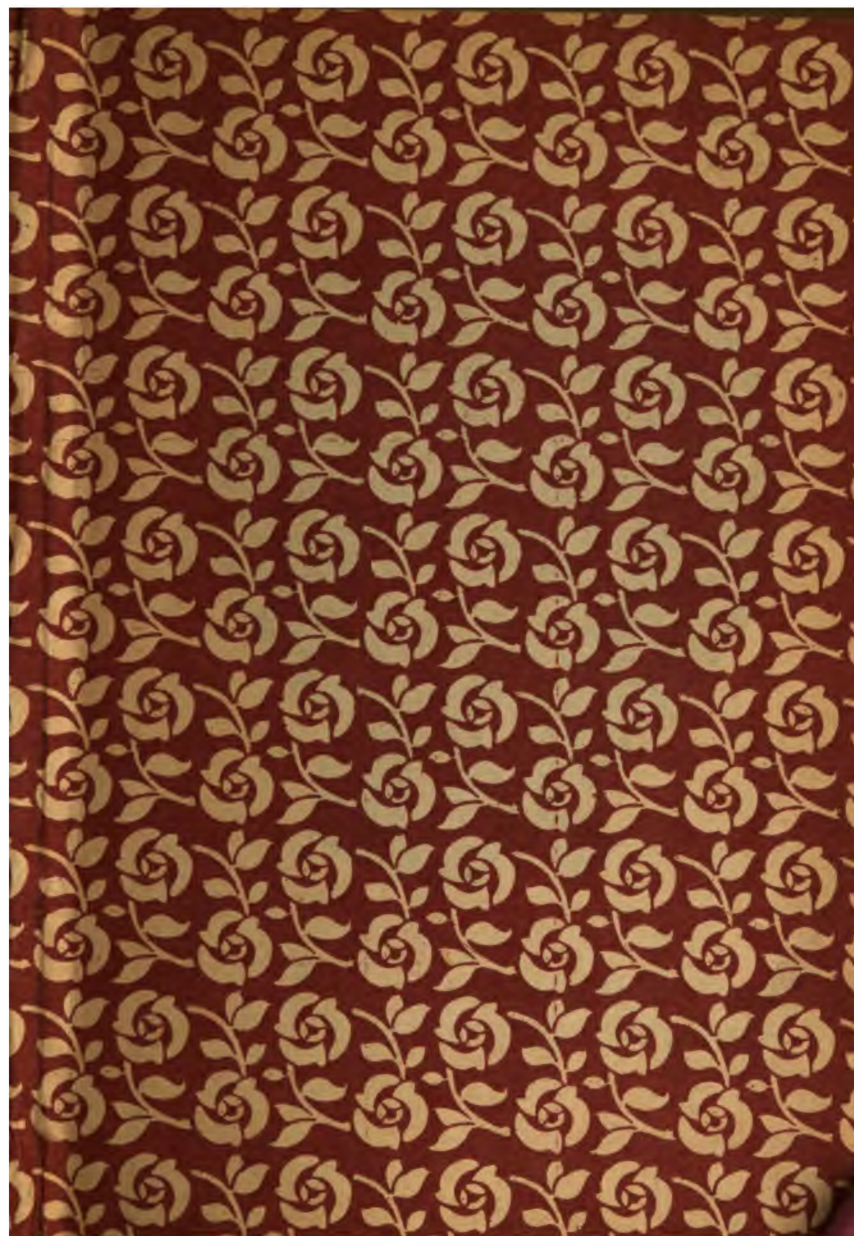

VE RI
TAS

1·90

LADISLAV QUIS:

KNIHA VZPOMÍNEK.

I-II 1,90

LADISLAV QUIS:

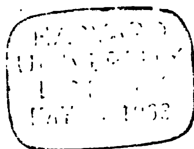
KNIHA VZPOMÍNEK.

I.

V PRAZE.
NAKLADATELSKÉ DRUŽSTVO MÁJE.
TISKEM Dra ED. GRÉGRA.
1902.

Žaluje se u nás neustále na nedostatek literatury memoirové, který čím dále tím palčivěji se pociťuje. Obviňovati tu nelze ovšem plným právem nikoho z těch, kdo vyniknuvše mezi námi snad paměti také psáti mohli a měli; vždyť omluva jejich na snadě: všichni bez výjimky museli pracovati a zápasiti, tu o skývu, tu proti věčným našim nepřátelům, a hůře ještě proti nepřátelům domácím, tak že nikomu z nich nezbývalo hrubě času ani chuti spisovati upomínky své. K tomu patří klid po vykonané práci; věci také mohou se jen psáti v tichém zákoutí, kde bezstarostný život nerušen dospívá k svému cíli. Však kolika těm z našich, již vládli kdy pérem bylo toho dopřáno?

A tak stává se u nás více než kdekoli jinde, že nové generace, jež nastupují, nenalézajíce nikde bezpečného vodítka a vysvětlení o duševním ruchu, o snahách, o bojích generací předešlých; nesetkávajíce se nikde s řádným vylíčením onoho ovzduší, v němž předchůdci vyrostli, zápolili a hynuli, pozbývají čím dále tím více porozumění pro ně i pro to, oč se

zasazovali a hledí pak na ně cize, lhostejně, ba na mnoze i s despektem. A přece zase bylo by právě u nás, žijících v poměrně rychlém a klopotném vývoji, nanejvýše důležito, aby si ti, kdož nastupují po nás, plně vědomi byli celé až dosud proběhnuté dráhy, všech jejích stanic a zastávek i všech příčin, které běh náš buď urychlovaly, buď zastavovaly.

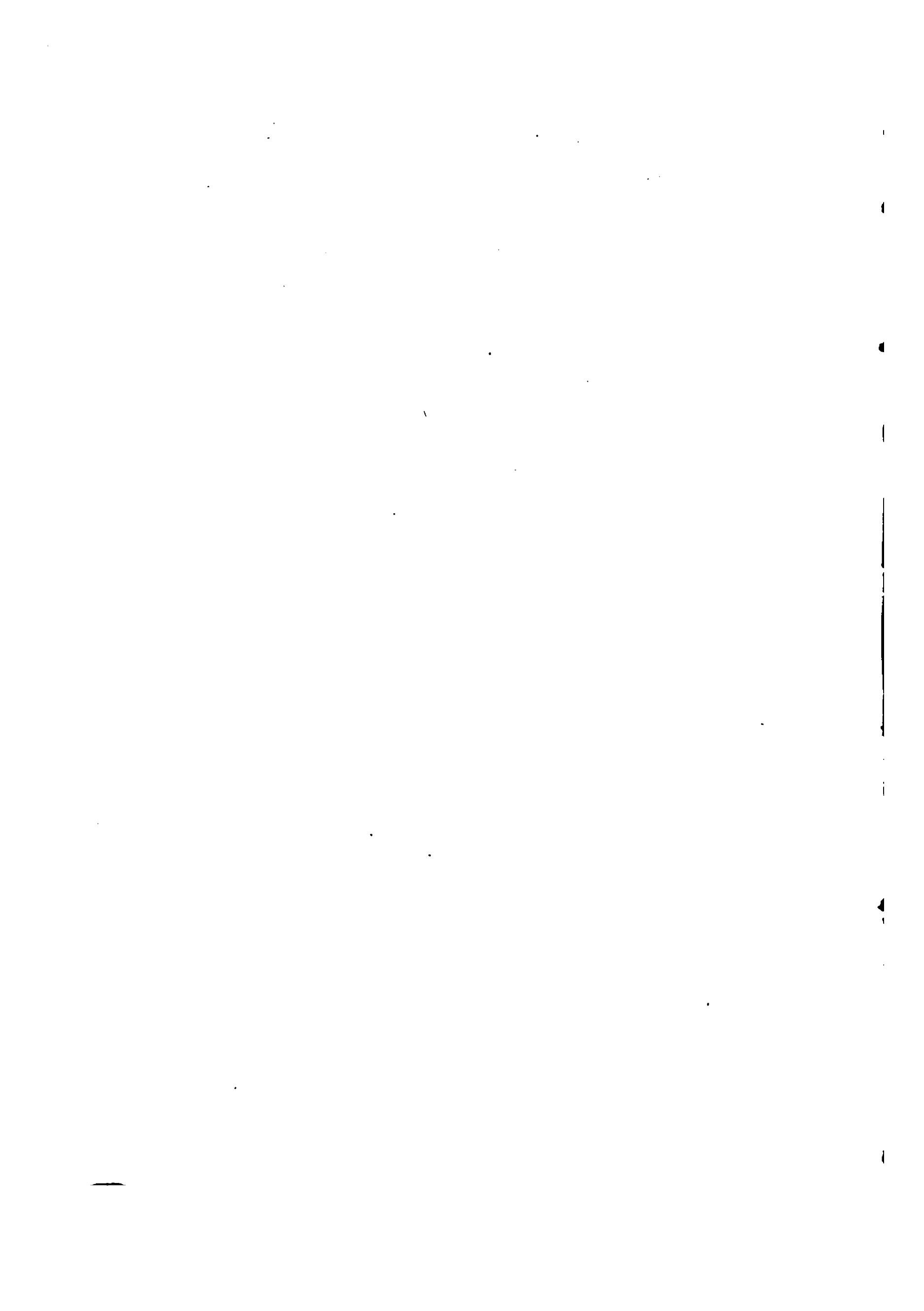
Vážil bych si toho velice, kdybych mohl ve věci té dle skromných sil svých učiniti aspoň malou část toho, co tu a tam přece již od některých bylo vykonáno; ale i mně, bohužel, nedostává se onoho klidu k tomu nevyhnutelného. A tak musím se obmeziti jen na nejmenší, jen na to, co mi dosažitelno.

Nečinil jsem si nikdy obšírnějších záznamů, a tak jsem cele odkázán jen na nespolehlivou paměť a na ony dojmy, které z duše mé ještě nevymizely. Jest mne daleko psáti nějakou autobiografii; nepovažuju ani svou osobu ani své osudy za tak zajímavé a důležité, bych je předváděl veřejnosti, bych chtěl, aby byly zachovány od nepaměti. Jest-li že tedy přece zde budu mluviti o sobě a jménem svým, bude to jen proto, abych tu vystupoval jako průvodčí, na jehož osobě konečně nic nezáleží, a který tu jen proto, aby upozorňoval a vykládal.

A nebudu také — jak už to bývá u takových průvodčích — vykládati snad věci z brusu nové, neslýchané, ba vím dobře, že věci a osoby, jež hodlám ukazovati, jsou

mnohým z těch starších, kteří by mne snad též chtěli následovati, dobře a snad ještě lépe známy než-li mně; ale právě tito nejsou a nemají být tím obecenstvem, k němuž se obracím. Chci mluviti především k těm, kterých tu tehda ještě nebylo. Jest-li pak i u starších vzbudím tu a tam milou, vybledlou již vzpomínku, dosáhnu tím více, než čeho jsem se nadál.

Též ať tu nikdo nehledá vypisování nějakých důležitých a velkých událostí; naopak chci a budu tu mluviti většinou jen o nejvšednějších, a neděsím se při tom ani naivnosti; také se tu nenaleznou líčení o intimnějších stycích mých s osobami vynikajícími, těch jsem konečně tehda ani neměl. Chci tu vylíčiti jen život a ovzduší, jaké byly v letech padesátých až do počátku let sedmdesátých na venkově i v Praze, a to zase hlavně jen ve vrstvách, v nichž jsem se pohyboval a jak se mně v mládí mém jevily.

Z DOB DĚTSTVÍ.

I.

Můj rodný dům. — Několik črt z vývoje našeho městského obyvatelstva. — Naše generace.

Přes třicet let minulo již od té doby, kdy zbořen milý náš domek čáslavský, v němž jsem se narodil; není již památky po něm ni po té útulné zahrádce, do níž s vysoka hleděla věž blízkého kostela, zbavená nedávným požárem své pyšné koruny. Zmizela na vždy ta místa, kde jsem prosnil sladká leta dětská, ty jasné pokoje dýšící klidným blahem skromné, však nestísněné domácnosti maloměstské, ta zeleň starých stromů nad kvetoucími záhony, ta stinná, jerichem zarostlá besídka; nic, nic nezbylo z toho všeho a málo kdo již asi ví, kde vše to bývalo a stávalo.

Vždyť dávno také odešli na věky všickni ti, kdo v domě tom se radovali a trpěli: dobří moji rodiče, zlatá má babička, milý bratr i sestra, ano i veškeří ostatní tehdejší jeho obyvatelé.

Ba není již ani toho starého hřbitova, kde se zelenal drn na jejich rovech; z kořene

vytrhán břečťan, který objímal jejich mohyly, odnesen i ten kámen, v němž vryta byla jejich jména... Jen já ze všech a ze všeho tu zbyl, odcizen někdejšímu svému domovu, zbavenému i posledních stop toho, co mi tam bývalo nejdražším.

A se mnou vše to přežily jen mé vzpomínky, tu jasné a věrné, tu zase již vybledající, matoucí se a mizící. Ony zanášejí mne často do mého rodného města; ne do toho, jaké jest nyní, ale do té Čáslavi, jaká bývala před půl věkem, kdy ji poznala má probouzející se duše dětská.

A tu objevuje se mi rázem to tiché, neveliké město ve středu úrodných lánů rozlehlé roviny, již kolem do kola ovrubují vzdálené hřebeny nevysokých hor, ponechávajíce jen na severovýchodu přes dálné polabiny volný rozhled až ke Krkonošům. Tam volně těká oko po rovinách až ku hranicím obzoru; nebrániť mu ani vrchy, ani zelené hradby šumících lesů; ty kynou jen z modře zamžených svahů na okrajích této rozsáhlé kotliny.

Z jihu, vysoko v pásmu Železných hor, ještě v úpadku svém hrdě shlížejí do roviny mizící trosky lichnického hradu, od severozápadu pak Vysoká a sedlový vrchol Kaňku, pod nimiž zřetelně se rýsuje bohatá silhueta věží a budov staroslavné Kutné Hory. — Není tu rušné, hučící řeky; staré valy, par-

kány a bašty čáslavské shlížejí se jen v klidné hladině podměstského rybníka.

Nízké, jednopatrové domy a domky obkličují prostranné, ale prázdné a tiché náměstí i tři hlavní ulice, jež doň ústí; jinak pak již se krčí jen přízemní stavení, mezi nimiž vynikají leda tu i tam výstavnější budovy městských dvorců. Ale za domy a domky všude zeleň a vůně zahrádek a rozlehlých zahrad. Nade vším vládne starobylý děkanský kostel s vysokou, ale kusou svou věží, blíže něhož vyčnívá na náměstí obáněná vížka úhledné ani ještě stoleté radnice.

V tom městě, v tom okolí jsem vyrostl.

První dvě léta mého života byla zároveň posledním dvouročím oněch časů předbřeznových, jak se jim dosud říkává, neb jak jiní je nazývají, času idyllického vlastenectví a vlastenčení, na které dnes pohlížíme s takovým útrpným úsměvem.

O době té nahromadilo se nyní, ač jen málo více než půl věku nás od ní dělí, tolik legend, tolik klamných představ, že již nanejvýše třeba uvésti vše na pravou míru a vylíčiti je jako důležitou část našeho vývoje bez podceňování, ale též bez idealisujícího nadsazování přesně podle pravdy. Nutno to učiniti, dokud ještě žijí pamětníci oněch let desátých, dvacátých a třicátých minulého století, o nichž současníky po hříchu jen tak málo bylo zaznamenáno, nejméně pak o životě společen-

ském, o vývoji kulturním, zvláště v našich městech venkovských.

Z doby té, ba i z bouří r. 1848. a z roku následujícího, vím a mohu tedy podati jen to, co mi vypravovali moji rodiče, příbuzní a starší lidé, s nimiž jsem se stýkal.

Ti narodili se a vyrostli v ní, oni přenesli z ní na mne to, co mělo přejíti na nové pokolení, by v něm dále žilo a se vyvinovalo. Ba otcova matka, má nezapomenutelná babička, přidala mi k této výbavě ještě také některé přežitky z věku osmnáctého.

Nová doba, která zdánlivě tak náhle přikvačila, nezměnila ty staré a nemohla je změniti, ona je jen vyrušila na čas z obvyklého způsobu života a myslení, k němuž pak se zase vrátili, pokud to za změněných poměrů jen bylo možno, jakmile se utišil revoluční rozruch. Jen ta tehdejší dospělejší mládež byla a zůstala již jiná. V té ujaly se myšlenky velké francouzské revoluce, jež potřebovaly více než půl věku, by pronikly k nám od Sekvany, nemohouce u dřívějších generací dojíti pochopení a ohlasu. A právě ty myšlenky, dobyvše si mysli naší mládeže, rozplamenivše v ní nadšení, přivodily také u nás tehda, na konci první polovice minulého století, novou dobu.

A teprvé jimi vzkřísila se také zase poprvé v nejširších davech myšlenka národnostní, a národní vědomí, které až do té doby si přisvojili jen jednotlivci, již však, třeba že

počet jejich v letech čtyřicátých kvapem a úžasně vzrůstal, zůstávali přece jen vůči ohromnému davu neuvědomělého lidu stále ještě jednotlivci nespojenými v organický celek, roztroušení mezi lidem, který jich snahám rozuměl jen málo nebo i nic, a jemuž snahy ty tedy byly více méně lhostejny, mnohým pak dokonce odporny.

Ale ještě jinou věc nutno tu vytknouti. Selský lid, třeba že také neuvědomělý a k tomu robotou uhnětený, zachoval si aspoň plemennou svou ryzost. Toho již u lidu městského v době té nebylo. Na ten působil bezprostředně již po celý věk poněmčující system terezianský a josefinský školou a všemi úřady, proti čemuž obyvatelé měst našich se nedovedli brániti, kdyby i byli chtěli. Ani té vůle však tu nebylo. Příčiny této malé resistence vězely, jak se mi zdá; hlouběji, než se obecně myslí. Po bělohorské katastrofě byla města naše stíháním rebelů, protireformací a hrůzami třicítileté války vylidněna. Nejlepší, nejbohatší rodiny se vystěhovaly neb zanikly a tak, ještě do konce sedmnáctého, ba do počátku osmnáctého věku byla česká města plna zbořeništ, a spustlých, neobydlených domů. Těchto ujímali se pak ponenáhlu lidé cizí, nejvíce Němci, jak je do Čech zanesly běhy válečné, dobrodruzi, vojáci. Též všeliká sebranka z nejrůznějších zemí evropských zde po válkách uvázla. Špatná to zajisté náhrada za někdejší tuhé a neústupné měšťanstvo, jež byla tím

škodlivější, že ti, kdož tu zůstali z dřívějších obyvatelů, byli většinou lidé povahy slabší, lidé přestrašení a poddajní, hovící namnoze jen osobnímu prospěchu. Přistěhovalci oni pak ovšem, jsouce přece jen jednotlivci, prodlením let se assimilovali, přispůsobili se a slili se s domorodci, jichž tu vždy byla nepoměrná většina v jediný konglomerát, který však značně se lišil i v mravu i ve smýšlení od občanstva, jaké tu bývalo před Bílou Horou. To nebyli již ti staří Češi, to byl lid nový bez tradicí a bez hrdosti, poddajný, krotký a otupělý. K tomu pak ještě přistoupily účinky protireformace a spojené s tím snížení úrovně vzdělanosti na stupeň až úžasně nízký, jakož i všeobecné ochuzení, ba ožebračení. Jen tak mohla nastati a také nastala ta hrozná dekadence, jakou vidíme v osmnáctém století. Lidé ti necítili se z velké části již Čechy, a jest-li ještě česky mluvili — a jak bídná byla ta jejich čeština — dělo se to jen proto, že byli obklopeni lidem venkovským, který jiné řeči neznal, a že až do času Marie Terezie nebylo žádné germanisace. Ta nalezla pak půdu již připravenou. Co následovalo, jest známo. Lidé, narození ještě v druhé polovici osmnáctého věku, a to i měšťané i měštky, jako matka mého otce, neuměli buď vůbec německy, neb jen velmi málo. Dědeček můj, syn panského lékaře z Horní Cerekve, který se usadil na konci osmnáctého století v Čáslavi jako chirurg,

zaznamenával si své paměti a zápisky jen po česku. Ale již jeho syn, můj otec, který někdy okolo třicátého roku předešlého věku po smrti dědečkově tohoto následoval v povolání lékařském, zapisoval si vše po německu, ano skládal i německé básně. Moje matka, dcera někdejšího purkmistra čáslavského Matějky, nevyznala se nikdy ve spisovné češtině, ba dovedla jen s velkou obtíží čísti »latinku«, a musil jsem si s ní až do její smrti dopisovati jen po německu. S námi dětmi mluvili rodiče ovšem pouze česky a většinou také mezi sebou. Ale to jen po domácku; přišla-li návštěva, byla-li u nás společnost, byl hovor téměř výhradně německý. České knihy, českých časopisů jsem doma nikdy nevídal a nepamatuji se, že bych byl otce neb matku slyšel kdy mluviti o našich národních snahách, o naší literatuře. A přece nejstarší otcova sestra Marie byla provdána za vynikajícího tehda vlastence, hudebního skladatele Aloise Jelena, její dcera Tekla pak byla chotí malíře Karla Svobody. Ovšem účastnili se rodičové moji také českých besed, jaké se později od prvních let čtyřicátých na venkově pořádati počaly, chodili do českých divadelních představení, ale dále ve věci té nešli; vlastenecký ruch byl a zůstal jim lhostejný. Ale přes to nebyla rodina má nikterak poněmčilou, ovšem však na nejlepší k tomu cestě. A takou byla tehda většinou střední třída, a téměř veškerá intelligence v našem městě, stejně jako více

méně v jiných městech českýeh. A již počal se po ní opičiti také stav živnostenský. Kdyby byla tehda dorůstající mládež vstoupila v šlepěje starších, kdyby byl nenastal ve věcech těch včasný a šťastný pro nás obrat, byla by snad nynější generace v našich městech již úplně německou. Bližší příčiny, proč k tomu nedošlo, a jak se stalo, že buditelé naši dosáhli plně svého cíle jsou známy; jejich vylíčení bylo by zde zbytečným.

A tak jest generace, k níž náležím, pokolením doby přechodní, doby to, po které, když jsme ještě přetrpěli krutou episodu Bachova absolutismu, konečně nastal rozhodný a trvalý obrat v našem národním životě, kdy vypučelo konečně símě našimi křisiteli zaseté a my všickni, po dlouhé, dlouhé době počali se cítiti opět národem.

Jsouce tedy dítky doby přechodní podlehali jsme já i vrstevníci moji z tétéž třídy společenské a z téhož prostředí již od nejútlejšího mládí dvojímu, značně se různícímu vlivu. Bylo to jednak působení starší generace, našich rodičů a jejich současníků, jednak vliv bezprostředních našich předchůdců, tehdejší to mládeže vstupující, neb právě vstoupivší do veřejného života.

Jest to zajisté lákavé a byla by to vděčná práce vylíčiti tento vývoj do široka a do hluboka, ale k tomu bylo by třeba celé knihy, jiné než knihy pouhých vzpomínek, jakou chce býti tato. A tak obmezím se jen na pouhé

vypravování toho, co jsem slyšel, co jsem viděl a co jsem prožil, a to ovšem jen věcí takých, které by mohly sloužiti za doklad těchto různých vlivů, nehledě k jich větší neb menší významnosti a důležitosti. A jsou to jen pouhé črty, jak právě mi přišly na paměť.

II.

Nástin života maloměstského v letech dvacátých až čtyřicátých. — Hra o Saličce. — Šprýmař Javůrek.

Můj otec i matka vyrostli v době po napoleonských válkách. Když tento dospěl a ona se narodila, byly rány obrovských těch zápasů již zahojeny. Finanční patent, po němž se, jak si zaznamenal můj dědeček, mnohému v kapse zasvítilo, dokonal již své zhoubné dílo a bolestné stopy, jež po sobě zanechal, vždy víc a více mizely. Nerušený mír, trvající po více než tři desítiletí, láce zavládnuvší po letech drahoty, přivodily poměrný blahobyt, který umožňoval měšťanům i živnostníkům dosti pohodlné, bezstarostné živobytí. A tak vyvíjel se v městech našich hned v letech dvacátých a třicátých minulého století veselý, společenský život. Tuhý absolutismus, nedostatek veškeré politické svobody snášelo měšťanstvo v celku bez odporu, bez reptání, ano velká jeho většina netoužila po změně, ba myslila, že jinak býti nemůže. Nebylo nikoho, kdo

by je poučoval o jiném. Novin vycházelo málo a ty měly málo čtenářů. A byly to listy krotké, hubené, málo zajímavé. Nebylo politických stran a třenic, nebylo ovšem též třídního boje a otázka národnostní dobrým těm lidem také nepůsobila bolest hlavy. Vše točilo se jen o nabytí, udržení neb rozmnožení majetku a o požitky, které poskytoval. Nestarali se o minulost; slavné naše děje byly zapomenuty. Byl to život Lotofagů, střízlivý, ale pohodlný život pravé to pařeniště a eldorado šosáctva.

Čáslav bylo a jest dosud město rolnické a nebylo tam zvláště tehda ani průmyslu ani obchodu. Za to velice úrodné pšeničné půdy kolem města, jimž se co do žírnosti nevyrovnají hned jiné v Čechách, dávaly vždy hojný a jistý užitek, čímž ovšem poživavý, pohodlný ten život majetných tříd nemálo byl podporován. Čilý i veselý ruch v místě rozmnožovala též doprava poštovní a četná návštěva bohatých cizinců, konečně i to, že Čáslav měla od nepaměti vojenskou posádku. Což tedy vadil většině občanstva absolutismus? Což útisk národní?

Ale nebylo-li politické svobody, vládla za to jakási volnost individuelní, která jednotlivci dovolovala tak mnohé, co by za našich časů přísně bylo stíháno policií, četnictvem, ba soudy. Vždyť městská policie byla krotká a ráda zamhuřovala oči, zvláště běželo-li o pány. Jest-li se tito na veřejném místě poněkud živěji bavili, tu se sluhové sv. Herman-

dady raději z daleka vyhnuli, by neměli pak ještě snad sami opletání. A také slavný magistrát byl trpělivý a milosrdný. Nebráněno klukům v pálení čarodějnic, svatí tři králové i Mikuláši s čerty směli nerušeně obcházeti, ba dovoleno těmto chlupatým pekelníkům tropiti po tmavých podloubích skutečně pekelnou vřavu. Také svoboda maškar o ostatcích byla neobmezená a bylo jim volno nejen proháněti se po ulicích a tropiti všemožné nezbednosti, ale nikdo jim též nebránil vcházeti do domů a soukromých bytů. Pamatuji ještě sám, že o ostatcích obcházeli výrostci, hoši i holky, po domech, provozujíce jakousi masopustní hru o Saličce. Na její děj, jemuž jsem beztoho nerozuměl, se již nepamatuji; zdá se mi jen, že tu běželo o jakéhos žárlivého manžela, stihajícího svou ženu z nevěry, z kteréhož obvinění se tato nějak chytře vykroutila. Ze všeho utkvěly mně v paměti jen tyto verše:

»Saličko, Saličko, Saličko,
od koho máš to psaníčko?
A kdo je ten pán pod tím pírem,
co tam chodí s kacafírem?«

Rovněž se pamatuji, jak chodili domácí hoši s jeslemi a jak o mláďátkách provozovali ambulantně po bytech hru o Herodesovi. Jindy zase přicházeli s hrou o Dorotě, při které na konec červený kat dřevěným mečem sťal mučedlnici na místo hlavy papírovou korunku na ní posazenou. Také ještě jsem viděl močovického pana učitele, jak k nám vtrhl se svým

řehořským vojskem a s nezbytnou železnou pokladničkou, v níž chrastily nasbírané měďáky.*)

Vše ostatní, co vím z oné doby předbřeznové, zvěděl jsem z vypravování své matky nebo babičky a domácích lidí. Ale nebudu zde uváděti všeliké ty veselé i smutné příhody, ty povedené neb i nepovedené, často však dosti drastické a hrubé žerty, kterými se tehda lidé bavili. Zmíním se tu tedy jen o městském důchodním Javůrkovi, na nějž se ještě poněkud pamatuji. To byl šprýmař stůj co stůj. Ne vždy duchaplné, ještě pak méně jemné kousky, jež prováděl, zabíhaly mnohdy za meze slušnosti, ba druhdy též zákona. Ale vždy smálo se jim celé město až na toho, na jehož vrub byly provedeny a úřad ovšem neviděl ani neslyšel. A dlouho, snad ještě po dnešní den udržely se věci ty v paměti. Nyní by se sotva kdo usmál, ba nazval by právem surovostí žerty, jaké prováděl Javůrek se sedláky, a zajisté by se mu také špatně vyplatily, kdyby se jich odvážil. Ale čím byl tehda sedlák pánovi od úřadu a co vše směl si vůči němu beztrestně dovoliti! Povím tedy něco z toho, nikoli pro vzbuzení veselosti, ale jako příspěvek ke karakteristice doby.

---

*) Dle toho nebylo by zcela správné tvrzení Erbenovo v »Písních a říkadlech« str. 50, že chození řehořská přestala již za císaře Josefa; já aspoň se na toto »Řehořské vojsko« pamatuji zcela určitě.

Když započaly práce pro t. zv. stabilní katastr, přibíráni robotníci, aby zeměměřičům přenášeli stolky, praporečky, natahovali řetězy a vykonávali jim všeliké pomocné služby. Javůrek, povolán kdysi k takovému měření jako úřední osoba, krátil si při tom chvíli tím, že chudáku figurantovi na nahé lýtko — nosilić tehda i u nás ještě venkované koženky jen po kolena sahající — vrhal zapalovacím sklem sluneční paprsky. Venkovan, nemající ovšem ani tušení o účinku takové čočky, cítě na noze palčivost, plácal se o překot přes lýtka, proklínaje dotěrné ovady. A páni popadali se při tom smíchy za břicha.

Jindy, o trhu v hostinci »U koníčka«, představiv se rolníkovi jako holič, po němž tento se sháněl, odřel ubohou oběť přeubohého svého vtipu břitvou, jíž krájeli v hospodě svíčky, v pravém smyslu slova do krve, načež chuďasa ještě ostříhal a to tak, že mu středem temene na čisto vlasu zbaveného ponechal jako kohoutí hřebínek ježící se pruh kštice. A za to musil mu nešťastník ještě předem zaplatiti.

Ale Javůrek neměl na mušce jen sedláky, odvažoval se i na měšťany a když to šlo, třeba na pány z úřadu. Kousky ty, mnohdy dosti vtipné, mnohdy nechutné zde pomíjím; bylo by to bezúčelné. Jen o následujícím zmiňuji se, ne že by snad byl nějak vtipný, ale že dobře ukazuje způsob požívavého života měšťanského již na samém jeho sklonku. Bylo

to záhy po otevření státní dráhy, tedy někdy ku konci roku 1845, v neděli po velké, kdy Javůrek, sedě ve společnosti asi tuctu měšťanů v kterémsi hostinci, konstatoval za všeobecného souhlasu, že dnes mají špatné. Po jeho návrhu odebrali se tedy všickni na lepší k »Růži«, předměstské to zájezdní hospodě. Ale ani tam nebylo po chuti. Šli tedy na »Budín«, krčmu to u nynějšího cukrovaru. Nenaleznuvše ani zde piva, jakého hledali, ubírali se po císařské silnici na »Kalabousek«, odtud pak pokračovali, stále vedeni Javůrkem, ve výzkumné cestě po široké silnici, stavujíce se po řadě v každé z těch velkých formanských hospod podle ní ležících, jejichž dávná sláva byla tehda již v poslední čtvrti. Tak došli na »Vosrkáč«, pak na »Kuchynku«, až se octli u samého Kolína na »Nové hospodě«, v níž odehrává se jedna z našich lidových ballad. A poněvadž i zde nebyl nápoj po chuti, přijat od rozjařených již občanů s jásotem Javůrkův návrh, aby tedy si dojeli po té nové železnici na pivo do Prahy. A jeli. Doma zatím ženy marně čekaly s nedělním obědem na hlavy rodiny. Nastala sháňka a marné hledání po celém městě. Ženy se hněvaly a rozpálily se ještě více, když zvěděly, že jest při tom Javůrek. Tušily již nějakou čertovinu. Ale hněvy změnily se v obavy, když mužové ani v noci se nevraceli, a když se neobjevili jak čekáno, ani z rána více méně ušlí a zkroušení na domácím prahu.

Až teprve někdy večer druhého dne přinesla pošta opuštěným manželkám kající listy provinilců s prosbou o zaslání peněz na útratu a na zpáteční cestu.

Končím tu kapitolu o Javůrkovi ještě následující příhodou. Až do zahájení jízdy po státní dráze projíždělo městem po poště, sprostředkující hlavní spojení mezi Prahou a Vídní mnoho cizinců, zastavujících se zde buď na oběd, buď na nocleh. V nudě dlouhého čekání vydávali se pak tito cizinci rádi na prohlídku městských památností, ač právě těmi Čáslav příliš neoplývá. A tu Javůrek v radnici zastával obyčejně úřad cicerona. Kdysi zastavil se zde jakýsi Berlíňák se svou chotí. Javůrek ukázal jim drátěnou košili, která se tehda chovala na radnici jako košile Žižkova. Když pak sestoupili do průjezdu, všimla si Berlíňačka visícího tam hasičského košíku. »Und was ist denn das?« zeptala se zvědavě. »Das ist der Frau Žižka ihr Ridicul,«*) odsekl Javůrek.

III.

Národní garda. — Četníci. — Z dob Bachova absolutismu. — Mezi čtyrmi stěnami.

Ale jak již řečeno, za mé paměti byly tyto doby veselého, bezmyšlenkového šosáctví, toho fešáckého žití maloměstského již více méně pouhou legendou.

*) Váček na pletení, jaký tehda dámy nosívaly. Ridicul jest pokaženina franc. názvu réticule.

Vždyť již v letech čtyřicátých působením některých vlastenců, jako kaplana P. Aloisa Janaty a mladého důstojníka veršovce, barona Villaniho, pronikaly v lepší a vzdělanější část měšťanstva čáslavského, ba již i mezi lid ušlechtilejší snahy a budilo se v nich vědomí národní; obé především prostřednictvím ochotnického divadla, veřejné knihovny a českých besed. A v zápětí přikvačil rok osmačtyřicátý.

Když jsem počal chápati, byly již časy vážné. Bylo to po bouřích revolučního roku, jichž poslední vlny ještě, ač vždy slaběji a slaběji rozčeřovaly uklidňující se hladinu. Dívával jsem se ještě na cvičení národní gardy na »obci«, viděl jsem o velikonočních svátcích její strážnici v sousedící s námi škole, odkud vysílány stráže k božímu hrobu; vídal jsem ji po nedělích v plné parádě táhnouti kolem našich oken do kostela na devátou a pamatuji se, jak střílela o vzkříšení a o božím těle. Ale záhy byl té slávy konec a zbylo po ní u nás na půdě několik čák s chocholy, jež nám pak výborně sloužily, když jsme si hráli na vojáčky, třeba že nám těžké ty pokryvky padaly až na nosy. K témuž účelu sloužila nám pak též šavle mého otce, který býval u gardy setníkem, a kterého jsem prý, dítě dvouleté, pomáhal matce zdržovati, aby netáhl o krvavých letnicích Praze na pomoc.

Mnohem lépe pamatuji se již na první četníky, ty velmožné pány, z nichž šla na občánky zase již pokorně se krčící, taková

hrůza. Obdivoval jsem se jejich svátečnímu úboru: lesknoucím se pickelhaubnám, zeleným, žlutými šňurami vyšňořeným kabátům, odrážejícím se od bílých spodků. Tu již bylo ticho, a šosáci vylézali z děr, kam je zahnal nenáviděný svobodný ruch, by vrátili se k starým tak žalostně přerušeným zvyklostem a k dávnému způsobu života. Ale, ach, to nebyly již ty někdejší zlaté, bezstarostné časy. S bolestí vzpomínali chudáci na bývalé masné hrnce egyptské, vždyť vrátilo se jen v novém způsobu to předešlé otroctví. Ale nové to vydání, bylo vydání zkažené. Ta tam byla ta někdejší široká volnost osobní! Mocné, všudypřítomné a do všeho se pletoucí četnictvo, málem že nenařizovalo hospodyním, co mají zavařovati do polévky.

Ani ten pes již si nesměl dle své chuti zaštěknouti. A k tomu to stálé čenichání, ty domácí prohlídky, ty sekatury s průvodními listy, bez nichž se lidé nesměli již odvážiti ani do nejbližší vesnice.

I v té hospodě, nejmilejším to, bohužel, útulku českých dušiček, nebylo kale. Hovory a zábavy vázly z obavy před donášeči a vstoupil-li pan četník, nastalo ticho jako v kostele. Drakonické rozsudky vojenského soudu na Hradčanech, zánik »Slovana«, internace Havlíčka do Brixenu, to vše zastrašilo i ty nejzmužilejší.

Otroctví se tedy vrátilo, nikoli však dřívější blahobyt. Místo láce nastoupila drahota.

Stříbrné dvacetníky, ba i ty šestáčky zmizely, jako by je byla pohltila černá země, kolovaly jen umaštěné, umouněné papíry a drobné měďáky; a také těch bylo pomálu. Kupci rozstřihovali papírové zlatky na čtvrtky, by vyhověli nedostatku drobných, ba mnozí vydávali vlastní poukázky. Statečků již nepřibývalo, výnos jejich stále se tenčil. K tomu přidružila se ještě okolnost, že po otevření státní dráhy octla se Čáslav pojednou mimo ruch dopravní. Pusta byla nyní silnice, po níž dříve projíždělo městem tolik vozů poštovních, s vesele vytrubujícími postilliony v červených kazajkách, bílých kalhotách a premovaných cilindrech přivážejících značné množství cizinců. I sláva formanská vzala za své, a tím zmizely i snadné a nemalé výdělky a rušný, veselý život. Aby pak dovršena byla míra, zrušen té doby — byť i na krátko — při novém rozdělení země starodávný čáslavský kraj a s ním také krajský úřad v našem městě. A tak zašla důkladně chuť k žertům a veselí, hynul družný společenský život a každému bylo nejvolněji ve vlastních čtyrech stěnách.

Za to přišli s novými úřady také noví páni úředníci, hledící s patra na občanstvo, podrobené jejich vládě. A vláda ta byla krutá. Co úředník, to byl tehdá také Němec, třeba ne vždy podle rodu. Renegátství bujelo. I obecní správa se zase úplně poněmčila. Brzo založili si pak páni spolu s důstojníky německé kasino, kamž je následovalo mnoho těch, kdo se chtěli

čítati k haute volée. Ti pořádali pak v čistě českém městě čistě německé plesy, německé, neb aspoň většinou německé veřejné zábavy; ba i ti ochotníci byli tak ochotni, že jim ob čas po německu zahráli.

Byl to rychlý, neočekávaný úpadek po roce svobody a horování pro národnost, ba dokonce i proti poslednímu desítiletí absolutismu Metternichova. Vždyť v letech čtyřicátých jsme měli české besedy, založeny české divadlo a česká knihovna a vlastenčilo se, byť nikoli ve »vyšších«, aspoň již v měšťanských kruzích. — A teď náhle se zvrátilo vše. Že byla možná tak velká a tak náhlá změna, svědčí nejlépe o tom, na jak slabých nohou ještě spočívala naše národní organisace, jak slabé ještě bylo naše uvědomění.

Ale třeba ihned dodati náležité obmezení. Převrat ten způsobený násilně a z venčí, udál se jen na povrchu; ti kteří byli upřímnými přátely svobody a upřímní národovci, zůstali jimi za změněných zevnějších poměrů též na dále, jen že se ti bázlivější z nich tajili a krčili, ostatní pak, nemajíce možnosti vystoupiti veřejně, vyčkávali času. U těch pak, kteří se po dobou vynucené odchylce jen vrátili k staré své lásce, nebylo patrně nižádné změny.

Osení zaseté našemi buditeli, které za jara roku osmačtyřicátého příliš bujně se zazelenalo, pokryl prostě sníh poslední kruté zimní přeháňky. Z ulic a z míst veřejných uchýlilo se nadšení pro svobodu a národnost ke krbu

domácímu, tam ale střežen a hájen posvátný ten plamen s láskou a oddaností až do lepších časů. A nebylo u měšťanstva takých domácností tak málo a neubývalo jich, ale spíše přibývalo. Jako svaté památky přes vše nebezpečí chovány a čteny tu zakázané Havlíčkovy »Národní Noviny« a »Kutnohorské Epištoly«, po nichž četnictvo tak zuřivě pátralo, nejsouc při tom obmezeno žádným zákonem k ochraně domácího práva. Čteny české knihy, zpívány české písně a to i ty zapovězené revoluční, k nimž čítány i »Hej Slované« a nevinná hymna »Kde domov můj?« A hovory v domech těch byly plny vzpomínek na ten krátký zásvit svobody a plny nadějí, že bude zase lépe. A my dorůstající, kteří jsme je slýchávali, přijali jsme je ve vnímavou mysl, v níž se nevyhladitelně vštípily. To bylo naše vychování, na němž, jak se zdálo, nemohlo nic již zkaziti ani působení školy ani vliv jiných.

IV.

Potřeba historie našeho vývoje. — Můj otec. — Bratři Dreyschockové. — Strýc Jelen. — Vojtěch Hlaváč. — Moje matka.

Jsem si toho plně vědom, že to, co jsem zde dosud napsal, nesrovnává se s titulem této knihy: místo vzpomínek všeobecné úvahy a to ještě také úvahy o dobách a vývoji, kterých

jsem neprožil. Ale učinil jsem tak zúmyslně; zdálo se mi to nutným. Byloť sice již mnoho napsáno o jednotlivých obdobích našeho tak zvaného probuzení, jež bych raději nazval naším vývojem; byly také činěny různé pokusy podati celkový jeho obraz, ale tyto pokusy byly po většině jednostranné, líčící buď jen vývoj politický, neb hospodářský, neb pouze literární, umělecký a vědecký. Nejméně psáno o vývoji společenském.

A tak nemáme po dnes úplné a všestranné historie našeho vývoje národního vylíčeného ve svém celku. Myslím, že by bylo již na čase ji napsati a že by to bylo dílo, jehož právě nyní nanejvýše třeba. Vždyť přece i nejpovrchnějšímu pozorovateli našeho života patrno, že žijeme v době nesoucí nové podstatné proměny, v době, kdy opět v prudším zápasu střetlo se staré s novým, v době chaotického víření, z něhož teprvé mají vyplynouti jiné útvary, jiná seskupení a s nimi jiné, nové období našeho života.

Dokud však nebude napsána taková historie, nezbývá memoiristovi, chce-li se postaviti na nějaký základ, nic jiného, než vytknouti a načrtnouti, byť jen ze svého subjektivního stanoviska a podle svého názoru tyto věci, po různu třeba již často, ba snad až do omrzení opakované. Snad zde ty všeobecnosti aspoň poněkud zmírnilo obmezení jich na určitou dobu a na určité místo, tedy jejich lokální zbarvení.

V náhradu za to nehodlám zde nuditi vypravováním o příhodách svého dětství. Také o rodičích svých a o domácím našem životě zmíním se tu ještě jen krátce.

Obývali jsme první patro našeho domku, přestaveného po požáru na počátku minulého století. Bylo tam tedy vše střízlivé, ale též pohodlné a světlé. Rovněž tam nebylo starodávného, zděděného nábytku; i ten strávily plameny. Na zad v novém přístavku do dvora byl otcův ordinační pokoj. Před ním, v široké jasné síni sedávali na prosté dřevěné lavici čekající nemocní. Otec maje rozsáhlou praxi býval málo mezi námi. Někdy brával mne s sebou, jel-li přes pole k nemocnému, někdy směl jsem s ním též jíti na některou návštěvu v městě. U chudého lidu byl velmi oblíben. Byl veselý, rád žertoval, a miloval hudbu; druhdy vypravoval též o svých studentských letech v Hradci Králové a v Praze. Ztratil jsem jej, bohužel, příliš záhy, a tak jsou mé upomínky naň velmi chudé.

Když sedával s námi večer v rodinném kruhu, snímal druhdy se stěny svou studentskou kytaru a zpíval nám při ní písně z dob své mladosti. Otec můj byl velice společenský a tak bývalo u nás často veselo, ba hlučno. Přicházelo mnoho návštěv i hostí; bývaly tu hudební zábavy, čajové i karetní společnosti, ba i domácí plesy, z nichž se zvláště pamatuji na ples maškarní. Zvláště panovala však hudba. Té nebylo konce, když přišli na ná-

vštěvu jeho přátelé Alexandr Dreyschock neb jeho bratr Raimund, oba rodáci z blízkých Žák, na které se však již jen velmi málo pamatuji. Chovám ještě mezi papíry svého otce nalezený otisk německého textu ke kantátě, kterou tento napsal k sňatku Alexandra Dreyschocka.*)

Za to tím živěji si vzpomínám na strýce Alojsa Jelena, na jeho zpěv a hru na piano. Přijíždíval k nám někdy sám, většinou však o prázdninách s rodinou, ovšem že snad nikdy s celou, neboť na to by domek náš byl nestačil. Provázíval jsem strýce na kruchtu našeho kostela, kde zpívával někdy o »velké«. Jindy brával mne s sebou na lov raků, kterýmž se rád zabýval a ku kterému měl na naší půdě rozličné saky a hole. Vídal jsem též u strýce skvostnou tabatěrku s ruským nápisem, kterou mu, jak mi řekl, daroval car Mikuláš. U nás, vlastně prý na cestě ze Žlebů do Čáslavi, odkud se vracel z návštěvy u bratra mého otce Antonína, složil známou a kdysi mnoho zpívanou svou »Ženušku«. Rozumí se, že též já záhy jsem byl přidržován k hudbě. Ale »olea et opera perdidi«, mohli

*) Titul této skromné práce dilettantské, na níž neudán ani rok, kdy vydána, ani místo, kde vytištěna, ani jméno nevěsty, zní: »Zur Vermaehlungsfeier des Herrn, Herrn Alexandr Dreyschock, Hofkapellmeister Sr. K. Hoheit des Grossherzog von Hessen-Darmstadt atd..... Aus Freundschaft gewidmet von J. Quis.

říci moji učitelé, jichž jsem měl po řadě několik; nenaučil jsem se ničemu. Ani příklad pěti- neb šestiletého Vojtěcha Hlaváče, jejž otec jeho, tehda lékárník ledečský, kdysi k nám přivezl jako zázračné dítě a hotového virtuosa, u mně neprospěl.

Matka má, která ztrativši již v útlém dětství matku a záhy pak též otce, vychována byla v domě své tety a kmotry Petzoldové, vdově to po dvorním radovi, jež ve svém pěkném dvorci čáslavském, vládnouc značným jměním, vedla panský život. Přinesla si odtud jemné, uhlazené způsoby a také lepší vzdělání, než jakého se tehda dostávalo většině dcer jejího stavu. Pamatuji ji ještě mladou, bezstarostnou a vždy veselou. Byla zbožná, nikoli však bigotní, ač také některý rok strávila jako chovanka u Kutnohorských Voršilek. Zabývala se velice naším vychováním, čtla i učila se s námi. Večer předčítávala nám z české, ovšem švabachem tištěné bible; později předčítávání to uloženo mně, a tak jsem si záhy oblíbil tuto knihu knih; bylať ona zajisté první, kterou jsem seznal a mnoho z její vznešené poesie se mi vrylo v paměť. Mezi večerními modlitbami, jež matka s námi denně konávala, byl také Jiřím Strejcem zveršovaný žalm: »Kdož ochrany nejvyššího v skrejši jeho užívá . . .« Ráda nám zpívala i vypravovala, se zvláštní však oblibou upozorňovala mne na rozličné typické figurky, jež se ještě udržely v městě přes

dobu zvláštnostem takým nepřející. Ale zabral bych se příliš do podrobností, kdybych chtěl vypravovati o těch lidech a o mnohém jiném, co mi z vypravování matčina ještě utkvělo v paměti. Někdy, to již ovšem později, zmiňovala se matka o své starší sestře, ale to vždy jen skoupě a jakoby nerada. Sestra ta zemřela již někdy v letech třicátých a to v den svého sňatku. Byla prý otrávena. Milovala prý mladého lékaře, ale byla přinucena provdati se za jiného, syna to zámožného Pražana. Bylo ve všem tom mnoho tehdejší romantiky, ale podrobnosti a souvislost děje zůstaly mi navždy neznámy.

Z domácího života budiž tu ještě uvedeno, že u nás, zvláště v adventě, pilně se předlo. Za dlouhých těch večerů sedávala matka se služkami v kuchyni, a dostavily se též některé ženy, jež u nás podělkovaly, jako nádennice Lidka, a stará Běta, která v zimě v letě bydlela v jakémsi domku za kostelem na půdě, kdež si za komínem, polepeným svatými obrázky, zřídila jakousi přihrádku, v níž si postavila postel a truhlu, veškerý to svůj majetek. — To byly tedy doma jakési přástky, při nichž právě jako na vsi vypravovány strašidelné historie, v nichž ohniví muži, polednice, lesní ženy, hastrmani a čerti hráli hlavní úlohy. Tu mne při vrčení přeslic obcházívala při tom nekonečném vypravování často tak milá, tak příjemná hrůza, že jsem se, když mne dovedli spáti, nemohl dočkati

příštího večera, bych totéž a podobné poslouchal zas a zas.

V.

Má babička. — O páteru Švendovi. — Adamité. — Pověst o Pustáku. — Shazování kozla. — Honění Jidáše. — Pašijní průvody. — Pověst o kutnohorském advokátovi. — Sanýtrníci. — Babička vypravuje o divadle. — Babiččina smrt.

Nejmilejší chvílky své trávíval jsem dole u babičky. Její světnička, kde žila se svou neprovdanou dcerou, nalézala se v přízemí zmíněného již nádvorního přístavku. Vidím ji ještě dnes u její věčně se točící přeslice, zřím vrásčitý, ale vždy aspoň pro mne usměvavý její obličej, vroubený sněhobílými krajkami čepečku; cítím, kterak mi jemnými prsty hladí vlasy, tváře, ruce, jež vyhaslé její oko nemohlo již viděti a slyším dosud ten milý, slabý již hlas, který vystačil přece na tolik pěkných pohádek a dovedl, třeba že se chvěl, vyzpívati tolik písniček.

Ale babička nepovídala vždy jen pohádky, ač jsem se jich nemohl nikdy nasytiti. Často zabrala se do své mladosti, a do osmnáctého století, v které spadal celý dívčí věk dlouhého jejího života. Vypravovávala mi často o svém strýčku, P. Švendovi, bývalém jezuitovi a kronikáři Královéhradeckém. Kdykoli přijel do Čáslavi k nim na návštěvu, sloužíval mši

v děkanském chrámu u oltáře Panny Marie Sedmibolestné, stojícím na místě, kde prý se nalézal kdysi hrob Žižkův. Otec můj mu ministroval, začež pak vždy odměněn stříbrným dvacetníkem, velkým to tehda penízem.

Švenda,jak mi babička povídala, byl prý urputný nepřítel bramborů a to prý jedině proto, že k nám přišly z Pruska, které z té duše nenáviděl. Nejedl prý jich nikdy; což prý v Králové Hradci o něm obecně bylo známo. Kdysi pozval jej biskup k tabuli. Po jednom z jídel otázal se Švendy, jak mu chutnalo. »Výborně«, odpověděl tento. »A víte, co to bylo?« otázal se hostitel. »Nevím, biskupská milosti«. »Nuže«, řekl tento, »byly to brambory«. »To by mi pak kuchař biskupské milosti takto mohl připraviti .... a já bych to také snědl!« A za všeobecného smíchu vstal a odešel. Jindy prý se spikli proti němu studenti. Při školní zpovědi, vyznal se mu některý z nich zkroušeně, že kleje. »To jest velký hřích, milý synu«, odpověděl Švenda. »A jak často kleješ?« »Třeba třikráte denně«, zpovídal se student. »A proč?« tázal se zpovědník. »Má paní vaří mně k snídaní, k obědu i k večeři brambory«, řekl kajícník. »I ta zatr ....!« zvolal Švenda, jdi domů a klej ještě víc«. Relata referro.

Jindy vypravovala mi zase babička o Adamitech, neb jak tu sektu již jmenovala. Vyskytli prý se také na Čáslavsku. Po levé straně pražsko-vídeňské silnice, blíž osady Kalabousku, malé půl hodiny od Čáslavi k severu ležící,

stojí osaměle přízemní, dosti výstavný domek, který za mé doby patřil, tuším, čáslavskému poštmistrovi. V domku tom prý se lidé ti scházívali. Tajné schůze ty vyzrazeny, a kdysi v zimní noci za třeskutého mrazu obklíčila domek četa vojska. Blouznivci chyceni in flagranti, a odveženi tak jak byli do vězení.

Mnoho povídala mi též babička o hřbitovním kostelu svaté Alžběty. — Když prý chrámek ten byl staven, zpronevěřil jakýsi městský úředník tolik staviva, že si z toho zbudoval domek v okružní ulici předměstské, táhnoucí se od kutnohorské brány za městským valem k nynějšímu gymnasiu. Když pak prý člověk ten zemřel, a jemu z domku nepoctivě nabytého vypraven pohřeb, tu spatřili ustrašení lidé, jak nebožtík sám se díva pohřbu svému z vikýře. Od těch dob stavení to spustlo; nikdo v něm nechtěl bydleti a říkali tam pak a říkají snad podnes na »Pustáku«*) — Také mi babička popisovala, jak za její paměti shazovali ze zvonice, stojící u toho kostelíčka, krejčí o sv. Jakubě nebohého kozla.

Když o velikonočním týdnu vydaly se zvony naše na pouť do Říma a děti, k nimž jsem se ovšem také rád přidružoval, »vyzváněly« poledne i klekání po ulicích klapačkami a řehtačkami, tu vzpomínala babička, jaké to bývalo za jejích dětských let, ještě před císařem

*) Poněkud odchylně vypravuje tuto pověst August. Sedláček v »Dějích města Čáslavě« str. 234.

Josefem. Tehdy prý tito dobrovolní zvoníci na dřevo byli divocí, nezbední výrostkové z nejnižší třídy. — Některého — ale to, tuším, jen na velký pátek — zaobalili do hrachoviny; ten představoval Jidáše. Mezi tím, co zpívány v kostele hodinky, čekali hoši před hlavním jihozápadním portálem kostela na polokruhovitých schodech k němu vedoucích.

Jakmile kostelník odnesl s trojhranu poslední nejvyšší svíčku za oltář, a pan děkan, na znamení, že hodinky ukončeny, zaklepal po třikráte klapačkou, tu vřítili se výrostci za klepání, řehtání a dupotu do kostela, ženouce před sebou středem hlavní lodi ubohého Jidáše, do jehož hrachoviny se rány jen jen sypaly. Za řevu a halasu vyběhla pak smečka ta na ulici, kde prý se rychle každý chodec vyhýbal, ba i krámy zavíraly.

Na velký pátek provozovali prý v osmnáctém stol. též v Čáslavi — nevím, jest-li každoročně — umučení Páně. Nebylo to snad nějaké divadelní představení, ba neměli ani jeviště. Bylo to spíše znázornění Kristovy cesty na Golgotu. Muž, představující Ježíše nesl prý skutečně těžký kříž a byl cestou též týrán i bičován. Poněvadž pak u nás neměli a dosud nemají žádné Kalvarie, ubíral se průvod z předměstí Koželuhy, ležícího v dolíku, do dosti příkrého svahu ke kostelu sv. Alžběty. Těžkou úlohu Kristovu převzal prý vždy dobrovolně člověk kajícník anebo takový, který si tím chtěl získat v nebi zásluhu.

Na podrobnosti a konečný děj tohoto pašijového průvodu se nepamatuji a nevím zejména, jestli také napodobovali ukřižování. Zapamatoval jsem si ještě jen z babiččina vypravování, že neseni v průvodu na křeslech Kaifáš, Ananiáš a Pilát. — Kdysi prý jakýsi muž, který představoval Krista, zemřel následkem tělesného namáhání a týrání, neb snad spíše následkem velkého duševního pohnutí. — Proto prý pak byly hry tyto zapovězeny. Podotýkám, že jsem se později vyptával i nejstarších lidí čáslavských a že jsem také i jinak pátral, nezachovala-li se v městě nějaká paměť na tyto hry, ale nedopídil jsem se ani jediné zprávy. — Také nevím, jestli se tyto pašijové průvody dály ještě za paměti mé babičky.

Slyšel jsem též od babičky toto lidové podání. V Kutné Hoře žil prý v osmnáctém století jakýsi advokát.

Byl prý to muž krutý, který zneužíval svého úřadu a svých vědomostí k utiskování vdov a sirotků, jejichž jměním se obohacoval. Ač prý spáchal mnoho zločinů, nebyl přece nikdy pro ně úřady stíhán a žil vesele a v hojnosti. To přičítáno tomu, že prý se zapsal ďáblovi. Dlouho se mu dařilo, konečně však přišla odplata. Kdysi o půl noci zastavil prý před jeho domem černý, zavřený kočár. Černý vozka seděl na kozlíku a řídil zapřažené do vozu čtyry vranníky, z jejichž nozder svšely jiskry. Z kočáru vystoupili pak dva černí páni

a vešli do domu. Za chvíli vyvlékli pak vzpouzejícího se advokáta. Jeho prosby, jeho volaní o pomoc byly marny. Posadili ho mezi sebe, dvířka vozu zapadla, kočí práskl do koní, a o darebném advokátovi již nikdo nezvěděl.

Za naším městem pod kopečkem Hrádkem, blíže sadů Vodranty stojí neb stával stranou od silnice domek. Říkali mu Sanýtrna. Tam zůstávali sanýtrníci, kteří pro erár dobývali v městě a v okolí sanýtr, který se tu hojně vyskytoval. Babička vyprávěla mně, kterak tito lidé, kryjíce se úřední autoritou, kde koho obtěžovali, vnikajíce bez opovědí do domů, pátrajíce tam ve sklepech, stájích a dvorech po nezbytné té přísadě střelného prachu, jehož armády císařské v těch dobách tolik spotřebovaly. Proti takým vpádům nebylo obrany ani dovolání, a běda tomu, na koho páni sanýtrníci měli s kopce; tomu vytrhali prý bez milosrdenství třeba i podlahu ve světnici.

S nadšením hovořívala babička o Mozartových operách, Donu Juanu a Kouzelné flétně, jež viděla za svého mládí ještě jako novinky na pražském divadle a seznámila mne s jejich dějem. Rovněž horovala o Shakespearovu Hamletovi a nemohl jsem se vypravování jejího o těch zázračných věcech ani nasytiti. Uměla to babička vše tak živě vylíčiti, že jsem, všecek trna, viděl tu kamenného hosta dunivým krokem vstupovati do jídelny Giovannovy, tu zas ducha Hamletova otce kráčeti v měsíčním svitu po opuštěných hradbách.

Z průpovídek jejich uvádím jen tuto:

»O dušičkách řekl Pán Bůh Smrti: ‚No vem, ber!' (november), a lidé počali mříti, jako by je tloukl paličkami.« —

Žel, že jsem tu dobrou babičku ztratil tak záhy. Zemřela r. 1853, dosáhnuvši přes osmdesáte let svého věku.

K její karakteristice dodávám, že nemilovala Němců a kněží.

VI.

Officina. — Starý Carda a jeho žena. — Márinka. — Právník Carda. — Studenti. — Děvčata v šití. — Márinčina smrt. — Kotrba a jeho loutkové divadlo.

V přední přízemní jizbě našeho domu byla officina starého Cardy, někdejšího vojenského felčara. Dnes, kdy takových závodů u nás již není, neuškodí snad, podotknu-li, že to byla lazebna, kde pouštěno žilou, sázeny pijavky a baňky, trhány zuby, obvazovány rány, vedle čehož ovšem také holeno a stříháno. Byl to kus středověku, který teprve v letech padesátých vzal za své.

Officina, jež byla zároveň bytem Cardy a jeho rodiny, byla zařízena velice prostě. Na obílených stěnách pod nízkým klenutím viselo několik svatých obrazů, z nichž mne nejvíce zajímalo umučení sv. Ondřeje. Mimo to byla tu křiklavě kolorovaná dřevořezba, představu-

jící přistání Napoleona na ostrov sv. Heleny. Jizbu, v jejímž středu stál dubový stůl, vyplňoval jen obyčejný domácí nábytek. Živnost, která se tu provozovala, prozrazovaly leda dvě neb tři skleněné nádoby s pijavkami, postavené na okně, pak tu a tam položená miska nebo pánvice ze žlutého plechu. Běželo-li o nějakou tu »operaci«, posazen pacient na některou z dubových židlí s vyřezaným opěradlem. V pozadí byla velká stará kamna, ozdobená podivnými ornamenty. Na nich stála jako emblem panna s miskou a hadem, v zimě otáčeli se na jejich římse kolem špejlů, nabodaných do rozpůlených brambor, z karet vystřižení hadi. Panně té říkali jsme Rozárka, tak jako zase kostlivec, vlastně hromádka kostí z něho, umístěná dosti neuctivě v šupleti mandlu, stojícího na síni právě proti dveřím do officiny, slul u nás Emánkem. Hnáty jeho děsívali jsme pak často kluky na nás dorážející, že se tito dávali v divoký útěk. Na Emánkových kostech učili se mládenci, jichž bývalo u Cardy vždy po dvou. Také tam u Cardů býval jsem rád, ba po babiččině smrti byla mi officina vlastně jediným a nejmilejším útulkem, kde jsem ztrávil většinu svého volného času. Nic mne neodstrašovalo, že tam bývalo někdy krve jako na porážce, že tam často znělo kvílení a skřípot zubů. Byl jsem tomu od jakživa zvyklý a takové maličkosti, jako trhání zubů, pouštění žilou — jež jsem ostatně někdy vídával i nahoře — mne již ani za

mák nerozčilovaly. Vždyť jsem i často býval přítomen, když na dvorku napravovali nějakému nebožtíku vymknutou ruku, neb obvazovali poraněného pytláka nebo cikána. To byly všední, běžné věci, které vůbec ani nestály za řeč. Starý Carda zastával u otce též jaksi místo famula a vedl si vůči lidem jako doktor. Za dob gardy obdržel k nemalé své chloubě opět místo felčara a vykračoval si, když gardisté v neděli v plné parádě šli na »devátou«, vzadu za řadami hrdě ve své uniformě. Ve všední den běhal ve dlouhém hnědém kaputu, z jehož kapes vyčnívaly láhve ze žlutého plechu, naplněné čistou vodou. Na hlavě míval šikmo nasazený placatý kašket, stínící mu bezvousou, vráskovitou a přepadlou tvář. Byl to mužík nevelký, hubený, ale přes pokročilý věk hbitý a mrštný filigránek, který doma stále bručel, venku však vesele si pohvizdoval. Večer zapadal rád do hospůdky kdesi až v předměstí Koželuzích. Ke krčmě té vedla přes potok, vytékající z Podměstského rybníka úzká lávka o jedné kládě. Tu prý, jak vypravovala fáma, Carda, vraceje se často s těžkou hlavou domů, sednuv si obkročmo na břevno, přejížděl jako na koni. Manželka jeho byla tichá, velmi pobožná žena, která doma od ranního úsvitu zpívala nábožné písničky, denně chodila do kostela na ranní a pokud mohla, súčastňovala se poutí salvátorských do Chrudimě a k Panence Marii do Staré Boleslavi. Měli dva syny, z nichž starší

Ignác byl kdesi respicientem u finanční stráže, mladší pak, František, v té době končil v Praze právnická studia, načež se v krátké době stal auditorem. Ze tří dcer zbyla jim jediná Márinka, a ta to byla, která mne tak vábila do krvavé officiny, naplněné o trhu a o nedělích i svátcích okolními sedláky a selkami. Márinka, tehdy asi dvacítiletá, možná že i mladší, nejen že se se mnou různým způsobem bavila, nejen že mi zpívala všecky písničky, které uměla, a těch nebylo málo, ona mně také předčítala z různých knížek a vzbudila tak první ve mně lásku ke čtení, jemuž jsem se pak záhy náruživě oddával, hltaje, co mi jen padlo do rukou. A to byly švabachem na pijavém papíře tištěné knížky o Vendelínu z Pekelného kamene, o Jenofefě, o Bruncvíkovi, o Rožemberku, o »Válce Trojánské«, jakási kronika o Žižkovi a jiné a jiné, jak je právě o jarmarcích prodávali. — O prázdninách a o svátcích, kdy přijel domů právník Franc, scházeli se u Cardů čáslavští a okolní studenti k různým poradám a odbývali tu také první zkoušky k divadelním hrám, které pořádali. Býval jsem často přítomen v některém koutku jizby, naslouchaje s podivením jarým, smělým hovorům o nedávných bouřích a bojích v Praze a ještě více a raději divadelním výstupům. Mnozí ze studentů těch bývali členy legie studentské a někteří bojovali také ve svatodušním týdnu na pražských barikádách. Ale v době, kam sahá má paměť, byly kohorty studentské již zrušeny a neviděl

jsem tedy jinochy ty ani ve zbrani ani v kroji. Když pak po nějakém čase starý Carda zemřel, odstěhovala se vdova jeho s dcerou do sousedního nárožního domu Rösslerovského u kostela, kde Márinka počala vyučovati děvčata šití. I tam jsem v středu veselých mladých těch děvčátek trávíval mnohé milé hodiny, naslouchaje rád jejich zpěvu, jímž práci si krátily a ještě raději předčítání různých, tehda běžných románů, v kterém starší z děvčat se střídaly. Tak vyslechl jsem úryvky z Dumasových »Mušketýrů« i jejich pokračování »Po dvaceti letech« a »Ještě po desíti letech«, které krátce před tím vyšly v překladu Františka Tomsy. Pokud se pamatuji, předčítány též v Ondrákově překladu Manzoniho »Zasnoubenci«, čteny »Báchorky« Boženy Němcové, Rubešův a Filípkův »Paleček« a mnohé jiné věci. Spisy ty vypůjčovány většinou z veřejné knihovny, o níž jsem se již s hora zmínil. Z písní tam zpívaných připomínám zde jen balladu »Poutníci«, o níž jsem bližší napsal v úvodu k mému překladu »Skotských ballad«. — Ubohá Márinka, na níž ještě dnes rád si vzpomínám, skončla smutně. Zavraždil ji nápadník, jejž odmítla. Ale to stalo se již, když jsem byl v Praze.

Konče tím kapitolu o Cardově officině, nemohu opomenouti, bych se zmínil také o mládencích. Aspoň o jednom, Kotrbovi, synu čáslavského listonoše. Jsa absolventem čtvrté klasy, z které se tehda vstupovalo na

přípravku při pražské technice, věděl také něco o mechanice. Maje zručnou ruku ve všelikých drobných pracích, zhotovil mi ze dřeva a z lepenky model Wattova stojatého parního stroje a jiné podobné maličkosti. Největší radost však způsobil mně a mému bratrovi, když nám za pomoci Zamazala, malíře pokojů, zřídil velké loutkové divadlo, k němuž kostry a hlavy figurek sám ze dřeva vyřezal. O šat jejich postarala se matka. Provozoval pak na našem volném jevišti všeliké hry buď od tatíka Kopeckého neb i od ochotníků a kočujících herců odposlouchané a odkoukané. Největšího úspěchu dosáhla mimo doktora Fausta, Don Šajna a Loupežníků na Chlumu, hra Gorja a Gloska neb spálení Hermanštatu. Ženské úlohy mluvíval druhý mládenec Jindřich, na jehož příjmění se již nepamatuji.

VII.

Na věži. — O městě. — »Na Stínadlech« a pověsti o Žižkovi. — Planý poplach válečný.

Ještě bych snad se mohl zmíniti o naší zahrádce, o dětských hrách, které jsme tam s vrstevníky provozovali, ale to jsou věci, které by snad zajímaly jen mne. Podotýkám toliko, že mezi tím bylo mnoho her, jež zaznamenány v Erbenově sbírce; z nich zvláště se pamatuji na hru o Žalmanovi a o Hřimbabě.

Nejvíce lákala mne stará, vysoká věž kostelní, která se v bezprostředním našem sousedství vypínala. Dlouho pohlížel jsem jen vzhůru k jejím »kranclím«, nad nimiž se kdysi hrdě vypínaly k výši báně koruny. O požáru, který tuto r. 1841. zničil, slýchal jsem doma mnoho vypravovati, rovněž pak o tom, jak na věž nové zvony slavně vytahovány. — Kolem její prozatímní ploché střechy, nad níž v jakési budce viděti bylo cimbály hodinového stroje, kroužily pod večer husté roje kavek, vyplašených údery kladiv, odbíjejících hodiny. Vždy víc a více jsem toužil, dostati se do této věže, a viděti její taje a rozhlédnouti se z jejich oken po šíré, daleké rovině, a záviděl jsem klukům, které jako pomáhače pulsanta jsem vídával mizeti za tajemnými dvířkami věžními. Konečně povedlo se mi také kradmo tam vklouznouti. Chvěje se tajemnou bázní — a to nikoliv před trestem, že se pouštím na zapovězená místa — vystupoval jsem v pološeru po točitých, nekonečných schodech šneku. A jak mi bylo, když jsem vstoupil konečně z tohoto do báječné Žižkovy komory, o které jsem slýchával, že bývala bytem a ložnicí slepého reka, když Čáslav navštívil.*) A nebylo tu přece nic, pranic pamětihodného. Drsné kamenné stěny bez omítky, hluboké

*) Připomínám, že nynější čáslavská věž byla vystavena až po smrti Žižkově. Aug. Sedláček, »Děje města Čáslavě« 142, soudí, že započato se stavbou roku 1491; v Památkách archeologických VI. 127 pak udán r. 1454.

výklenky v jejich ohromné tlouštce, z kterých prozírala úzká okna, pod nimiž kamenná sedadla, prkenný, hrubý strop na hoře a dřevěné, neohrabané schody k vyššímu patru; toť vše. — Tam pak výše nad ní malé zvony, umíráček Lazar a Pius a ještě o poschodí výše velké zvony Marie, Pavel, největší pak Petr v ohromných dubových stolicích. Nad tím pak v dalším patře hodiny. K těm však již jsem neměl přístupu a také jsem tam zatím netoužil, vždyť mne cele zaujaly ty divy, jež jsem spatřoval, ty mohutné koruny zvonů, pak tito kovoví velikáni nápisy kol do kola otočení, jejichž velebnému souzvuku tak rád jsem tam dole naslouchal za tuchyplných svatvečerů, ta ohromná železná jejich srdce, ba i ty přemocné provazy, jakých jsem před tím nikdy nevídal. To vše zdálo se mi tak gigantickým a při tom tak novým, že mne, malého hošíka, až drtilo. Jen zvolna a nesměle blížil jsem se ke kolosálnímu oknu hledícímu k náměstí a hrůza i závrať pojaly mne, když jsem hluboko pod sebou uviděl celou tu směs maličkých domečků jakoby vyňatých z mé škatulky na hračky a spatřil, jak se mezi nimi pohybují pitvorné figurky, ne větší mých vojáčků a divadelních loutek. — Vše splynulo mi na chvíli v chaos, zdálo se teteliti, vířiti. Celá věž jakoby se skláněla. Zahmouřil jsem oči, drže se křečovitě dřeveného pažení okennice. V tom ozvalo se hrčení, zazněl děsivý rachot. To řítí se věž!

prolétlo mi vyděšenou duší. A než jsem se ještě mohl vzpamatovati, již zabušily nade mnou, jedna za druhou hromové rány, jejichž třeskem vše kolem mne se otřásalo a mezi ně zahlaholilo pojednou mnohohlasné, vše přehlušující dunění, hlas po hlase se přidával, až všecky splynuly v jediný mocný akkord, tetelící vzduchem, zdmi, letící kolem mne tam do širého kraje. A tam, zotavuje, osměluje se pozvolna, zaletěl jsem za ním nejistým ještě hledem, těkaje přes vísky po rovině rozseté, přes lesknoucí se hladiny rybníků až daleko k Tisí Skále a zase na pravo k Železným horám a zbořenému hradu Lichnickému. Byl jsem jako opojen, a opojen, skoro potáceje se sestupoval jsem. A ještě dole, když jsem se již octl před prahem našeho domu, zdálo se mně, že se mně vlní půda pod nohami. — Ale přes všecku přestálou hrůzu vracel jsem se záhy v ta zapovězená místa; neodolatelné kouzlo vábilo mne tam, a odtud stalo se mi pravou vášní slízati ty temné schody a rozhlížeti se pln touhy v modravé, neznámé dálky. — Dítě roviny nalezlo si tu náhradu za vrchol hory, který mu dosud byl pohádkou.

Město samo, obehnané tehda ještě se strany východní mocným valem, přes který tu i tam vykukovaly zbytky starých bašt, proměněných ovšem v altany, se strany pak západní, jako dosud parkánem, hradbami a podobně přetvořenými baštami, nemající však

kromě kostela a věže v Jeníkovské ulici nijakých starých pozoruhodných památek a budov; stejně jako žírné, ale ploché okolí jeho, nepodněcovala nikterak mou dětskou obrazotvornost. Leda že tu i tam na náměstí a v hlavních dvou ulicích ještě nezastavená šerá podloubí, po nichž dnes již není ani památky, neb tajemným kouzlem pověsti obestřená Žižkova fortna a její temné, rozpadávající se schodiště, dnes rovněž již zastavené, vábily mne do svých stinných, tichých zákoutí.

Někdejších čtvero městských bran, o nichž mi babička povídávala, zde již dávno nebylo, rovněž zmizel z rynku pranýř a louž, nad kterou prý visíval koš, do kterého k nedobrovolné lázni usazovali pekaře, u nichž shledána malá váha. To vše bylo již pouhou legendou. Velké to náměstí, tehda bez stromů a sadu, pusté a liduprázdné, činilo smutný, teskný dojem opuštěnosti a nudy. Oživovali je leda vojáci domácí posádky, kteří se tam tehda časem cvičívali. Jen o trzích a jarmarcích tu bylo živo.

Za městem na cestě vedoucí k Filipovu měli jsme pole. Při tom na rozcestí vyčnívala ze země z pískovce vytesaná hlavice sloupu. Říkali tam »na Stínadlech« a vypravovali, že tam byly zahrabány katem ostatky Žižkovy, když po bitvě bělohorské zničil v chrámu čáslavském hrob jeho Kutnohorský mincmistr Vilém z Vřesovic. Také doslechl jsem — myslím, že od babičky, že to nebyl Žižka, jejž

pohřbili na místě popravním, ale že žoldnéřům podstrčeny tehda kosti jakéhosi nenáviděného primasa, tak že popel slepého vůdce až dosud odpočívá pod dlažbou děkanského kostela. Jen že nikdo nezná toho místa.*)

Z podrobného klidného, prostého života v městě, o který jsem se jako chlapec bez toho příliš nestaral, neutkvělo mi nic pozoruhodného, o čemž bych se byl již dříve nezmínil. Divadla, které přinášelo občas trochu vzruchu, dotknu se na jiném místě. Jako ve snách pamatuji se, že kdysi před velkonocemi nastalo mezi prostým lidem velké rozčilení. Mluvilo se, že bude vojna s Prusem a slyšel jsem starou Cardovou, jak přicházejíc právě z kostela, zděšeně volala, že tentokráte místo zeleného čtvrtku bude čtvrtek červený. Byl to zajisté planý poplach, jakých v těch letech bývalo dosti; jak povstal a oč tu vlastně běželo, toho nemohu se dnes domysleti, vždyť nevím ani rok, kdy se věc ta přihodila.

VIII.

Čáslavská škola. — Popis její budovy. — Způsob vyučování. — Učitelé Bělonožník, Jelínek a Hajnovský. — Čtvrtá třída. — Realka. — Ředitel Spudil.

Nebylo mi ještě ani pět let, kdy jsem na podzim r. 1850. byl poslán do školy, ba zdá se mi, že jsem tam chodil již od jara tohoto

*) Viz A. Sedláček »Děje města Čáslavě« str. 202. Dle téhož kosti Žižkovy nebyly nalezeny.

roku, ač povinnost k návštěvě školní jako i dnes počínala teprvé dokonaným šestým rokem. Tehda byly při čáslavské škole tři t. zv. elementárky, v nichž se vyučovalo česky, z těch vstupovali žáci do čtyřtřídní hlavní školy; čtvrtá třída nebo »klasa« měla dva ročníky a rovnala se později na místě jejím zřízené dvoutřídní, pak třítřídní realce. Na této hlavní škole vyučováno po r. 1848. aspoň částečně česky, ale později počala tu zase převládati němčina; česky učilo se pak tuším jen náboženství a mateřskému jazyku.

Škola čáslavská byla stará budova, bývalý to soukromný dům, který r. 1840. byl dosti nevhodně přizpůsoben k účelům vyučovacím. Přední stavení bylo patrové, o klikatých, z části temných chodbách, plné koutů a všelikých komor a kumbálů; do dvora mělo dřevěnou, chatrnou pavlač, na níž vstupovati bylo zakázáno.

Prostranný dvůr uzavíralo zadní přízemní stavení, vlastně dva, střední chodbou v jedno spojené domky; bývaly prý tam dříve konírny a stáje a podlahy tříd tam umístěných, ležely tak hluboko pod úrovní naší zahrádky, že zamřížené okno, které se otvíralo do této z jedné školní světnice, počínalo nad samým trávníkem. Z třídy na levé straně chodby, měli vyhlídku do sousedních dvorků na kurníky, chlívky, hnojiště a podobné užitečné věci. A to byla budova hlavní školy v kraj-

ském městě, která se počítala tehdá zajisté mezi lepší svého druhu.

Ale mnohem hůře byla opatřena věc hlavní, vyučování a výchova dětí. O tom však se jako o věci známé a jako laik rozepisovati nechci; stačí, řeknu-li, že jsem ve škole té velmi málo získal pro vzdělání ducha a pro ušlechtění srdce. Nevinim tu nevděčně svých někdejších učitelů, z nichž na některé jsem si zachoval milou a dobrou upomínku.

Byl to mizerný, duchamorný tehdejší system, pracující k otupení mládeže i učitelstva, system, jehož účelem bylo vychovávati tupé, nevědomé otroky, nikoli pak sebevědomé, myslící, ušlechtilé občany. Zřizováním dozorců lavic, naddozorců a poddozorců, pěstováno soustavně udavačství. Zahanbujícími tresty, jakým na př. byl zvyk, že učitel žákovi, který špatně napsal t. zv. »Vorschrift«, přišpendlil nezdařenou tu práci na záda, načež jej dal jinými dvěma hochy voditi po všech třídách na odiv, otupován stejně smysl pro čest jak pro hanbu již v nejútlejším mládí.

Však nechci se šířiti o takových, často jinde popsaných věcech. Také školní knihy — vyjímám tu výslovně pěkné na ten čas čítánky Vinařického — od lístku s kohoutem až do suchopárné mluvnice Liboslava Zieglera, neposkytovaly nic, co by svědčilo mysli dětské. Vše bylo v nich suché, prkenné, nezáživné a často i nesrozumitelné. A tyto nechutnosti musely býti obyčejně doslova vydřeny, po tom,

rozumí-li tomu dítě, nikdo se neptal. Jen učitel Bělonožník a Jelínek, ti ještě v druhé a třetí elementárce, dovedli nám učiniti učení příjemným a přístupným; onen veselými svými průpovídkami a žerty, tento ukazováním obrazů, kamenů, dřev, květin a všelikých živočichů — ač tehdá o nějakém školním kabinetu nebylo ani potuchy — a pořádáním různých dětských her; oba pak vlídným a milým zacházením s žáky sobě svěřenými. — Učitel Hajnovský v druhé třídě hlavní školy byl velmi starý pán — vždyť býval již učitelem mého otce — a liboval si v podivnůstkách. Chystal-li se k výplatě, oslovoval třesoucí se oběť pravidelně slovy: »Dítko, mám tě rád, ale fláku ti neodpustím«, načež po skončené exekucí vždy dokládal: »Odporné, ale zdravé!«

Podia v třídách tehdá ještě nebylo, učitel sedal u stolku před lavicemi, kde před započetím vyučování řezal žákům za určitou odměnu péra z přinesených husích brků. Často, zaslechl-li Hajnovský při ucéní v lavicích hluk neb hovor, vystoupil si na židli, s této pak i na stolek, zaslonil si rukou očí a ukázal na vinníka, který pak si musel před škamna pro výplatu. Byli-li vinníci dva, dal každému po rákosce a nařídil jim, by se na vzájem bili přes ruce. Tu nechtíval žádný začíti, ale mnohdy to končívalo pranicí, a celá třída jásala, když se oba kluci váleli v prachu špinavé podlahy pod učitelovým stolkem. Za teplé jarní neb podzimní pohody, dával si

Hajnovský vynésti židli na dvůr k plotu zahrádky v koutu dvoru zřízené. Pak velel žákům, by se postavili dle určeného pořádku v řadu, načež jeden po druhém přistupoval k učiteli sedícímu na židli, vedle které musel pokleknouti jako při zpovědi. Knížku, věčnou to Zieglerovu mluvnici neb tlustou německou čítánku, musil si žák při tom rozevřenou držeti a odříkávati tak pološeptem svou lekci. Neuměl-li, zajíkl-li se, přiletěl v zápětí nehorázný pohlavek, až mnohdy kniha válela se po zemi.

Rovněž již starý, vetchý ředitel S., který vyučoval nás ve čtvrté třídě, kam jsme po Thunově reorganisaci z druhé třídy rázem byli povýšeni, dával si ráno do školy od některého žáka přinésti »bandura« a pulčík kořalky, při kteréžto snídaní pravidelně usínal.

Nevím, věru, čemu bych se byl naučil v této třídě. Z ní postoupil jsem na nově zřízenou nižší realku, kde nám dali do rukou tlusté německé učebnice plné učenosti, které jsme nerozuměli. Dle Zippovy »Naturgeschichte« a Haukovy »Geographie« přednášel nám učitel Köhler, dobrák Němec, který však tehda neuměl ještě ani tolik česky, aby se s námi, pouhými Čechy, mohl bez nesnází dorozuměti. »Hammerfisch, klátifo«, vysvětloval nám, k nemalému gaudiu při přírodopisu. Výborný učitel a muž obsáhlejších vědomostí byl řiditel. Spudil, který svůj předmět, fysiku, nejen

s opravdovou láskou přednášel, ale také dovedl v nás k němu vzbuditi zájem a pochopení.

Po několika letech studoval na této realce též Chitussi, s nímž jsem se tam seznámil, nejsa tehda ovšem již žákem této školy. Můj prospěch za celých těch sedm let, které jsem ztrávil na tomto ústavu, nebyl valný, ba možno říci, dosti ubohý a většině toho, čemu jsem se naučil, naučil jsem se sám a mimo školu.

IX.

Hra na vojáčky. — Bál ve škole. — Školník Všetečka. — Himmelluft! — Obavy čáslavských špitálníků před vpádem a drancováním pražského Sokola.

V té době, nebo záhy po tom, když jsem počal choditi do školy, utvořili veškeří žáci od čtvrtoklasáků, z nichž mnohým vyráželo již první chmýří pod nosem, až po tu nejmenší drobotinu »ozbrojený« sbor. Bylo to tuším, při příležitosti každoročního školního výletu, nazvaného růžoviny.

Sbor ten opatřen byl — jako prý z počátku též naše národní garda — dřevěnými ručnicemi a plechovými palaši. Stejnokroj byl poněkud nestejný. Šat kadetů skládal se pravidlem jen z jediného kusu oděvu, majícího nahoře krátké rukávy, dole takovétéž nohavice, v zadu pak řadu — obyčejně s polovice nezapjatých — knoflíků, počínající hned pod

týlem a končící nad šafářčiným mlíčnem. Ten jediný kus zastupoval kabát, vestu i kalhoty. Hlavy jejich pokrývaly obyčejně třírohé klobouky, z nichž některé byly dokonce i z lepenky. Já měl červenou konfederatku s bílým beránkem, jiní, starší, svornostenské čepice, ba i kalabrezké klobouky s vlajícím pérem. Měli jsme i prapor i bubenníky i trubače, ba i malé markytánky. Hlavní strážnice byla v první třídě elementární; tam předčítal nám také ryšavý syn učitele Jelínka, Liborin, vojenská pravidla. Cvičení konala se »na obci«, která byla také cvičištěm gardy, po které jsme se vůbec ve všem opičili. Velitelem naším byl syn advokáta Zikmunda. — Byly to poslední ohlasy roku osmačtyřicátého, jež jsem ještě zastihl. Brzy po tom rozpuštěna národní garda a také pro nás přestaly tyto hry na vojáčky.

Kdysi v masopustě uspořádán dokonce ve škole pro žactvo bál, k němuž maminky napekly a usmažily hojně koblih, šišek, bábovek a podobných dobrých věcí.

Z tradicí školní mládeže čáslavské uvedu zde jen tuto. Kněži, kteří v Čáslavi v letech čtyřicátých až padesátých působili, jmenovali se: Neděle (děkan), Pečenka, Zamastil, Nožička, Janata a Pardus.

Kdysi objevil se na tabuli čtvrté třídy tento nápis: Janata zamastil nožičkou v neděli pečinku. Bylo to právě před hodinou náboženství. Z nenadání vstoupivší katecheta Pardus přečetl si nápis, jejž smazati již ne-

zbývalo času, vzal křídu a připsal: »A potom přišel Pardus«. — Jest to týž kněz, jehož poslední dny života zavdaly Raisovi podnět ku krásnému jeho »Západu«.

Nemohu se rozloučiti s ovzduším čáslavské školy, abych se nezmínil též o školníku Všetečkovi. Byl to nevelký stařík žluté tváře, orámované věnečkem kostrbatých šedivých vousů, ztrácejícím se pod vysedlou, neholenou bradou. Znal jsem jej již od nejútlejšího věku z naší zahrádky, kde nám pracovával. — Rád vypravoval nám svá dobrodružství s loupežníky v »bagounském lese«, při čemž lhal jen se prášilo. Ale to jen mimochodem. Mimochodem též o jeho škaredé ženě, která mi byla prototypem čarodějnice z pohádky, o níž jsme složili i písničku. Úkolem jejím bývalo na rozkaz učitelův umývati věchtem u pumpy před školou kluky, kteří se neumytí dostavili k vyučování, tak jako zase jejímu manželu náleželo, udělovati provinilcům školákům diktované výprasky, k čemuž si vždy napařoval metlu, kterou pak, blaženě se usmívaje, jako by na zkoušku pošvihával ještě před exekucí v nádvoří. Pochopitelno, že pro tyto funkce, více však ještě, že je s takovou chutí vykonával, nebyl Všetečka u žáků příliš oblíben. Všaktě mu také odpláceli. Věděli, kde byl zranitelný, tam mířice dosahovali sladké pomsty.

Všetečka býval dříve pulsantem, čili jak teď říkáme zvoníkem a tu při rozhoupávání zvonů volával na své pomocníky: »Hoši,

beřte to heftem, luftem, himmelluftem!« — A z toho mu ulpěla přezdívka »Himmelluft«. Uslyšel-li ji, rozzuřil se až do nepříčetnosti. Tak kdysi za letního večera, přecházeje po školním dvoře, do kterého jsme se právě dívali z otcova pokoje, hrál na novou tahací harmoniku. Tu zalétla k jeho uším odkudsi přes zeď hanebná ta nadávka. Všetečka se vzpřímil a ohlížel se jako vyjeven, nevida však nikoho, na kom by se mohl pomstiti, zaklel a mrštiv nástrojem o zemi, rozdupal jej na padrť. Neuměl čísti ani psáti, ale poznal ihned proklaté slovo, bylo-li někde napsáno na tabuli. Tu běžel okamžitě k učiteli neb řiditeli, by si postěžoval, aniž tento byl s to dobyti z něho té přezdívky, pro niž žaloval.

Všetečka byl také kalkantem. — Někdy v neděli, o deváté, parádní to mši, vyšvihl se právě na nafouklý měch, když vstoupil do kostela klempíř Zvěřina. Ten postřehnuv školníka, přiložil rychle k ústům ruku, jako by do ní foukl. Všetečka spatřiv to, zaláteřil hlasitě, až se to rozlehlo naplněným kostelem a utekl z kruchty, kam se ovšem nikdy již nevrátil.

Později dán na odpočinek, odstěhoval se do městského špitálu. Tu připadla mu úloha, nositi při funusech křížek. Kráčeje v této nové hodnosti důstojně přes náměstí před pohřebním průvodem, zpozorován byl mládeží, jež právě v tu chvíli po skončeném dopoledním vyučování vyrazila ze školy. »Himmelluft!« vykřikl některý nezbeda, »podívejte se na Himmlluťta

s křížkem!« A »Himmelluft! Himmelluft! «ozývalo se po náměstí. Tu Všetečka, zapomenuv na posvátnost obřadu, opustil truchlivý průvod a jal se na pohoršení těch, k obveselení jiných s křížkem v ruce a s kletbami v ústech honiti prchající uličníky. A tehdy pozbyl i tohoto úřadu.

Poslední vzpomínka má na tohoto člověka jest z roku 1862. Bylo to na nějaký den před slavností Borovskou, kdy v Čáslavi očekávali pražské Sokoly, kteří tudy spěchali do Borové. Vybral jsem se k večeru s přítelem Pípkem na hřbitov, při němž se nalézá městský chudobinec. Zastali jsme tu před ním špitálníky horlivě rokující. Hlavní slovo vedl Všetečka. Byli patrně znepokojeni. Na otázku naši, oč se jedná, odpověděl nám bývalý školník, že se radí, kam by zakopali své věci, poněvadž prý do města zítra vtrhnou ti raubíři Garibaldisti v červených košilích a budou je drancovati. Byl-li to nápad ztřeštěného Všetečky neb udělal-li si kdo z něho blázna a věřili-li tomu ostatní chovanci chudobince, není mi známo, aniž vím, jest-li skutečně provedli, o čem tehda rokovali.

VII.

Smrt mého otce. — Aug. Sedláček. — Archeologie a divadlo. — Otcova knihovna. — Hoffmannovy povídky. — Vliv četby.

Jako po celých Čechách, rozzuřila se v roce 1855 také v Čáslavi zhoubná cholera. — Úmrtnost byla tak veliká, že zvoněno umírá-

čkem za všecky zemřelé společně jen jednou denně, aby obyvatelstvo zbytečně se neděsilo. V jednom z předměstských dvorců, u Svobodů, vymřela většina obyvatelů. Můj otec, oddávaje se neúnavně své povinnosti, zachvácen též nákazou a zemřel v pátek dne 17. srpna. Za jeho krátké nemoci odvedli nás děti na jeho rozkaz k Cardům. Nezapomenutelným zůstane mi ono slunečné páteční ráno, kdy kleče se starou Cardovou v chrámu, zaslechl jsem po skončené mši z úst děkana Pečenky slova: »Pomodleme se za těžce nemocného našeho přítele.« — Hoch desítiletý, modlil jsem se s veškerou vroucností mladé své duše. Ale zároveň mluvil jsem k Bohu: »Pane Bože, zemře-li tatínek, nebudu se k Tobě již nikdy modliti.«

A když jsme vycházeli z kostela, oznámeno nám, že otec právě dokonal.

V den pohřbu otcova seznámil jsem se v městském sadu Vodrantech s Augustinem Sedláčkem, tehda terciánem jihlavským. Od té doby spojovalo nás upřímné přátelství. On, starší mne, vzbudil ve mně lásku k naši historii a k našim starým památkám. Seznámiv mne s Hebrovou knihou o českých hradech, se Schallerovou »Topografií« i se Sommrem a obrátil můj zřetel na starožitnosti v našem městě i na ty staré náhrobní kameny, tehda dílem ledajak kolem zdí kostelních rozestavené neb v chrámové dlažbě zasazené.

To stalo se ovšem později, když jsem se vrátil z Prahy, tedy snad r. 1862, ale myslím, že jsme již v těchto neb v následujících prázdninách malovali na zdi naší besídky, ba i na zdi zahradní různé více méně fantastické obrazy starých hradů.

V této besídce, později pak na našem dvorku, hrávali jsme však s ním a s několika druhy již tehda v polovici let padesátých také divadlo, a to nejprvé »Střelce kouzelníka«, ovšem bez hudby a zpěvu a bez knihy, tak jak nás tomu Sedláček naučil. O následujících prázdninách provedli jsme Grillparzerovu »Pramáteř«, tu pak ovšem dle starého překladu Jos. V. Špota. Dekorace k prvním hrám namalovali jsme si na papíře sami; k pozdějším zapůjčil nám je, jakož i některé obleky a divadelní rekvisity školní řiditel Spudil z nějakého starého haraburdí, které první ochotníci zanechali na půdě čáslavské školy.

Někdy v té době podnikl jsem se Sedláčkem výlet na zámek Žlebský a později, tuším, také na Lichnici.

Brzo po smrti otcově přestěhovali jsme se do přízemí, kde bývala někdy Cardova officina a mně vykázán někdejší babiččin pokojíček. V tomto postavena také polozasklenná skříň s otcovými knihami, jež byly však výhradně německé. Ale teprvé asi po roce, ba snad ještě o něco později, vyžebral jsem na matce klíč od toho pokladu a hltal jsem pak knihu za knihou, třeba že mi, zvláště z po-

čátku, nedokonalá znalost jazyku ještě tu a tam vadila, a třeba že mi mnohé ještě bylo nedostupné. Básní tam nebylo, jediná kniha obsahující verše byly »Klar's declamatorische Übungen«, kde se ovšem nalézaly vedle jiných Schillerovy, Gotheovy, Uhlandovy ballady a romance, které jsem odtud poprvé seznal. Za to obsahovala malá ta knihovna mnohá dějepisná díla, mezi nimi tehda nezbytné Rotteckovy dějiny světové, pak čtyrsvazkový illustrovaný životopis Napoleona I. a dosti objemné, rovněž illustrované dějiny třicítileté války. Činy Napoleonovy mne tehda nadchnuly, a on se stal mým miláčkem. Neméně zajímala mne Mignetova »Historie revoluce francouzské«.

Velice jsem si též zamiloval divadelní hry F. Raimunda, jichž úplnou sbírku jsem tam nalezl; opět a opět vracel jsem se ke kouzelným těmto báchorkám.

Se zvláštním zájmem pustil jsem se však do čtení »Bohemie«, úplných to ročníků z let 1848. a 1849. Přečetl jsem je celé a to ne jednou. O vlivu, který měla tato snad předčasná četba na mou mysl, zmíním se ještě v oddělení následujícím. Do románů, jichž v knihovně té stálo dosti, byla ť tam celá publikace »Belletristisches Ausland«, Cooprovy romány a j., dal jsem se teprvé později, ale již záhy přečetl jsem si opět, dříve již vyposlechnuté Dumasovy »Mušketýry« a Herlošova »Posledního Táboritu«; knihy ty zů-

staly mi pak na dlouho nejmilejšími, zvláště nezapomenutelní »Mušketýři«. Také jsem tam připadl na velké, illustrované vydání pohádek »Tisíc a jedné noci«, které mne však zdaleka tak neuchvátily, jako pohádky babiččiny neb báchorky Boženy Němcové; za to však mne záhy na to přímo okouzlily pohádky Andersenovy. Později vytáhl jsem si tam též spisy Lichtenbergovy a Wielandova Agathona.

Některé knihy otcovy byly složeny také v bednách na půdě, a to zvláště lékařské a přírodovědecké. Mezi těmi vyštrachal jsem přírodopis Buffonův, německý to překlad z osmnáctého století, pak stosvazkový výbor z německých klassiků, t. zv. Groschenbibliothek, zvláště ale nejcennějším nálezem byly mi povídky E. Th. Hoffmanna. Byly to dva zdobně vázané svazky. Usednuv na bednu, z níž jsem je vytáhl, dal jsem se ihned do čtení, a třeba že mne pak v pološeru půdy chvílemi obcházela hrůza, nemohl a nemohl jsem se odtrhnouti. Později sdělila mi matka historii těchto dvou svazků. Ukázavši mi na prvním prázdném listu několik řádek, napsaných nám nesrozumitelným — zajisté že ruským — písmem, věnování to a podpis, vypravovala, že v době, kdy otec byl ještě svoboden, jakýsi ruský kníže, jehož jméno nepamatovala, projížděje městem, zde nebezpečně onemocněl. Povolali k němu otce, který jej až do úplného uzdravení jeho ošetřoval. Kníže, který si otce oblíbil, navrhl mu, by se s ním jako tělesný

lékař odebral do Ruska, k čemuž však tento se neodhodlal. — Krátce před svým odjezdem odevzdal prý pak otci tyto dvě knížky místo honoráře. Teprvé doma nalezl tento mezi listy jejich vložené bankovky, a bylo prý jich tolik, že takové odměny neobdržel ani před tím ani po tom po celou dobu své lékařské praxe.

Ale ty Hoffmannovy povídky, jichž příšerný a bizzarní dojem mi zůstal nevyhladitelný, právě jako ostatní zde vyjmenované knihy, zmizely s mnohými jinými za našeho pobytu v Praze, aniž jsem se dověděl jak a kdy. A tak zbylo mi z otcovy knihovny jen několik málo knížek, však ani jediná z těch, které jsem si v chlapeckých letech tak oblíbil.

Čeho mi neposkytovala škola, jež mi toho v tom věku také ani poskytnouti nemohla, daly mně knihy. Jenže četné a pestré vědomosti, jichž jsem se takto domohl, byly neuspořádané, mezerovité a kusé; byly pro mne tehda také z velké části předčasné. To mstilo se pak na mně tím, že mi ještě na gymnasium, zvláště v nižších třídách, to, čemu tam vyučováno, se zdálo malicherným, že se mi vše podobalo přemoženému stanovisku. Teprve mnohé neslavné úspěchy školní přivedly mne, ač dosti pozdě, k rozumu.

Však ten vnitřní svět, který jsem si tímto způsobem vytvořil, byl a zůstal mým, na tom, třeba i pochybeném základě stavěl jsem pak dále.

Z PRAHY Z LET PADESÁTÝCH A ŠEDESÁTÝCH.

1857—1862.

I.

Úvod. — Má první návštěva Prahy a její dojem na mne. — Barrikady v kuchyni. — Přesídlení do Prahy. — Tehdejší poměry politické a literární. — Lidové slavnosti. — Popis tehdejší Prahy. — Její zanedbanost. — Německý její nátěr.

Tak ztrávil jsem první desítiletí svého života ve svém rodišti Čáslavi. V době té viděl jsem Prahu, která již tehda byla cílem mých dětských tužeb, jen dvakráte. Poprvé přijel jsem tam s otcem jako hoch čtyř nebo pětiletý asi v roce 1850. neb 1851. Přibyli jsme po státní dráze od Kolína na nádraží v Hybernské ulici, a byl to zvláštní dojem, který mne tam uvítal. Když vlak stanul, vstoupilo několik uniformovaných úředníků a šlo vagony, které byly tehda průchodní, avšak jinak stavěné než nyní — prohlížejíce cestovní průkazy cestujících. Bylo to v době Passirscheinů, a Praha nalézala se v stavu obležení, který tu již v květnu r. 1849. byl prohlášen.

Pamatuji se ještě dobře, jak jsem se zděsil těch cizích, dosti neomaleně si počínajících zří-

zenců, jichž jednání jsem nechápal, a kterým jsem nerozuměl, neboť mluvili jen německy. Chápal jsem pouze dle tonu řeči, že to, co mluví, není ani zdvořilé ani přívětivé. Ale zděšení mé dostoupilo vrchole, když se pojednou z některého vozu ozvalo hlasité zavolání »Patrol«, rozléhající se za náhlého utišení pod širou střechou rozlehlého perronu, a když se v zápětí z nádražní budovy vyhrnula vojenská hlídka v plné zbroji a hned na to odváděla ve svém středu neznámého člověka.

Své zmatené, nejasné a prapodivné dojmy další z této i z pozdější své návštěvy Prahy zde líčiti nebudu a řeknu jen tolik, že od té doby se mi stala naše matička městem z pohádky, plným zámků a věží, plným báječného života a že jsem si ji v bujné fantasii své obydlel samými králi, princi a princeznami. To zahalilo mi sice příhodu na nádraží, ale jak viděti, nesmylo ji s mé paměti. Však jsem již tenkráte věděl, že v Praze stavěli barrikady a že Frič vedl tehda studenty; poučil mne o tom můj starší bratranec Fric Jelen, nebo Žofík, jak jsme mu říkali.

Žofík, tehdá již vykoukaný pražský hoch, který svatodušní vzpouru u své matky v Konviktské ulici zažil, a jehož nejstarší bratr Vincenc jako legionář na barrikádách bojoval, jal se mne ihned prakticky zasvěcovati v taje revoluce a počali jsme pomocí všelikých krámů a polen v kuchyni se nalézajících stavěti nerozborné barrikady.

Dvě leta po otcově smrti byl jsem s mladším bratrem poslán do Prahy, kam se za námi as po půl létě matka naše na stálý pobyt odstěhovala.

V oné době byl Bachův absolutismus ve svém zenithu. Praha klesala tenkráte víc a více na nedůležité provinciální město, jsouc poznenáhla tuhým centralismem a nepřející, o překot germanisující vládou zbavována i toho mála, co jí ještě před r. 1848. zbývalo z královské moci a slávy, a co ji činilo střediskem českého národa.

Odstraněny byly i ty ubohé postulátní sněmy na hradě pražském a permanentní, ve svém složení německý zemský výbor byl obmezen jen na to, spravovati za přísného dozoru vládního zemské statky a fondy.

Na místodržitelském stolci seděl cizinec a bureaukrat Mecséry, pouhý poslušný nástroj a úředník vídeňské vlády; veškeré úřady byly německé; školství úplně poněmčeno a na radnici vládli Němci, reakcionáři s purkmistrem Wankou v čele, už po mnoho let, aniž se nějaké volby nového zastupitelstva vypisovaly.

V Praze, kol a kol tísnivými hradbami uzavřené, bylo tehdá ticho jako v hrobě. Duševního života nebylo i literární ruch zcela byl potlačen, nebylo žádného střediska, ba i zpráva Musea i Matice byla v rukou vlády. Vše bylo pod přísným policejním dozorem; Sacher Masoch, Weber (pozdější místodržitel) a pověstný Päumann netrpěli ani stín vlaste-

neckého hnutí. Vše bylo apathické, vše lhostejné, všední; vše zdánlivě pohříženo v mrtvou lethargii. Leda někde v zákoutí zastrčené hospůdky neb u stolu rodinného šeptaly se nesměle vzpomínky na rok osmačtyřicátý, vytahovány z pečlivého úkrytu a čteny zapovězené knihy, jako Havlíčkovy »Kutnohorské epištoly«, revoluční brožury a provolání, i staré noviny, jediné to zbytky toho bujného ruchu, který před málo ještě lety Prahu oživoval. Teď kromě úředních »Pražských Novin« a ledajak živořícího Mikovcova »Lumíra«, krotkého a tichého, a ještě tiššího »Musejníka« nebylo tu českého časopisu pro širší veřejnost. I to studentstvo bylo schlíplé, ve svém celku vlažné a jen potají v soukromých bytech neb spolkových kavárnách scházelo se těch několik málo nadšenců, kteří ještě neztratili naděje ani chuti k práci. U otce Pěkného, v kavárně Čáslavského a později v Moskvě nalézaly se hlavně tyto útulky; tam Frič, a pak Neruda, Hálek i Barák snažili se obnoviti aspoň literární život, tam později též pojata i provedena myšlenka na vydání almanachu Máje.

Také divadla českého jakoby ani nebylo; omezeno zase hned na počátku let padesátých na odpolední představení v neděli i ve svátek za zimní doby, jen bídně živořilo.

Tak zbyly lidu — a div, že i ty nebyly zakázány — jen ty jarní slavnosti slamník a fidlovačka, svatojanská pouť, pak tehdejšími úřady favorisovaná Hvězda, vojenské parády

s hlučnou hudbou, popravy na Židovských pecích a různé pěkné i nepěkné podívané.

Pro Prahu se od úřadů ani od slavného magistrátu v celé té době nestalo nic. Ovšem že nebyly bořeny tehda její staroslavné pamětné budovy, ale také nebylo po nějakém stavebním ruchu ani památky. Jediná větší stavba, jež se tehda od roku 1854, a to dosti liknavě prováděla, byl Karlínský chrám. Nynější Ferdinandská třída byla nedostavena; tam, kde ústí do nábřeží, a kde nyní se vypíná Národní divadlo, s druhé pak strany palác hraběte Lažanského, nalézala se po celou tu dobu až do prvních let šedesátých neupravená, hrbolatá staveniště, ležící hluboko pode zdí nábřežní a ohražená primitivním, šeredným zábradlím ze starých prken. Na staveništi Národního divadla stála uprostřed ošklivá erární solnice ve slohu venkovských špýcharů, jejíž špičatá prejzová střecha vyčnívala nad úroveň nábřeží. Na drnu staveniště skotačily děti, věšely pradleny prádlo a časem objevila se tu bouda nějakého kočujícího zvěřince. Na protějším staveništi, rovněž z části travou porostlém a milé mládeži za rejdiště sloužícím, nalézala se u čapadla tam zřízeného jakási přístaň sahající až asi k nynější divadelní ulici, v níž za leta voda zahnívala. Tam přistávaly lodi s vápnem a podobnými náklady, určenými pro t. zv. Ellenbergrovu cihelnu, která se hned naproti rozkládala tam, kde nyní jest palác České spořitelny. Na místě nynějšího ředitel-

ství policejního stávala tehda jednopatrová hospůdka se zahradou. Na rozšířené části třídy, tenkráte »Nová alej« zvané, táhlo se od Platýzu až k náměstí u Františkánů stromořadí starých kaštanů, po jehož obou stranách upraveny kamenné lavice s mramorovými sedadly. Avšak budiž dosti na popisu této jediné třídy, jak ji tak mnozí ne příliš staří lidé pamatují; těm, kdož nejsou pamětníky tohoto stavu, dostačí zajisté tento obrázek, aby sobě učinili správný pojem o tom, jak pečovala tehdejší správa o úpravu ulic pražských, když ponechávala jednu z hlavních tříd tak, jak jsem ji vylíčil.

Ale přece ještě nemohu se zdržeti, bych nedovedl vás na nynější Karlovo náměstí, jež tehda slulo obecně ještě Dobytčí trh. Dítě dnešního pokolení poznalo by pyšné toto prostranství parkové, kdyby je uzřelo dnes v stavu, v jakém bylo v létech padesátých, leda podle věže u trestního soudu, podle kostela sv. Ignáce s bývalou kolejí jesuitskou a podle Faustova domu. To byla — až na tyto budovy — bídná, hrbolatá nedlážděná náves plná smetí a prachu neb zase bláta, v jejímž středu, asi někde za nynějším vodotryskem pyšnila se skupina mizerných baráků s obecní »fišpankou«. Proti jmenovanému právě kostelu stála dřevěná, škaredá bouda, pyšným jménem cirkus se honosící; blíže trestního pak soudu vyčnívala z dosti hluboké jámy překrásná erární šupna.

Přimyslíme-li si k tomu, že na Václavském náměstí, v jehož středu postaveno několik vysokým šibenicím se podobajících kandelábrů o jediné neforemné lucerně, a které místo nynější nádherné budovy musea uzavírala nevkusná a střízlivá brána, odbývaly se týdně obilní trhy, pod sochami sv. Václava a Jana, jež pro nepatrné své rozměry na ohromném tom prostranství téměř mizely, že celé město — vyjímaje Hradčany, kde ještě svítili řepkovým olejem — bylo osvětleno jen po řídku rozdělenými, na domech upevněnými lucernami, k nimž špatný plyn dodávala belgická plynárna; že dláždění bylo bídné, chodníky, na stejné úrovni s jízdní drahou ležící, úzké a kluzké; že nebylo ani potuchy po omnibusech, natož po tramwayi a že čistota ulic byla na tom stupni, na jakém se dnes nenalézá již ani v lecjakéms zastrčeném hnízdě venkovském: tu vysvitne snad každému, kdo tehdejší Prahu neviděl, že bylo to město zanedbané, a dodávám zanedbané úmyslně od jeho tehdejších správců. Nevšímána, neopravována rozpadávala se pozvolna velebná svatyně Svatovítská; Prašná brána, otlučená, zbavená svých okras a pokrytá ohyzdnou střechou, strašila uprostřed města a na staroměstském náměstí drobila se v rumy ona skvostná kašna Krocínova, až posléze ji stihl žalostný osud pod kladivy moderních barbarů.

Sady městské byly jen ledabyle upra-

veny, hlavní péče ponechána dobrotivé přírodě; šťavnatých trávníkových prostorů, zdobených pěknými skupinami vzácných květin, jako jsme je uvykli vídati dnes, tehda nikde nebylo, ovšem ale v době letních úpalů žlutá, svadlá tráva. Ostatně byly v té době v hradbách města, nehledíme-li k ostrovům, z nichž Žofín byl soukromý majetek, jen dva veřejné sady a to promenáda na hradbách čili, jak se obecně říkalo, na baštách mezi Žitnou a Poříčskou branou, kde však bylo více písku nežli zeleně; pak sady Chotkovy na Malé Straně. Za to bylo ovšem mnohem více zahrad soukromých, zvláště ve čtvrti u Karlova; za branami pak, kde počínaly aleje a zeleň polí i zahrad hned od příkopů hradebních, vábily do stínů svých věkovitých stromů Kanálka i Pštroska i zbytky Wimrových sadů, dále pak vždy krásná Královská obora.

Však Letná, nyní tak veliký a rozkošný park, byla v letech padesátých a ještě v první polovici šedesátých nahoře pusté, neurovnané, příkopy proryté prostranství beze stromů, pokryté uschlou travou; na úbočí jejím pak živořily bídně poslední pozůstatky někdejších vinic. Stával tam kdesi blíže nynější restaurace neúhledný domek, kam chodívalo se v podletí na mošt. — I Nebozízek byl ještě v rukou soukromých a nalézala se tam na místě nynějších procházek ještě na mnoze pole.

A přece byla ta Praha krásná, božsky krásná, ale byla to kráska zanedbaná od ne-

laskavé macechy. Hůře ještě vypadalo to v předměstích. Byly tenkráte ovšem jenom dvě: Karlín a Smíchov; Vyšehrad byl samostatné město, což ovšem nevadilo, aby byl možná-li ještě zanedbanější než ta předměstí. Vinohradů ani Žižkova ještě nebylo; tam roztroušeny byly mezi poli a zahradami po různu jen jednotlivé osamělé dvorce neb letní hostince. Karlín, tehda sotva třicítiletý, byl úpravnější než Smíchov, ale široká jeho hlavní ulice, jež jediná byla skoro dostavěna, dýchala nudou, náměstí bylo neupravené a pusté; dřevěný kostelík vystavěný v zahradě po pravé straně, hledíme-li k Žižkovu, nepřidával prostranství tomu nižádné krásy. Při samé Poříčské bráně, úzké a temné — jež teprvé v letech šedesátých nahrazena byla stavbou modernější, nyní ovšem také dávno zbořenou, viděti bylo po levé straně ještě na velkém prostranství až za viadukt státní dráhy zelinářské zahrady, z nichž vyčnívaly tu a tam vysoká ramena zavlažovacích čerpadel. V příkopu u samé brány bývalo městiště rozličných bud cestujících panoram, zvěřinců, stávaly tam kolotoče, ba provozovali tam i komedianti své krkolomné kousky.

Smíchov byla dlouhá rozházená tovární ves, kterou táhla se mezi příkopy, zdmi, neúhlednými domky, ba i přízemními, polo zapadlými baráky, mezi nimiž jen tu i tam se vypínala výstavnější budova, nekonečná, brzy prachem, brzy bezedným blátem pokrytá sil-

nice ku Zbraslavi, již blíže nynější třídy Palackého prorýval špinavý potok Motolský. Tovární čtvrt podle cesty byla jako částečně až dosud jediná klikatina úzkých, nečistých uliček. Také na Smíchov vycházelo se z Prahy tmavou, nízkou, uvnitř lomenou branou, na jejímž místě rovněž v létech šedesátých zřídili a vystavěli novou.

Břehy vltavské spojovaly, nehledě k viaduktu státní dráhy, jen dva mosty, kamenný Karlův a řetězový. V místech řetězové lávky a pak mostu Palackého byly převozy.

Nádraží měla Praha jen jediné; vždyť spojovala ji s ostatním světem jen státní dráha k Vídni a k Drážďanům. Bylo to nádraží v Hybernské ulici, které však tehda postrádalo ještě nárožního domu, v němž se nalézá restaurace; perron nesahal až k nynější Havlíčkově ulici, ale končil hned za domem příjezdním. Však byla tu přece ještě jiná dráha, a to koňská, jež jezdívala od nepatrného domku za bruskou branou k Buštěhradu. Z ostatních stran Čech i ciziny dojížděly četné pošty a dostavníky. Ony měly své středisko v poštovním úřadě na Poříčí, tyto v různých zájezdních hostincích.

Avšak obávám se již, že unavuju pozornost čtoucích tímto rozvláčným a nudným líčením věcí, na které se mnohý ještě dobře pamatuje, ač zase vidím, že jsem pominul tak mnohé zajímavé i důležité podrobnosti. Však budiž mi prominuto to i ono; zdálo se mi nevyhnutelným vylíčiti aspoň v nejhlavnějších rysech co nej-

střízlivěji Prahu, jak vypadala v letech padesátých.

A teď, kdy to napsáno, rozpomínám se, že uplynulo sotva něco málo přes čtyřicet let od té doby, kdy jsem viděl Prahu takovou, a zase se mi zdá, vidím-li ji, jak nyní jest, jakoby od oněch časů bylo uběhlo celé století...

Jiné budovy, jiné ulice hledí teď na mne, jiní lidé se jimi hemží, jiný velkoměstský život se tu rozvíjí, jiná společnost, jiné mravy a způsoby ovládájí. Praha není již tím zanedbaným, opuštěným provinciálním městem, jako jsem ji tehda seznal; ona upravuje své sešlé, rozervané královské roucho — kéž by jen je upravovala vždy důstojně a vhodně, nezbavujíc je barbarsky význačných a dávných okras — ona se strojí státi se opět tím, čím bývala před lety neštěstí, pyšnou nádhernou, mocnou hlavou českého království.

A tenkráte! Jak to české vědomí v ní dřímalo! Jak vše ještě pokryto bylo věkovitým, felešným nátěrem německým! Počínaje česko-německými tabulkami uličními, nápisy firem, nárožními plakáty, hovorem na veřejných místech všude, všude převládala, všude roztahovala se němčina! Cizinci, jenž tehda do Prahy přišel, zdálo se, jako by prodléval v městě německém; Čech krčil se ještě bázlivě do koutka, který mu milostivě ponechalo vládnoucí německé panstvo. a snášel tupě a trpělivě jeho pohrdání.

II.

Můj byt »u Zlatého jelena«. — Na škole týnské. — Germanisace a její následky pro tehdejší dorůstající generaci. — Seznamuji se s Prahou. — Museum. — Pater Alois Janata. — Hanka. — Dunder. — První lektura. — Čtení a vypravování o roku osmačtyřicátém. — Účinek toho na mne a na mé vrstevníky.

Do takové tedy Prahy jsem přišel, takovou jsem ji shledal. Však ač hoch málem více než desítiletý, cítil jsem přece, třeba bych si byl nemohl pocit ten plně uvědomit, v nitru srdce svého cosi bolestného, palčivého, čemu jsem arci nedovedl propůjčiti slov . . .

Tak opuštěné, tak zadumané zdály se mi ty ulice, ty staré domy, ty nádherné pusté paláce, ty chrámy, ty věže; tak smutně zdály se na mne hleděti z prachu, jež na ně navály věky, z plísně, kterou je pokryla staletí; a hlahol zvonů s věží těch zněl tak zastřeně, tak žalobně, až srdce usedalo. — Bylo mi do pláče a nevěděl jsem proč . . . Miloval jsem to vše, cítil jsem, že jsem tu doma, a přece mi bylo tak teskně jako v cizině.

Ubytovali mne s bratrem u strýce, císařského geometra na tiché, poetické Malé Straně v pošmourné Tomášské ulici. Bydleli jsme tam v starém domě u »Zlatého jelena« a pamatuju se, jak mne ovanulo cosi jako hrůza, když jsem poprvé vcházel dlouhou, temnou chodbou do té neveselé začernalé budovy.

A tajemná hrůza hleděla pak na mne z prázdných, černých oken Tomášského kláštera, na něž díval jsem se z oken svého pokoje přes úzkou slepou uličku. A přece nemohl jsem se od nich odtrhnouti; hleděl jsem do nich celé hodiny a zdálo se mi, že musím v nich postřehnouti stín některého dávno zemřelého mnicha.

Dovedli mne k zápisu na akademické gymnasium; šel jsem tam vesele, ale se smutnou jsem se vracel. Nepřijali mne, bylo již pozdě a neuměl jsem dle náhledu svých příbuzných dosti německy. A tak octnul jsem se v hlavní škole Týnské, kde po přísném examenu z němčiny — dali mi přeložiti z češtiny úryvek nějakého evangelia — byl jsem připuštěn do čtvrté třídy, kterou jsem již v předpředešlém roce doma byl navštěvoval. Bylo mi to kruté, ponižující, a upřímně jsem si zaplakal, ačkoliv jsem tehda nemohl cele chápati tu mrzkost ani tu ztrátu dvou let života. Vždyť jsem si byl doma již s obstojným prospěchem odbyl první ročník nižší reálky, kde přece, jako tehda všude, se vyučovalo jen německy. Ba vtloukali mi ji, tu němčinu již od první třídy hlavní školy, ale hlava má byla pro ni tupá, tvrdá, nepřivedl jsem to za celou tu dobu k tomu, bych dovedl správně se vyjádřiti, ačkoliv jsem čtenému dobře rozuměl a také mnoho německých knih již přečetl. Něco se ve mně proti tomu nucení vzpíralo, čím dále tím odpornější stávala se mi ta řeč,

a jen mocí dohnán učíval jsem se často plačky článkům z čítanky, které mně z počátku byly nesrozumitelny. A teď mne stála dva roky života! Mohl jsem ji milovati? Však nyní nebylo dosti toho mučení ve škole, první to městské škole pražské, kde učitel Spála nám jen německy přednášel; dali mi ještě informatora, technika, který mne v té nenáviděné řeči utvrzovati musil. Šťastní synové dnešního pokolení, kteří jeste již nepoznali těch muk, jaké ještě snášeti bylo nám starším, ale snad také proto mnozí z vás, zvláště z nejmladších, nechápou již té lásky, kterou jsme přilnuli k své mateřštině, a nechápou té hluboké nenávisti, kterou v nás vzbudilo to vnucování cizoty. Co zmařeno tu drahého času, co schopností; kolik nadaných hlav zakrnělo, kolik duší nám ztraceno! Kdo sečte ty ztráty, jež spůsobil nám ten hanebný, ten ničemný systém!

A při tom to vyučování jazyku vlastnímu, jak bylo bídné, jak ledabylé; často z těch málo hodin (tuším že 2—3) v témdni jemu věnovaných, ještě ubíráno k vůli vyučování předmětům jiným, a čemu jsme se naučili, nestálo za řeč; málokdo ze žáků dosáhl toho, aby si osvojil jen obstojně pravopis. Co stálo nás pak později úsilovné domácí práce, bychom se naučili řádně česky psáti, a dlouho, dlouho ještě překládával jsem s perem v ruce myšlenky své z němčiny, ba přiházívá se mi ještě dnes, kdy jsem se již dávno zbavil té

trapné přítěže, že počítaje hodiny se maně dopadnu, že počítám po německu. Jaké to byly zápasy o český výraz, když na mysli se pletla stále naučená německá fráze, jež mi byla vždy běžnější. Jak dlouho musel jsem se pak odnaučovati, jak dlouho znova učiti čtením, rozmlouváním s venkovským lidem a hrabáním se v slovníku!

To dnes již, bohudíky, zapomenuto, tomu se dnes již nerozumí, to se nepochopuje; ale spolu, a právě proto nepochopuje se již a nerozumí, jak těžká a trnitá cesta k českému písemnictví byla těm z nás, kteří nebyli odchovanci českých vesnických neb maloměstských národních škol.

Chtěl jsem to zde jednou plně říci, aby to nynější generace dobře chápala, ale vidím, že se mi k tomu nedostává dosti silných slov, dosti ostrých výrazů, bych cele mohl vylíčiti ten mrzký hřích, po tolik pokolení na nás páchaný.

Kde byla by naše literatura dnes, kdyby nebylo bývalo tohoto neslýchaného útisku, jemuž sotva co podobného. To bylo otroctví, nad něž není hanebnějšího. Dnes jest odsouzeno, odstraněno, ale my, kteří jsme je zakusili, na ně nezapomněli a nezapomeneme nikdy.

V mém oddělení čtvrté třídy — mělať tato tehdá odbočku — byli jsme ovšem, až na několik Židů a Němců, vesměs Češi, a zajisté bylo tak i v třídách ostatních; to však

nevadilo, aby oněch málo Němců na nás nepohlíželo s patra, nám se pro český náš původ nevysmívalo, námi nepohrdalo a na nás všelijak nepokřikovalo. Nejmírnější přezdívkou bylo »Du bömischer copak«. Ti Němčíci, většinou synkové zámožných rodičů, nejvíce obchodníků, tvořili mezi námi jakousi elitu vyhýčkanou a všude v popředí stavenou; jim se nesmělo ublížiti, což jim však nevadilo ubližovati nám.

Za takých okolností nebyla mi škola nikterak místem milým, ba naplňovala mne odporem. Novému nenaučil jsem se tam ničemu, a ani jsem se nenamáhal; vždyť jsem věděl dávno více. Ještě nyní vzpomínám na ten rok v týnské škole tak marně a neutěšeně strávený s trpkým pocitem.

A přece neuběhl mi tak zcela bez užitku. Neuče se kromě té němčiny doma téměř ničemu, použil jsem hojného prázdného času, který mi zbýval, téměř výhradně k tomu, že jsem podnikal výzkumné cesty po té Praze dosud mi tak neznámé. Chodil jsem obyčejně sám, neboť nevyhledal jsem si nikdy druha mezi svými tehdejšími spolužáky, kteří byli většinou mladší, a před nimiž, jsa již z domova pilným čtenářem, jsem co do vědění a uvědomění byl dosti daleko. Myslím, že nebylo ulice a uličky sebe odlehlejší, sebe zastrčenější, že nebylo chrámu ani veřejné, mně přístupné budovy, kam bych za ten rok byl nepřišel. A tak osvojil jsem si tu svou Prahu

a vryl sobě její tehdejší obraz, její pouliční život, její krásy a památky nevyhladitelně do paměti. Zvláště byly to Hradčany, a tam zase především svatovítský dóm, kam jsem se stále a stále vracel a kde jsem, zvláště za dob posvátných obřadů, prodléval po celé hodiny ba dny. Od hrobů českých králů a všech ostatních památníků až do toho svícnu jeruzalemského, až do toho kahance horníkova při oratoriu vladislavském nebylo snad ničeho v tom chrámu, čeho bych byl důkladně neseznal, neohledal; neušly mi ani nejmenší podrobnosti na vypouklých skulpturách dřevěných za velkým oltářem, ani obrazoborství Kalvinistů, ani útěk zimního krále. Nejednou událo se mi poslouchati tu výkladům kanovníka Pešiny, horlivého tehdá strážce dómu, a nebylo tu koutku, který bych nebyl prolezl. Stejně vábil mne starý vladislavský zámek, Daliborka, Černá i Bílá věž, chrám sv. Jiří, který jen tak zřídka se otvíral; vše, vše musel jsem tu viděti i tu věž zámeckou a její velký zvon, Zikmunda, důkladně probádati. Za cizinci vklouzl jsem do kobek pokladu Loretánského i do knihovny Strahovské a nevynechal jsem snad jediné neděle neb svátku, bych nenavštívil obrazárnu »Vlasteneckých přátel umění«, umístěnou tehdá v hradčanském domě Šternbergském.

Ale i Karlov a jeho liduprázdné, opuštěné končiny, ale i spustlý, zasmušilý Vyšehrad, na jehož hřbitově tehda ještě nebyla shromá-

žděna ta obec mrtvých českých spisovatelů, vábily mne stejnou mocí. Však již dosti, vždyť bych tu musel uvésti snad vše, co měla tehdejší Praha znamenitého. Jen jednoho tedy ještě se dotknu. Sotva skončilo v úterý neb v pátek o desáté hodině vyučování, spěchával jsem s knížkami v řemenu nejbližší cestou kolem Štupartů průchodícími domy a Pařížskou uličkou na Příkop do musea a zde bez zastávky do historicko-archaeologického oddělení. Tam byl tehda kustodem kněz P. Alois Janata, který kdysi jako kaplan čáslavský mne byl pokřtil, přemluviv dříve mé rodiče, by mi dali jméno Ladislav. Prodlel jsem pak tam vždy u něho, jak dlouho jen bylo možná, často až do uzavření sbírek; to bývalo ovšem jen za letních měsíců, neboť v zimě byly sbírky musejní nepřístupny. Pater Janata, jeden z oněch bohužel nyní již vymřelých kněží vlastenců, kteří v srdci bývali Husity a kterým jejich úřad katolického kněze nikterak nevadil, míti v kaplance své obrazy Husa i Žižky a vycházeti s pádnou žižkovkou, byl tehda asi čtyřicátník tmavých kučer, jiskrného oka a štíhlé postavy. Ačkoli byl půlzlatníkem, byl vždy, kdykoliv v museu úřadoval, oděn v sutanu, ovšem věkem již sešlou, tu a tam spravovanou, tu a tam do zelena hrající. Bydlel kdesi ve Vojtěšské čtvrti a spřátelil se tam s domácím učitelem Hálkem. Přilnul jsem k němu dětskou náklonností, jíž on mi upřímně splácel, a navštěvoval jsem jej, ač již méně

pilně, po celý čas svých studií, pokud jsem byl v Praze, ba i potom až do jeho smrti, však nikdy jinde než v museum. Tehda, jako hoch naslouchal jsem zbožně jeho prostým výkladům, jež rád a ochotně činíval zvědavým návštěvníkům a často mně samému. A tak seznámil jsem se záhy do podrobna se všemi snad předměty za oné doby v tomto oddělení sbírek chovanými tak důkladně, že jsem v pozdějších letech, když jsem již byl zrostlým studentem, P. Janatu často zastával, když uživ mé přítomnosti si někam odběhl; ba odvážil jsem se mnohdy činit obecenstvu výklady, jak jsem je od něho pochytil. — Seznal jsem pak jeho prostřednictvím Hanku, i nevlídného pana Dundra a nalezl již tehda cestu do knihovny, kde jsem ovšem se nanejvýše osmělil požádati Hankovy »Obrazy dějin českých« neb Jakuba Malého »Spravedlivou kroniku«.

Sbírky archaeologické umístěny byly ve dvou ne příliš velkých pokojích a nebyly uspořádány systematicky; byly tu promíseny předměty praehistorické i historické, etnografické (a to z nejrůznějších národů starověku i doby novější, starého i novéhp světa na př. vedle popelnic egyptský sarkofag i daguerrotyp ženy z kteréhos indianského kmene); ba nalézaly se tu i předměty průmysln (jako na p. veliký kaleidoskop) i průmyslu uměleckého, velký model chrámu, a vedle toho ještě ůzná curiosa (tak na p. malá dětská ručnice císaře

Josefa II.). Mne ovšem nejvíc vábily zbraně Táborů, palcáty, sudlice i ohromné pavézy, meč kata Mydláře, jímž sťato při krvavé exekuci dne 21. června 1621. několik pánů českých, a meč Gustava Adolfa z bitvy u Lützenu s německým veršovaným nápisem, počínajícím: »Gustav Adolf, Schwedenkönig, deinesgleichen waren wenig«, i šavle darovaná Kničaninem.

Tak získal jsem si mnohé, ovšem neuspořádané a kusé vědomosti, jichž bych byl ve škole ani tenkráte ani později nikdy nenalezl. Myslím, že jsem touto cestou nešel sám, vždyť byla to tehda téměř jediná možnost daná mladým lidem, aby svůj obzor rozšířili, zejména pak aby se seznámili s dějinami své vlasti a jejich památkami, o nichž ve škole nezaslechli nikdy téměř ani slova. To a někdejší má čáslavská lektura, v níž jsem i nyní pilně pokračoval, způsobila, že jsem již v onom mladistvém věku místo o špačku a míči přemýšlel o barikádách a palaších. Při svých potulkách po Praze vyhledával jsem také se zálibou ona místa, kde za krvavých dnů svatodušních bylo bojováno, a obnovoval jsem si tu v mysli s nevyčerpatelnou obrazotvorností dávno již zalehlou vřavu oněch dnů, o které jsem z oné četby a z vypravování rodiny Jelenovy a čáslavských studentů měl dosti jasné ponětí.

Vzpomínám si, jak uchvátilo mne to, když jsem o svatodušních svátcích r. 1860. za letního rána šel s bratrem do Dolních Počernic.

Vzpomněl jsem si, co se právě před dvanácti lety v Praze událo, a zastaviv se na vršku, hleděl jsem rozechvěn ku městu nořícímu se v lehounké, modravé páry, očekávaje ne jinak, než že se pojednou někde od Letné musí zablesknouti, a že zaduní v zápětí temné rány děl . . .

Jak viděti, byl jsem tenkrát z celé duše revolucionářem, ovšem málo hrozným, málo nebezpečným. A byl jsem jím cele — a myslím, ba vím, že asi stejně jako většina vrstevníků. Vždyť, ač pouhé děti, cítili jsme dobře ten tlak, to ponižující jařmo, ten dusivý vzduch, jenž hrozil zalknutím . . . V srdcích našich to vřelo, krev kypěla — — ale my byli slabé děti a vše kolem bylo tak sklíčené, tak zmalátnělé, tak bázlivé a ti, již nás ovládali, byli tak mocni, že neměli pro náš lid než smích a pohrdání.

Píšu to poctivě tak jak jsem to vše cítil a prožil, a nechť se nikdo nedůvěřivě neusmívá; byly již tehda většinou jen takové děti — vždyť to byli zrozenci neb odkojenci doby revoluční — a dobře že byly, bez nich by byl se bral vývoj pozdějších událostí asi jinými cestami. Bylo nám pro ty nastávající boje tohoto již dětského a pak mladického nadšení více třeba než soli.

Však nechci se poddati reflexím, jež se mi tu maně a neodolatelně vnucují; dovolte, bych zůstal jen při tom dětství, žel tak vzdáleném!

III.

Dětské hry a zábavy. — Král. Ferdinand V. — Strážní parády na hradě pražském. — Jesle. — Oční neduh a zázračný doktor. — Vojanská cvičení. — Majstr Burián a hodiny v pražském semináři.

Nemysli nikdo, dle toho, co jsem dříve vypravoval, že jsem byl z jiných než většina mých vrstevníků; opakuju, že vypravuje o sobě líčím jen normálního hocha oné doby; více nebo méně byli jsme všickni tací. A dovedli jsme býti při tom také cele dětmi. Nechci tu široce vypravovati o našich dětských hrách a zábavách, o našem salva venia uličnictví; to jest a bude věčně stejné a vždy se bude opakovati. A tak jen mimochodem vytknu, v čem snad se naše tehdejší zábavy lišily od nynějších. V zimě stačil nám ku provádění veselého reje úplně led Vltavský, nebo sklouzačky v hradebních příkopech za branami. Nebylo tehda, kdy obyčejným lidem u nás sport sotva dle jména byl znám, ještě žádných ohražených kluzišť na ostrovech neb na různých závodních drahách s elektrickým osvětlením a vojenskou hudbou; to leda v nepřístupných nám ubohým plebejčíkům zahradách u paláců šlechtických, zřizována pro tu výlučnou třídu taková kratochvíle. — Na jaře pak pěstován v příkopech marianských hradeb nebo pod Novou branou (asi kde nyní běží prodloužená Hybernská ulice) i za bra-

nou Žitnou u t. zv. cesty filosofů, malý a velký »pasák« a tu ozývalo se vše od starodávna zvyklými výkřiky: »pilam«, »palestra«, »meta«, »prontribus«. Zvláště na hradbách u Bruské brány, jež právě teď byly rozkopány, míval pak hradební kaprál, starý to invalida, bydlící v domečku na dvoře u letohrádku královny Anny, těžkou službu a nepřestával se ani durditi. I rvačky ve velkém slohu, zvláště mezi studenty a učedníky, nebývaly v příkopě pod bruskou branou právě vzácnými. Ale často, kdy vřava dostupovala vrcholu, nastalo, jak by uťal, náhlé utišení. To bral se zvolna alejí od této brány ku královské oboře malý stařeček v temném šatě a ve vysokém cylindru, se stálým úsměvem v dobrosrdečné tváři, jemuž dodával zvláštnosti spodní, nadulý a svislý ret. Vedl se s vážným pánem štíhlé, vysoké postavy, čině v chůzi krátké, drobounké kroky. V příslušné vzdálenosti za oběma pány vykračoval si hrdě lokaj s třírohým kloboukem, nesa tu deštník, tu svrchník obou chodců.

Stařeček ten, jehož objevení nás tak zkrotilo, byl císař a král Ferdinand V., který tehda již od více let (až do smrti své, r. 1875) sídlel na Hradčanech, milován od Pražanů pro svou dobrotu a dobročinnost.

Tehda, tuším že dvakráte v témdni, vždy o polednách střídaly se v zámeckém dvoře slavnostně stráže; s řinčící hudbou a v parádním stejnokroji přitáhla nová v průvodu

nesčetné mládeže — rozumí se, že jsem tam bývával také — na otevřené první prostranství hradní, načež hudba odehravši tam několik skladeb sestupovala opět s vystřídanou stráží do města. Při koncertu tom bývala mřížová vrata dvorní zavřena, my drobní posluchači pak lezouce po zídce za mříží dívali jsme se k vysokým oknům prvního patra v pravém křídle zámeckém, brzo-li za některým z nich uhlídáme milého nám Ferdáčka. A milovali jsme ho ještě více, že nám s ním souvisela celá ta revoluční legenda roku osmačtyřicátého a ještě starší legenda o poslední slavné korunovaci před dvacíti a více léty, o níž nám starší lidé napovídali plno divů.

Však již čas, abych pověděl o nejmilejší naší zimní zábavě. Sotva že se blížil advent a jeho časné, nekonečné večery, počaly se tu a tam co neděli a svátek objevovati nade dveřmi různých domů, obyčejně v postranních, zastrčených uličkách, průsvitné skřínky, jako jich dosud užívají prodavači pražených kaštanů, opatřené nápisy: »Zde jsou jesle kvydění«. (Pravopis tento byl pravidlem a podávám jej tu již k vůli historické věr nosti.)

Jakmile nastal soumrak, a jak jen zazářily tyto lákavé transparenty oslňujícím světlem grošové lojovky, shrnuly se tu, přivábeny tím svitem jako mušky, děti celé čtvrti, a ti blažení, kteří měli nějaký ten krejcárek, hnali se vítězoslavně do klenuté přízemní jizby,

z pravidla dílny malého řemeslníka, neb zakrámového pokojíku hokynářova, kde očekávaly je ty divy a krásy, na něž se ta drobotina po celý týden těšívala.

Ale nemyslete si, že to byly, jak návěští oznamovalo, jen pouhé obyčejné jesle, pouhý Betlem s chlívkem a jezulátkem, s papírovými domečky, pastýři a s ovečkami na mechu se pasoucími, nad nimiž se vznášela hvězda s dlouhým ohonem i anděl nesoucí na ladně se vinoucí stužce nápis: »Gloria in excelsis«. O ne! To vše bylo sice zde také, ale to bylo jen věcí vedlejší, podřízenou.

To co lákalo děti a s nimi i služky a za těmito zas všeliké vojáčky a holobradé i obrostlé chasníky do takové dusné, polotemné, zakouřené světničky, v níž se tísnili sedíce na prknech přes židle, bedny, soudky, neb různé kusy nábytku položené; to bylo zcela něco jiného. V tom, co se tu dálo, jest zajisté také kousek našeho svérázného, kulturního vývoje, a bylo by věru škoda, kdyby to nebylo zaznamenáno a upadlo v zapomenutí.

Jako se dělo u mnohých evropských národů a dle jejich příkladu též u nás při středověkých velikonočních mysteriích, že nejprve zdialogisovány, pak zdramatisovány pašie, že v ně později vplétány různé, čím dále tím méně s původním předmětem her souvisící mezihry, že mezihry ty pak znenáhla nabývaly vrchu a stávaly se čím dál tím

samostatnějšími, až se konečně z kostelů odstěhovaly na tržiště; tak vyvíjely se u nás, zcela samostatně vánoční pastýřské hry, druhdy též v kostele, pak i ve školách a také po domech od cestujících malých i větších »umělců« provozované. Hry ty stávaly se pak rozmanitější a rozmanitější; nepřestávalo se již na tom choditi s Betlemem a předváděti děje pojící se s narozením Kristovým, ale přibrán i příchod tří králů, Herodes atd. K tomu připojila se masopustní již hra o »Saličce« a j., jež jsem, jak jsem se o tom již dříve šíře zmínil, jako dítě doma vídával provozovati od takových putujících »herců«, obyčejně mladších chasníků řemeslnických, kteří k nám v čase vánočním i v masopustě často zavítali.

Však v Praze rozvinula se věc ta ještě jináče. To byly ty pokoutní »Jesle«, k nimž tu čtenáře uvádím.

V pozadí po celé šířce světnice zřízeno schůdkovité lešení as o čtyřech patrech. Spodek lešení zakryt všelikými rouchy. V nejnižším patře asi tak vysokém, co by dítě pohodlně mohlo přihlížeti, vystrojeny tradicionellně skutečné jesle, ale s tou úchylkou, že se město Betlem nenalézalo, jak jinak zvykem, přímo na skalách nad nimi, ale že oddáleno až k samému stropu do nejvyššího a nejzadnějšího, čtvrtého patra. Druhé a třetí patro nebo terrasy představovaly beze všeho přechodu uprostřed legendárního dávnověku

kus nynějšího světa. Byla tu na cestě hospoda se zeleným věncem, domek to patrový, o čtyrech skutečných stěnách se zasklenými okny, které se otvíraly, se dveřmi, jimiž se chodilo, ba i s řádným komínem. Podél cesty postaveny kandelábry se skutečnými lucerničkami, cesta pak vedla k bráně, jejíž podoba odkoukána některé z bran pražských. V třetím patře opět nějaký novodobý domek, pak několik stromů, představujících les, pak poustevna a posléze i jakýs středověký hrad. Úbočí jednotlivých terras tvořila přeuměle z papíru vyrobená skála, zakrývající otevřené prostranství mezi těmito stěnami, po celé šířce »jeviště« se táhnoucí. Opony tu nebývalo.

Vánoční hra, ať narození Páně a koleda pastýřů, neb dle doby výroční, příchod tří králů a řádění ukrutného Heroda, odbyla se hned z počátku a to hezky zkrátka, jako mimochodem za obecné nepozornosti. Teprve po tomto úvodu nastalo vlastní představení. Byla to řada mezi sebou nesouvisících zcela prostých, ba triviálních scen z pražského pouličního života, v nichž vystupovaly typické figurky lampáře, dráteníka, vandrovního, kominíka a j. Hrálo se loutkami, které provozovatelé hry, z většího dílu tovaryši, sedíce a krčíce se pod lešením, z dola pomocí dřívek k nohám loutek přidělaných, zakrytými otvory mezi stupni terras z jednoho patra do druhého vodili. Loutky ty vcházely do domů,

dívaly se z oken, pohybovaly rukama a vedly si vůbec »jako živé«. Nejčipernější a nejoblíbenější byl mezi nimi Kašpárek, oděný v dlouhou až k zemi splývající obyčejně červenou sukní; velkou hlavu jeho pokrývala čapka s rolničkou. Kašpárek sebou mrštně vrtěl, rozkládal rukama, kýval hlavou, klonil se a pletl se všude i do všeho; nejraději pak přijímal oběma rukama jako odměnu za své výkony jablíčka, jež mu děti s pýchou a o závod poskytovaly. — Vtipy a písničky jeho byly ovšem čistě pražské, samorostlé a vždy časové, ovšem že nikoliv vybrané. Celý ten zázrak pohyblivosti prováděla ruka některého z pánů principálů, na níž loutka byla nastrčena.

Představení zahájil lampář, chodě od lucerny k lucerně, by ji rozsvítil; při tom prozpěvoval si za průvodu harmoniky neb kytary, z útrob lešení se ozývající, stereotypní svou vstupní píseň: »A já jsem ten lampář, ten starý, šedivý taškář« — — Po něm objevil se kominík s žebříkem a šornou. Šel do hospody čistit komín; vešel a za nedlouho vykukoval z otvoru komína, jakoby se chtěl přesvědčiti, je-li vše kolem bezpečno. Když zmizel, přihnal se klouček učedník. Poslala ho pro mistra paní mistrová, v neblahém tušení, kam asi zapadl. Kluk hledá pána ovšem nejprve v komíně a volá, vydrápav se až na jeho vrchol: »Pane mistrrrr!« Ale marně. Však v tom již chvátá sem paní mistrová

s křičícím fakanem na rukou a s nadávkami v ústech. Již chce vraziti do hospody, když jí dvéře zastoup' tlustý pan hospodský. Zapírá jí zbloudilého muže, ale žena nevěří. Posléze se jí podaří shlédnouti jej oknem. Tu: »šenkýř jej omlouvá, že pije vodu; karty nehrá, jen se dívá«. Však nic naplat, rozzuřená manželka odstrčí jej, vrazí do krčmy, a v mžiku vyvádí potácejícího se chotě, na jehož ubohou hlavu a hřbet rány jen jen se sypou. Učedník mezi tím provádí výskaje radostí huronský tanec.

A sotva že zaľehne vřava způsobená těmito něžnými manželi, přichází dráteník prozpěvuje si vesele svou: »Já sú dobrý remeslník od trenčanské stolice«. A za ním objeví se vandrovní, který před hospodou náramně velkopansky si počíná, neviditelného fiakra »numero eins« propouští, vše ovšem, aby to bylo více panské, po německu. Na jeho volání: »Wirtshaus, mach auf!« přiběhne hostinský s podomkem a otáčí se s poklonami kolem vzácného hosta. Konec je velmi smutný. Když si cizinec dopřeje všeho, co hrdlo ráčí, vezme do zaječích, marně jej pak krčmář láká nejkrásnějšími sliby, na p. že mu uchystali »štrudl přes Lorenciperk tažený, že škraloup na kávě ani aucknecht neprošlápl«, a zase nejdůtklivějšími hrozbami, by se z třetí terrasy, odkud uprchlík se mu vysmívá, do hospody navrátil. Ale již se patrně připozdívá. Přichází ponocný, odtrubuje dva-

náctou a zanotuje: »Blahý, kdo dle povolání.« Sotva dozpíval, vypukne kdesi nahoře požár. Plameny šlehají. Hluk. Zmatek. Když posléze požár, vykonav své zhoubné dílo, na dobro uhasl, přijíždí obecní stříkačka, provázená oddělením »pimprlchoru« (obecní hasiči zvali se tenkráte pompieři), aby, přesvědčivši se, že už je vše v pořádku, zase odjela. To byl asi, kromě meziscén Kašpárka, a někdy též jeho ženy a také nevyhnutelného čerta, v hlavních rysech stálý a věčně se opakující repertoir jeslí. Někde měli též uprostřed skalin některé terrasy upravené malé jeviště s oponou a proměnlivými dekoracemi, kde hrávali velice volně upravené kusy Klicperovy, Štěpánkovy neb i Kopeckého.

Policejní censuře takováto představení velmi málo podléhala a zajisté tu často prohozeno ledaco, co by na veřejném jevišti za tehdejších dob přísně bylo bývalo pokutováno.

Takovýchto produkcí bývalo za odpoledne i večer několik; bylo vždy nabito a vytrvalejší část obecenstva, k níž náležíval jsem ovšem též já, zůstala tu třeba na všecky. Ačkoliv to, co nám dětem tu se podávalo, nebylo ani z esthetického ani z mravního stanoviska nejpřiměřenější stravou pro dětskou útlou mysl, a ačkoliv tu 'as tak mnohé slovo padlo, jež se nehodilo pro takové obecenstvo, byly nám tyto hry, když se nám nic jiného, lepšího neposkytovalo,

pravou rozkoší. Byl jsem pro jesle všecek nadšen, a brzy jsem, odstaviv doma samodělné loutkové divadlo, zřídil si se svými druhy podobné jesle, na nichž jsme pak opakovali, co jsme za nedělních oněch představení odkoukali. Ovšem, že jsme pak i přidávali rozličné výstupy vlastního vynálezu. Jinak působily jesle na mne i tak, že jsem, seznámiv se tam s rozličnými písněmi a popěvky, jež jsem dosud neznal, počal se sháněti i po jiných, a dále, že jsem si počínal s větším zájmem všímati pouličního života pražského, abych si opatřil pro své hry vždy nový materiál.

V létě stihl mne neduh oční. Zmiňuji se však o této věci jen proto, abych zde uvedl zázračného oculistu malostranského. Byl svého řemesla švec a bydlel někde v Malostranské »Umrlčí ulici« ve starém špinavém domě. Nevím již, kdo poradil mé matce, by jej za pomoc požádala, ale tuze dobře si ještě pamatuju tu bolestnou »kuru«, které mne podrobil, a která ovšem byla zázračná, neboť mně neuškodila — ale arci též nepomohla. Jméno jeho vypadlo mi již z mysli; byl to chlapík prostřední postavy, kulatých růžových tváří s koštěnými okuláry před šedýma očkama; bělající se vlasy měl krátce přistřiženy. Ten navštěvoval mne každého odpoledne a počal svou proceduru tím, že mi namazal víčka hustou vrstvou jakési růžové masti (asi praecipitátní), načež zapáliv dlou-

hou sirnou nit, držel mi zapáchající modravý její plamen těsně tu před levým, tu před pravým okem, což mi vynucovalo palčivé slzy. To mučení trvávalo vždy asi půl hodiny, a nesměl jsem pak až do ulehnutí, tedy po pět až šest hodin zázračnou mast se slzících a pálících očí si setříti. Tak trýznil mne zajisté déle než měsíc; teprvé pak, vidouc co zkouším, a že neduh se nelepší, matka pana doktora propustila.

O prázdninách, za kterých jsem se s bratrem a některými druhy honil po vojenských cvičeních, dostal jsem nového informatora, majstra Buriana, který odbyv třetí ročník bohosloví trávil prázdniny v opuštěném semináři, kam jsem k němu docházel. Měl mne uváděti do tajů latiny, a učívali jsme se tu v dormitoriu, tu v infirmarii, tu v zimním, tu ve velkém letním refektáři a tu zase ve studovně. Někdy odbývaly se též tyto lekce peripateticky v některém dlouhém korridoru seminářském. Dojem, jakým na mne působily tyto místnosti, utkvěl mi v živé paměti, ač jsem je pak již uviděl ještě sotva jednou neb dvakráte, při návštěvě konviktisty Koláře. Popisovat je nebudu, učinil to již dříve přítel Čech, který v nich strávil celých sedm let.

IV.

Staroměstské gymnasium. — Ředitel Hofmann — P. Václav Štulc. — P. Václav Zikmund. — Prof. Balda. — Josef Kolář. — Alois Unschuld. — Dvorek za zrcadlovou kaplí. — Vambera. — Živější ruch v literatuře před válkou italskou. — Ještě o germanisující soustavě školní za Bacha a Thuna a jejich účincích na mládež. — Humoristické listy. — Školní knihovna. — Knihkupec Kuranda a jeho aukce. — »Obrazy života.« — Hrozivý postup poněmčovacího procesu u mladších studujících. — System Thunův nebezpečnější než předbřeznový, jen brzký jeho pád zachránil nás od velké národní pohromy. — P. Maresch. — Působení školy bez protiváhy v rodinném a veřejném životě. — Odhalení pomníku Radeckého. — Slavnost Schillerova. — Narození korunního prince Rudolfa.

Staroměstské akademické gymnasium, kam jsem po prázdninách vstoupil, platilo za ústav elitní a nejčeštější. Podle žáků tímto také bylo, neboť Němců zde téměř nebylo; ti navštěvovali skoro výlučně gymnasium malostranské a též piaristské na Novém městě. Méně českým bylo tehda učiliště to podle professorů. Ředitel Hofmann, který vystřídal vypuzeného Klicperu, byl kovaný Němec původem i smýšlením, professorský sbor pak byl národně dosti promísen. Ovšem tu i po katastrofě r. 1853, kterou Hálek tak živě vylíčil, kdy ústav poněmčen a nejvíce prononsovaní češtím učitelé z něho odstraněni, zbyli přece ještě katecheta a učitel češtiny i dějepisu P. Václav Štulc, pak rázný a oblíbený Sohaj, mathematik Axamit. P. Václav Zik-

mund, záhy zemřelý Balda, přibyli později i supplent Josef Kolář; ale byli tu též zuřiví Němci jako Pauly a »utrakvisté« jako stařičký Alois Unschuld. Nejméně českým bylo gymnasium to ovšem podle jazyka vyučovacího; ten byl při všech předmětech mimo náboženství a řečtinu jen německý; a vydávána jen německá vysvědčení. To změnilo se teprve poněkud v roce 1862.

Ústav nebyl tehda tak četně navštěvován, jako v letech pozdějších (v roce mého vstoupení neměla žádná třída pobočky) a nalézal se v Klementinu, zaujímaje část východního křídla mezi druhým dvorem a seminářskou uličkou. Ze školního života té doby neutkvělo mi v paměti téměř nic, leda že si vzpomínám, jak nás starý Unschuld — přednášel zeměpis a němčinu — při každé příležitosti ujišťoval, že je utraquista a jak při grammatice říkával: »Voni pubrle, voni nemají vo tom dávnozáběhlém čase ani počuchu!« — Ze všech našich učitelů v primě jediný P. Štulc odvážil se častěji uhoditi na vlasteneckou strunu, a tu hned všecky oči jiskřily, všecky tváře zářily. Byla to slova ve škole nezvyklá, a padala jaho vlahé krůpěje na vyprahlou půdu. On také mimo školu si nás všímal, ba zval z nás některé, jež si oblíbil, a jimž pak důsledně tykal, do svého bytu na »Rejdišti«. Do zrcadlové kaple, kde jsme mívali bohoslužby, přicházeli časem též Štulcovi polští hosté, zejména i kníže Lubomirski. Počínaje druhou třídou

navštěvoval vyučování náboženství též mladý hrabě Václav Kaunic; průvodčím býval mu jeho vychovatel Ferdinand Schulz.

Shromaždiště naše před vyučováním bývalo na postranním dvorku za zrcadlovou kaplí, do něhož hledí vysoká okna seminářského refektáře, a bývalo tu často boží dopuštění. Tam objevoval se každodenně mezi námi jako obr mezi pidimužíky vysoký as třicítiletý muž hnědých kudrnatých vlasů a vousů, ve vetchých záplatovaných šatech, někdy umouněnou zástěrou přepásaných. Sotva že jsme jej shlédli, již jsme byli kolem něho radostně jej vítajíce. Byl to náš přítel, náš druh, náš rádce. Kdo měl nějakou stížnost na »nespravedlivého« učitele, požaloval si mu, rozvadění druzi žádali o jeho rozhodnutí, a podrobovali se bez námitek jeho rozsudku. Kdo měl potíže a nějaké nesnáze s úlohou, utekl se k němu a on pomohl, ať to bylo v latině, ať v počtech, ať v jiném předmětu. On navrhoval nám hry, prováděl i s námi rozličné čtveráctví a posléze ukazoval nám též všeliké podivné kousky. Tak chroupal mezi svými zdravými zuby střepiny skla, jakoby to byl cukr a zajídal tu pochoutku lojovou svíčkou. Jindy dal si v zápěstí stočeným šátkem, který dva hoši pevně za cípy držeti museli, stáhnouti ruku, načež si rychle nožem prořízl žílu, tak že vystříknuvší krev potřísnila oba ochotné pomáhače. Také pochlubil se nám často kouzelnickým uměním zvláště s kartami, které notně

usmolené vždy s sebou nosíval. Pánům professorům tuze nepřál, a zvěděli jsme znenáhla z jeho sem tam prohozených poznámek, že před lety studoval na malostranském gymnasiu, že jej professor týral a že tomuto kdysi v návalu hněvu — byl tuším tehda již v oktávě — vyťal políček, začež byl z ústavu vyloučen. Tak se stal pobudou, navštěvovatelem kořalen a spustl docela. Však nemohl zapomenouti na svá studentská léta, a proto nás vždy a vždy vyhledával. Byly to as jeho nejpěknější chvíle a cítil se tu zase býti trochu studentem.

Však nestýkal se tu jen s námi, s tou drobnou havětí, i starší studenti z vyšších tříd obcovali s ním bez ostychu, a vyhledávali jeho rady a často i pomoci. Pamatuju jej tak po dvě, po tři leta. Pak přestaly jeho návštěvy, a konečně jsme uslyšeli, že zemřel ve všeobecné nemocnici, jak se proslýchalo, jako obět nemírného pití kořalky. Odkud a z jaké rodiny byl a jaké byly poměry této rodiny, sem nikdy nezvěděl. Zvláštní ten člověk jmenoval se Vambera a jest to týž, kterého později Hálek pod jménem Lambera zvěčnil ve svém »Komediantu«.

V r. 1859, kdy vypukla italská válka, zřízen v Praze pluk dobrovolníků, kteří měli stejnokroj podobný myslivcům, a jak myslím, ani na bojiště se nevypravili. Hned po válce byli rozpuštěni, a záhy po té, ještě na podzim téhož roku, objevil se Vambera na gymna-

siálním dvoře v zánovním dobrovolnickém kabátci, který podivně se lišil od jeho špinavé zástěry a plavecké čepice; toho munduru pak již neodložil.

Již před válkou italskou počínal v Čechách opět živější ruch, zatím ovšem jen v literatuře. Vlny jeho nás hochů z počátku jen slabě se dotýkaly, však dotýkaly se přece, přes to, že nás škola zvolna sice, ale tím jistěji odváděla ode všeho českého a učila zbožňovati a milovati vše německé. To nebudiž řečeno na úkor těch našich učitelů, kteří byli a zůstali vždy věrnými Čechy, ale celá soustava vyučování, jíž se museli říditi, byla právě k účelu tomuto zvláště vymyšlena. Docílili jí pak zajisté, že jsme znali a zbožňovali Götha, Schillera a jiné německé básníky, že jsme se sytili především jen četbou německých věcí a že naše známosti o literatuře domácí byly jen nahodilé a žalostně kusé. Byly arci vyjímky, ale ty utvrzovaly jen pravidlo. Nejdříve dotkl se nás ten z dlouhých mrákot se křísící život literární, když jsme za okny knihkupeckých krámů uviděli a čtli první čísla »Humoristických Listů«, které r. 1858. Josef Vilímek za spolupracovnictví Jana Nerudy počal vydávati. Byl to tehda — jak ani jinak možno nebylo — list nepolitický, formátu as o polovic menšího než »Humory« nynější. Brzo objevily se listy tyto — jako kontraband — také ve třídě a staly se nám nejmilejší četbou. A tu počaly již také sháňky

po české knize; knihy, jež nám ze školní knihovny půjčovány, nikterak nestačily, byly to z velké části též jen všeliké německé Jugendschriften, jako povídky Hoffmannovy, Nieritzovy, »Buch der Welt«; »Buch der Erfindungen« a podobné. Asi v tom čase zavedl židovský knihkupec Kuranda, bratr známého někdejšího říšského poslance, t. zv. aukce čili veřejné dražby knih. Najal si k tomu krám, tuším nejprve na malém rynku, pak někde vedle Sixtova domu na staroměstském náměstí. Tu jsme se vždy večer tísnili a horlivě přihazovali po krejcaru a groši na ty milé knížky, pokud jen stačila hubená naše kapsa. Bylo to ovšem nejvíce staré, odleželé zboží, které Kuranda patrně od různých nakladatelů ze starého skladu po celých partiích skupoval. Ale právě tím dostalo se nám do rukou plno knih ze starší, předbřeznové literatury, o nichž bychom tehda jinak snad ani byli nezvěděli. Vydražovány nejvíce spisy Tylovy, Klicperovy, Chocholouškovy, Jana z Hvězdy a jiných. A když pak r. 1859. počaly vycházeti také Vilímkovy, později Nerudovy »Obrazy života*)

*) Ač v těchto vzpomínkách, jak to plyne již z povahy věci samé, neběží o úplnost a praecisnost veškerých vedlejších zpráv a udání, doplňuji přece, aby snad nebylo zbytečného omylu, že zakladatelem a prvním redaktorem »Obrazů života« a »Humoristických Listů« byl Jos. R. Vilímek. Neruda stal se stálým spolupracovníkem »Obrazů života« až v jejich 2. čtvrtletí; redakci jejich převzal teprve od r. 1860. Stálým spolupracovníkem »Humoristických Listů« stal se Neruda teprve koncem července, když na

a objevovaly se již hojněji nové české knihy, tu začalo to mezi námi svítati a to, co do nás pracně vnutil za leta germanisující system, to vecpané do nás cizáctví roztálo jako jarní sníh a zmizelo téměř beze stopy.

Ale to nenastalo snad pojednou, aniž se to dělo všude stejně; spíš u většiny mých vrstevníků — a jen o těch zde mluvím, šlo to dosti zvolna. Ti starší, kteří viděli ještě dobu volnější — já vstoupiv do školy elementární v r. 1850. zastihl jsem již jen poslední červánky onoho krátkého dne svobody — ti byli přece jen jináče okovaní a úsilí germanisatorské se jich tak nedotklo; ale jinak bylo u nás mladších. Ovšem i tu s rozdílem; venkovští hoši, přicházející do Prahy z vesnických neb podobných škol, byli národně zachovalejší, neboť školy ty byly české. Nám, kteří prošli jsme kaudinským jhem městských neb pražských škol hlavních, bylo hůře, neboť školy ty byly za naší doby opět zcela německé. Jen ještě v první třídě učili jsme se z knížky P. Neumanna českým dějinám, též zeměpis Čech a přírodopis přednášeny česky. Ale to přestalo již následujícího roku a zůstalo pak již při němčině napořád. System ten ještě přitužen Thunovou organisací školní r. 1854.

místě uvězněného Vilímka převzal na 14 dní jich redakci a to nejen odpovědnou, ale i skutečnou. Podrobnosti tyto pověděl mně ochotně pan Vilímek sám. Douchův »Knihopisný slovník«, pramen jinak úplně spolehlivý, o tom na str. 127 a 155 má udání odchylná.

Ale nejhůře v ohledu národním bylo těm z nás, kteří byli syny rodin úřednických, neb t. zv. »lepších« měšťanských. V takovýchto rodinách bývala domácnost buď úplně, neb z velké části německá. Toho nebylo sice v rodině mé v té míře, ačkoliv byla městská, a proto hlavně jsem v němčině též pokulhával; ale když jsem přišel do Prahy, tu octl jsem se u svých příbuzných pojednou v takovém zněmčilém ovzduší a byl jsem nucen doma mluviti jen touto cizí řečí. Jakýž tedy div, že jsem tuto řeč nejen si osvojil, ale pozvolna jí i užívati počal, kdy jsem k tomu nikým nebyl nucen. Psaní matce své musel jsem ovšem psáti německy a zakládal jsem si nemálo na tom, když jsem jí ku jmeninám urobil veršované německé přání. A záhy na to jal jsem se psáti i jiné německé verše, které jsem ovšem později, hanbě se za to pobloudění, zničil. Však nalezl jsem ještě nyní ve svých památkách z oné doby malý zápisník z r. 1859, v němž veškeré poznámky jsou německé. — O rok později bylo též u mne, jako u valné většiny mých vrstevníků, již jináče. Nemohu se ale ubrániti myšlénce, že kdyby ona válka a obrat, který po ní následoval, byly přišly o několik let později, snadno se mohlo státi, že by právě naše generace, ač v ní přec vřelo tolik nadšení pro naši věc, byla bývala, jsouc národně značně porušena, třeba snad ne zcela poněmčena, velkou překážkou v našem dalším vývoji. Vytýkám to zde proto, že dle mého vědomí to nikde

náležitě nebylo vyřčeno; můžeme zajisté děkovati osudu, že ona neblahá doba germanisujícího absolutismu nepřetrvala desítiletí, a že mu nebylo dopřáno času, provésti na našem národu své zhoubné dílo důkladněji a do posledních důsledků. Nebezpečí pro nás bylo tenkráte zajisté mnohem větší, než se nyní doznává; připouštím, že se to děje namnoze z povrchního posuzování a z neznalosti věci. System onen byl mnohem horší a nebezpečnější dřívějšího systemu Metternichova, na nějž se od starších tolik žaluje; bylť jím proto, že byl promyšlenější, důslednější, organisovanější, a svých konečných cílů vědomější, jichž by byl jistě dosáhl, kdyby to nebyly překazily nepředvídané události zevnější.

A k tomu třeba si ještě přimysliti, jaký to byl duch, který naše tehdejší školství ovládal, které řídili tací lidé jako pověstný P. Maresch; ten duch zotročilý, nepřátelský všem snahám našeho národa, byl mládeži vším úsilím, všemi prostředky vštěpován, a tak saháno přímo již ke kořenu našeho života. — Dále pak dlužno si představiti, že proti tomuto působení školy nebylo protiváhy ani ve veřejném ani v rodinném životě. Nebylo žádných veřejných projevů a slavností, jež by mládeži byly připomněly slavné události z naší minulosti neb muže, kteří se o nás zasloužili. Však byly tu přece dvě okázalé slavnosti. První z nich byla v listopadu r. 1858, kdy odhalen na malostranském náměstí za přítomnosti císařských man-

želů pomník maršálka Radeckého. Druhá uspořádána o rok později, dne 10. listopadu 1859, na paměť stoletých narozenin Fridricha Schillera na Valdštýnském náměstí. Byl jsem svědkem obou i oné vojenské, i této, jíž se súčastnilo studentstvo a to i studentstvo české. Díval jsem se z oken domu »u Zlatého jelena« na večerní průvod s pochodněmi, ubírající se na místo slavnosti, kde V. V. Tomek líčil význam Schillerův. A již při této oslavě došlo, jak známo, na srážku mezi českými a německými studujícími. Slavnost tuto zaznamenal jsem si (ovšem po německu) v onom zápisníku, o němž jsem se shora zmínil.

A ještě jedné slavnosti chci se zde dotknouti. Některého srpnového rána (tuším že 22./VIII.) ohlašovaly výstřely z děl Pražanům radostnou událost v císařské rodině a dobře se pamatuji, jak lidé na ulicích počítali a se přeli, kolik těch ran bylo vypáleno, hádajíce, narodil-li se princ neb princezna. Byl to nešťastný korunní princ Rudolf, jehož narození salvami těmi bylo ohlašováno a potom všeobecným osvětlením města, hudbou atd. oslavováno. Kdo tehda tušil, co stane se po třiceti letech?

V.

Veřejné zábavy. — Hvězda. — Velké Benátky (Štvanice). Rohanský ostrov. — Kanálka. — Kníže zpěvu z Ispahanie. — František Hajs, písničkář. — »Ať se pinkl hází.« — Vojenské parády a manévry; manévr noční. — Popravy. — Braithutova kavárna. — Zábavy v menší úřednické třídě malostranské. — Domácí divadlo (německé). — Představení na Petříně. — Povídačky, klepy a pověsti o malostranských i hradčanských palácích a klášteřích. — Nina Bornerova. — »U bílé řípy.« — Kajetánský dům. — Průchodní domy v Ostruhové (Nerudově) ulici a na Hluboké cestě. — Lomy. — Vojtěch Hlaváč. — Domácí divadlo v Čáslavi. — August Sedláček. — Ochotníci čáslavští. — P. Janata. — Baron Villany. — Tyl v Čáslavi s Zöllnerovou společností. — Příhoda při představení Slepého mládence. — Mé první návštěvy v divadle pražském. — Nejprvnější arena v Pštrosce. — Jiří Kolár. — Na německých hrách v stavovském divadle. — Odpolední české hry tamtéž. — Na poslední galerii. — Novoměstské divadlo za Koňskou branou.

Veřejných zábav pro široké a nejširší vrstvy však tehda nikterak nebyl nedostatek. Byly to, jako nyní ještě, kromě již v úvodu dotčených lidových slavností, z nichž zvláště »Hvězda« veliké oblibě se těšila, ale pravidelně zmokla, jako nyní »Hlahol«, — v létě koncerty v různých zahradách, zejména též na »Štvanici« čili »Velkých Benátkách«, teď úplně z mody vyšlých, pak na krásném Rohanském ostrově, proměněném dnes v nákladní nádraží severozápadní dráhy, a v zastavené teď Kanálské zahradě. Attrakcí některých z těchto koncertů byl po nějaký čas jakýsi sklepník,

chuďas, který tu vystupoval pod zvučným titulem Kníže zpěvu z Ispahanu. Objevoval se ve fantastickém kroji, ozdoben přečetnými papírovými a plechovými řády, a kokrhal k nesmírnému gaudiu velectěného publikum nemožným hlasem arie z různých oper. Nevím, dělalo-li si obecenstvo více blázna z něho, neb on z obecenstva, ušlechtilou však tato zábava jistě nebyla.

Ale k nejpopulárnějším figurkám ulice pražské náležel v té době bez odporu flašinetlář a písničkář František Hajs, který, tuším před nedávnem zemřel jako chovanec sv. Bartoloměje. Pamatuju jej v modré flanelové kazajce s červeným šátkem a s placatým kašketem na hlavě, chodícího s kolovrátkem dům od domu a prozpěvujícího při vřískavých tonech toho nástroje písničky, jež si sám skládal. Dával je vlastním nákladem u Spurného tisknouti švabachem na hrubém papíře, obyčejně s nějakou titulní dřevořezbou a prodával je pak po krejcárkách při těchto svých produkcích. O lidových slavnostech a zvláště o pouti svatojanské byl vždy středem tísnícího se davu a nebylo smutné neb veselé události, kterou by byl svým způsobem neopěval. Zvláště na mušce měl tehdejší ženský kroj, ohromné ty zvony, krinoliny nazvané, jež byly vskutku ošklivé i směšné. Vypravovalo se o něm, že užil v mládí svém vyššího vzdělání, ba říkali, že je »pater vyklouz«; však nevím, co na tom pravdy. On složil, tuším, neb aspoň uvedl

zase do mody, pověstnou svým časem odrhovačku »Ať se pinkl hází«, která v takovou obecnou oblibu vešla, jako od té doby sotva která pouliční písnička, takže ji nejen všude až do omrzení bylo slyšeti, ale že i lidé se pozdravovali: »Ať se pinkl hází!« načež pozdravený neomylně odpovídal: »Ať se hází!« Posléze toto heslo dne ozvalo se i z kazatelny, neboť sama církev uznala za potřebné proti této horečce vystoupiti. Tak a podobně oslazoval si pražský lid ta neutěšená poslední léta absolutismu Bachova.

K tomu družily se ještě různé vojenské parády, na podzim pak vojenská cvičení, čili jak se tehda výlučně říkalo manévry, které končily obyčejně přečetně navštíveným nočním manévrem na holešovické pláni.

Však ještě jiné, vážnější, ba smutné podívané byly ob čas lidu poskytovány. Byly to veřejné popravy, jež se konaly na Židovských pecích za vrchem Žižkovem. Nebyly bohudík příliš časty, ale došlo-li k jaké, valívala se k nim již od časného svítání celá Praha. Vozíky hojných prodavačů všelikých občerstvení, lavice i stolice proměňovány na tribuny, na nichž místa útokem dobývána a draze zakupována.

Dostavilo se i hojně kramářů se svými lehkými boudami na rychlo uprostřed hemžících se davů postavenými, tak že to tu vypadalo jako na nějaké pouti. Největší tíseň byla ovšem kolem kordonu vojskem utvořeného,

v jehož středu trčel osudný kůl vztýčený katovými pacholky. O vylíčení činu odsouzencova, jež soudem vydáno a zdarma mezi lid rozhazováno, byla vždy svedena pravá rvačka. A po celý den, když hrozné drama již dávno bylo odbyto a mrtvola popraveného sňata i odvezena, panoval na truchlivém tom dějišti hlučný život. Pak ještě dlouho, dlouho o tom vypravováno. Zvláště ale utkvěla v mysli a paměti lidu společná poprava čtyř vrahů, vykonaná někdy v první polovici let padesátých, o níž jsem často slýchal vypravovati.

Někdy na podzim r. 1860. udála se též poprava vojáka, který zavraždil dělostřeleckého setníka, dozorce tehdejší prachárny v zámku »Hvězdě«. Odsouzenec zastřelen v příkopu za Strahovskou branou a pamatuji se ještě, jak mne tehda za ranního ještě šera vzbudil rachot zastřených bubnů; jako řeka valila se ozbrojená pěchota a nesčetné davy zvědavců kolem našeho tehdejšího bytu v Ostruhově (nyní Nerudově) ulici vzhůru k Pohořelci.

O životě v hospodách a kavárnách z těch let vypravovati nemohu, neseznalť jsem ho, jsa tehda ještě příliš mlád, bych takové místnosti navštěvoval; vím jen, že za vrch elegance mi platila Braithutova (později Slovanská) kavárna na nábřeží, na jejímž dvoře jsem se často obdivoval umělé skalce a malému bassinu, v němž se proháněly zlaté rybky.

Z domácího života seznal jsem jen to, co dělo se v menší úřednické třídě na Malé

Straně, v jejíž středu jsem žil. Ty domácí zábavy, plesy a divadla v domě mého strýce a jiných spřátelených rodin, ač vesměs českých, měly ráz výlučně německý. Později i my děti po příkladu velkých dali jsme se do pořádání divadelních představení, ovšem rovněž jen německých; Kotzebueovy veselohry ba i někdy Raimundovy kouzelné hry tvořily náš repertoire. Hrávali jsme doma i v různých rodinách na vypůjčeném, dosti slušném jevišti, ba zřídili jsme si i letní divadlo a to na místě zajisté velice příhodném — v zahrádce kostelníka na Petříně.

V kruzích malostranských, kde jsem žil, byly nejoblíbenějším předmětem rozpravy různé tajnosti a pikantní klepy vynášené indiskretním služebnictvem z četných paláců šlechtických této čtvrti. Seznal jsem záhy nejen všecky ty panské domy — opuštěné v letě, v zimě pak střežené cerbery v huňatých kožiších a třírohých kloboucích, před nimiž i před jejich nehoráznými, všelijak ozdobenými holemi, pociťoval jsem zprvu nehorázný respekt, — ale později poznenáhlu též vše, co se v domech těch dělo neb také nedělo; brzy byly mně též povědomy všeliké hrozné a strašidelné pověsti, jež o palácích těchto po Malé straně kolovaly. Ne méně povídávalo se o všelikých klášteřích malostranských i hradčanských, z těchto zejména o tajemném klášteře Barnabitek, o jejich přísném řádu, o líhání v rakvích, o věčném mlčení a o pozdravu »Memento

mori«, spolu ale také o útěku jedné z těchto jeptišek, jejž prý za pomoci svého milence provedla přes střechy a žlaby.

Zvláště mnoho takových povídaček uměla vypravovati stará přítelkyně mé matky Nína, dcera po setníku Bornerovi, která se svou matkou žila v Ostruhové ulici v domě u »Bílé řípy« nad Svatojanským vrškem, kde tehda o nějaký dům výše u »Dvou sluncí« zůstával se svými rodiči Jan Neruda. Do této ulice přestěhovala se matka s námi někdy koncem r. 1858. a bydleli jsme tam pak více let, posledně proti zahradě vedle kostela Kajetánského. Tu byl nám tajemný Kajetánský dům, kterým se tenkráte po rozličných temných chodbách a schodech volně mohlo procházeti až na zámecké schody, vítaným a často vyhledávaným rejdištěm. Stejně prolezli jsme jiné staré průchodní domy v Ostruhové ulici i na Hluboké cestě, kde rovněž bylo třeba stoupati po temných mnohopatrových schodech; domy ty lákaly mne jakýmsi kouzlem tajůplnosti a vymýšlel jsem si o nich všeliké divné a divné věci.

Též lomy za Strahovskou branou vábily mne svou opuštěností a svými »slujemi«; prováděli jsme tam zhusta dětské své hry na loupežníky, k čemuž se nám tato místa výborně hodila.

Tehda bydlel u nás též Vojtěch Hlaváč, nynější virtuos a skladatel Petrohradský; ten vyučoval nás hře na piano, sdíleje s námi

jinak veškeré zábavy a i velkolepé podniky. Když v tu dobu vídeňský herec Svoboda podnikl první, nezdařený pokus chantanu v Konviktském sále, provázel Hlaváč, tenkráte as dvanáctiletý, zpěváky na pianě. Provázel jsem jej jednou na takový večer. Při zadní stěně sálu postaveno volně malé jeviště. Co se tam dělo, věru již nevím, ale pamatuju se, že jsem napočítal v místnosti celých sedmnácte posluchačů. — Než nyní opět k divadlu.

Byl jsem již z prvního mládí pro divadlo velice zaujat, ba pořádali jsme již v Čáslavi, jak jsem se shora zmínil, s Augustem Sedláčkem divadelní představení. K této zálibě přispělo nemálo, že jsem jako dítě, jak jsem se rovněž již shora zmínil, býval v Čáslavi přítomen zkouškám, jež studující v našem domě u Cardů konali a pak ovšem též jejich divadelním představením. Rovněž nezameškal jsem snad ani jediného představení tamnějších ochotníků.

Ale nejvíce zamiloval jsem si divadlo, když Tyl se společností Zöllnerovou, kterou řídil, na počátku let padesátých — tuším, že to bylo na podzim r. 1853 a r. 1854 — opětně do Čáslavě zavítal. Tenkráte, zvláště když dávali »Švandu dudáka«, »Jiříkovo vidění« neb »Slepého mládence«, sjeli se z dalekého širokého okolí na žebřinových vozech rolníci, kteří s domácím obecenstvem prostranný sál »u Královiče« vždy tak přeplnili, že jsme se na svá přední místa mohli dostati jen po

zadních, pro herce určených schůdkách a přes jeviště. Večery takové byly pravé svátky nadšení, vše bylo uchváceno, vše jako elektrisováno a myslím věru, že by byl nikdo neopustil hlediště, kdyby byli hráli třeba po celou noc. Kdysi, bylo to právě mezi představením »Slepého mládence« za pohnutlivé sceny, když kající rytíř v žíněném rouchu poustevnickém béře za provaz zvonce, a když se tento zvonec měl ozvati hroznými slovy: »Jan za chrta dán« — zbořilo se za rachotu a za výkřiku i pronikavého piskotu ženských v pozadí lešení místo galerie zbudované, při čemž stržena i kamna, vedle nichž se nalézalo. — Na chvíli panoval v té nabité místnosti zmatek a poplach, jež sotva lze vypsati, ale právě jen na chvíli; v následujícím okamžiku pokračováno ve hře a leknutí, odřeniny a pohmožděniny rychle zapomenuty. Pamatuji Tyla ještě dobře na jevišti, to zvláště ve veselohrách »Vězení« a »Chyba lávky«, i mimo jeviště; vzpomínám i na pannu Rajskou, na Rotta, Čížka, švarného Dudáka Pokorného, na Kramuele a Krumlovského, s nimiž mnohými jsem se pak ještě později ve studentských letech na venku i v Praze hojně stýkával.

Ale takového naivního, upřímného nadšení jsem v divadle pak již nikdy, nikdy nepoznal, ač jsem zažil mnohé skvělé a krásné večery v rozličných těch domech pražských až do toho Divadla Národního.

A kus toho nadšení pro divadlo odnesl jsem si s sebou do Prahy. Žel jenom, že jsem zde nenalezl pro ně dostatečné potravy. Vodili mne sice někdy do divadla (ba pamatuji se, že jsem již před tím jako dítě při některé návštěvě Prahy opětně byl v někdejší nejprvnější, ředitelem Hoffmannem roku 1849. postavené areně ve Pštrosce, kde jsem tehda viděl hráti Jiřího Kolára), ale byly to jen hry a opery německé, jež jsme navštěvovali. Do českých představení jsem se dlouho nedostal.

Nevím již ani, kdy, ani za jakých okolností jsem se konečně octnul poprvé na českém odpoledním představení ve stavovském divadle, ba nevím také, co tehda hráli; a přece tím byla splněna vroucí touha, již jsem tak dlouho choval. Zajisté stalo se to jen úkradkem, neboť dovolení k tomu bych od strýce sotva byl dosáhl; byltʼ by mne do divadla bez průvodu nikdy nepustil, ale z rodiny jeho na české představení nikdo by byl nešel. Zavedl mne tam asi po úmluvě některý spolužák, který tam již před tím býval. To soudím z toho, že jsem tam nešel obyčejnou cestou od pokladny, ale skrze byt domovníkův, ku kterému se vystupovalo po dosti úzkých schodech, končících někde pod střechou. Zde zakoupil jsem od toho mocného muže za dva desítníky vstupenku na poslední galerii a musel mu přidati několik krejcarů nádavku za poskytnutou výhodu, která záležela v tom, že nás, své chráněnce, pustil do divadla dříve,

než ostatní obecenstvo, jež lístky své kupovalo u pokladníka. A to, jak jsem se pak přesvědčil, nebyla výhoda tak nepatrná. Poslední galerie stavovského divadla byla totiž tak vzorně upravena, že ti, kteří se dostali na zadní místa, neb dokonce v zadu státi museli, nic neviděli; a poněvadž zde místa nebyla číslována, platilo: kdo dřív přijde, ten dřív mele. Však byla to také podívaná pro nás, kteří jsme tu již od tří čtvrtí na druhou v první řadě v temném ještě domě trpělivě seděli, když se po dlouhém čekání otevřely velké dvéře v pozadí, a jimi vyrazil hluče, strkaje se, klopýtaje venku čekající dav a překotným útokem se zmocnil prázdných ještě lavic, tak že téměř v okamžiku vše bylo obsazeno a těm zadním nezbývalo, nežli spokojiti se pohledem na pestrá záda svých šťastnějších předchůdců. Bývaly tam také mezi podpěrnými sloupky nad zábradlím nějaké železné tyče, jako mříže u klece, na něž se zadnější přes hlavy svých předáků zavěšovali, jsouce, jak se mi zdálo, stále v nebezpečí sřítiti se do propasti parterru. Když pak spuštěn se stropu velký plynový lustr, tu zacloněna i těm, kdo seděli v první řadě, aspoň polovice jeviště, nehledě ani k tomu, že světlo z onoho vycházející oslňujíc překáželo jasnému rozhledu. Přimyslete si k tomu tropické vedro, které se záhy zde nahoře rozhostilo, a uznáte, že to tam nebylo ani příliš příjemné ani pohodlné.

Však to mi nepřekáželo opětovati potom

tyto návštěvy vždy častěji a častěji, pokud trvaly ještě tyto nedělní odpolední hry, které jsem vůbec z jiného místa neviděl, než z této poslední galerie, ale které se mně přece vždy nekonečně lépe líbily než německé, na které jsem se mohl dívati z parterru nebo z prvního pořadí.

Z tehdejších herců zapamatoval jsem si nejlépe Jiřího Kollára, jeho paní, Kašku a Lapila, ze zpěváků pak výborného bassistu Strakatého. Ze všech českých her, jež jsem v těch prvních dobách viděl, utkvěly mi v paměti jen Shakespearův »Koriolan«, Kleistova »Katinka Heilbronská« a Raimundův »Marnotratník«, z oper pak Webrův »Střelec kouzelník«. Později bylo již jinak. Ale celkem se musím přiznati, že tehda divadlo nemělo na mne daleko toho vlivu, jako četba, které jsem se vášnivě oddával. Co bylo toho příčinou, nemohu s určitostí udati.

Dosud měla Praha jen jediné divadlo. Na sklonku let padesátých postavena za Koňskou branou, tam, kde nyní jest nové německé divadlo, druhá, dřevěná a velice prostranná budova, nazvaná pak divadlem novoměstským. Otevřena v dubnu 1858. českým představením. Chodívali jsme se dychtivě na postup stavby té dívati, jako bychom byli tušili, že brzo již nastanou českým hrám lepší doby. V domě tom bylo nám pak již volněji a pohodlněji než ve starém stavovském a také se mi zdálo, že tu zavládl jakýsi nový, nebývalý duch. Pravím,

zdálo se mi, neboť nebyl jsem zajisté ještě schopen, utvořiti si o tom nějaký vlastní, správný úsudek.

VI.

Nový ruch po válce italské. — Morgenpost. — Čamary. — Slovanské klobouky, vesty a kravaty. — Žižkovky, fogoše, čižmy, poděbradky a svornostky. — Kde domov můj? — Hej Slované! — České červenobílé firmy. — Barák a besedy v konviktském sále. — Pospíšilův zpěvníček. — Výstrahy a hrozby ředitele Hofmanna. — Demonstrace o svatojanském svatvečeru r. 1860. — Policejní ředitel Päumann. — Památka M. Jana Husi a zákaz P. Štulce. — Štulc stane se kanovníkem na Vyšehradě. — Loučení studujících s ním. — Odchod Mecséryho. — Nový místodržitel hr. Forgach. — Odchod Päumannův a ředitele Hofmanna. — Vysvěcení Klicperova náhrobku na Olšanech. — Probuzení národního uvědomění mezi studujícími. — Říjnový diplom. — Vítězné obecní volby. — Volby do českého sněmu. — »Čas«. — »Národní Listy«. — »Hlas«. — »Rodinná kronika«. — »Šotek a Brejle«. — Kobrovo knihkupectví. — »Besedník«. — Zpěvník »Hlahol«. — Návštěvy schůzí nového obecního zastupitelstva. — Zřizování sněmovní síně. — Zahájení sněmu. — Odbírání a čtení novin. — Tajný spolek »Slavěna«. — Spiknutí a jeho následky. — Přelíčení dra. Julia Grégra. — Jan Rokos fotografuje rukopis Královédvorský. — Pohřby: Hankův, Šafaříkův, Krolmusův a Boženy Němcové. — Návštěvy hrobů spisovatelů o Dušičkách. — Národní slavnosti. — Založení Hlaholu a Sokola. — Svěcení praporů obou spolků. — První společný výlet jejich na Závist. — Výlety soukromých společností. — Šárka. — Smrt Alše Balcárka. — První verše. — Schůze v Ženíškovic zahrádce. — Rozmnožení českých představení divadelních. — Stavba prozatímního divadla. — Uklidnění prvního rozruchu.

Sotva že po válce italské propuštěn dosud všemohoucí Bach a císařským manifestem slíbeno, že budou nastoupeny dráhy nové, zmizela jakoby kouzlem dosavadní ztrnulost veřejného života. Nám hochům, kteří jsme četli manifest tento na nárožích pražských a slabikovali krátké výklady o změně té v Ohéralově »Morgenpostu«, vyvěšované za skříní knihkupce Merciho v Celetné ulici, svítalo jakési temné tušení, že teď bude jináče, ba mnozí z nás a já především těšili se již, že se opět vrátí ty krásné časy fáborů, kokard a hlučného, volného života, jak jsme si je dle tradic o roku 1848. představovali. Z toho pak arci nebylo nic a ve škole a doma šlo to dlouho, dlouho ještě jako před tím, ale něco změnilo se přece. — Pojednou počaly se vyskytovati zvláště mezi studujícími ošňůřené čamary širokých rukávů s červenými, modrými, fialovými hedvábnými vložkami, kulaté »slovanské« klobouky s třapci vzadu přes okraj visícími, slovanské vesty, nejvíce modré s úzkým červeným lemováním a s hustou řadou bílých, kovových knoflíků; slovanské kravaty se stříbrnými dlouhými třásněmi, do nichž zapichovány jehlice s českým lvem; hole žižkovky a uherské fogoše (hole s malými sekyrkami na rukojeti), ba i slovácké čižmy s třepením a úzké kalhoty. Ještě později vyskytly se dokonce též jako muchomůrky červené poděbradky s bílým neb šedým beránkem, kozácké kalpaky i svornostenské čepice. Tu i tam za-

notována ve veřejné místnosti nebo i na ulici, ovšem s náležitou opatrností, zapovězená ještě píseň »Kde domov můj« neb dokonce »Hej Slované« a ten neb onen živnostník vyvěsil si českou červenobílou tabulku. Tolik asi jsme viděli a slyšeli, leda že nám kdesi na ulici zavadilo o ucho také již i některé ráznější, volnější slovo. Již tehda počala se ozývati mezi námi některá jména a nejčastěji Barákovo, o němž vypravováno, že v Konviktském sále pořádá besedy, o nichž jsme však, nemajíce k nim přístupu, neměli určitého pojmu. Věděli jsme jen, že se tam česky zpívá a deklamuje.

Ale záhy, tuším již na jaře r. 1860, kupovali jsme si u Jaroslava Pospíšila, v nynější Ferdinandově třídě, kde nyní se nalézá kavárna Imperial, malé zpěvníčky, kde otištěny mnohé nám dosud málo známé, neb docela nové písně, jež jsme pak doma i za branami horlivě zpívali. Zmocňoval se nás zcela nový ruch a duch. Již i nové národní kroje jsme oblékali, nedbajíce nelibosti pana řiditele Hofmanna, který opětně slovy důraznými nás z takových výstředností zrazoval, upozorňuje na neblahé následky, jaké by nás pro to mohly stihnouti. Při jedné takové admonici ve druhé třídě, k vůli níž si tam schválně zašel, prohlásil dokonce, že jsou ty slovanské klobouky »politisch bedenklich«.

Zvláště ale jal se na nás doražeti po »neblahém« onom večeru před sv. Janem,

kdy na nábřeží mezi davy k vůli podívané na »rachejtle« tam shromážděnými, studující za vedení Baráka zazpívali vlastenecké písně, následkem kteréžto neslýchané opovážlivosti mnozí pozatýkáni a Barák z Prahy vypovězen. Domníval ť se p. ředitel Hofmann, a to zajisté zcela správně, že se k té ohavné demonstraci připletli také mnozí žáci akademického gymnasia, i hrozil nejpřísnějšími tresty, ba vyloučením z ústavu každému, kdo by se příště opovážil takové hanebnosti se súčastniti. Však policejní ředitel Päumann, němčourský a zpátečnický ten zuřivec, postaral se, že již tentokráte mnozí ze studujících našeho ústavu to pocítili. Za to kolovala mezi námi o něm posměšná písnička, parodie to Čelakovského ballady »Toman a lesní panna«, počínající slovy:

»Večer před svatým Janem
rozmlouval jsem s Päumannem.
Ach, du R . . . . . h, Bože milý!
zavřen budeš v tuto chvíli . . .«

Na další se již nepamatuji.

Některé neděle na počátku července ohlásil nám katecheta P. V. Štulc při exhortě v zrcadlové kapli, že téhož dne v evangelickém kostele Klimentském bude oslavována kázáním památka upálení Mistra Jana Husi, a zakazoval nám důtklivě oslavy této se súčastniti. Avšak jeho zákaz měl účinek právě opačný, my se ke sv. Klimentu přímo z kaple jen hrnuli. Než brzo na to opustil nás tento dobrý a milovaný

učitel, který na ústavu již od roku 1848. působil; v letním běhu r. 1860. jmenován byl kanovníkem Vyšehradským. Na nějaký čas před tím proslechlo se mezi námi, že se Štulc o místo ono uchází, a že veškeří kandidáti musí ve Vyšehradském kostele kázati, a tu jsme po několik neděl tam putovali, bychom vyslechli kázání uchazečů, a uviděli, jak jsme byli přesvědčeni, že náš milý katecheta je z nich kazatel nejlepší. Neradi a těžce jsme se s ním loučili; loučení to pak ztrpčil nám ještě ředitel Hofmann i slavná policie; onen zápovědí vydati jeho podobiznu, tato pak tím, že nedovolila, bychom mu uspořádali zamýšlený večerní průvod pochodňový.

Někdy na podzim tohoto leta odešel konečně neoblíbený místodržitel Mecsery a povolán na jeho místo vlídný hrabě Forgach; též nenáviděný Päumann záhy odebral se kamsi do Haliče a, aby dovršena byla míra všeho dobra, rozžehnal se s námi asi po roce též náš přítel ředitel Hofmann, jehož odchodem akademické gymnasium přímo okřálo. Ještě dříve, než odešel, oslavili jsme tiše 22. července 1861. posvěcení pomníku jeho předchůdce Václava Klicpery na Olšanských hřbitovech.

V tomto krátkém čase vzrostlo naše uvědomění národní měrou úžasnou. Již nebyli jsme ti bázlivě se krčící čeští hošíci, poddávající se pozvolnému poněmčení. Ta cizácká slupka s nás dávno již spadla, hrdě hlásili

jsme se ku své národnosti a jen neradi trpěli jsme německé vyučování, jež ostatně učitelé sami dle možnosti obmezovali na nejmenší míru. Po odchodu Hofmannově pak přednášeno již vůbec jen českým jazykem.

Záhy po prázdninách vydán říjnový diplom a Praha illuminovala. A nyní počaly ráz na ráz veřejné manifestace a demonstrace. Nastaly po desíti letech někdy v lednu 1861. zase první obecní volby, v nichž naši vyhráli. My hoši utíkali přímo ze školy k volebním místnostem, kde městští granátníci stáli na čestné stráži a vytrvali jsme až do konečného rozhodnutí. Pak procházeli jsme se zpívajícími a jásajícími davy pražské ulice až do pozdní noci. Přišly též volby do zemského sněmu dle nešťastných řádů Šmerlingových, při nichž tehda Němci zvítězili na Starém městě, v Josefově a na Malé Straně, a myslím, že i na předměstích. I těch jsme se po svém spůsobu súčastnili, jakož i demonstrací potom následujících.

A objevily se české noviny; hned v říjnu Krásův »Čas«, po něm o Novém roce 1861. »Národní Listy« a později, když »Čas« se zvrhl, radikální »Hlas«. Počala vycházeti »Rodinná kronika«, Mosrovy satirické listy »Šotek« a »Brejle« a Kobrovo knihkupectví jalo se o závod s jinými vydávati nové a nové české knihy. Barák s Přerhofem a Vilímkem vydali nám tak milý »Besedník« a zpěvník »Hlahol«.

... My již jen — a zajisté, že nikoliv na velký prospěch učení — politisovali, demonstrovali, zpívali, vdechujíce ten omládlý, jarní vzduch první skromné svobody plnými plicemi. Houfně běhali jsme po odpoledním vyučování do staroměstské radnice, kdykoliv zasedal sbor obecních starších, a naslouchali tu vážně jednání otců města, které bylo tehda z velké části ještě německé, neboť zasedalo tam ještě dosti Němců. Přes to cítili jsme dobře, jak volnější již duch vládne na radnici a sledovali napnutě každý nový projekt na zvelebení a okrášlení města.

Na Pětikostelském náměstí upravovali v zemském domě — neb jak se tehdá říkalo v »Landhause« — sněmovní síň. Musel jsem to viděti a podařilo se mi také s bratrem vklouznouti do prázdného ještě sálu, kde hemžili se dělníci upravujíce o překot jeho zevnějšek. Divím se ještě, že nás tam strpěli, neboť neobmezili jsme se na tuto jedinou návštěvu; ale snad nám u dozorců zjednalo jakési váhy, že místodržitel, který se přišel podívati na pokrok prací, nás oslovil. Když pak počátkem dubna sněm slavně zahájen, tu jsme opět u portálu Mikulášského chrámu přehlíželi hodnostáře a poslance, kteří se zde súčastnili inaugurační bohoslužby.

Mezi námi v třídě utvořily se kroužky, které odbíraly různé noviny; ve škole bylo před vyučováním a v přestávkách jako v čítárně. Docházíval jsem pro »Národní Listy«,

které tehdy vycházely v Rennově tiskárně »U tří lip« na Příkopě a hltal jsem je ještě na ulici, sedávaje často za tuhého mrazu na některém z mramorových sedadel upravených ve výklencích zdi nyní již zastavené zahrady Kolovratské.

Asi v té době nás několik spolužáků, pak můj bratr a dva neb tři z jeho druhů z německé reálky novoměstské, již navštěvoval, pak bývalý žák malostranského gymnasia, který zanechav studií se stal litografem, sestoupili jsme se v tajný spolek, který jsme nazvali »Slavěna«. Schůze mívali jsme u Františkova pomníku na nábřeží, neb v bytě jednoho ze členů. Jaký byl účel toho spolku, na to se dnes věru nepamatuji, a myslím, že to ani tehdá žádný z nás nevěděl. Stanov a, tuším, ani hodnostářů jsme neměli, za to ale každý přistupující musel vykonati těžkou přísahu mlčelivosti. Také nám druh litograf opatřil řádné razítko se jménem spolkovým. Byl to podobný spolek, jaký Neruda popisuje z vlastního života v jedné ze svých Malostranských povídek, a to jediné, nač se ze všeho jednání našeho ještě pamatuji, podobnost tuto jen zvyšuje. Jeden ze spolužáků bratrových, jež tento do spolku přivedl, měl strýce neb dědečka, který byl poddůstojníkem v zbrojnici a u něhož, myslím, bydlel. Hoch ten vypravoval nám, že onen příbuzný jeho má v moci všecky klíče od této vojenské budovy a že vždy v noci si je schovává pod

podušku. Nabídl se, že klíče ty vezme a nám je odevzdá, bychom se zmocnili zbrojnice a všech zbraní, jež se tam nalézají. Nevím, co se mělo díti dále a co bylo usneseno, ale tolik je jisto, že jsme se zbrojnice nezmocnili. Za to zmocnila se policie tří z oněch realistů a vypověděla dva z nich z Prahy. Třetí z nich Č. K. byl, jsa Pražan, jen ze školy vyloučen a proslul pak ještě v pozdějších letech jako účastník rozličných tajných spolků a spiknutí. Pro nás ostatní neměla tato věc vůbec žádných následků, ba nebyli jsme ani vyslýcháni. Dle toho se zdá, že policie o nás ani nezvěděla a že oni tři dopustili se na svůj vrub nějakého politického provinění. »Slavěna« se pak ovšem rozpadla. Takovými a podobnými spolky se ostatně tehdá v Praze a to zvláště mezi studenstvem jen hemžilo.

Vedle těchto dětinských sice, ale nebezpečných hraček zaujaly i pobouřily nás mnohé vážné události, jako bylo odsuzování a žalářování českých novinářů, a sledovali jsme veřejné přelíčení, konané s Dr. Juliem Grégrem (v červnu 1862), v málo prostranné a přeplněné soudní síni se zatajeným dechem. Vždyť tu stál jako žalobce také náš milý přítel P. Maresch. Dojem, kterým na nás prohlášení odsuzujícího rozsudku působilo, byl nám jen novým pobídnutím, novou ostruhou.

Ještě v letě r. 1862. byl jsem přítomen, když na dvoře neb v zahradě Musea na Příkopě příbuzný můj, substitut státního zástupce

Jan Rokos fotografoval Rukopis Královédvorský. Jeho nálezce Hanka zemřel již před tím v lednu 1861. a pochován, tuším, že první ze spisovatelů, na hřbitově Vyšehradském. Pohřeb jeho, za mrazivého ale slunečného lednového odpoledne stal se velikým projevem směřujícím nejen k jeho oslavě, ale i proti jeho odpůrcům a odpůrcům Rukopisu, kteří se tehdá nalézali z velké části v táboře německém. Zřím ještě průvod ten polozahalený dýmem sterých pochodní, jež, jak tehdá zvykem bylo, neseny studujícími ve dlouhých řadách po obou jeho stranách, zvolna ubírati se od musea širokým Příkopem, jenž sotva stačil davům kolem se tísnícím.

A sotva půl léta na to provázeli jsme opět ostatky velkého Šafaříka z Krakovské ulice na evangelický hřbitov v Karlíně za lijáku, chrlícího na nás strašlivé spousty vod.

I tichý Krolmus odešel na podzim toho roku, a šli jsme opět s ním na poslední té cestě z Pohořelce na hřbitov Vyšehradský. Vím, jak jsme tehda na prostranném dvoře domu, v němž zemřel, zápasili s druhy Ivanem Klicperou a Č. o to, by nám též bylo dopřáno nésti nějakou tu pochodeň.

Hned pak na to, v lednu 1862, odvážena zase Božena Němcová k poslednímu odpočinku na dumný Vyšehrad a my plakali, plakali hořké slze pro tu velkou ženu, kterou vděčnost národa nechala zemříti hladem.

Pohřby tyto působily na nás dojmy vzrušujícími, dojmy, které se hluboko a nevyhladitelně vtiskly v naši paměť. I ony přispěly svým způsobem k utužení našeho národního vědomí.

A v těch dobách počali jsme také o májových slavnostech a o Dušičkách navštěvovati i ověnčovati hroby těchto našich padlých bojovníků na různých těch pražských hřbitovech, tu řečněno, tu zpívány vlastenecké písně a nepamatuji se, že by se nám v tom bylo bránilo.

Však mohutně účinkovaly na nás též ony řady národních slavností, jež nyní zahájeny k uctění památky zemřelých spisovatelů. Tehda to nebylo věru žádné fangličkářství; projevy tyto byly nutné, byly plodné; ony přispěly ne malou částkou k uvědomění, k probuzení nejširších vrstev našeho lidu.

Rychle sledovaly za sebou pouť Řipská, slavnost Máchova v Litoměřicích, svatojanská pěvecká slavnost v Praze, Hankova oslava v Hořiněvsi, Tylova v Hoře Kutné a Havlíčkova v Borové. Kdo z nás na několika z nich nebyl? Kdo nepřinesl si odtud nové, silné povzbuzení? —

A již i zakládany první nové spolky, povstal Hlahol, Sokol a nebylo konce nových a nových vzpružujících podniků. A pak ta svěcení praporů. Hlahol oslavil je za lijáku na střeleckém ostrově, Sokol pak za krásné slunečné pohody parného letního dne dokončil

slavnost svou v Krči, kam jsme jej od Apolla v nesčíslných davech, zahaleni v nesmírné, husté kotouče prachu, zpívajíce následovali. A jaký jarý život rozproudil se ve stinném háji. Řeči, zpěv, deklamace a mezi tím zákusky podávané dámami, v jichž čele byla kněžna Taxisová. A Tyrš, stále svěží Malypetr, kníže Taxis, Julius a Eduard Grégr, a kdož ještě více míhali se tu v novém kroji s červenou košilí. My hoši byli radostí zpiti a dlouho nevymizel nám den ten z paměti. A což ještě před tím ten první výlet Sokola i Hlaholu do tiché Závisti, slavnostní brána, to vítání, ty družičky. Jak rozkošné bylo to májové odpoledne a ten návrat za pozdního večera. Píše to, vše opět prožívám a popouštím uzdu tomu kusu nadšení, které ještě teď, po čtyřicíti letech kdesi v koutku srdce mi zbylo z té doby dávno minulé. Stávám se opět tím nadšeným, jarým hochem, jímž jsem tehda byl, a ty tak prosté, tak naivní, dnes tak vybledlé, sevšednělé a povržené věci stávají se mi opět na krátkou chvíli tím, čím nám všem tenkráte byly. Zadržte svůj shovívavý úsměv, a dopřejte mi tuto chvilku blahého zapomenutí šedé přítomnosti.

Však na tom nebylo dosti. Též v menších, soukromých společnostech podnikány výlety do okolí Pražského, a živě si ještě připomínám, jak jsem kdysi v neděli bloudě za Strahovskou branou zpozoroval zpívající hlouček studujících i děvčat s vlajícím starým praporem

v čele, na němž byly vyobrazeny dvě v bratrském stisknutí spojené ruce, pod nimiž pak přečetl jsem nápis »Svornost«. Domnívám se, že prapor ten náležel kdysi předbřeznové společnosti »Svornost« nazvané. Ale tehda jsem se neptal ani po tom ani po ničem jiném, zvláště ale ne po dovolení, smím-li se připojiti. Zdálo se mi to samozřejmým a dovoleným. I bral jsem se s nimi, neznaje ani cíle ani účele cesty, až jsme se octli v Šárce. Tam tančeno, zpíváno, deklamováno, bez čehož se tehdá žádná zábava neobešla. Pamatuju se, že mezi jiným přednášen Fričův »Roháč z Dubé« a »Bavůrek ze Švamberka«, básně to, jež jsem dosud neznal, a jež mne uchvátily.

Na všech výletech ozývaly se vedle »Slovan jsem«, »Černá vlna« a »Naprej« zhusta též písně z roku 1848; tak Havlíčkova »Zdvihni se, zdvihni, starý český lve«, »Po bitvě na Bílé Hoře« a »Povstaň, Žižko, povstaň, povstaň s Jenem«; rozumí se, že se zpívala též »Šuselka nám píše« a mnoho jiných. O povolení k takovýmto výletům se nikdo nestaral, protože by je byl beztoho neobdržel.

V ruch ten padla také tragická smrt ubohého Alše Balcárka, který počátkem května 1862. skokem s Koňské brány mladý svůj život dokonal. Páter Štulc řečnil na jeho hrobě a přátelé zesnulého vydali pak svazeček jeho pozůstalých básní.

A teď mohl bych snad také pověděti na sebe, že jsem se také a to již r. 1860. dal do veršování. Nebylo jinak možno, činili jsme tak snad všickni. Ale chraň Bůh, aby někdo nebohé ty pokusy uviděl. Však jsem je již tenkráte v plném vědomí, jak hřeším i proti jazyku i proti svaté poesii, pečlivě skrýval a zavíral. Jen zemřelý již přítel a spolužák Roztočil býval v tom mým důvěrníkem a kritikem.

V létě r. 1862. scházelo se několik nás v zahrádce na rohu Krakovské a Žitnobranské ulice, po níž teď již dávno není stopy. Byli tam především bratří Ženíškové, jejichž otec, tehda kupec v oné ulici, zahrádku tu měl najatou, pak druzi F. Š., St. Z., oba bratří Veyrové, já a můj bratr. V zahrádce té, kde nebylo květin ani trávy, ale za to hodně písku, stál jediný strom, tuším ořech neb kaštan. Ve stínu jeho umístěn nějaký prastarý černý psací stolek. To byla naše redakce; neboť chtěli jsme vydávati list, jehož, bohužel, nevyšlo však ani jediné číslo. Pěstovali jsme tělocvik, mathematiku a poesii, každý to, k čemu se cítil povolaným. Přítel Josef, tehda realista, ujišťoval zcela vážně, že ho otec dá do učení k Nerudovi. Že se to však pohříchu nestalo, musel se chudák později chytiti jiného, snad výnosnějšího zaměstnání.

V té asi době počalo se zase mluviti o stavbě českého divadla. Projektováno na rozličných místech; pokud se pamatuju též

na Josefském náměstí. Než ale v té věci dále pokročeno, přinucena správa stavovského divadla pořádati česká představení též večer, a to hned po třikráte v témdni. Již viděli jsme Hálkova Záviše i Alexeje, již dávány hry Pflegrovy, práce Nerudovy, Jeřábkovy a české samostatné divadlo vystupovalo na obzor. A v květnu roku 1862. počato konečně se stavbou prozatímního domu. Nelze si ani pomysliti, s jakou netrpělivostí jsme pozorovali vzrůst této stavby, která, ač s velkou rychlostí prováděna, zdála se nám jen zvolna pokračovati. Posléze jsme se dočkali, a v listopadu 1862. útulné divadélko otevřeno. —

Však zde zatím končím, neboť tím ukončeno také ono období prvního kvašení a překotného ruchu. Vše se zase ponenáhlu jaksi uklidňovalo; první etapa nového vývoje byla dosažena, a nastal přirozený odpočinek a poměrně klidný vývoj, který potrval — přerušen leda válečnými událostmi r. 1866. — až do památného roku osmašedesátého, kdy položením základního kamene k Národnímu divadlu, následující pak politickou persekucí a dobou táborů nastal opět nový ruch, který však od předešlého podstatně se liší.

Chtěl jsem zde zachytiti jen povšechný ráz doby, jak se mně, hochu, jevil a jak jsem jej chápal; chtěl jsem jen naznačiti, jak jsme se vyvinovali my, kteří jsme tenkráte byli z nejmladších; jiného účelu tyto skromné řádky neměly. Držel jsem se všude a ve

všem pravdy, ovšem ale nechci ručiti ani za chatrnou svou pamět ani za úplnou správnost toho, co jsem podal, ač zajisté jsem nebyl nikde zúmyslně nesprávným. V celku však trvám shoduje se můj obrázek se skutečností. —

Z VENKOVA

V LETECH ŠEDESÁTÝCH.

1862.—1868.

I.

Přesídlení do Čáslavě. — Odchod můj na gymnasium německobrodské. — Byt u pátera Sedláčka. — Ústav brodský a jeho učitelé. — Nezvyklé poměry maloměstské a touha po Praze. — Domácí řád u P. Sedláčka. — Popis budovy gymnasiální. — Poznávám svou nedostatečnou znalost mateřštiny. — P. Ferdinand. — Po návodu a radě tohoto učím se češtině. — Potulky v Posázaví. — Jarní vření. — Zápas s prosodií. — Veršovaná úloha a P. Ferdinand.

Jakmile nastaly prázdniny r. 1862. přestěhovala se s námi matka opět do Čáslavě. Z počátku bylo určeno, že budu ve studiích pokračovati v Praze, avšak následkem domluv mého poručníka a strýce Antonína, hospodářského úředníka u knížete Auersperka, rozhodla se matka, že mne dá na gymnasium Německobrodské, jež bylo nám nejbližší, kdežto bratr měl navštěvovati reálku čáslavskou.

Německý Brod seznal jsem letmo právě v těchto prázdninách, ubíraje se tudy na Havlíčkovu slavnost do Borové. A tak za-

vezla mne matka po sv. Václavě (školní rok počínal tehda prvním říjnem) do tohoto tichého, v té době ještě nižádnou drahou s ostatním světem nespojeného města. Ubytovala mne u P. Sedláčka, někdejšího kaplana čáslavského, nyní pro churavost pensionovaného. U P. Sedláčka bydleli tradicionelně jen Čáslaváci, a byli tam, když jsem přibyl, ještě tři vesměs mne mladší krajané, kteří navštěvovali nižší třídy. Domácnost naši vedla stará hospodyně Žanynka, taktéž Čáslavanka. —

Gymnasium Německobrodské bylo tehda jen nižší, a nalézalo se ve správě Želivských praemonstratů. Řiditelem jeho byl P. Karel Šindelář, někdejší učitel Havlíčkův. V kvartě, do níž jsem vstoupil, vyučovali kromě něho ještě P. Ferdinand Bursík, nynější praelat Želivský, P. Bohuslav Wolf a P. Lukáš Bazoni. Byli to učitelé řeholníci, ale budiž dle pravdy řečeno již zde, že svěřené jim mladé duše nevedli ke tmářství, pobožnůstkářství, k růženečkování a k fanatismu náboženskému. Nikoli! To byli ctihodní mužové, láskyplní učitelé a poctiví vlastenci, kteří dle sil svých učitelský svůj úřad vykonávali svědomitě, ale nikterak netísnili a nepotlačovali jarou mysl mládeže. Jsem jim mnohým povinen a rád i vděčně vždy vzpomínám na ten rok, který jsem prožil pod jejich v pravdě otcovským vedením. Nebyli nám cizí, nedostupní, byli to v pravdě upřímní

naši starší přátelé a rádi sdíleli s námi radost i žalost. Budiž jim za to dík!

Octnuv se pojednou v poměrech dosud mi neznámých, v ovzduší tak zcela jiném, než ve kterém jsem dosud dýchal, v poměrech malých, kde obzor byl o tolik menší toho, na jaký jsem zvykl; přesazen z kypícího, bouřlivého života pražského do klidného, maloměstského zákoutí, byl jsem z počátku stísněn, zaražen. Jen těžko a znenáhla přivykal jsem tomu všemu, i tomu tichému, jednotvárnému životu bez ruchu, bez povzněcujících událostí a výjevů, bez hlučné vřavy, bez divadel a všeho toho, co jsem až posud pokládal za nezbytnost jako ten vezdejší chléb. Stýskalo se mi po té krásné Praze, po těch milých druzích, s nimiž jsem za planoucích západů a za snivých nocí měsíčných blouzníval tam na vltavském nábřeží před tím v světě jediným královským obrazem o minulé slávě a o činech budoucích. Teď bylo po všem veta! Noví spolužáci byli mi cizí, zájmy jejich byly mi lhostejné, vzdálené. Ten svět, v němž jsem vyrostl, byl jim pohádkou, kterou znali jen z doslechu a kuse. Zdálo se mi, jako bych se byl vrátil o celá léta nazpět, nebo jakoby to, co jsem za těch několik let v Praze prožil, bylo jen snem, z něhož jsem se nyní probudil. A zase bylo mi, jakoby to, co nyní bylo, se mi jen zdálo. Bylo mi teskno a myslel jsem, že tu není duše, jíž bych se mohl svěřiti. Zalézal jsem

tedy se svým smutkem a se svou touhou do skrytých koutků, vodil jsem jej po opuštěné, podzimní krajině.

Byl jsem poprvé ve svém životě z domova a zasteskl jsem si proto tím více. Přísný domácí řád u churavého, zamlklého kněze byl mi nezvyklý a obtížný; stálá společnost mladších, dětinských spolubydlitelů trapná. K domácímu řádu patřilo především ranní a večerní modlení, dlouhé a unavující, jež se dělo vždy v určité hodiny za řízení pana pátera. Každého večera jsme mimo to ještě (vyjímaje parvistu J.) střídavě předčítali z breviáře, neb z nějakého českého či latinského životopisu svatých. Jediným potěšením byl mi starý rozbouchaný klavír, který jsem si sám jakž takž opravil; směl jsem však své umění na něm provozovati jen v určitých hodinách. I ty mé z počátku osamělé procházky byly podrobeny neúprosnému domácímu řádu, a musel jsem se z nich vraceti s klekáním.

Gymnasium nalezalo se (a nalézá se dosud) v přízemí budovy na pražském předměstí, která obecně nazývána »klášter«; v prvním poschodí byly byty kněží professorů. Vedle ústavu byl klášterní kostel, za oběma pak rozsáhlá zahrada. Byl to skutečný klášter s temnými ambity, jež byly ověšeny starými, začernalými obrazy svatých, s kvadraturou a různými temnými kouty, z nichž čišela plíseň minulých věků. Naše třída, nad

níž visela tabulka se starodávným nápisem Syntaxis — tak jako nad ostatními třídami byly nápisy: Parva, Principie, Grammatika — byla nevelká ale vysoce klenutá, ne příliš světlá síň s vysoko položenými a hustě zamřížených dvěma okny, v jejímž průčelí vedle obrazu sv. Jana Nep., u něhož se v oktávu tohoto svatého konala večerní pobožnost, stála vysoká kathedra bez podia, jaké jsem pak později opět vídal na universitě.

V třídě bylo nás jen asi šestadvacet; vyučování bylo ještě z části německé, ale jen tolik, na kolik toho vyžadovaly německé učebnice; bylať většině žáků ta cizí řeč tuze málo běžná. Nezakládal jsem si příliš na svých vědomostech ve školních předmětech, ty byly v mnohém ohledu bohužel dosti chatrné, ale domýšlel jsem se v první době nemálo o sobě, že přicházím z akademického gymnasia. Však již záhy poznal jsem s ustrnutím, že většina mých spolužáků v jednom předmětu — a to pro mne v tom nejdůležitějším — v mateřském jazyku, byla daleko přede mnou. A já psal přece již verše! Smutnou pravdu tu odhalil mi nemilosrdně náš učitel češtiny P. Ferdinand, když mi přinesl první mou domácí úlohu, pojednávající o slavnosti dušiček na hřbitově Brodském, a já nahlédnuv do ní, spatřil s hrůzou, že tam snad více křížů než-li na onom svatém poli.

Byl jsem zahanben, ale zároveň s poznáním vznikl ve mně pevný úmysl dohoniti, co

jsem zameškal, a vlídná slova dobrého učitele úmysl ten ve mně upevnila. Všecky okolnosti byly provedení jeho příznivy. Právě to, co mne z počátku tak tísnilo, ten klid, ten nedostatek všeho vzrušujícího, ale i vyrušujícího přál mému záměru. I vrhl jsem se na českou grammatiku, učil a cvičil se, četl i opisoval a za rady a stálé podpory P. Ferdinanda docílil jsem toho, že než minula zima, mohl jsem se v češtině aspoň vyrovnati lepším svým spolužákům. Přečetl jsem Jungmanna, Čelakovského, Kollára, Jablonského, Erbena a j., seznámil jsem se pomocí »Výboru z literatury české« se staršími prosaiky a získal aspoň v hlavních rysech jakýsi přehled literatury české; všecky knihy ty půjčoval mi dobrý můj učitel. Pamatuji se, s jakým nadšením chopil jsem se Jungmannovy »Slovesnosti« a »Historie literatury české«, ba neodstrašila mne ani suchopárná »Anthologie« Jirečkova. Podle rady svého učitele založil jsem si knížku »Zlomky«, do které jsem zapisoval vše to, co se mi z přečtených věcí nejlépe líbilo; chovám ji dosud a jest mi nejen milou památkou, ale i jasným dokladem mého tehdejšího vývoje. Velkou část prázdného svého času prožil jsem za této zimy v dílně mladého knihaře Krupského. Knihkupectví ani veřejné knihovny v Něm. Brodě tehda nebylo a já neměl tolik peněz, abych si nově vyšlé knihy mohl z Prahy objednávati. Tu mi posloužila poněkud aspoň tato knihařská dílna, kde jsem mezi knihami

tam do vazby danými nalezal a hltavě pročítal aspoň část toho, co tehda vycházelo. Zvláště zaujaly mne sebrané spisy Hálkovy, jež Kober počal vydávati.

Ježto mi noviny po celý ten čas snad ani do ruky nepřišly, a ani v městě ani ve škole nebylo nijakého ruchu národního a politického, který by mne byl vyrušoval, oddal jsem se zcela pilné práci tak dlouho hříšně zanedbané a nalezl jsem v ní záhy plnou náhradu za vše, co jsem tak trpce pohřešoval při svém příchodu do tohoto svého »vyhnanství«. Ale někdy se mi zastesklo přece, nejvíce pak, když počínaly stráně Sázavské prokvétati prvními petrklíči a podléštkami. Však stesk ten, jejž jsem ani nechápal, nesl se již k něčemu jinému, než k dusným ulicím pražským. On to byl, který mne opět a opět vábil na ty osamělé potulky v tom pěkném, zvolna oživujícím údolí posázavském a ten stesk, ty neurčité touhy vyzněly mi pak ve mnohém, ach tak špatném verši, jímž marně jsem se snažil je vysloviti. Při tomto zápasu bez naděje a bez rady pocítil jsem poprvé, jak těžko se mi ještě vládne tím českým slovem, jak cizí mně ta mateřská řeč. Marně hledal jsem výrazy pro to, co ve mně vřelo a co chtělo býti vysloveno, a když i to slovo šťastně bylo nalezeno, jak těžko se mi poddávalo, jaká nejistota se mne zmocňovala, zdali jsem ho správně užil. Však na tom nebylo dosti. Přes to vše, co jsem do té doby pročetl, neb snad

právě proto, neměl jsem jasného pojmu, kterak, dle jakých pravidel se vlastně ty verše mají skládati. Nebylo tu nikoho, kdo by mi to pověděl; a jak přirozeno, ostýchal jsem se v takovéto věci u svého učitele hledati rady. Co jsem nalezl ve Slovesnosti, mne jen mátlo; byla tam prosodie dvojí: přízvučná a časoměrná. V Sušilovi, jehož malou knížku jsem potom uchopil, přidán dokonce ještě třetí druh a to pro verše určené ku zpěvu. — Začal jsem skládati verše a sloky podle vzorců antických, indických a Bůh ví jakých, smolil jsem znělky, madrigaly, kanzony, ba myslím, že jsem se pustil i do sestiny. Ale záhy jsem poznal, že to nevede k ničemu, že to pouhá šablona, pouhá forma bez myšlénky, jež zůstávala vždy někde stranou; zkrátka, že to bídné řemeslo. A při tom zůstávaly ty mé verše přes všechnu získanou znalost prosodie kostrbaty až běda. Zoufal jsem si, psal a škrtal a psal zase znova, ale vždy se stejným výsledkem. Hledal jsem tedy zase poučení ve čtení, ale marně; vždyť jsem i v nejlepších básnících, v Čelakovském, v Erbenovi, nalezal plno chyb proti rythmu, proti přízvuku. Položil jsem si tedy otázku: Nač ta pravidla, když jich beztoho nikdo nezachovává? Ale tu viděl jsem zase, jak v německých i jinojazyčných básních, a znal jsem tehda již celého Schillera a skoro celého Götha, zachovávána tato pravidla bezvadně. Nechápal jsem a nemohl ovšem také pochopiti, neznaje vývoje věci té od pří-

zvukové nauky Dobrovského do »Počátků českého básnictví« ani toho, co následovalo dále; ba netušil jsem, že v podobné nejistotě nevězím sám, ale že vládne i na vrcholi tehdejšího českého Parnasu. Nechápal jsem, kde vlastně ten jambický rozměr v Čelakovského písni: »Za dnů mladosti kdo radostné«, již nám přece jako vzor tohoto verše vychvalovali. A tak byl bych se již rozhodnul pro časomíru, kde aspoň zdál se vládnouti jakýsi pevnější pořádek, kde skutečně úzkostlivě měřeno a dbáno řádu; ale když jsem si ty verše tak bez školáckého skandování nahlas předčítal, tu zdálo se mi, že to nejsou verše, ale divně skroucená prosa. Nechal jsem tedy také časomíru stranou a jal jsem se konečně psáti podle nápěvů, ovšem že podle nápěvů mně nejbližších, nejpřirozenějších, podle nápěvů národních písní, jež mi již od nejútlejší mladosti v hlavě hučely. To nebyl ovšem konec tohoto zápasu o formu, nýbrž jen první krok na cestě, jíž jsem se pak dal, ale ani k tomuto prvnímu kroku nedošlo v Německém Brodě, ba trvalo to ještě leta, než jsem se k němu odhodlal.

Budiž mi prominuto, že líčím tak široce, tak podrobně tyto na první pohled nepatrné, a pro širší obecenstvo snad nezajímavé první zápasy nastávajícího poety, který pak po těchto velkých přípravách a snad z části i k vůli ním tak málo vykonal. Ale nechtěl jsem tu líčiti jen zápas svůj, ale i zápas svých vrstevníků a klopotný, trudný ten vývoj, který musil

býti překonán, než se mohla česká poesie vyšinouti tam, kde ji vidíme dnes. Dlouhý, perný ten zápas, tu o slovo, tu o formu, jest nyní vybojován, a jako po každém vítězství i zde zapomnělo se příliš záhy, co stálo to krve a potu. Není tedy snad tak zcela nemístné, jest-li na to připomíná muž, který sice jen jako prostý vojín v boji tom se súčastnil, který však zakusiv všecky jeho svízele jest s to, aby z vlastní zkušenosti o něm vypravoval.

Sluší dobře míti na zřeteli, že básnická generace Májovců, jež vystřídala školu předbřeznovou, boj o formu básnickou nevybojovala a že se to podařilo teprvé pokolením následujícím; třeba nezapomenouti, že Hálek ku zcela správné formě nikdy nedospěl, a Neruda s ní dlouho a těžce zápasil, a že teprve stoupencům »Ruchu« počala se poddávati.

Jestliže nás tyto velké obtíže hned na počátku neodstrašily, dlužno to přičísti jen velké síle myšlénky, jež nás ovládala, dlužno v tom viděti nutnost, která pudila vší mocí k vývoji, jíž nemohli jsme odolati.

Já si to aspoň nyní jinak vysvětliti nemohu; vždyť jsem stál tehdy a dlouho ještě potom sám a sám, bez rádce, bez povzbuzení, bez naděje na nějaký úspěch a uznání, vzdálen střediska těchto snah, neznaje ani jediného z těch, kdo kráčeli v čele ... Šel jsem slepě za svým pudem, jehož nikdo neřídil, kterého nikdo neznal, o který se nikdo nestaral. Ba ani mne tehda nenapadlo, že by někdy verše mé měly

neb mohly býti uveřejněny; psal jsem je, že jsem musel, že nebylo jinak možno.

Ale tak zcela bez povzbuzení jsem přece jen nezůstal. Bylo to někdy v dubnu r. 1863, kdy mne napadlo urobiti domácí úlohu — vzory to rozličných řečnických figur — ve verších. To bylo poprvé, kdy jsem se svým »uměním« vystoupil jaksi na veřejnost, neboť dosud jsem své výrobky tohoto druhu před každým, vyjímaje pražského někdy spolužáka Roztočila, pečlivě tajil. P. Ferdinand napsal mi místo klassifikace pod tuto práci tato slova evangelisty Matouše: »Qui apponit manum suam ad aratrum et respicit, non es dignus regni coelorum.« Na slova ta nezapomenul jsem, a nezapomenu nikdy; byla mi v pravdě prvním mocnějším podnětem.

II.

Povstání polské roku 1863. a jeho ohlas mezi mládeží českou. — František Hocke. — Úmluvy s ním o útěku do Polska. — Touha po stycích s povstalci . . . — Paní Menšíková a její dům. — Učení se Besedě. — Noviny. — Byt u rytmistra Ganzwohla. — U Poláků internovaných v Jihlavě. — Kapitán z r. 1831. — Kníže. — Úmluvy. — Shánění oděvu. — Odvádím Poláky. — Policejní revizor Kalina. — Návrat můj z výpravy. — Odvádění internovaných Poláků organisováno. — Musil, knihkupec jihlavský; studující Sloup a Steinocher. P. Štulc a Emanuel Tonner. — Poláci střeženi policajty z Pešti přibylými. — Korpaczewski. — Soudní vyšetřování. — Doslov.

Ale konec klidu v mém zátiší se přiblížil. Povstání, jež dne 14. ledna 1863. v Polsku vypuklo, vzbudilo v Čechách, zvláště však mezi mládeží značné rozechvění, zajisté ne menší než revoluce v roce 1831, ba mnozí jaří hoši naši spěchali do Kongresovky, aby bojovali pod prapory zdobenými krásným heslem: »Za naši i vaši volnost.«

Té doby sblížil jsem se již s několika málo spolužáky, mezi nimiž byl nyní již zemřelý František Hocke, který později pokusil se také, ovšem bez vynikajícího úspěchu, jako spisovatel dramatický. Byl to hoch vznětlivý, silných vášní a žádosti po činech. S tím umlouval jsem se někdy kolem velikonočních svátků o útěku do Polska. K tomu pak ovšem nedošlo; neměli jsme ani dosti odhodlanosti ani peněz. Ale když zatím v polovici března diktator Langěvič se svými tlupami byl ruským vojskem vytisknut na půdu Haličskou, dostal jsem se přece v jakési styky, ne-li s povstáním, s nímž jsem z celé duše souhlasil, aspoň tedy s povstalci, a bylo mně, dle tehdejšího mého domnění, dopřáno, prospěti odboji tomu byť ne se zbraní v rukou, aspoň činnou pomocí. To sběhlo se takhle: Insurgenti, kteří přestoupili na rakouské území, byli odzbrojeni a na různých místech mimo Halič internováni; část jich dopravena do blízké Jihlavy. Sotva, že jsem se o tom dověděl, neměl jsem vroucnějšího přání, nežli spatřiti bojovníky, jichž význam v mé mysli rostl do nekonečna, ne-

blouznil jsem o ničem nežli setkati se s nimi, stisknouti jim bratrskou pravici, jež zvedla se k boji pro posvátnou věc svobody. A horoucí přání to záhy se mi vyplnilo.

Již v zimě počal jsem docházeti do domu paní Menšíkové, choti váženého měšťana Brodského, jehož syn Ferdinand se mnou studoval a kde též bydlel onen F. Hocke, o němž jsem se shora zmínil. Paní Menšíková, horlivá vlastenka, která v době ještě nedávno minulé přátelsky stýkala se s Karlem Havlíčkem, jehož otcovský dům od jejich obydlí jen několik kroků přes náměstí byl vzdálen, byla tehda asi čtyřicetiletá, živé letory a chovala k nám studentům upřímnou přízeň. Byl jsem v její domácnosti vlídně přijat a nalezl jsem tam milý útulek i mnohé povzbuzení. Pořádány tu i častěji zábavy, ano i domácí ples, cvičili jsme se tam v novém tehdy národním tanci, na podnět Nerudův tanečním mistrem Linkem sestavené Besedě; hrálo a zpívalo se tu, a po více jak pololetní přestávce dostávaly se mi zde opět pravidelně do rukou noviny a to hned několikery. Pan Menšík měl hlavní sklad tabáku, a užívali jsme krámu jeho jako nějaké veřejné čítárny. Záhy byl jsem u Menšíků, jak se říká, jako pečený a vařený, nic neobešlo, nic nepodniklo se beze mne. Musím připomenouti, že jsem v té době, tuším že po velikonocích, se přestěhoval od P. S. k pensionovanému rytmistru Ganzwohlovi, kde sice panoval rovněž přísný řád, ale vojenský, který

mne nutil jen k přísnému pořádku, ale jinak mi nebránil žíti podle svého a nakládati volně svým prázdným časem, jen když jsem dostál svým povinnostem. Pan rytmistr a jeho již starší paní, bezdětní manželé, byli dobří lidé; domácnost byla česká, byl jsem jejich jediným strávníkem, a bylo mi u nich jako doma. Jen tato změna umožnila mi provésti to, co nyní hodlám vypravovati.

Před samými letnicemi, jež toho roku padly do polovice května, pozoroval jsem z tváření se paní Menšíkové, že měla něco za lubem; konány rozličné tajné přípravy, kutěno a šeptáno, až konečně sděleno mi pod závazkem přísné mlčelivosti, že zítra ve svátek pojedeme do Jihlavy navštívit Poláky. Po celou předcházející noc nezavřel jsem ani oka, a za chladu časného, zachmuřeného jitra vyjeli jsme na žebřinovém voze, který nás za městem očekával, k cíli své pouti. Kromě pí. Menšíkové, její dcerušky, syna a neteře, byl tu také Hocke a já. Ty tři míle cesty z Brodu do Jihlavy zdály se mi nekonečnými. V hostinci »u Labutě« při samém pomezí českém jsme my hoši vystoupili a pospíchali s venkovany oděnými ve sváteční temnobarevné kroje, jichž německý, pro dialekt skoro nesrozumitelný hovor mne divně dojímal, stezkami protínajícími serpentiny silnice vzhůru k městu dosud mně neznámému. Ale byl jsem na ně málo zvědav; celou mysl mou naplňovalo očekávání na shledanou s Poláky. Jen ten německý

hovor, jejž zaslechl jsem po ulicích, a jemuž jsem již odvykl, mne zarazil, upomínaje mne, že jsem vkročil na půdu obsazenou nepřátely.

Však již sešli jsme se s dámami, a po malém občerstvení zaměřili jsme přímo k městské střelnici, ležící již za městem nedaleko hřbitova; v ní byli ubytováni ti, jež jsme přišli navštívit. Na prahu prostranné jizby, po kasárnicku zařízené, uvítal nás starší již muž, vysoké, marciální postavy a přísné, přepadlé tváře. Krátce ostříhané bílé již vlasy, vysoce klenuté čelo, z pod něhož vyhlížely jiskrné oči, orličí tenký nos a sivé, svislé kníry, se sivou krátkou kozí bradou, přímé držení těla, oděného v polský kroj šedé barvy, úsečné a skoupé slovo prozradily nám v prvé hned chvíli, že stojíme před velitelem. Byl to skutečně kapitán, jemuž i zde internovaní byli podřízení; on bojoval již, jak jsme později zvěděli, v nešťastném povstání r. 1831. Vyslechnuv pozorně naše přání, že chceme navštíviti zajatce a poděliti je zákuskami i tabákem, udělil nám vlídně k tomu povolení a hned uvedl nás do síně, kde nás povstalci, jichž bylo 30 neb 40, již očekávali, stojíce každý ve vojenské posici u svého lůžka. Zprvu byli jsme jaksi v rozpacích, ale když kapitán, vyloživ druhům svým krátce účel naší návštěvy, se vzdálil, a paní Menšíková s druhými dámami počala rozvazovati balíky a rozdělovati, co přinesla, bylo pouto vzájemného ostychu rázem zlomeno. Již tiskli jsme si bratrsky

ruce, již jsme se pouštěli do družného, byť i poněkud nesnadného hovoru, a než minula krátká chvíle, bylo nám, jako bychom se dávno již znali. Osmělen počal jsem se pozorněji rozhlížeti. Byli tu kolem mne samí mladí, svižní hoši, plní jarého ohně, a bylo jim viděti na očích, že je naše návštěva potěšila. Jejich pěkné národní kroje staly se především předmětem mé zvědavosti a mého obdivu. Byli tu jinoši z Kongresovky, ale i z oné Litvy, jež mi byla vždy zemí tajemných bájí a obdivovaných reků. Sebral jsem všecky své chatrné drobty polštiny, jimž jsem se kdysi v Praze s přítelem Roztočilem byl naučil, a zapřádal jsem s novými, rychle získanými mladými druhy mnohou řeč o srážkách a bitkách na zasněžených pláních Polských, o stescích i nadějích, jež chovali a vyptával jsem se jich čile na jména i osudy a na dojmy, jež učinila na ně naše vlast. Totéž činili i druzí. Ba záhy ozval se i zpěv; a zazněla mnohá revoluční píseň, především velebná »V dýmu požárů« a »Boże cos Polsko«. Poděkovavše pak hostitelce dvorně za dárky, vyzvali nás někteří z nich na obhlídku města, neboť směli se tehda ještě volně a bez dozoru procházeti městem a nejbližším okolím. Vyšli jsme tedy — ovšem jen my hoši — páže pod paží se svými polskými přáteli, závidíce jim jejich pestrobarevné, hrdě na levém uchu se houpající konfederatky. Kdesi na náměstí potkali jsme starého pána vedoucího se s krásnou hrdou dívkou: Poláci

oba s velkou úctou pozdravovali a sdělili nám na naše dotazy, že to »kníže« i ukázali nám též nedaleko dům, kde se ubytoval. Na jméno — ač-li mi ho vůbec sdělili — se nepamatuji, a také nevím, usídlil-li se v Jihlavě nuceně neb dobrovolně a jaký v tomto případu byl účel jeho pobytu. Dáma po jeho boku byla jeho dcera. Sděleno mi jen později, že »kníže«, ovšem Polák, internované podporoval a že k němu docházeli. — Zašli jsme si na »Heulos«, městské to sady, rozkládající se na stráni pod samými někdejšími hradbami — však znáte ten sad z obrazu Chitussiho — a tu mezi mnou a několika insurgenty na osamělých stezkách důvěrně a horlivě rokováno. Co umluveno, stvrzeno podáním rukou, a přislíbena vzájemná mlčelivost.

Při odchodu provázeli nás mnozí z Poláků ještě až dolů k »Labuti« a tu loučíce se s námi srdečně na českém pomezí, volali za námi »na shledanou«, což my opětovali se stejnou upřímností.

Ty dny po návratu z jihlavského výletu měl jsem tuze na pilno. Především sháněl jsem mezi studenty čepice, klobouky, staré kabáty, ba i kalhoty; činil jsem to ovšem zcela tajně, ale jaké tajnosti v takovém malém venkovském městě? A tak uvedla mne v rozpaky nejedna zvědavá otázka, nač to sbírám, chci-li si snad založit vetešnický obchod. Ale držel jsem se statečně, t. j. neřekl jsem nikomu pravdy, ale vynalezal rozličné více neb méně

pravděpodobné výmluvy. Vedle toho dělal jsem poslední pořízení, psal totiž různá psaní a lístky, maloval památníky a hotovil tklivé básně na rozloučenou.

A časně z rána v sobota dne 29. května — mám toto památné datum pečlivě zaznamenáno ve svém zápisníku — opustil jsem s dvěma druhy, nevím již ani s kterými, Německý Brod, s pevným úmyslem, že se tam již nevrátím. Průvodčím svým jsem ovšem zatajil své záměry a ponechal je v domnění, že podnikáme prostý výlet do Jihlavy. Tam jsem se od nich pod jakousi záminkou záhy oddělil a spěchal ku svým Polákům. Teď jednalo se o to, provésti, co jsme o svatodušních svátcích tajně ujednali. Běželo o to, odvésti několik internovaných a prchnouti s nimi na bojiště. Zbytek dopoledne strávili jsme vesele před kavárnou na náměstí, záhy pak po obědě vytratili jsme se po jednom z města; nejprvé já a za mnou čtyři Poláci; dole »u Labutě« jsme se sešli. Přišli tam: Eugen Randau, Józef Braun, Julian Puchalski a Białkiewicz Jakób; tak podepsali se mi v zápisníku. Pak nastalo kdesi v úkrytu převlékání. Ale tu objevila se nenapravitelná překážka. Kusy oděvu mnou opatřené byly většinou příliš malé, a tak podařilo se jakž takž obléci jen dva z těch junáků; druzí dva museli tedy zůstati. Bych je potěšil, musel jsem jim slíbiti, že později také pro ně přijdu, a tak se stalo, že jsem též já byl nucen pro tentokráte vzdáti se myšlenky útěku.

Myslím, že jsem se tomu ani příliš nebránil, ale nepamatuji se již určitě, vždyť ani nevím, kteří byli ti dva, již se mnou odešli. Vykračovali jsme si zcela volně po císařské silnici k Brodu; ba i setkání s dvěma hlídkujícími četníky nás jen na okamžik polekalo. Již za soumraku dorazili jsme ke klidnému městu na Sázavě, ale na blízku před ním chvátal kdosi proti nám. Byl to student Holík, jenž všecek udýchán mi sděloval, že na nás v ulicích číhají policajti. Hle, to je to maloměstské tajemství; zná je kde kdo, a přece jsem o věci ani nemukl. Ale ty nešťastné šaty a výlety do Jihlavy! — Dal jsem se tedy se svými svěřenci postranními pěšinami k řece, přes kterou jsme se pak za nastalé již noci nepozorováni přepravili. Ponechav pak soudruhy své kdesi v postranní uličce, odskočil jsem jen, bych doma oznámil, že na neděli odjíždím; myslím, že pan rytmistr dobře věděl kam, ale sám se mne nezeptal. Opatřiv pak na rychlo bryčku o jednom koníku řízenou kočím, který byl hluchý jako pařez, odjížděl jsem k desáté hodině se svými Poláky ke Kolínu. Po policii nikde ani památky. Již myslel jsem, že mám vyhráno, když na předměstí, právě proti klášteru, povoz náš náhle zastaven, záslona odhrnuta, a muž jakýsi, jejž pro temnotu jsem poznati nemohl, vsunul mezi nás hlavu. »Kolik kusů?« zněla úsečně pronesená otázka. Ulekán, váhal jsem chvíli, ale vida nezbytí odpověděl jsem rovněž krátce: »Dva.«

— V tom již neznámý vstrčil do vozu nějaký balík a láhev, a zvolav: »Šťastnou cestu!« odstoupil od bryčky, která hned jala se pokračovati v přerušené cestě. Jak jsem později zvěděl, byl to sám chef Brodské policie, pan revisor Kalina, který takto vykonal svou úřadní prohlídku, zásobiv nás na noční jízdu večeří i vínem, na kteréžto nezbytnosti jsme ve chvatu svém na dobro byli zapomněli. Po celonoční drkotavé jízdě dorazili jsme na úsvitě do Kolína. Když jsme okolo druhé hodiny z rána jeli přes veliké Čáslavské náměstí, díval jsem se toužebně po svém rodném domě vedle školy, po němž nyní dávno již není památky; tam moji drazí klidně odpočívali, netušíce, že jedu kolem, a že bylo již na mále, bych snad již nikdy jich neuviděl.

V Kolíně vytrval jsem se svými chráněnci až do příjezdu vlaku, a opatřiv jim vše potřebné rozloučil jsem se s nimi srdečně, bych se snimi již nikdy neshledal. Nezvěděl jsem pak nikdy o nich, nevím, jaké byly jejich osudy, žijí-li neb zda-li padli na některém bojišti své vlasti. Jestli přečkali ony smutné doby a ta dlouhá následující leta, a dojdou-li jich tyto řádky, nechať přijmou můj přátelský pozdrav i ujištění, že jsem na ně často myslil a nikdy nezapomněl.

Zpáteční cesta minula bez všeliké příhody až na to, že hluchý vozka zajel na Čáslavském předměstí k hostinci »u Růže« a vypřáhl, následkem čehož, abych nebyl poznán, musil

jsem se po dlouhé dvě hodiny chouliti mezi sedadly vozu. Byl jsem hladov a zimou polo skřehlý, neboť byl chladný, deštivý den, a neměl jsem teplého obleku ani přikrývky. A tak rád bych se byl podíval do nedalekého svého domu — však netroufal jsem si. Před samým Brodem přivítala mne s jásotem tlupa studentů, a tu již byl konec všemu tajení. Jen páni professoři, jak se zdálo, neměli o ničem ani zdání; aspoň nikdo z nich tenkráte ani kdy později o tom nehlesl. Ale paní Menšíková se pro toto mé »tajemství« na mne do opravdy rozhněvala.

Než hněv ten v brzku pominul, když jsem svatosvatě slíbil, že nebudu již takových výprav podnikati na vlastní vrub a bez jejího vědomí. A od té doby věc organisována i prováděna ve velkém; pořádány transporty až i po celých formanských vozech. V Jihlavě knihkupec Musil, někdejší přítel Havlíčkův, který zemřel potom v Praze za trudných poměrů jako sluha musejní, pak p. H., studující Sloup, pozdější, nyní již zemřelý děkan pardubický a potomní táborský můj spolužák Steinocher, nadaný, ale podivínský hoch, jenž se pak jako missionář octl kdesi v hluši Amerického dálného západu, byli našimi nejhorlivějšími agenty. Uprchlíci dopravováni vždy do Prahy, kde se jich dále ujali lidé, jejichž síly a spojení stačily na více; ti umožnili jim návrat do vlasti. Nepovažuje se oprávněným uváděti v těchto vzpomínkách jmen osob ži-

jících, prozrazuji zatím jen, že mezi muži těmi nalézal se též můj bývalý katecheta P. Štulc a Emanuel Tonner.

Toto odvádění internovaných neochablo ani pak, když následkem těchto desercí hned o Božím těle přestěhováni Poláci ze střelnice do někdejších kasemat a povoláni k jejich střežení policajti právě z Pešti vystěhovaní. Nevadilo nám, že vždy dva tři z insurgentů provázel v slušné vzdálenosti takový strážce bezpečnosti; nalezli jsme vždy dosti příležitosti, bychom se dorozuměli. Obyčejně sešli jsme se na skok v Daňkově české hospodě. Docházel jsem teď do Jihlavi často a to pravidelně v sokolském obleku, jejž jsem si byl oblíbil. Věru, že nezáleželo to na nás, že jsme ty hochy neodvedli všecky.

Ovšem, někdy strhl se přece poplach, a úřední aparát vyvinul pak znamenitou činnost. Chci se zde zmíniti jen o jediném případu. Mezi internovanými nalézal se též mladík jménem Korpaczewski, který před revolucí studoval ve Varšavě historii, později pak po svém propuštění odešel do Jeny. Tento Korpaczewski umínil si, podívati se na Žižkovo pole u Přibyslavi. Poněvadž se pak přes obvod města vzdáliti nesměl, učinil tak potají. Byl pohřešen a četnictvo uspořádalo za domnělým uprchlíkem honbu. Jakýs přibyslavský švec uvedl je na jeho stopu, a byl pak lidem za tuto zradu citelně strestán, ba i domek jeho zle pořízen.

Později zavedeno proti všem, kteří Polákům k útěku pomáhali, rozsáhlé vyšetřování, a to na základě paragrafu trestního zákona, jednajícího o nadržování zběhům; zapleteno v to mnoho osob, ale po několika měsících zase vše usnulo.

Konče tuto mně vždy tak milou vzpomínku, nemohu zatajiti, že snaže se ji tuto zachytiti, jsem cítil, jako by mi unikala pod rukou; tu mihla se mi tvář, tu ozvala se mi dávno zapomenutá slova, tu jakoby zableskla se v závějích prachu dlouhými léty navátého třpytná cetka; ale rysy té tváře, než jsem je mohl poznati, se rozplynuly, slova, než jsem jim porozuměl, zanikla, a co mi tak známě, tak přívětivě zablesklo v oči, ve druhém mžiku pohaslo. Vzdálené splývalo, blízké se vzdalovalo, sloučené rozptylovalo; nic, nic než kontury onoho obrazu a ty již nejistě se chvějící. A přece jsem to vše žil... Vždyť již ani nevím, jak a kdy vše skončilo. Jen ještě jako ve snách vidím ono malé cvičiště za jihlavskou střelnicí, a vidím, jak na něm za velení starého kapitána moji mladí přátelé Poláci se cvičí, třímajíce v rukou místo zbraní pouhé hole; slyším povely, slyším ono rythmicky se opakující »raz, dva, raz, dva«, nahražující zvuky scházejícího bubnu. A obraz mizí, by ustoupil jinému. Sedím před kavárnou na náměstí jihlavském; mezi šedozeleným listím oleandrů míhají se různobarvé konfederatky, kolem veselý hovor a modrá kolečka

dýmu z papirosek, vždy nově a nově točených, vznášejí se do letního vzduchu. — Na blízké věži bijí hodiny. Kdosi mi tajně tiskne ruku. Zdvihám se — odcházím. Ještě slyším něco volati. Již zašel jsem za roh ulice — a tu sedím zas již u svého stolku, a všecko, všecko zapadlo, a mezi tím co bylo a co jest, valí se vždy víc a více houstnoucí mlha devětatřicíti let.

III.

Působení mezi studenty brodskými. — Sokolské obleky. — Tělocvik. — Divadlo německobrodské.

Těmito podniky, a snad i následkem jiných okolností, nabyl jsem u svých spolužáků jakéhos jména i vlivu. Užil jsem ho k tomu, že jsem hleděl rozšiřovati mezi nimi smýšlení a názory, které jsem si přinesl z Prahy, snaže se, ne bez úspěchu, získati je pro ideály, pro něž jsme kdys nad Vltavou horovali. Líčil jsem jim všecky ty výjevy nového národního probuzení, jež mne tak unesly a získal záhy mnohé stejně nadšené proselyty. Přál jsem si, aby se tento obrat projevil také na venek. Při svém příchodu do Německého Brodu byl jsem zaražen, vida, že studující i pp. professoři dle jakéhos starého nechvalného zvyku nosí napořád úřednické čapky, ovšem bez prýmků a bez orlíčků, podobně jako je nosívali té doby chasníci a zvláště rekruti. Z počátku

jsem marně proti tomu horlil a čapkám se posmíval. Teprve až v letních měsících podařilo se mi přemluviti některé ze spolužáků, aby nejen nešvarné tyto čepice odložili, ale také oblekli sokolský kroj a nasadili si čapku s pérem. Sám předcházel jsem příkladem, ba přišel jsem i do školy v sokolské košili. Přátelé F., Menšík a ovšem i Hocke mne následovali, a než minuly dva týdny, byla celá třída obsazena Sokoly. Krejčí Fünffass nestačil ani odjednávati látky a šíti kroje. A quartu následovala tercie, a tuto hned i třídy ostatní, tak že se v krátce celé gymnasium brodské hemžilo samými drobnými Sokolíky. Se strany professorů nečiněno proti tomu nijakých námitek.

Jest to sice věc malicherná, dětinská a dnes nemožná, ba vzbudilo by to i protesty sokolských jednot; ale tenkráte, a v Brodě, nebylo to tak zcela bez významu. Kroje znamenaly tehda něco jiného než dnes; bylo to veřejné vyznání víry vlastenecké, byl to projev národní hrdosti. A neoblékli jsme kroje ty ani jinak jen tak na plano; myslím, že na málo kterém ústavu byl tělocvik tak horlivě a s takou láskou pěstován jako na našem.

Naší zimní tělocvičnou bylo prostranné městské divadlo, nalézající se v bývalé solnici. Divadlo to, kde tehda ochotníci pilně hrávali a to i nejnovější veselohry Nerudovy, bylo mi zvláště milé; vždyť s ním spojeno jméno Havlíčkovo. Ovšem v domě tomto ještě ne-

hrával, nalézalo se tehda jeviště ochotnické »na Holubníku«, a teprvé ve druhé polovici let padesátých získáno toto divadlo. Zařízení jeho bylo ovšem jen prosté; nebylo tu ani nakloněného parterru, ani galerií, hlediště v polokruhu objímajících. Byl to vysoký, čtyřuhelný sál, podle jehož tří stěn zřízen balkon, rovněž v pravém úhlu se lomící. Jeviště mělo uzavřený strop, kterýmž, otvory k tomu zřízenými, se dekorace i hlavní opona, jež vesměs byly napjaty na rámy, vytahovaly na půdu. — Z toho viděti, že stavitelem divadla nebyl znalec jeviště a že zřizoval vše sám dle vlastního výmyslu.

Nemohu skončiti svých vzpomínek brodských, abych se nezmínil též o stopách, jež nalezl jsem tu po Karlu Havlíčkovi.

Již v úvodu k tomuto oddílu dotkl jsem se toho, že jsem poprvé přišel do Německého Brodu, ubíraje se na Borovskou slavnost.*)

Jak tlouklo mi tenkráte srdce, když jsem za četou pražského Sokola, po noclehu v poštovní konírně německobrodské »na Trubce«, chvátal pohledskou silnicí za časného, nevlídného rána dne 19. srpna 1862 v dešti a chladu k tomu vršku, na němž stojí borovský kostelíček!

---

*) Co tu následuje, otištěno z mého článku »*K loňským oslavám Karla Havlíčka*«, uveřejněného v »Světozoru« 1897 str. 567 a násl.

Však co dbal jsem, co dbali ti ostatní mnozí tisícové za stejným cílem se všech stran jdoucí a jedoucí na nepohodu a psotu! Nám všem svítilo slunce nadšení, nás hřály jeho paprsky. Vidím ji, tu starou košatou lípu na svahovitém náměstí borovském, slyším ještě ohnivou řeč Sladkovského, onu těžkou obžalobu padlého absolutismu, který zahubil nám našeho miláčka, vidím ty slzy, ty zaťaté pěsti naslouchajícího nesčetného davu a slyším opět bouřný ten příval jeho provolávání, když řečník ukončil. A věřte, že vzpomínka tato zůstane mi po celý život, ba jsem přesvědčen, že z těch tisíců, kteří tam tehda byli — a myslím, že sešli se tu lidé ze všech koutů českých zemí — všem utkvěla stejně a pro vždy tato upomínka, a že pro mnohé a mnohé nezůstala bez plodu. Ano tenkráte! — Dnes zní to jako pohádka z dávných časů, která se již nikdy nevrátí.

Ten mrtvý Havlíček jakoby byl opět ožil, jakoby dlel mezi námi, povzbuzoval nás k lásce k vlasti a k lidu, k zmužilosti, k neústupnosti a ku práci.

Ano, tenkráte takové slavnosti byly nutny, byly významny i náležejí k neposledním vzpružinám našeho probuzení Po dlouhé tísni absolutismu, po dlouhém hrobovém mlčení musil ten lid si vydechnouti z plných, dmoucích se prsou, musil vyburáceti své dlouho tajené nadšení, svou lásku, svůj hněv, musil si zazpívati, zaplakati si a zavýskati . . .

A když jsem záhy po tom tlačil škamnu v kvartě, či jak ji tam tehda ještě nazývali v syntaxi, onoho gymnasia německo-brodského kde Havlíček o pětadvacet let dříve byl studoval, tu chodě často sám zamlklými, pološerými, klenutými ambity kolem klášterní kvadratury, na jejíž kamené dlažbě kroky mé se ozývaly, vyvolával jsem si před zraky postavu mladého studenta Havlíčka, bloudícího po týchž chodbách... Tenkráte psal jsem vlastně teprvé své první verše. — Mým učitelem, mnou ostatně ne příliš zbožňované latiny a řečtiny a spolu třídním byl někdejší učitel Havlíčkův, ředitel P. Karel Šindelář, muž hubený, vysoké, přes značné stáří ještě přímé postavy. Vidím jej ještě před sebou s úsměvem v dobrácké, široké tváři, obléknutého vždy v dlouhý, starosvětský, temně zelený kabát sahající až na vysoké boty v leštěných holinkách.

Když jsem později četl v »Osvětě« roku 1872. a 1873. krásnou — bohužel nedokončenou — studii Václava Zeleného »Ze života Karla Havlíčka«, v němž líčí tak podrobně gymnasialní život Havlíčkův ve Brodě a kde uvádí vlastní vzpomínky Havlíčkovy na onu dobu, tu zdálo se mi, jako bych vše to byl prožil s ním. Tytéž hry v míč, totéž hrudování sněhovými koulemi »na Valšičkách« — rybníku to při samém městě ležícím — tytéž potyčky mezi studenty a učedníky, dumná Kalvarie za městem, háj s torsem Dianiny sochy nad Sázavou, vše, vše, jako tehda . . .

—

Ano i ty »privátní hodiny« z řečtiny a latiny, o nichž se V. Zelený v uvedené své studii zmiňuje*), které P. Karel Šindelář žákům svým přidával k řádným vyučovacím hodinám, trvaly též za mé doby beze změny. Ba i ty písně při kytaře zpívány byly i za mé doby ještě tu i tam mezi studenty. Tak zpívávali jsme při ní často, zvláště za dlouhých jarních soumraků v pučících a rašících zahradách se spolužákem Ferdinandem Sladkým ve společnosti brodských děvčátek. A byly to s malou změnou snad tytéž sentimentální starosvětské písničky, mezi nimiž nescházela ona, Havlíčkem ještě v rhetorice (sextě) přeložená: »Tisíc bojovných přísahalo reků«. — Rozdíl byl snad jen ten, že jsme nezpívali již nic německého.

I ten dům Dlabačův, kde Havlíček zůstával v prvních dvou letech svého pobytu na školách německobrodských, byl mi dobře znám. Bydlelť tam tehda s ním — jak Havlíček sám připomíná — též Ferdinand Matějka, bratr to mé matky, který pak zemřel ještě ve studentských letech. O strýci tom vyprávěla mi matka, že se pustil o vánocích v tuhém mrazu pěšky do Čáslavě, pět mil od Brodu vzdálené, čímž si přivodil smrtelný zánět plic.

Však ještě jedno! Havlíček praví ve svých vzpomínkách, uveřejněných v »Rodinné Kronice« (r. 1864. č. 2 a 3) sám o sobě, že v Německém Brodě byl ve všech věcech, jak škol-

*) Osvěta 1872, str. 332.

ních, tak uličnictví jeden z nejprvnějších. Smím tedy, aniž bych snad mu tím ubližoval připomenouti tuto maličkost.

V naší syntaxi byla ve třetí lavici na kraji při okně vydlabána písmena H. B. O těch kolovala mezi studenty legenda, že to vlastnoruční dílo Karla Havlíčka a že to bývalé jeho místo v této třídě. I platilo u nás za zvláštní vyznamenání, bylo-li komu dovoleno na místě tom zasednouti. Uděloval-li vyznamenání to sám třídní P. Karel Šindelář, nechci tvrditi, ježto se na to již určitě nepamatuji. Ze spolužáků, pokud ještě vím, zaujímal to místo nyní již zemřelý Robert Hocke, o kterém jsem se zmínil již shora.

I přítele a vrstevníka Havlíčkova Václava Žáka zastal jsem tehda ještě v Německém Brodě; bydleli jsme v sousedství. Žák byl tehda samotářem, s nikým se nestýkal a byl vůbec pokládán za podivína a nešťastného člověka.

Také stará matka Havlíčkova, na niž se ovšem dobře pamatuji, bydlela tehda ještě ve známém Havlíčkovském domě na náměstí brodském.

Zvláště zajímala mě též hospůdka »na Holubníku«, domek to přilepený na hradbách ved.e bývalé branky ve ulici vedoucí ke hřbitovu sv. Vojtěcha, na němž odpočívají Havlíčkovi rodiče a jeho dcera Zdeňka. Bývala to studentská krčma, kterou Havlíček, zvláště po návratu z Ruska v l. 1844—45, často a rád

navštěvoval a kde také založil a zařídil první ochotnické divadlo v Německém Brodě, na němž pak sám jako herec vystupoval a kde se seznámil s Fanynkou Werdenhoffrovou.*)

Německého Brodu, jak byl za mé doby, popisovati zde nebudu, ač věru rád v mysli prodlívám v jeho úzkých, táhlých ulicích, na jeho pěkném náměstí s těmi starými domy, s nimiž jsem se koncem školního roku právě tak nerad loučil, jako jsem na jeho počátku nerad mezi ně vcházel. A dlouho, dlouho toužil jsem nazpět.

IV.

Mám jíti na lékárnictví. — Cyrillo-Methodějská slavnost v Brně. — Křížkovský. — Laub. — Výlet do Železných hor. — Malešov a Roztěž. — Výlet Kutnohorského Sokola. — Katecheta P. Hrdlička. — Sokolská mše ve Žlebech. — Chci ve Vídni pokračovati v studiích. — Nezdařená pěší výprava do tohoto města. — U strýce Jana Quisa v Arbelovicích. — Pomoc téhož. — Odjíždím do Prahy na studie. — Ve kvintě Novoměstského gymnasia. — Dr. Beneš. — Kondice a strava u podomka. — Výzkumné cesty po pražských pivovárech. — Staří druzi. — Prozatímné divadlo. — Duch vládnoucí na novoměstském gymnasium. — Křižovník dr. Pelleter. — Katecheta P. Prokop Dvorský. — Odcházím po vánocích do Tábora na reálné gymnasium.

Však nyní měl v životě mém nastati rozhodný obrat. Po vůli mého poručníka, který dlouhým studiím nepřál, zvláště když hmotné poměry naše nebyly právě utěšené, bylo roz-

*) Viz o těchto věcech bližší v mojí »Korrespondenci Karla Havlíčka Borovského«, str. 223 a násl.

hodnuto, že půjdu na lékárnictví; zda-li se mi to líbí čili nic, o to nikdo nedbal. Nebylo proto o tom doma velkých řečí, poručník dal mne zapsat ku gremiu, a po prázdninách měl jsem nastoupiti v čáslavské lékárně. Nebylo a není v mé povaze, bych se poddával cizí vůli, a byť to byla vůle osoby sebe dražší. Nevzpíral jsem se zjevně, věda dobře, že by to bylo zbytečné, za to tím pevnější, tím nezvratnější byl můj úmysl, že do lékárny nepůjdu. A také jsem nešel. Nepřiznával jsem nikomu práva, aby mi určoval budoucí povolání; to jsem si již dříve určil sám, a nedosáhl-li jsem pak cíle, který jsem si v mládí svém vytknul, zmařily to jen okolnosti, jež byly silnější než má vůle.

Nechci líčiti své potulky o těchto prázdninách, ani výlet na Moravu a pobyt v Brně o Cyrillo-Methodějské slavnosti, kdy spatřil jsem Křížkovského, dirigujícího tisícihlasý sbor zpěváků, Lauba i Lukese; nechci líčiti své putování krásnými Železnými horami, ani časté návštěvy Malešova s pěknou Roztěží; to vše jsou věci, které by sotva měly zajímavosti pro někoho jiného. Jen tak letmo budiž zde učiněna zmínka o dvoudenním výletu, který jsem tehda podnikl s kutnohorským »Sokolem« přes Žleby, Lichnici a Heřmanův Městec. Zmínku tu činím jen proto, bych mohl se dotknouti P. Hrdličky, tehdejšího katechety na reálce kutnohorské, osobnosti to zajisté i tenkráte mezi kněžstvem nevšední. Súčastnil se výletu toho, tuším, jako

náčelník jednoty, a vidím ho ještě, jak si v černém sokolském kroji, v černé košili statně vykračoval podle obtloustlého starosty Bräuera; bledě hnědé vlasy splývaly mu ve dlouhých kučerách koketně s pod čapky se sokolským pérem. Ve Žlebech, kde byl nocleh, sloužil pak ráno před dalším pochodem sokolskou mši; sokolská hudba hrála na kruchtě; dva Sokolové v červených košilích ministrovali, my ostatní stáli pak s praporem v čele v lodi chrámové. As rok po té byl Hrdlička pro řeč, kterou měl v Kutné Hoře při svěcení praporu, jejž Sokolu darovaly dámy americké, složen se svého úřadu katechetského a odstěhoval se pak na Rus, kde na Volyni se stal pravoslavným duchovním mezi českými vystěhovalci. Zemřel tam teprvé před několika léty.

Prázdniny chýlily se již ku konci, a měl jsem záhy nastoupiti své nové povolání. Na rozloučenou s volným životem studentským povolila mi matka výlet do Vídně, bych tam navštívil příbuzné z Jelenovské rodiny, zejména pak malíře Karla Svododu, chotě mé sestřenice Tekly. Úmysl svůj, k vůli němuž jsem tuto cestu podnikal, jsem ovšem neprozradil. Rozhodl jsem se totiž pokračovati ve Vídni ve studiích, doufaje, že mi tito příbuzní pro první začátek nějak pomohou, snad i kondice, neb jiné vedlejší zaměstnání opatří, a že pak poručník vůči dokonané události upustí od svého odporu a dále mi brániti nebude, bych na zvolené dráze pokračoval.

Za podzimního jitra vydal jsem se s lehkým sáčkem i srdcem na svou rozhodnou pouť, kterou jsem mínil vykonati pěšky. O zdaru jsem nepochyboval ani dost málo. Šel jsem ovšem přes milý mi Brod, kde utvrdiv se, ač-li toho bylo třeba, mezi přáteli ve svém úmyslu, odbyl jsem si první nocleh. Druhého dne k polednímu dorazil jsem do Jihlavy. Ale zde zhatil nemilosrdný osud mé plány a to způsobem velice prosaickým. Byl jsem buď okraden, neb jsem ztratil peníze, ale buď jak buď, stál jsem tu v cizím městě bez groše. V městě světili tenkráte židovskou synagogu; připletl jsem se mezi zvědavé davy, a když jsem pak »u Daňků« chtěl platiti svůj řád, shledal jsem, že má kapsa až na jediný veliký »čtverák« jest úplně prázdna. V té bídě pomohl mi jakýsi brodský student, tercián, který pohnul svého strýce, rolníka, s nímž tu náhodou meškal, že za mne zaplatil útratu i společný nocleh na slámě v dotčené již hospodě.

Smutně vydal jsem se s nimi následujícího dne ve chladu a dešti lesnatou krajinou přes Větrný Jeníkov k Humpolci; noc strávil jsem na patru stodoly v Horních Rápoticích u mladšího svého druha, jenž pro jakési neshody s rodiči mně nemohl poskytnouti lepšího přístřeší, než jakého na ten čas sám požíval. Načesav mi ráno ke snídaní karlat a vycpav jimi kapsy mého kabátu, bych na další cestě nebyl bez potravy, dovedl mne až

na silnici pod městysem Zahrádkou a popsal mi, jak dovedl, cestu do Arbelovic, vesnice to mezi Dolními Královicemi a Křivsoudovem, kde můj druhý strýc, mladší to bratr otcův, měl dosti velký svobodnický statek s pivovarem, provozuje tu zároveň lékařskou praxi. Poslední svůj peníz dal jsem mlynářským za převoz přes Želivku, již předcházející deště silně vzedmuly, a přemítal jsem pak, putuje nekonečnými lesy neznámé krajiny, co mi dále dělati. Pozdě odpoledne došel jsem konečně cíle, a vlídné upřímné uvítání záhy zaplašilo všecken stesk i obavy.

Teprvé po několikadenním pobytu svěřil jsem se potají strýci, prose jej o radu i pomoc. Ten kroutil povážlivě hlavou, ale neřekl mi ani slova. Strávil jsem opět několik dlouhých dní v trapné nejistotě. Bylo již před samým sv. Václavem, kdy mne strýc zavedl do nejodlehlejšího kouta rozsáhlé zahrady. Rozhlédnuv se ještě opatrně kolem, vyňal tobolku a vstrčil mi do ruky hrstku bankovek. »Když jinak nechceš, jdi si tedy do Prahy. Ale žádnému to neříkej, že jsem ti pomohl. A buď hodný.« Promluviv těchto několik slov, rychle mne opustil. Byl jsem zachráněn! Mimo to dala mi má sestřenka ještě doporučení na dra. Beneše, i vypravil jsem se záhy na to, pln radostných nadějí, do Prahy, kam mne tenkráte dopravil po celonoční jízdě jihlavský dostavník.

Dal jsem se zapsati do quinty novoměst-

ského gymnasia, a dr. Beneš opatřil mi bez průtahu byt i kondici. Byt vyhledal mi na Poříči v zájezdním hostinci »U Perlenců«, v domácnosti krejčovského dělníka, kde sdílel jsem pokoj se spolužákem Šestákem a posluchačem varhanické školy Melicharem. Kondici dostal jsem v témž domě u podomka, jehož nadějnému synku, navštěvovateli farní školy u sv. Petra, měl jsem vpravovati do nechápavé poněkud hlavičky první počátky lidského vědění. Platu nebral jsem sice žádného, ale byla to přece »hodina« velmi výnosná, neboť poskytnuta mi za mou práci úplná strava a to dobrá. U podomkovy ženy, bývalé kuchařky, stravovalo se totiž několik pánů, mezi nimi dr. Beneš, tehda advokátní koncipient, a tak jí pro toho jednoho dalšího strávníka nebylo zle.

Teprvé, když vše to bylo uspořádáno, dopsal jsem domů, že na lékárnictví nepůjdu, a že budu ve studiích pokračovati třeba na svůj vrub. A tak nastoupil jsem zatím dráhu chudého studenta.

Záhy vpravil jsem se, dík přispůsobovacím vlohám mládí, do nových, nezvyklých poměrů. Nebylo to tak zlé, jen to každodenní trápení informátorské mne dosti mrzelo, a pak ta stále prázdná kapsa, když po nákupu nejpotřebnějších věcí a školních knih mi došlo těch něco peněz, jež mi dobrý strýc do začátků poskytl.

Za to jsem byl zase v té milé zlaté Praze, mohl jsem do syta blouditi jejími ulicemi, ba poznati — snad poněkud záhy — také trochu život v oněch lidových hospodách, v těch pivovárech pro Prahu tak rázovitých, jež jsem dosud znal jen dle zevnějšku. Se svými druhy z bytu i s domácími podnikával jsem v neděli a ve svátek výzkumné cesty k Buckům, k Rozvařilům, k Labuti a naslouchal tu rozličným těm zpěváčkům. Někdy všedního dne, tuším, že to bývalo ve čtvrtek, docházeli jsme s M. i Š. k Reismanům, kde tehda vládl zpěvák Lukes, a kde v ustanovené dny zpívávali za řízení jeho někteří členové Hlaholu a jiní zpěváci. Také doma bylo veselo, zpěv i hudba se tu střídaly, ba dopřáli jsme si i takového přepychu, že jsme si společně najali piano ze skladu Mikova.

I někdejší druhy z akademického gymnasia jsem opět vyhledal a s Petříčkem, bývalým studentem brodským, kuli jsme velkolepé plány o budoucích besedách v Malešově i v Čáslavi. Záhy přijela za mnou usmířená matka; nemohla však více pro mne učiniti, nežli že mě nejpotřebnějším opatřila, neboť přísný poručník trval na svém a nechtěl o mně ani slyšeti, dokud bych se nevrátil k poslušenství.

Také do prozatímného divadla, jež dokončovalo právě svou první saisonu, jsem se někdy podíval, ovšem, že z pochopitelných

příčin, ne příliš často, ale bývalo mi tam druhdy smutno, když jsem viděl ten tak malý, tak útulný a přece, ač se hrálo jen ob den, mnohdy jen slabě navštívený, ba poloprázdný dům. To ovšem nebylo vždy, opera pak, chlubící se dobrými sbory a zdatným tenoristou Veckem, vykazovala dobrou návštěvu. V činohře pěstována toho roku hlavně veselohra francouzská.

Ale byl-li jsem dosti spokojen mimo školu, líbilo se mi v této čím dále tím méně. Duch, jaký vládl tehda na novoměstském gymnasiu, mi odporoval. Byl to ústav kněžský jako tam v Německém Brodě; ale jaký rozdíl mezi učiteli tam i zde! Že vše bylo přednášeno po německu, i to náboženství, tím ovšem nebyli vinni učitelé, nebylo to učiliště české; ale ta předpotopní methoda vyučovací, to nucení k bezmyšlenkovému »dření«, jež si mnozí z professorů oblíbili, to lhostejné a často nelaskavé jednání s žáky znechutily mi tu záhy vše.

O tom piaristském způsobu vyučování kolovaly mezi námi mnohé vtipy. Tak zkoušel prý učitel dějepisu, maje před sebou rozevřenou učebnici Weltra, nebo Pütze: »Was lachte über Griechenland?« načež žák neomylně musel dáti odpověď: »Über Griechenland lachte ein ewig blauer Himmel« Nebo: »Was hatte Maria Theresia?« načež nutno bylo odvětit: »Kaum hatte Maria Theresia die Regierung angetreten . . .«

Ovšem, právě náš professor dějepisu, křižovník dr. Pelleter, který později z řádu i z církve vystoupil, nebyl z takových učitelů; jeho přednášky z dějin i německé literatury byly pěkné, ba duchaplné; také větští učitelé Smolík a Veselý řídili se při vyučování zcela jinými, moderními zásadami; ale za to strašil duch středověký všude jinde.

Však nejvíce ztrpčil mi pobyt na ústavu katecheta P. Prokop Dvorský. Nechci a nemohu souditi ani o jeho povaze, ani o jeho spůsobilosti učitelské; byl jsem tehda příliš mlád, než abych obé byl mohl dobře posouditi, a trvala též moje známost s tímto knězem příliš krátce. Tolik ale jest jisto, že si mne vzal zvláště na mušku. Nic mu na mně nebylo vhod, ani mé dlouhé vlasy, jak jsem je po tehdejším způsobu studentském nosíval, ani mé vyrážející vousy, ani mé brejle, ani konečně můj, přiznávám se, že dosti nedbalý a podivný oblek. Dal jsem si totiž u svého bytného zhotoviti dle vlastního vkusu a udání jakousi fantastickou šedou blusu šňůrou opásanou, k níž jsem nosil sokolskou čapku a široké spodky do bot. Konečně zvrátilo se jednání katechetovo proti mně až v týrání, jež se mi stalo nesnesitelným. Jakmile spustil na mne své oblíbené: »Tuhle, tohle, můj milý . . .« — mluvíval totiž, když právě nepřednášel, s Čechy také česky, nebo začal-li dokonce: »In dieser Hinsicht . . .« tu věděl jsem již, že bude zle. Byla mezi

námi vzájemná antipathie, zjev to, bohužel ve všech školách a za všech časů ne právě řídký, který již způsobil mnoho škod. Nezažil jsem toho tehda ani poprvé ani naposled.

Však i spolužáci moji, mezi nimiž bylo dosti Němců a Židů, a duch, který mezi nimi vládnul, nebyli mi po chuti, a tak počal jsem záhy o tom přemýšleti, jak bych z těchto tížících mne poměrů co nejrychleji vyváznul, Odhodlal jsem se odejíti z tohoto ústavu a to hned; ale jak jen úmysl provésti uprostřed školního běhu, kam jíti a jak jednati, abych doma, sotva že se usmířili s tím, že jsem proti jejich vůli dále studoval, nevzbudil nové bouře proti sobě, z nichž jsem za těchto okolností nemusel právě vyváznouti jako vítěz. Než tu, jako často, rozhodla náhoda.

Někdy v prosinci četl jsem v některých novinách dopis z Tábora, jednající o tamnějším nově zřízeném reálném gymnasiu, kde tohoto roku právě otevřena pátá třída. Uvedeno tam, že to první ústav toho druhu nejen v Čechách, ale i v celém Rakousku, pojednáno s pochvalou o zvláštnostech vyučovacího rozvrhu, i o zdárném působení této školy, jejíž řiditelem byl historik Václav Křížek, jehož jméno mně již tehda bylo velmi dobře známo. To vše mne zajímalo i lákalo, a když jsem ještě mezi jmény professorů četl i dra. Antonína Tille, který byl již na akademickém gymnasium z nejmilejších mi učitelů, bylo rozhodnuto. Hned následujícího dne ohlá-

sil jsem řediteli novoměstského gymnasia R. Pohlovi, že vystupuju, vyzvedl si frekventační vysvědčení, a poslal je řediteli Křížkovi s prosbou, aby mne přijal. Protože bylo již právě před svátky vánočními, odjel jsem domů a čekal tu s pochopitelnou netrpělivostí na výsledek své žádosti.

Ten zvěděl jsem právě o štědrém dnu, kdy mi dodán úřední dopis s příznivým vyřízením. Teprve nyní sdělil jsem vše matce, která, chudák, věc tu přijala s resignací, ba dovedla též u poručníka, že ničeho nenamítal.

A tak vypravil jsem se na samém sklonku r. 1863. v třeskutém mrazu přes Brod do Tábora.

V.

Tábor. — Tragedie bídy. — Toulky v okolí.

Když jsem tak nakvap, a tenkráte z vlastní vůle, a bez veliké lítosti Prahu opouštěl, netušil jsem, že mé, zajisté málo rozvážné a na věk můj příliš samostatné jednání bylo vlastně to nejsprávnější, k jakému jsem se mohl odhodlati. Neměl jsem nejen nikdy příčiny toho litovati, ale ještě dnes děkuji té chvíli, jež mi ono šťastné rozhodnutí vnukla.

Byl jsem ovšem opět, a nyní na dlouhý čas, zbaven styku s tak mnohými milými přáteli, mezi nimiž a s nimiž jsem snad mohl rychleji a plněji dospěti cílů, k nimž jsem se

tehda již celou duší svou nesl; pozbyl jsem i mnoho vzdělávacích prostředků, jež mi Praha poskytnouti mohla, však za to jsem nalezl v Táboře několik krásných roků života a celé bohatství plodných a nezapomenutelných dojmů.

Již to zadumané město, plné dějinného kouzla, stísněné ve svých starých rozpadávajících se hradbách a střežené mocnými branami, těmi věžemi i baštami, jež je kdysi činily nedobytným hnízdem trocnovského orla; ty staré zasmušilé budovy, jichž podivné štíty hrdě shlížely ve spleť přečetných křivolakých uliček, plných temných, tajemných koutů, ty zbytky mohutného hradu Kotnova, ty opuštěné valy, po nichž zdály se za tichých měsíčných nocí blouditi stíny starých Táborů, hledajících tu v rumech dávno zakopanou slávu, dávno vyvětralé nadšení — již to vše uchvátilo a zaujalo mou mladou mysl. —

A ten pohled s druhé strany Lužnice, ty tmavé, smutné lesy, to vábné údolí pod strmícími Klokoty, ta celá krajina jakoby přistřená lehkou rouškou pověkého smutku — ty mluvily k mému srdci a ono k nim přilnulo. Počalo se ve mně probouzeti cosi neznámého, ale mocného, co tam v nitru dosud dřímalo. To símě, jež tam zasel život, jež zasela tam Praha, počalo klíčiti; bylo jen třeba trochu toho sluněčka, trochu jarních dešťů,

aby vyklíčilo; bylo třeba i bouří — a také ty přišly . . .

Ubytoval jsem se v jedné z těch úzkých, skrytých uliček u vdovy po správci mlýna, již náhlá smrt chotě vydala s četnou rodinou nejtrpčí bídě, oné bídě, jež strojíc se pro lidi v rozpadávající se na těle hedbáv, ve své jediné dědictví z lepších časů, vztyčuje před světem hrdě hlavu a pojídá ve skrytu s horkými slzami žebrácké kůrky, neb hladoví. Tato paní neměla ani jmění ani pense a žila s dětmi, z nichž dva syny a dvě dospívající dcery měla u sebe, jen z toho, co jí poskytli tajně milosrdní příznivci neb příbuzní. Poskytla mi jen byt; stravovat musel jsem se u truhláře Höniga, Němce od České Lípy, v témž domě bydlícího; proto jsem o zoufalém stavu jejím dlouho neměl ani tušení.

Ale poznal jsem pak ovoce té bídy, když časem uzrálo a tu teprvé jsem chápal. A to poznání vrylo mi nevyhladitelné stopy do duše. Viděl jsem, jak chladná, nelítostná ruka nouze zvolna rdousila a zardousila mladá žití v době, v níž by byla měla rozkvésti. Nevýslovná ta trpkost lidského soucitu, když soucit ten nemůže zroditi spasný čin, který by pomohl, rozlila se v mém nitru, a láska k trpícím probudila se na vždy v mém srdci. Byl jsem svědkem onoho těžkého, bolestného, dlouhého zápasu mladosti se smrtí; tři dcery, tři mladá děvčata ubohé vdovy, podlehly v něm.

Tu spatřil jsem poprvé z blízka to lidské utrpení a tu smrt v nejdojemnější a nejtklivější podobě. Viděl jsem trpěti všecky; umírati jen ty dvě poslední, první zemřela za krátké mé nepřítomnosti; nejmladší z nich, Anna, čítala sotva sedmnácte let, druhá, Marie, byla o rok starší; ta odešla nejdříve v době probouzejícího se jara. Anna následovala ji za čtvrt léta; den jejího svátku byl jí též dnem skonu. A než minul rok, pochovali také třetí, Luisu, jež byla sotva o dvě léta starší sestry své Marie; tuto i onu opustili milencové, když obě sestry úmrtím otcovým upadly v chudobu. Nechci a nemohu zde líčiti, čeho jsem byl účastníkem v této době málo delší roku. Ale vše to, každý vzdech, každá slza; ty ubohé, tu oživující, tu v černé tmě neštěstí beznadějně hasnoucí zákmity marných nadějí; a zase ta bezmezná, bezútěšná zoufalost; to vzpírání se konci, a to ještě bolestnější poddávání se; ty srdce rozrývající vzpomínky na radosti mládí před krátkou dobou zažité, a ta tvrdá, neúprosná, boluplná přítomnost; to křečovité tetelení se posledních, prchajících, bez milosti hynoucích sil životních, to poslední jejich vzplanutí a pak . . . ne, nemám dosti silných slov, barev dosti sytých a dosti temných, nemám té síly, bych vše to dovedl zachytiti. Ale vše to stalo se částí mého života, z něhož to nemůže již nikdy vymizeti, z něhož nemůže to vyhladiti ani ten čas ničící tak mnohé stopy, ani sladké zapomenutí.

A to byly ty první jarní přívaly, ty první jarní bouře, za nichž vypučelo a vzrůstalo v srdci mém mladé osení.

Ale byl jsem mlád, a bylo to přec jen hoře cizí a já, byť se mé duše sebe více dotklo, přec jenom divákem. A proto nezaujalo mne celého tak, abych neměl pro jiného smyslu, abych se všeho zříkal, ode všeho prchal. A pak byly tu i v tom nešťastném domě přece i chvíle slunné, klidné, ba i okamžení, kdy zvítězila nad smutkem mladistvá veselost a rázem všecko hoře bylo zapomenuto. Byly ovšem dny, ba týdny, kde nejsa s to hleděti na to hoře doma, prchal jsem do tišícího klidu blízkého lesa, kde jsem na úzkém vrcholku skaliska strmícího nad Lužnicí, dole mezi balvany šumně se prodírající, dovedl stráviti celé hodiny, hledě k městu a na ten hřbitov pod ním, kde hledal jsem ty sotva nasypané, ještě kyprou hlínou se černající rovy, přemýšleje o záhadách lidskému duchu navždy nepřístupných. Ale pak žil jsem zase s žijícími, radoval se s radostnými. A rozhlížel jsem se bystře, snažil jsem se seznámiti s tím lidem, mezi nímž jsem žil.

VI.

Tehdejší prostý lid táborský, jeho smýšlení a tradice. — Svatoš. — Kamarýt v paměti lidu. — Pověst o něm. — Blaťáci. — Masopustní průvody maškarní. — Povídačka o Žižkovi. — Úvahy.

Táborský prostý lid byl tehda v celku ještě dosti málo národně probuzen. O slavné minulosti města — až na dosti řídké výminky — věděli málo co a to, co věděli, bylo nesprávné, jesuitskými tradicemi sfalšované. Mnozí byli přehorliví, ba jak jsem se nejednou přesvědčil, až fanatičtí katolíci a opovrhovali kacířskými svými předky. Ještě v té době považovali název »Žižkováci« nebo »Žižkáři« za velikou urážku; byl jim nadávkou, již nikdo cizí beztrestně jim nesměl vrhnouti v tvář. Byli namnoze smýšlení velmi konservativního a při tom tuze málo vlasteneckého; ba vlastenectví bylo jim skoro pohádkou. Slyšel jsem, žije mezi nimi a denně s nimi obcuje, ne jednou, jak ten neb onen zatracoval revoluční ruch roku osmačtyřicátého a velebil zmizelé zlaté časy roboty a pánů Franců. Slyšel jsem starší vzpomínati na staré zlaté časy za bývalých purkmistrů předbřeznových, jichž jména — zejmena jméno purkmistra Waltra, nemýlím-li se, — mezi nimi žilo v dobré paměti. Vzpomínali na dobré výdělky, na bezstarostný život za absolutismu Metternichova a vypravovali, jak i páni krajští hejt-

mané jim přáli a jak se starali o zvelebení města. Tak často vyprávěno, jak některý z těchto založil krásné městské sady, na bývalých valech pod hradbami s velikým úsilím a namáháním terrasovitě uspořádané. Obyvatelé některé vesnice, kteří pro jakýsi společně spáchaný nezákonitý čin byli v tamnější trestnici zavřeni, museli prý tyto práce vykonávati. Bohaté město platilo za oněch časů za své občany veškeré daně, ba dávalo jim ze svých lesů i topivo, kolik ho jen potřebovali. Na nynější samosprávu, za které to přestalo, reptali a reptali i na zřízení reálného gymnasia, pro něž se obec jen zadlužila, a které dle jejich náhledu bylo zbytečné. Proto byl jim ten ústav trnem v oku a professoři i studenti požívali mezi nimi pramalé lásky. Opakuju výslovně, že tu mluvím jen o lidu prostém a o oněch nemnohých starých šosácích, s nimiž jsem přišel do styku. Vím, že se to vše již i mezi těmi dávno obrátilo v opak, a že ona generace, která tolik toužila po masných hrncích egyptských, již asi z největší části vymřela. Nemůže a nemá to také býti nikomu na pohoršení; jest to jen pravdivé konstatování věcí, jak tehda byly; uvědomělého, vlasteneckého občanstva táborského, jež tehda již stálo v čele a jež právě zřídilo hned z počátku tak skvěle prospívající ústav a postaralo se pak i o vyšší školu hospodářskou, se to netýká.

Ale i tento prostý lid, ač jsem s jeho

názory nikterak nemohl souhlasiti, jsem si zamiloval pro jeho upřímnost a srdečnost a rád jsem naslouchal jejich vypravování o školním řiditeli Svatošovi, jak založil vesnici Starý Tábor, zvláště ale o kaplanu Kamarýtovi. Svědčí to zajisté o velké lásce i značném vlivu, jehož domohl se tento muž mezi lidem, když ještě tehda, třicet let po jeho smrti, naň tak vzpomínáno. Nad dávno zapadlým hrobem jeho na hřbitově táborském povstala znenáhla celá legenda, v niž přimísila se i pověra. Tak vypravoval mi některý starší občan, že Kamarýta, když kdysi v noci z Tábora strmou, pustou alejí se ubíral domů do Klokot, poděsilo hýkadlo, jemuž se neprozřetelně ozval. Lituji nyní, že jsem si nezaznamenal různé ty pověry a podivné, strašidelné pověsti, které kolovaly zvláště o někdejším, té doby již dávno zrušeném klášteře Augustinianů, jehož místo zaujala trestnice.

Nápadni bývali někdy zachovalým svým krojem na ulicích táborských Blaťáci, zvláště Blaťačky; byla to na ně pěkná podívaná, když ve valném průvodu ve svátečním šatu procházeli, zpívajíce zbožné písně, městem, putujíce na Svatou Horu, při čemž neopomenuli zastaviti se u každé sochy svatého, ba činili i poklonu rytíři na kašně, v němž měststí lidé viděli Žižkova přítele Koudelu, kterého však oni pokládali za sv. Václava. Zvláštní byla též poklona Blaťaček, kdykoli předříkávač neb kněz vyslovil jméno Ježíš neb Maria; tu

jako na povel sklonily kolena poněkud tak, že se krátké jejich sukně na okamžik dotknuly země; rychlé toto sklonění a okamžité zase vztyčení celého toho pestrého davu, poskytovalo rušnou podívanou. Všiml jsem si také jejich čisté, nepokažené mluvy, zejmena užívání množného čísla, když mluvili o osobách zvláštní úcty požívajících, jako o otci a o matce.

Zvláštností táborskou bylo hlučné slavení ostatků pořádáním velkých maškarních průvodů, při nichž vždy provozována nějaká kratochvilná hra. Jednoho roku objevili se jako vojsko starých Táborů se slepým vůdcem Žižkou jedoucím v čele četné jízdní družiny svých hejtmanů. Jindy zas provozována na náměstí poprava. Nevím již, čím se nešťastník onen provinil, ale vidím ještě, jak vážný soudce v řásnatém taláru, obklopený stejně oděnými konšely, zlomil nad hlavou nebožáka po přečtení ortele osudnou hůlku a odevzdal ho katu v červeném šatě. Vše tu bylo: popravní lešení, špalek i hrozný meč, ba stříkala krev.

Bylo to snad při takové příležitosti, kdy mi vypravovala stará žena pamětihodnou historii o Žižkovi, o jejíž pravdivosti byla patrně úplně přesvědčena. Historie ta náležela k jejím rodinným tradicím; její babička neb snad prababička ji prý zažila. Ukrutný Žižka obléhal Tábor, který se mu nechtěl vzdáti, ač naň po celé týdny pouštěl šturm za šturmem. Tu sáhl ten hanebník ku lsti; odtrhl se svými

krvelačnými rotami od města, jako by se byl vzdal myšlénky ho dobýti. Bylo to právě o masopustních ostatcích, a důvěřiví Táboráci oddali se cele svému veselí. Zpívalo i tančilo se, maškarní průvody s hudbou táhly městem; ženy doma smažily o přítrž a mládež prozpěvovala potupně:

»Smažte šišky i koblížky,
nebojte se šelmy Žižky.«

A hradby zůstaly pusty, nestřeženy.

Také pramáti vypravovatelčina oddávala se ve své kuchyni horlivě tomuto ušlechtilému zaměstnání. Pojednou se otevrou hřmotně dvéře, a před ní stojí sám ten strašný Žižka a zahřmí za divokého smíchu: »To jsi smažila pro mne!« načež zmocnil se síta s horkými ještě výrobky, určenými k masopustním hodům statečných obranců města, a rázem je všecky pohltil. V tom valila se již z ulice otevřenými dveřmi proudem krev nešťastných Táboráků, plameny šlehaly a dýmem, zahalujícím strašlivý obraz vraždění, zněl ryk vítězů a kvílení vražděných. Zděšená prabába skácela se ve mdlobách vedle pece, a to jí zachránilo život. Jest to, pravda, jen nemoudré povídání staré, prosté ženy, však podávám je přece; nečiním tak pro zábavu čtenáře ani k vůli útrpnému úsměvu; ale zdá se mi toto popletení a zvrácení nejslavnější naší doby, toto líčení nejslavnějšího muže jejího a to v onom městě, které založil a oslavil, až příliš markantním pro to, jak v těch temných stoletích

pobělohorských hřešeno na dějinách našich a co vše vštípeno v mysl obecného lidu, by jej odtrhli od té půdy, na níž vyrostl.

Však víme všickni a cítíme ještě dnes, jaké to neslo ovoce; bez tohoto zmatení a zaslepení nikdy by nebývala možna ta poroba, to ponížení, v které jsme klesli, a z nichž jsme se — ať se o tom nikdo neklame tím, co vidí na povrchu — dosud ještě nevymanili. Jest u nás velký nedostatek sebepoznání, neznáme dostatečně ani svých sil ani slabostí, a těchto již nejméně. A jednou z příčin toho jest, že ne dosti bedlivě pozorujeme lid, že málo s ním obcujeme, málo vnikáme do hlubin toho lidského moře, jež kolem nás se vlní; vidíme jen tu rozčeřenou, lesklou hladinu, ale temné hlubiny pod ní zůstávají nám světem neznámým. A tak býváme pak často a nemile vyrušeni z blahého snění o vítězstvích, když se náhle před námi rozevře ta neprobádaná propast, o níž jsme neměli tušení. Chvalte méně ten »bodrý, zdravý lid«, ale za to tím lépe ho poznávejte, tím více ho milujte. Nesnižujte se k němu, ale hleďte ho k sobě povznésti. Ti, již nás chtěli zničiti, ukázali nám cestu, kterou se máme bráti; žel že se tak málo řídíme dle toho naučení. Vždyť, abych uvedl jen jedno, nemáme dosud lidové literatury. Však nechci býti karatelem a úloha hlasu volajícího na poušti mne neláká.

Že z takových sfalšovaných, nám protivných a škodných tradic obecného lidu se

vyvinula leckde až i fanatická nenávist toho, co nám jest nejsvětějším, co milujeme a nač jsme hrdi, toho zažil jsem nejeden smutný důkaz. Tak byl jsem právě v tom Žižkově Táboře koncem let šedesátých očitým svědkem, jak takový sfanatisovaný člověk s některými podobnými soudruhy holemi napadli banderisty, jedoucí na zakázaný tábor, který měl býti konán na paměť Husovu pod blízkým Kozím Hrádkem. Tu nestačí Husův povzdech: »Sancta simplicitas« ani slova Kristova: »Pane, odpusť jim, neb nevědí co činí«. To byla by resignace, a my chceme žíti.

Ale budiž mi dobře rozuměno! To netýká se náboženství, to netýká se víry; zde běží o národní vědomí lidu, kteréž v něm bylo pod pláštěm protireformace zkaleno, udušeno. Jen tenkráte, kdy nejprostší člověk v nejnižší chaloupce opět se pozná, opět se pocítí jako příslušník českého národa a pochopí, co mu vzato a co mu náleží, teprve tehda zvítězíme a budeme nezdolni.

VII.

Můj nový byt v přísklepí. — Vyhlídka z téhož. — Besedy v něm. — Bohuslav Čermák a Karel Holý. — Ředitel Václav Křížek. — Reálné gymnasium táborské. — Křižíkovo vedení ústavu. — Dr. Antonín Tille. — Martin Kolář. — Frant. Šanda. — Hynek Meisnar. — Vyučování srbskému a horvátskému jazyku. — Školní knihovna a rozmnožení její darem Jana Dobromila Arbeitra. — Se-

známení se s literaturou předbřeznovou a z let padesátých. — Tehdejší chudoba českého písemnictví; nedostatek překladů. — Obeznamování se s literaturou světovou. — »Die Dichterkönige«. — Wolfův »Poetischer Hausschatz«. — Divadlo. — Kramuelova společnost. — Bittner. Paclt. — Repertoire společnosti. — Nadšení pro divadlo mezi studenty. — Bittnerovci a Pacltovci. — Společnost Pokorného a její repertoire. — Faust. — Slukov. — Společnost Švandova. — Paní Pešková. — Šamberková. — Frankovský. — Divadelní kritiky našeho třídního a debatty školní o divadle.

Však vidím, že daleko mne unesly tyto reflexe od klidné cesty, po níž chci sledovati své vzpomínky. Budiž mi to prominuto, strhlo mne z ní cosi mocnějšího než má vůle. Budu tedy zase povídati o sobě a o svých zkušenostech, ale věru, těžce se k tomu navracím, zdá se mi teď pojednou vše tak malicherné, tak nepatrné, tak nedůležité. A pomlčel bych o tom raději, kdyby toho nebylo třeba k jasnému vylíčení onoho prostředí, jež snažím se tu podati. Proto uvádím jen právě to, co se mi zdá nejnutnějším, pro dobu a mé vrstevníky nejcharakterističtějším; svého životopisu zde nepodávám, ba chtěl bych, kdyby to možno bylo, psáti jen o jiných. Jest-li tedy v tomto oddílu mých vzpomínek má osoba vystupuje více do popředí, než bych chtěl, a než se to stalo v oddílu předešlém, děje se to jen proto, že nutí mne k tomu snaha podávati dojmy a pozorování tak, jak byly zažity z nejpůvodnějšího pramene, totiž z vlastní zkušenosti.

Po tom, co jsem prožil u paní F., stal se mi další pobyt v nešťastném domě tomto na dále nemožným. Odstěhoval jsem se tedy do domácnosti veselejší, ovšem prosté a chudobné, k bývalému soukenníku D., který po úpadku tohoto v Táboře někdy kvetoucího řemesla na stará kolena putoval po Čechách a po Moravě, nabízeje hodiny a hrací stroje do výhry. — Však záhy po mém přesídlení toho zanechal buď pro stáří, buď že se obchod nevyplácel, a počal ve větší soukennické dílně domácí pracovati jako tovaryš.

Nový můj byt nebyl nikterak sídlem královským; byly to dvě nízké, klenuté světničky v přísklepí domku přilepeného na staré hradby městské pod samou školní budovou; sestupovalo se k němu po mnohých schodech z hrubého, neotesaného kamene. V těchto těsných jizbách, které se lišily od sklepů, s nimiž sousedily, leda tím, že byly vybíleny a že měly poněkud větší, vždy ale ještě malá, vysoce položená okénka, žili manželé D—í, jejich syn Václav, veselý a švarný to realista, dvě vzrostlé dcery a tři, někdy také čtyři studující; tedy osm až devět osob, mimo to stravoval se tu ještě mladý soukennický tovaryš. Jedli jsme ze společné hliněné mísy, a hlavní součástí naší stravy byly brambory; ale šlo nám to dobře k duhu a hladu jsme věru netrpěli. Byl jsem z domova ve všem zvyklý jinému, ale nikdy se mi po tom nestýskalo; vždyť jsem si již u truhláře H. zvykl jídati na pracovním

stole mezi hoblovačkami a pilinami ledabyle poodstrčenými.

Však nebyl-li královský můj byt, byla za to královská ta vyhlídka, jíž jsem z něho požíval. V pravo strměl mračně Kotnovský hrad se svou mohutnou branou a kulatou věží nad příkrou, téměř kolmou strání, pod níž se rozvíralo úzké, ale utěšené údolí jordanského potoka, končící při nedalekém ústí jeho do Lužnice. Za touto uzavíral obzor černající se les Pintovka; s pravé mírně se sklánějící stráně doliny kynuly přívětivě bílé zdi a vížky kostelíčka klokotského. Což jsem se nasedal za letních večerů ve hlubokém výklenku svého okénka, ssaje v sebe ten krásný, nezapomenutelný obraz!

A bývalo u nás veselo za těch večerů. Přišli přátelé Bohuslav Čermák a Karel Holý, přišel soukennický tovaryš Viktorin se svou kytarou, a bylo zpěvu, bylo hovoru, že jsme nepomýšleli ani na spaní. A veselo bývalo i za zimních dlouhých nocí, za černé hodinky u praskajícího ohně. Věru necítil jsem ani, že jsem jen chudý student, který se musí živiti různými kondicemi a v jehož kapse vždy jako po vyhoření.

V bytu tom strávil jsem plná čtyry léta.

V patře nad námi, z ulice tedy vlastně v přízemí, bydlel řiditel Václav Křížek, což nás však nikterak netísnilo; přál tě on nám veselé naše dýchánky a nikdy se nestalo, aby

nás byl vyrušil, třeba že asi dost často naše hlučná veselost rušívala jej.

Byl to řiditel, jakých bylo u nás zajisté málo, a jakých, pohříchu, dnes ještě méně. A protože on byl duší ústavu, bylo tehda též reálné gymnasium táborské ústavem na naše ubohé poměry téměř ideálním, a bylo by jím bývalo zajisté ještě více, kdyby šroub všeobecného plánu učebního nebyl překážel. Když jsem tam přišel, nebyl ústav ještě úplný; doplňoval se postupně a otevřeny tehda právě pátá třída gymnasia a reálky. Náboženství, dějepis, přírodopis, čeština a němčina přednášeny také ve vyšších třídách a to až po oktavu gymnasistům a realistům společně, a sice dle plánu platícího pro gymnasia. Styk s realisty přinesl nám gymnasistům mnohé výhody a naopak oněm, a jim snad ještě větší. Naučili jsme se tu navzájem tak mnohému, o čem bychom na jiných, nekombinovaných ústavech nikdy byli ani nezaslechli; gymnasista stával se praktičnější, realistovi pak se dostalo vzdělání více humanistického. Byly tu snad nějaké paedagogické závady, ale nejsa odborníkem, nemohu to posouditi a také jsem jich nepozoroval, ale poznal jsem později v životě, jak mnoho tu bylo prospěšného. — Lituji tedy upřímně, že se myšlénka ta neujala. Byl to první, a myslím že dobrý náběh k jednotné střední škole, jejíž zavedení by nám, dle mého skromného náhledu, jen posloužilo.

Řiditel Václav Křížek, muž i věděním

i milou povahou vynikající, čítal tehda jen nějaký rok přes třicet let; byl žákům vlídným přítelem, dobrým rádcem a vždy ochotným pomocníkem; miloval je jako svůj ústav, který byl nejvlastnějším dílem jeho života. Při vyučování dějepisu řekl nám o naší historii, co jen mohl, ba i více; přední jeho snahou bylo probouzeti ve studujících národní vědomí a hrdost. Řád vedl ovšem přísný a bylo toho také na počátku, kdy v obou nejvyšších třídách shromáždila se z různých ústavů celého království »colluvies passim selecta«, velice třeba. Později, když časem odstraněni rušící živlové, šlo již vše jako samo sebou, a my sotva cítili krotících otěží. Ale kasárnické, duchamorné a puntičkářské discipliny tu nikdy nebylo, nebylo tu žádného naškrobeného, mladým duším tak protivného kantorování, nepěstováno a netrpěno žádného donášení, žádného špehounství a přána nám, pokud to pořádek školní jen dovoloval, dostatečná volnost. V tom duchu jednali též ostatní professoři, mezi nimiž byly síly vynikající; uvádím tu ze zemřelých jen pozdějšího zemského školního inspektora dra Antonína Tille, Martina Koláře, Františka Šandu a Hynka Meisnara.

Ředitel Křížek a dr. A. Tille vyučovali též ve dvou odděleních, z nichž prvé bylo pro začátečníky, druhé pro pokročilé, srbskému a horvátskému jazyku; bývali oba dříve učieli na horvátských gymnasiích, a tak poskytnuta nám možnost přiučiti se jazykům jinoslovan-

ským. Křížek vydal za tím účelem pro nás též horvátsko-srbskou anthologii. Při slavném ukončení školního roku pronášeny pak žáky řeči a básně také v tomto jazyku Měli jsme na ten čas bohatou školní knihovnu, která zvláště rozmnožena byla velikým darem táborského rodáka Jana Dobromila Arbeitra, majitele Kajetánského domu malostranského, který ústavu našemu věnoval roku 1864. celou svou soukromou bibliotheku o více jak 3000 svazcích. Knihovníkem byl prof. Martin Kolář, a liberálnost jeho umožnila nám zvláště ve vyšších třídách co nejhojnější její užívání.

Darem Arbeitrovým dostaly se knihovně snad všecky pozoruhodnější knihy a časopisy literatury předbřeznové i z let padesátých, a tak mi bylo umožněno, že jsem i zde na venkově mohl se s tím vším seznámiti. Tak pročetl jsem snad veškeré ročníky Pospíšilových »Květů«, »České Včely« a Mikovcova »Lumíra« a vedle toho skoro vše, co do té doby české písemnictví poskytlo.

Ale toho bylo tenkráte ještě tak málo a naše literatura tak chudá, že téměř ve všem byli jsme odkázáni na cizinu. A tu opět byli jsme nuceni sahati především po knihách německých a to nejen původních, nýbrž i po překladech. Tyto byly nám nutny pro neznalost jiných jazyků světových, neboť učení se těmto bylo úplně zanedbáno a ponecháno výhradně domácí píli jednotlivců. Tak bylo většině nás možno teprvé dosti pozdě získati si

potřebnou znalost důležitějších řečí světových. Museli jsme tedy, jest-li jsme chtěli v mladších letech dosáhnouti vyššího vzdělání, než jaké škola mohla poskytnouti, chopiti se překladů a to překladů německých, ježto překladová literatura naše byla více než nedostatečná. Ale tam opět byl embarras de richesse, kdož měl a kdo mohl bez návodu v té spoustě se vyznati a vyhledati si to pravé? — Přečetl jsem sice již za druhého pobytu v Praze tehda oblíbenou literární historii J. Scherra, ale i to bylo vodítko příliš obšírné, jednostranné a pro přílišné množství podaného materiálu nepraktické. Tu zapůjčil mi professor Kolář známou anthologii téhož literárního historika »Die Dichterkönige« a později Wolffův »Poetischer Hausschatz«. Tyto, dnes ovšem dávno zastaralé knihy staly se mi Ariadninou nití v neznámém mi dosud bludišti literatury světové a byly mi tak velmi užitečné. Nabyv tak nejprvé jakéhos přehledu a poznav aspoň úryvky nejznamenitějších plodů literatur všech dob i národů, byl jsem pak již spíše s to, abych zařídil si svou četbu tak, abych se seznámil postupně s celou, neb aspoň nejvýznamnější tvorbou nejlepších cizích autorů. Ovšem jednu společnou a velikou vadu měly obě knihy; slovanská poesie tam až na Puškina, Lermontova a Mickiewicze úplně pominuta. Znám dobře námitky, jež se činí proti takovým výborům, přes to bych si přál, aby — jakkoliv se od doby mého učení poměry valně změnily —

naší mládeži byl poskytnut takový, ovšem co nejpečlivější a co možná nejúplnější výbor poesie světové v českém převodu a to pokud možná ve knize ne příliš objemné a co nejlevnější, který by obsahoval skutečně jen vrcholy toho, co kdy a kde vytvořeno. Že by to byly namnoze jen úryvky, nic by nevadilo; vždyť zde se nejedná o poznání autorů celých, ale o podání klíče k celé světové literatuře; o pomůcku, která by mladé mysli neodstrašovala, jako rozličné literární historie, jichž ostatně také dosud nemáme, ale která by lákala. Mluvím tu z vlastní zkušenosti a myslím, že by se to, co se osvědčilo u mne i u mnohých mých vrstevníků, osvědčilo také u nynějšího našeho dospívajícího pokolení. Vím sice, že i tu byly a to dosti záhy, učiněny již jakési pokusy, ale ty nesly se (jako Pichlův krásořečník) za jinými účely a nezdar jejich zavinila nejen nesnadnost díla, ale i doba, neboť když byly pořádány, nebylo tu dostatečně překladů, a ty, jež byly po ruce, nebyly z valné části dobré.

Kromě knihovny měli jsme tu také ještě divadlo, kteréž nalézalo se vedle pražské brány, jež nyní, bohužel, již zbořena, ve vlastním, ovšem dosti prostě a primitivně zařízeném domě, nyní také již v pěknou budovu proměněném. Hráli tu časem ochotníci a různé divadelní společnosti druhého a třetího řádu; poskytovalo nám tedy leda jakousi zábavu. Ale když pak přišla sem Kramuelova společ-

nost, mající na ten čas dobré, ba z venkovských společností nejlepší síly, mezi nimiž byl mladý, hereckou svou dráhu počínající Bittner a známý tehda Paclt, tu stalo se nám divadlo to něčím více. Brzo bylo všem nezbytností a denním chlebem. Repertoire byl dosti vybraný; předváděny i novější a nejnovější věci a — co pro nás bylo hlavní — pěstovány i klassické hry. Viděli jsme tu Marii Stuartovnu, Egmonta, ba i Hamleta, z jiných věcí pak Laubova Essexa, Freitagovy »Žurnalisty«, Gutzkovova »Pravzor Tartuffa« a Uriela Acostu, Brachvoglova »Narcise«; jak viděti, většinou věci německé. Ale vedle toho pěstována starší i novější komedie francouzská; z domácích autorů dáván ovšem nejvíce Tyl a Kolár. Nadšení naše pro divadlo se stále stupňovalo, divadlo stalo se alfou i omegou všech našich hovorů, jiného jakoby již ve světě ani pro nás nebylo; zmocnila se nás pravá horečka divadelní. Utvořily se mezi námi dokonce i strany, jež se navzájem co nejzuřivěji potíraly. Jedna z těchto stran byli Pacltovci, druhá Bittnerovci, každá stála na svém, že její chráněnec jest lepší a zavrhovala miláčka odpůrců. Bittner byl náš vrstevník, před nedávnem ještě navštěvoval píseckou reálku a súčastnil se polského povstání, kde si utržil i ránu; byl tedy jako náš, a tyto okolnosti padaly silně na váhu. Paclt byl již starší, byl, tuším, vyučený rukavičkář, a mnozí z nás vycítili, že ti jeho Hamleti, Narcisové a jiní

hrdinové nemají té pravé umělecké životnosti, ale mnoho falešného pathosu. Jak a jestli spor ten mezi námi tehda byl rozhodnut, věru již nevím; ale když později, po pruské válce, Bittner engažován k pražskému divadlu, tu byla naše školní hádka dávno již ukončena a zapomenuta. Společnosti se v Táboře za těch okolností dobře dařilo, a zůstala tam několik měsíců, až do vypuknutí války s Prusy, kdy starý Kramuele, když jsem mu sděloval, že školy budou rozpuštěny, mi řekl: »A já také rozpustím své gymnasium.« Příští zimy přišla do Tábora rovněž dobře řízená společnost Pokorného, která nám předvedla mimo jiné též Shakespearovo »Zkrocení zlé ženy« a dokonce též i Götheova »Fausta«. Název hry skvěl se tehda na divadelní ceduli zlatým písmem. Se společností touto přišel také Slukov, nedávno ještě student jindřichohradecký; neodvykl ještě docela škole, a proto nás často navštěvoval o dopolední přestávce v naší třídě, kde měl několik bývalých spolužáků. Rozumí se, že jsme si ho rovněž oblíbili.

Později ještě přišla nově utvořená společnost Švandova s pí. Peškovou, Šamberkovou a s Frankovským. Účinek, jaký na nás mělo divadlo, byl silný a trvalý a přinesl nám mnohý prospěch; především ale ten, že jsme se jakž takž seznámili s běžnou dramatickou literaturou. Professoři nás — jak prý se teď leckde děje — od divadla nezdržovali, spíše naopak, ba náš mladý třídní, který psal

do místního listu »Tábora« divadelní referáty, věnoval na naše nemalé potěšení mnohé půlhodinky i více místo latině nebo řečtině rozhovorům o včerejším kuse, jichž jsme se věru horlivěji súčastnili nežli jakékoli rozpravy o některém aoristu neb conjunctivu. A myslím, že to naší potomní učenosti ani za mák neublížilo.

VIII.

Rostoucí zájem studentů táborských pro literaturu. — Psaný list »Zora«. — Steinocher. — V. Dvořák. — František Novák. — List »Lužnice«. — Bohuslav Čermák. — Miroslav Krajník. — Alois Kotrbelec. — A. J. Hofman. — Přátelství s nimi. — Rozpravy o literatuře a reformační plány. — Literární spolek »Slavoj«. — Jeho členové a jejich pseudonymy. — Styky »Slavoje« s pražským »Ruchem«. — Bedřich Pacák. — Působení našeho spolku. — Naše příspěvky do místního listu »Tábora«. — Bezúspěšná zásilka básní do neillustrovaných »Květů«. — Povinnosti členů »Slavoje«. — Působnost kritiků. — Projektovaný almanach. — Almanach »Ruch«. — Aug. Nevšímal. — Emanuel Miřiovský. — Polští básníci. — Studování cizích básníků a překladatelské pokusy. — Pěstování hudby a zpěvu. — Maďarský houslista Remenyi. Hudební a pěvecký náš sbor. Pich, Hatlák a Fr. Novák, houslista. — Bratrská shoda mezi studenty a život pospolitý. — Sebevražda kollegy Krejčího.

Však se také od té nedávné doby, kdy jsem do Tábora přišel, mezi studenty tak mnohé prospěšně změnilo. Při mém příchodu nenalezl jsem mezi svými spolužáky valného zájmu pro literaturu; spíše dostalo se mi, když jsem o tom začal, odbytí nebo dokonce výsměchu.

Ale již po roce, na počátku zimního běhu 1864, mohl jsem se odvážiti na vydávání psaného listu. Pokřtil jsem jej »Zora« — jinak nebylo ani možno — a svěřil jeho opisování tuším některému realistovi. Zahájil jsem jej úvodní sestinou, ale jinak se již na obsah jeho nepamatuju a též nevím, jak dlouho vycházel. Přispívatelů měl jsem velice málo, snad jen Steinochra, který sem z Jihlavy přišel, a o němž jsem se již shora zmínil, pak realisty Václava Dvořáka, u jehož rodičů jsem bydlel, a Františka Nováka. Však právě tímto školním rokem přibyli do sexty našeho ústavu z Jindřichova Hradce Bohuslav Čermák a Miroslav Krajník a počali od nového roku 1865. spolu s Aloisem Kotrbelcem za redakce A. J. Hofmana vydávati nový list »Lužnici«, jehož jsem se ale z počátku nesúčastnil.

Než záhy spřátelil jsem se s těmito nově přibylými; nejdříve s Čermákem a stali jsme se zvláště s tímto v krátku nerozlučnými druhy. Byl to jeden z těch krásných svazků mládí, jež se uzavírají na celý život, jež ale právě tento tak rád opět rozvádí; u nás se mu to nepovedlo. Vždy s radostí budu vzpomínati na ty večery, jež jsme s Čermákem problouznili, horujíce o tom, co chceme vykonati, sdělujíce si své skromné práce a své úsudky o nich. Rozmlouvali jsme o tom, co kdo právě přečetl, a doporučovali jsme si navzájem, co by který měl čísti. Mnoho jsme hovořili o současné české literatuře, jejíž plod-

nost tehda po prvním šťastném náběhu Májistů opět počala ochabovati, a pásli jsme po každém novém jménu, jež se objevilo, přinášejíc novou naději. Ale objevovalo se jich jen málo, a zbývalo ještě tolik vykonati. A tu hořeli jsme nedočkavostí, kdy též nám bude popřáno vystoupiti v nečetné ty řady, ale byli jsme si dobře vědomi, že doba naše ještě nepřišla. Zatím bylo třeba se učiti a připravovati, a to tsme také činili, seč každý byl. Obsah i směr tehdejší poetické literatury se nám v celku valně nezamlouval; Čermák, který v tu dobu a dlouho ještě po tom byl nadšen pro myšlénku všeslovanskou, byl by si přál, by poesie česká se nesla tímto duchem, já zase přál jsem si ji více českou; ale oběma nám vadila věčná a věčně se opakující sladká lyrika erotická a ty drobné, vlastenecké básně, jež nepovídaly nic nového a byly plny rhetoriky a otřepaných frásí. Těch málo básníků, kteří činili výminku, bylo snadno spočítati na prstech jedné ruky, a při tom ještě vybyl některý ten prst. Ještě méně líbila se nám tehdejší básnická forma; protivil se nám ten neustálý a skoro napořád špatný jamb, zdál se nám českému jazyku nepřirozeným, pouhým trochejem s předrážkou, jež pro stálé opakování unavovala. A pak ty vždy stejné sloky s chudým a ledabylým rýmem, ta kostrbatost verše, ta nepečlivost ve všem. I zachtělo se nám zahráti si na reformatory; přemítali jsme ustavičně o zlepšení české prosodie a hleděli

jsme si pečlivě formu svých prací. Ta ovšem nebyla ještě nikterak dokonalá a zajisté dosti drsná i hrbolatá — mohu to říci aspoň o svých pracích — ale toho přece dosaženo, že jsme se v tom uchýlili od jednotvárné dosavadní šablony.

Znenáhla přibližovali se k nám i jiní a na sklonku školního roku 1865. bylo nás již tolik, že jsme se ještě před samými prázdninami sestoupili v literární spolek »Şlavoj«, v němž měly se pěstovati literární rozpravy a přednášky, učení se cizím jazykům a který měl na dále vydávati »Lužnici«. Předsedou tohoto, ovšem tajného spolku, byl Miroslav Krajník (Starohradský), jednatelem Alois Kotrbelec (Lipanský), kritiky Bohuslav Čermák (Trnavský)[1] a já (Ladislav Hrádecký), redaktorem A. J. Hofman (Svákovský); z ostatních členů uvádím ještě F. Nováka (Doudlebského), Karla Holého (Chudenického), Václava Dvořáka (Hradišťského) a Chládka (Topolského), který oddav se pak žurnalistice, zemřel r. 1868. jako člen redakce »Pokroku«. Později přihlásil se k nám také František Brábek.

Tento spolek, podobající se společnosti »Ruchu« současně založené na akademickém gymnasiu, s nímž na podnět Bedřicha Pacáka již na jaře r. 1866. vstoupil v užší spojení, vzpružil a sesílil mezi námi literární snahy; stálá výměna náhledů, vzájemné posuzování prací, ku kterým nás i ctižádost i příkladem vzbuzená horlivost pobádaly, nezůstaly pro

nás bez prospěchu a snad smím i bez neskromnosti tvrditi, že spolek ten aspoň, byť i v sebe menší míře, přispěl poněkud k pozdějšímu úspěchu mladé generace v almanaších »Ruchu« i »Almanachu českého studentstva«, jichž se čtyři z jeho členů súčastnili, z nichž potom tři vystoupili samostatně v literatuře, František Brábek pak vynikl jako překladatel z maďarské poesie. Musím podotknouti, že tento spolek našimi professory byl nejen mlčky trpěn, ale že mu všickni upřímně přáli. Po pruské válce »Slavoj« i list »Lužnice« zanikly, nikoliv ale literární ruch jimi na našem ústavě vzbuzený.

Za to počali jsme totiž pak tím pilněji psáti do místního listu »Tábora«, ovšem pod svými spolkovými jmény; v ročníku 1866. uveřejnil tam Krajník některé básně i novelly pod pseudonymem M. Starohradský, V. Dvořák (Hradišťský) povídky, též já přispěl verši i prosou. Tak dostaly se poprvé naše práce pod tiskařský lis. Ale již probouzela se v nás ctižádost předstoupiti i před širší obecenstvo. Nejdříve podařilo se to Krajníkovi, jemuž neillustrované »Květy« r. 1867. otiskly lyrickou báseň »Pojení a dvojení«. B. Čermákovi a mně se to tehda ještě nepoštěstilo. Zaslavše společně do onoho listu některé své básně, nalezli jsme po dlouhém, netrpělivém čekání v redakční listárně jen slib, že některá z básní těch bude později otištěna; ale na splnění slibu toho jsme pak marně čekali. Teprvé

almanach »Ruch« otevřel nám cestu do redakcí pražských belletristických listů.

Třeba ještě uvésti, že činným členem »Slavoje« mohl se státi jen ten, kdo se dříve vykázal nějakými literárními pracemi, a to jen jestli kritikové spolkoví práce tyto uznali za dostatečné; každý člen pak byl povinen těmto kritikům každý měsíc odevzdati nějaké své verše neb prosu; nedostál-li tomuto závazku, byl bez pardonu vyloučen, ač-li se řádně neomluvil. Každého čtvrt roku podávali pak kritikové referát o literární činnosti členů. Z prací jejich vybírali se lepší pro list »Lužnice«, ale nejlepší měly býti uschovány v spolkovém albu. Z těchto hodlali jsme pak sestaviti almanach, k jehož vydání jsme se po zaniknutí »Lužnice« chystali. Ale než k tomu došlo, vydán »Ruch«, a náš úmysl zůstal jen úmyslem.

Mimo kruh náš stál Aug. Nevšímal, který tehda rovněž v Táboře studoval a mezi námi již za dobrého humoristu platil. Nevím proč se k nám nepřipojil, ale pamatuji se, že pro svou třídu vydával jakýsi humoristicko-satirický list, který asi celý psal i opisoval sám, a že k vůli tomu, pro vtipkování o některém profesoru, měl mrzutosti, následkem kterých list byl zapovězen. Psal později též nějaké humoresky do »Tábora« a měl k vůli jedné z nich, nazvané »Proč zbyla na ocet«, s onou krasotinkou, která se tím cítila dotčena, nemalé opletání. Tato vyhrožovala mu, tuším, žalobou, a jen

účinným zakročením ředitele Křížka věc ta urovnána. Tato zkušenost však Nevšímala, jak známo, neodstrašila a nenapravila, o kterémžto tvrdošijném setrvání ve hříchu podal později jako redaktor »Palečka« a původce »Trojlístku« dostatečné důkazy.

Již na sklonku svého pobytu v Táboře seznámil jsem se ještě s Emanuelem Miřiovským, který tam jako posluchač filosofie ku svým rodičům na svátky přicházíval. On nás přímo unesl ohnivým předčítáním svých básní »Ze semináře«, »Márinky« a jiných, jež k tisku připravoval. Miřiovský seznámil mne také blíže se Słowackim a Krasińskim, jejichž básně, zvláště tohoto »Nebožskou komedii« a »Iridiona« se mnou čítal. Rád si ještě vzpomínám na pěkné chvíle, které jsme za prvního jara spolu trávili pod Klokoty v Lužnickém údolí.

Že jsme se ve spolku svém neobmezili jen na pokusy původní, rozumí se vlastně samo sebou. Každý z nás vybral si záhy některou z cizích literatur a v té opět některého básníka, jejž si zvláště oblíbil. Německá literatura byla nám všem z pochopitelných příčin více méně běžná. Krajník horoval tu pro Heineho, já pak jsem se obíral nejvíce Göthem, jehož Fausta jsem od svého čtrnáctého roku opětně a opětně četl. V době, o níž právě jednám, studoval jsem pilně jeho ballady a také jsem jako první z nich r. 1866. přeložil »Svatební píseň«, k čemuž mne nej-

více lákala mistrná její forma, plna všelikých onomatopoí, alliterací a vnitřních rýmů. Prvním popudem ku překladu tomu byl mi výrok našeho professora němčiny, že báseň ta dosud ještě do našeho jazyka nebyla přeložena proto, že prý to téměř nemožné. Seznal jsem později, že jiné Göthovy ballady, zejména »Král duchů«, zvláště ale »Rybák« činí překladateli neskonale větších obtíží než »Svatební píseň«, a myslím, že mi každý přisvědčí, kdo se pokusil o rozlousknutí těchto tvrdých oříšků.

Z francouzských básníků mně nejvíce po chuti byl Béranger, kterého Goll o něco později počal teprvé k nám uváděti; nemohl jsem se těch jeho písniček ani nasytiti. Victor Hugo, jehož »Bídníci« od nějakých čtyř let vzrušovaly veškerý čtoucí svět, a které nás přímo unesly, zdál se mi jako poeta příliš rhetorickým. O polské literatuře, již jsme pilně pěstovali, jsem se již zmínil, též jihoslovanská nám zásluhou našich učitelů Křížka a Tilleho byla dobře známa. Za to bylo nám ruské písemnictví španělskou vesnicí; vždyť nám bylo přístupno jen pomocí nečetných překladů. Stejně vedlo se nám s literaturou anglickou, jenže tu měli jsme aspoň po ruce četné německé a také již české převody. Méně nepřístupny byly nám za to věci italské; professor Hynek Meisnár jal se tehda, ač jen na krátko, vyučovati vlaskému jazyku a dal tak aspoň mnohým první popud, aby si pak

soukromnou pílí jazyk ten poněkud osvojili. A nebylo by správné, kdybych líčil jen literární hnutí mezi studenty táborskými a ty, kteří se ho činně súčastnili. Byl bych jednostranným, kdybych se také nezmínil o jarém ruchu, který tehda panoval v našem ústavě. Poněkud jsem se toho již dotkl při líčení naší divadelní horečky. Ale tak byli jsme ve všem. Jaké to bylo nadšení, když k nám zavítal uherský houslista Remenyi, slavený tehda v Praze i po celých Čechách. Jak nás unesl jeho pochod Rakocziho! Kdo jen uměl sáhnouti na housle, již o ničem nesnil než zahráti to po něm. Utvořili jsme si svůj, dosti četný hudební sbor; o nástroje postaral se řiditel Křížek. Také měli jsme silný a dobře secvičený sbor pěvecký; kollegové Pich a Hatlák byli duší obou. Nelekali jsme se ani věcí obtížnějších, měli jsme mezi sebou několik vskutku velmi dobrých hudebníků, mezi nimiž zvláště vynikal houslista Fr. Novák. Vystupovali jsme častěji také veřejně a o výročních svých výletech obstarali jsme si ovšem hudbu i zpěvy sami. Mezi třídami, mezi realisty a gymnasisty, nebylo třenic, nebylo řevnivosti, panoval mezi námi pravý bratrský duch táborský, který ještě dnes, po tolika letech nás pojí, jak se mi to opět a opět osvědčilo. Volnému vývoji jednotlivců tu nic nepřekáželo, nikdo nestál v cestě, nikdo nezdržoval, nikdo nezáviděl druhému, ale vzájemně jsme si pomáhali. Každý těšil se

úspěchu druhého; viděli jsme v tom čest ústavu, která nám byla nade všecko. Takové smýšlení dovedl v našich mladých duších zbuditi milovaný řiditel Křížek; žel, že muže toho v nejlepším rozvoji sil uchvátila předčasná smrt. Jeho památce budeme vždy žehnati, my všickni, kteří jsme měli štěstí, pod jeho přátelským řízením konati svá studia.

Ku konci vypovím jen jednu událost z našeho malého světa.

Sextán Krejčí zastřelil se odpoledne po prostředním křížovém průvodu v klokotské hospůdce. Byl jsem právě u přítele Krajníka, když nás došla tato smutná zpráva a pospíchali jsme ovšem hned k ubožákovi. Nalezli jsme jej s prostřelenou, těžce pracující hrudí, ale byl ještě při plném vědomí. Současně s námi dostavil se řiditel Křížek a tuším ještě některý professor. Řiditel, ztěží zdržuje slzy, vlídně jej těšil, mluvil o jeho brzkém uzdravení, a jak se všickni z toho budeme radovati. Krejčí zavrtěl smutně hlavou a prosil ho, aby, jestli zemře již dnes, určil pohřeb až na pátek, aby studenti měli prázdno. Nešťastný jinoch dotrpěl teprvé k ránu. Musili jsme pak opět na processí. Mezi průvodem sdělil nám některý z professorů, že hodlají Krejčího ve vší tichosti pohřbiti na hřbitově klokotském. Na tuto zprávu vypravilo se ihned několik spolužáků do Klokot a odnesli mrtvolu do Tábora, kde jsme mu pak vypra-

vili pohřeb, jakých město mnoho nevidělo. Církevních obřadů nebylo, ba zakázáno i zvonění; ale zpěv, a to stohlasý, obstarali jsme si při průvodu a nad hrobem sami, a když pulsanti nesměli zvoniti, chopili se provazů studenti a vyzváněli všemi zvony druhu svému na poslední cestu.

Tací jsme byli, a tak vychováni přišli jsme do Prahy, bychom tu prožili pohnutá a na vždy památná leta od občanského ministeria až do pádu Hohenwartova.

VÁLEČNÉ INTERMEZZO R. 1866.

IX.

Náhlý soud v Táboře. — Příčinou jeho protižidovské nepokoje. — Čibro. — Vojanská posádka v Táboře. — Válečné zvěsti. — Populárnost nastávající války s Pruskem. — Víra ve vítězství. — Posmívání se Prušákům a Bismarkovi; kuplet o tomto. — Pruští agenti a špehouni; honba po nich. — Qui pro quo. Mánes. — Císařův válečný manifest. — Vpád nepřítele do Čech. — Klamné zprávy o našich vítězstvích. — Pověsti o porážkách a postupování nepřítele. — Táborem projíždí pražští uprchlíci. — Náhlé ukončení školního roku. — Druhý odvod. Dobrovolníci. — Odchod branců. — Má kvapná cesta z Tábora do Čáslavě. — Nejistota. — První Prušáci v Čáslavi. — Pochod osmého armádního sboru městem. — Wo ist der Deutschen Vaterland? — Pruská proklamace. — Provinz Neu-Preussen. — Pruský orel zasazený Fridrichem II. na věž čáslavskou. — Pruský vojenský lékař. — Ve společnosti pruských důstojníků. — Jejich zprávy a úsudky o válce. — Odloučení města od světa. — Něco o tabáku. — České peníze v oběhu. — Cholera.

Konče tento oddíl svých vzpomínek, vracím se ještě k válečnému roku 1866, bych zde zhruba načrtnul, co mi — ne tak z událostí — jako spíše z dojmů oné neblahé doby na mysli utkvělo. —

Někdy ku konci února neb počátkem března, myslím, že právě po skončeném masopustě, vyhlášen v Táboře a v kraji táborském krajským úřadem, a to za víření bubnů na náměstí náhlý soud. Příčinou toho byly, jak v předčítaném provolání udáno, protižidovské nepokoje, které tehda na mnohých místech v Čechách propukly, nejprvé, tuším, mezi cvočkáři v okolí Hořovickém, a sice tam k vůli nízké mzdě. Jinde udávány za příčinu defraudace erárního stříbra v Příbrami po dlouhá léta provozované prostřednictvím pražského obchodníka Tausiga a před krátkou dobou vyzrazené. Poněvadž však v Táboře a v celém širém okolí té doby žádných takých nepokojů nebylo, ba ani nejmenšího rozčilení mezi lidem se nepozorovalo, leda že tu i tam na Židy posměšně pokřikováno: »čibro! čibro!«, nemohl nikdo pochopiti, proč se v klidném městě pojednou provádí tak přísná opatření; opatření to, jakýchž pak vůbec nebylo užito ani v jediném případě. — Zároveň s prohlášením náhlého soudu vložen do Tábora, vždy před tím a také i potom prostého vojenské posádky, prapor italského pluku Sigismundova.

Ale v zápětí počínaly již proskakovati válečné zvěsti, vždy víc a více se množící, až na jaře mluvilo se již s úplnou jistotou o nastávající válce s Pruskem.

Mohu říci, že válka ta byla populární; na to, že běží o udržení prvenství Rakouska v Německu proti Prusku, v lidu nikdo nepomýšlel, hleděno jen k tomu, že se půjde proti nenáviděným, odvěkým nepřátelům Prušákům a strachu z toho nikdo neměl. Všickni byli jisti snadným vítězstvím. Snilo se již o tom, že nám bude vráceno Kladsko i Slezsko a každý věřil svatosvatě, že Branibory utlučeme čepicemi. I na divadle, — hrála tenkráte, jak jsem dříve již uvedl, v Táboře Kramuelova společnost — objevil se reflex tohoto obecného smýšlení různými, nadšeně přijímanými narážkami a pamatuji se ještě na slova kupletu o Bismarkovi, zpívaný v kterési frašce:

tři chlupy na hlavě má,
a přece myslí, že vyhrá.

Již v té době trousily se pověsti o pruských agentech a špehounech, po Čechách se potulujících; prvnější prý zvláště štvali lid k nepokojům protižidovským. Již také se vypravělo, že tu i tam byl chycen pruský špehoun, okreslující si opevnění neb hotovící polohopisné plány. Ovšem se tu stalo mnohé qui pro quo, jak na př. přihodilo se také — tuším někde na Šumavě — mistru Mánesovi.

Ale takové věci již zaléhaly v rozčilení vždy víc a více se zmáhajícím. Letnice, o kterých tehda — aspoň v Táborsku — uhodily dosti tuhé mrazíky, tak že i kalužiny ledovým škraloupem byly potaženy, strávili jsme ještě v poměrném klidu; ale pak již počaly se hrnouti události ráz na ráz. A pojednou objevil se na rozích, davy oblehaných císařský manifest z 17. června 1866. oznamující, že válka byla vypovězena. Za několik dní na to slyšeli jsme již, že nepřítel vpadl do Čech, a vypravováno všude, že to bylo dopuštěno zúmyslně, aby tak tím jistěji zde mohl býti zaskočen, obklíčen a přesilou potřen. Také doléhaly již zprávy o úspěších rakouských zbraní a byly radostně přijímány.

Než pojednou zprávy tyto ustaly, a jim v zápětí rozšiřovaly se zprvu nesměle, pak vždy hlasitěji pověsti, že našinci utrpěli značné porážky a že nepřítel na severu naší vlasti vítězně postupuje. Vše bylo zmateno, vše znepokojeno, ale jistoty neznal nikdo. — Záhy však zavládl na pražském předměstí nezvyklý ruch; od Prahy počínaly přijížděti ve větším a větším množství soukromné ekvipáže, fiakři a jiné povozy, naplněné ustrašenými a spěchajícími cestujícími a vycpané do možnosti všelikými zavazadly. Bylo to jako malé stěhování národů. Vozy, jež zastavovaly v hotelu Suchomelově, obklíčeny, ba obléhány zástupy zvědavého a znepokojeného lidu. Ale noviny, jichž se tu tázajícím dostávalo, byly neurčité

a plny odporu; v celku však vyznívaly: »Je zle!« —

V ty dny, někdy kolem 1. července, ukončen na rychlo a bez obvyklých tehda formalit školní rok; ze studentů vyzkoušeni jen ti, kdo se dobrovolně hlásili, a poslali nás pak domů, aniž by nám byli rozdali semestrální vysvědčení.

Zároveň konán »na Střelnici« přísný odvod, jíž druhý toho roku a mnohý studující oblečen v bílý kabát. Jiní přihlásili se dobrovolně. —

Dne třetího července — tedy právě v den nešťastné bitvy u Sádové, o níž jsme ovšem v Táboře neměli ani tušení, vypraveno v časných hodinách odpoledních odvedené mužstvo po budějovické silnici k jihu. Odcházeli zpívajíce a nepřehledné množství — plačící ženy a zasmušilí otcové — je provázelo.

Také já šel, bych provodil své druhy v řadách nováčků si vykračující.

Ale záhy jsem se oddělil, bych sám nastoupil cestu do svého domova, a dal jsem se k Mladé Vožici. Na rozcestí rozloučili se se mnou ještě věrní přátelé František Novák, Bohuslav Čermák a Karel Holý; rozcházeli jsme se smutně, nevědouce, zdali se kdy opět shledáme.

Spěchal jsem s lehkým svým ranečkem a s těžkým zimníkem za pošmourného toho letního odpoledne k Čáslavi, pln nepokoje a obav o matku a o své milé. Stále tanula mi

na mysli osudná chotusická bitva; strachoval jsem se, že by se opět u rodiště mého jako tehda před stoletím mohla rozpoutati lítice válečná. K večeru dorazil jsem do Mladé Vožice, a přespav tam u otce svého přítele, soudního adjunkta Jakubičky, chvátal jsem druhého dne před čtvrtou hodinou ranní již dále k cíli své cesty. Kráčel jsem rychle, hnán touhou býti co nejdříve u matky a státi při ní v chvílích nedezpečí. Proběhnuv šellnberskými lesy setkal jsem se kdesi blíže Čechtic s jakýmsi židem, pospíchajícím týmž směrem. Jím veden dostal jsem se postranními pěšinami přes Zruče na císařskou silnici před Zbraslavicemi.

Po celé dosavádní cestě potkávali jsme jen málo lidí, a ti nejevili nižádného znepokojení; jakoby války v Čechách ani nebylo. Za to nalezli jsme silnici plnou vozů a kočárů ujíždějících k Dolním Královicům.

Všude zmatek, zděšené tváře a horečný spěch. Byli to uprchlíci od Kutné Hory a z Čáslavi. Z některého kočáru — seděli v něm asi známí čáslavští, jichž jsem však nepoznal, — voláno na mne, bych si přisedl. Ale mne právě ten útěk, který zdál se mi věstiti, že se doma již něco stalo neb že tam nastává něco strašného, nutil vší mocí ku předu.

Nevím již, kde jsem se rozešel se svým průvodčím. Konečně, již na večer, došel jsem do vsi Chedrbí; unaven, ba vysílen dalekou cestou, na níž jsem si nedopřál nejmenšího

odpočinku, ba, myslím, že ani jídla, byl jsem rád, že mne přijali na žebřinový vůz, stojící před tamnější kovárnou.

Za nějakou hodinu byl jsem již doma. Zde nalezl jsem matku s domácími lidmi v zahradě u čerstvě vykopané jámy, do které chtěli skrýti všecky lepší a drahocennější věci, od čehož však na mou domluvu upuštěno.

Matka byla mým příchodem překvapena, radovala se, spolu ale také strachovala. Tam na hoře prý je zle, Prušáci vyhrávají a brzo snad budou v Čáslavi, z které již prchly všecky úřady, zámožnější obyvatelé, především však všickni mladí lidé; tito proto, že Prus prý všecky mladíky chytá a je nutí, by bojovali s ním. Proto prý také vypravila bratra Františka právě dnes ráno s jinými hochy za mnou do Tábora. — Radila mi, ba naléhala, bych, ne-li ještě dnes, tedy zítra také uprchl; ale ovšem marně. Umínil jsem si vytrvati při matce děj se co děj!

Schvácen cestou — měří vzdušná vzdálenost mezi Ml. Vožicí a Čáslaví více jak 8 mil — nevyšel jsem po následující dva dny snad ani z domu, ježto pak také u nás nikdo se neukázal, nezvěděl jsem ani o ztracené velké bitvě, ač-li o ní tehda v městě někdo cosi určitějšího věděl. Zaslechl jsem jen od domácích o všeobecném ústupu našich; v Přelouči prý, že jsou spojenci jejich Sasové. V pátek dne 6. července seděl jsem odpoledne u okna a četl nějaký román. Náš

domek (č. pop. 183), který byl již as r. 1870. zbořen a na jehož místě stojí nyní z části chlapecká škola, nalézal se na náměstí vedle staré školy blíže kostela, právě proti budově okresního úřadu, nyní soudu, a přehlížel jsem tedy z okna větší část rozsáhlého náměstí, jehož prázdnota tehda ještě nebyla zveselena zelení ani jediného stromku. Vše bylo tam pusto, ba mrtvo.

Pojednou, bylo to krátce před pátou hodinou, zaslechl jsem dusot koňský a vzhlédnuv od své knihy spatřil jsem zahýbati kolem rohu okresního domu hlouček husarů v bledě modrém stejnokroji. Téměř skokem byl jsem z prvního patra na ulici, ale husarů tu již nebylo; obrátili se zatím k radnici.

Když jsem k nim docházel, seskakovali právě s koní. Nebylo jich mnoho, rovněž malý byl počet zvědavců, kteří se kolem nich shromáždili. — Otázal jsem se nejbližšího z nich, jsou-li Sasi? neb za ty jsem je považoval.

»Ja wohl, Sachsen von Magdeburk«, odvětil mi tázaný. — »Tedy Prušáci?« zalekl jsem se. »A kterak jste . . ?« »Což pak nevíte nic o velké bitvě u Králové Hradce?«, vpadl mi oslovený do řeči, »vždyť Rakušané tam byli poraženi.« A nyní vypravoval mně pruský husar, jednoroční to dobrovolník, v krátkosti, co věděl o porážce našich.

Zatím vyjednával nahoře v radnici rytmistr se starostou o požadované rekvisici. Zeptal jsem se ještě dobrovolníka, nebojí-li se v tak

malém počtu vtrhnouti do nepřátelského města. Ten se pousmál, a pokynul mi jen rukou, bych se rozhlédl po náměstí. A v té chvíli spatřil jsem vyjížděti ze všech ulic husarské hlídky třímající natažené karabiny. Teprvé pozdě večer Prušáci odtáhli k Přelouči neb k Pardubicům, kde prý byl hlavní stan.

Dodávám ještě, že na veliký můj podiv tito nepřátelští husaři před čáslavskou radnicí ochotně a jaksi po sousedsku nám ukazovali své karabiny na »Zündnadle«, vysvětlovali jejich mechanismus, ba též i náboje nám ukazovali a že nám posléze také připíjeli pivem přineseným z vedlejšího hostince.

Vylíčiv poněkud obšírněji tuto episodku, kterou jsem si proti svému obyčeji vedle jiných drobných příhod z té doby hned za čerstva zaznamenal (všecky ty patrně v kvapu a zcela zběžně načrtané zápisky vyplňují tři nestejně veliké kousky papíru), nebudu zde unavovati ani vypisováním válečných a politických událostí tehdejších, beztoho každému dobře známých, ani nuditi výčtem vojsk pruských, jež valila se v těch osudných dnech mým rodištěm. Byl to osmý a tuším též že sedmý armádní sbor pod velením generala Herwarta z Bittenfeldu, který tudy od Labe přes Nové Dvory k Vídni se ubíral.

Počalo to dne 7. července, kdy nás stihlo také první ubytování. V náš dům vloženo deset mužů, jimž jsem představoval hospodáře; byli to Porýňáci a chovali se dosti slušně.

Následujícího dne, bylo to v neděli 8. července, tedy právě v den, kdy Prusové též obsadili Prahu, jela i šla nepřátelská vojska všech zbraní plným proudem, jemuž sotva stačovala široká silnice skrze naše město, a to až do samého poledne.

Město bylo jakoby opuštěné obyvateli, jen tu a tam stál některý zvědavec na náměstí. Zvony, ač byl den Páně, mlčely, bylo prý zakázáno jimi vyzváněti.

A tak duněl jen rozlehlým, prázdným náměstím odměřený krok pěchoty, duněly podkovy, rachotila děla a zásobná vozy a do toho vpadal rachot bubnů, provázený vřeskotem píšťal neb táhlé zvuky trubek a občasné povely. Pak spustila i vojenská hudba. Nezapomenu nikdy té chvíle. Kolem mne jel právě pruský generální štáb. Zbraně, zlato, přílby, krunýře třpytily se ve slunci červencového poledne, hrdost a zpupnost vítězů zírala z tváří těchto německých vojínů, a všichni jako by oživli mocnou myšlénkou, oči zajiskřily, mužové v sedlech vypnuli se výše, pěšák deptal tvrději tu českou půdu, kdy rozlehly se zvuky hudby, hlaholíce v trnoucí české město starou písní Arndtovu: »Wo ist des Deutschen Vaterland? — Das Vaterland muss grösser sein!« — Krvavě zařezávaly se zvuky ty v mé srdce, zbledl jsem, chvěl jsem se a z očí vytryskly slze. — Již nechtěl jsem nic viděti, nic slyšeti a jako smyslů zbaven ubíhal jsem z náměstí.

Vše jest ztraceno! ozývalo se ve mně, všemu konec! Vítězné Německo uchvátí naši vlast, zadáví Čechy a veta po všem, oč jsme se snažili, proč jsme trpěli, o čem jsme snili.. »Das Vaterland muss grösser sein!«

A že mé tehdejší temné, instinktivní tušení nebylo tak zcela plané, bolestné tušení, které tehda sdíleli snad všichni, prozradily zápisky Bismarkovy, téměř třicet let po těchto událostech uveřejněné, v nichž upřímně doznáno, že král Vilém měl nejlepší vůli připojiti naši vlast ku své říši. Tehda tomu zabránili jen Napoleon a chytrost Bismarkova, jemuž na ten čas postačovalo dosažitelné, totiž vyloučení moci Rakouské z Německa a utvoření mocného severoněmeckého spolku, v němž byl již zárodek německého císařství za čtyry leta na to ve Versaillu prohlášeného.

Dalšího vývoje svých záměrů se nedožil, nám a našim potomkům nastává spatřiti buď jejich zdar neb z hloubi duše doufaný zmar.

Ani proklamace pruského hlavního velitelství svědčící obyvatelům slavného království českého, kterou jsem četl, tuším, ještě téhož dne na kterémsi rohu čerstvě nalepenou, nebyla s to, aby ukonejšila vzniklou nedůvěru a obavy, třeba že hlásala, že daleko jest Prusů vzdálen úmysl, spravedlivým našim tužbám po samostatnosti a volném národním vývoji činiti odpor a třeba že slibovala, že v případě vítězství pruského »by snad také Čechům a Moravanům vyskytlo se opět okamžení, ve

kterém by o svém budoucím osudu volně rozhodovati mohli.« —

Svobodu z rukou Prušáků? I nejdobromyslnější, nejprostší člověk nevěřil, že by to bylo upřímně míněno, každý vycítil, že to v nejlepším případu dar danajský.

To spíše věřil jsem upřímnosti pruského prostého vojáka, který mi den před tím, potřepávaje mně duvěrně na rameni, s úsměvem řekl: »Nu, jetzt müssen sie preussisch werden.« A rovněž upřímně mínil to onen voják, jenž pod místní tabulku v bývalé městské bráně, čta na ní »Königreich Böhmen«, načmáral »Provinz Neu-Preussen«. Tu vzpomněl jsem si s tak mnohým krajanem na vytlučené místo na kostelní věži čáslavské, jež jsem tam ještě na dvě leta před nynější válkou vídával. Tam dal po bitvě chotusické (17. května 1742.) král Fridrich vsaditi z kamene vytesaného orla pruského, jejž však po míru vratislavském jakýsi vojín zemské obrany svrhl a rozbil.*) Tak již tehda před stodvacíti lety Prušák prozrazoval svoje laskominy na země české.

Přes tuto bolest a vlastenecké obavy, přes všechnu nedůvěru a hněv proti vítězům, dokončil jsem tuto památnou neděli s nimi při pěnícím se poháru. — Stalo se to tak: Odpoledne ubytováno v městě přes 10000 nepřátelského vojska, z nichž na nás připadlo asi 18 mužů.

---

*) Viz Aug. Sedláček »Děje města Čáslavě«, (V Praze 1874) str. 239.

Dle starého zvyku dal městský důchodní do domu mé matky, jako vdovy po lékaři, mladého vojenského lékaře. Byl to přívětivý, hovorný člověk, rodák z Bonnu. Vyšel si se mnou večer na procházku a vypravoval mi, že k vůli Purkyni studoval též nějaký semestr v Praze. Zavedl mne pak, ač jsem se dlouho zdráhal, do hostince »U prince«, kde seděli již s brigádním generálem, jehož jméno jsem zapomněl, četní vyšší i nižší důstojníci a také mnozí dobrovolníci. Byl jsem ovšem v této skvělé a nezvyklé společnosti z počátku jako zařezán, vyčítal jsem si trpce, že jsem sem vkročil, ale hned jsem se opět omlouval, že dovím se tu aspoň něco bližšího o tom, co se stalo, a snad, jak jsem bláhově mínil, také o záměrech vítězů s námi.

Víno jen proudilo a zábava stávala se čím dále tím veselejší a hlučnější. Mladí důstojníci a dobrovolníci, jimž mne doktor představil jako studenta, vzali mne do svého středu, nalévali a připíjeli mně jako mladému českému kollegovi a vypravovali při tom jeden přes druhého o svých zkušenostech v posledních bitvách, o nebezpečích, které přestáli a také o tom, jak se naše vojsko bilo. Mnoho v tom bylo také chvástání a sebechvály, což jsem dobře vycítil. Tvrdili mně ovšem nesprávně, že pevnosti Josefov a Králové Hradec jsou v jejich moci, chválili udatnost našich vojínů, ale tvrdili, že byli špatně vedeni. O Vlaších pak mi povídali, že od-

hazujíce zbraně, houfně přebíhali. Teprvé pozdě v noci vrátil jsem se s naším lékařem domů. Druhého dne z rána rozloučil jsem se s ním dosti srdečně.

Ještě pak v pondělí a v úterý dne 9. a 10. července procházely městem mocné oddíly vojska, které se však zde již nezastavily.

Po celý ten čas bylo naše město od celého světa jakoby odříznuto. Pošta nejezdila, nebylo novin ani dopisů, nebylo zpráv odnikud. Nikdo nepřijížděl, nikdo neodjížděl. Všude a ve všem jevila se trapná nejistota. Zle vedlo se také kuřákům a šňupákům. Nebylo tabáku. Co ze sedlické továrny neodvezli naši, pobrali Prušáci, a již první z nich, kteří dne 7. července přitrhli do města, rekvirovali též z »abaldy« a z městských trafik všecky zásoby tabáku a doutníků. Později, snad asi po týdnu, prodávali všickni kupci toto drahé koření, ovšem za ceny, jaké si ustanovili po své libovůli.

A ještě hůře! Když se odstěhovaly z města císařské úřady, odvezly s sebou ovšem též pokladny. Záhy projevily se toho následky — nedostávalo se peněz. V té nouzi odhodlala se obec vydávati vlastní, ovšem papírové peníze po desíti a tuším po padesáti krejcařích, jimiž platila svým úředníkům, řízencům a dělníkům. Desítikrejcarové ty »bankovky« byly bílé, padesátikrejcarové pak modré, nápisy na nich byly pouze české; byly

to první a také poslední české peníze, které jsem dosud v oběhu uviděl. A brali je také Prušáci bez všelikého zdráhání a výmluv, že jim nerozumějí. Bohužel nezachoval jsem si z pochopitelných příčin ani jediné z těchto cedulek.

Ke všem válečným strastem přidružila se záhy ještě cholera, již sem Prušáci přinesli, a která v městě našem zle řádila. Byly to dlouhé, ale smutné prázdniny, bez zábav, bez družných schůzí, bez všeliké radosti, po níž mládí tak touží.

Teprvé pozdě v říjnu vracel jsem se do Tábora, ale vyučování počalo až o dušičkách. —

Ještě před mým odchodem z rodného města navrátila se sem naše stálá vojenská posádka. Byli to vojíni čáslavského, jednadvacátého pluku, který tehda slul Reischachův. Pyšný ten pluk utrpěl ve válce, zvláště u Králové Hradce těžké ztráty. Mnoho z těch našich hochů se již nevrátilo, a ti, kteří přišli, přišli smutní, zbědovaní, schlíplí. A páni důstojníci, kteří dříve jen krčili nosy nad těmi mizernými civilisty, byli teď pěkně skromni. Ale nic netrvá na světě věčně, nejméně pak skromnost pánů se šavličkou.

[illegible] Publishing & [illegible] Co.,
[illegible]
New York.

LADISLAV QUIS:

KNIHA VZPOMÍNEK.

LADISLAV QUIS:

KNIHA VZPOMÍNEK.

II.

V PRAZE.
NAKLADATELSKÉ DRUŽSTVO MÁJE.
TISKEM Dra ED. GRÉGRA.
1902.

Z PRAHY
KU KONCI LET ŠEDESÁTÝCH A NA POČÁTKU SEDMDESÁTÝCH.

Počínaje další oddělení těchto pamětí, přiznávám se, že jsem byl na rozpacích, mám-li v nich pokračovati. Vždyť mi tu líčiti dobu sotva minulou, jež tkví v paměti tisíců a tisíců dosud žijících účastníků, z nichž mnozí více viděli, více a lépe pozorovali i pamatují nežli já. Rozhodl-li jsem se přece psáti dále, učinil jsem to z důvodů, jež tuto v krátkosti vyložím. Jak patrno z toho, co jsem dosud podal, zmiňuji se o událostech ať politických ať ze života národního neb literárního jen letmo a málo slovy, a to výhradně proto, by mi sloužily jako nutná, nevyhnutelná kostra pro mé vypravování. Ale v době, k jejíž líčení přistupuji, nabývají události ty takového vrchu a stíhají, hromadí se tak rychle, že bych, dotýkaje se jich sebe stručněji, snadno jimi vyplnil všecko to skromné místo, které své práci mohu věnovati. Ale věci ty, a to i sebe nepatrnější, byly — což v letech padesátých následkem nedostatku publicistických orgánů se nedělo — zaznamenány četnými denními listy, ba vypsány již i ve mnohých, všem přístupných knihách. Ne-

mělo by tedy nové a při nedostatku pramenů zajisté neúplné a snad i nesprávné jich opakování žádného účelu. Ale mně běží o něco jiného, než o tyto všeobecně známé události, jak jsem to v úvodu k těmto pamětem také jasně vytknul; chci vylíčiti vývoj své generace a ovzduší, v němž se vývoj tento dál. Abych však vytknuté úloze dostáti mohl, jsem nucen vypravovati události jiné, méně známé, ba často i soukromé. A tu právě vězí obtíž, neboť vnucuje se mi otázka, je-li dnes již na čase dotýkati se osob dosud žijících a uváděti zde na veřejnost věci beze svolení a snad proti vůli súčastněných.

Předloživ si tuto otázku, chtěl jsem již odložiti péro, neboť zdálo se mi lepším, nepsati, nežli psáti v poutech tolikerých ohledů. Ale pak přišly zase jiné úvahy. Vždyť přece možno nalézti způsob, dáti veřejnosti to, co jí náleží, aniž by bylo třeba porušiti povinnou šetrnost k žijícím osobnostem. Třeba jen nalézti pravou míru a zachovati všude nutný takt. Netajil jsem si nikterak, že to věc obtížná i choulostivá, ale konečně jsem přece zanechal dalšího váhání: a Bůh mně pomozi, již nemohu jinak.

Před nedávnem dopsal mi některý přítel z oné doby, který hrál v ní jednu z předních úloh mezi studentstvem, nyní pak zaujímá vážný veřejný úřad, že by snad nebylo nyní ještě na čase, psáti o těch allotriích, jimiž jsme v mladých letech se zabývali. Upokoj

se, milý druhu, nalezneš zde mnoho z těch allotrií věrně zaznamenáno, ale tebe při tom neprozradím. Vždyť pro porozumění době stačí poznati činy; na osobách, jež je provedly, již tak nezáleží, uvážíme-li, že osoby ty byly vlastně jen vykonavately obecní vůle.

I.

Bouřlivý ruch r. 1868. — Návrat můj do Prahy. — Byt »u Kuchynků«. — »V Domě«. — Psaný list »Dům«. — Stav výjimečný. — Tajná schůze studentů v »Americe« a usnesení uspořádati rekviem za bělohorské bojovníky. — Blamáže policie. — Špicl Tausenau. — Puma u policejního ředitelství, domovní prohlídka a zatčení Františka Nováka. — Sbírky na přilepšení politických vězňů. — Komunismus v »Domě«. — Bratr Rosa a jeho román »Černá komnata«. — Schůze »Ruchistů« a rokování o vydání nového almanachu za redakce Em. Miřiovského.

V roce 1868, v tom roku občanského ministeria, v roku deklarace, táborů a persekuce vrátil jsem se po tolika letech, strávených v klidu venkovském, opět do Prahy. Celými Čechy vanul bouřlivý, ba revoluční vítr a srdce jejich Praha bilo horečným tepem. Zdálo se, že se vrací opět rok osmačtyřicátý. V mládeži vše vřelo a scházely jen ozbrojené studentské legie, aby rázem vyrostly ze země také barrikády. Příčin i chuti k tomu bylo dosti. Všude bylo plno látky zápalné a jiskry jen jen sršely. Od slavnosti položení základního kamene k národnímu divadlu, která tak mocně vzpružila naši ná-

rodní hrdost, při níž jsme se spočítali a uvědomili si svou sílu, ba již od lednových demonstrací proti Herbstovi stupňovalo se rozechvění, a ti, kteří měli je mírniti, přilévali jen ještě oleje do planoucího ohně.

Po bytu jsem se dlouho nesháněl; táborští kollegové, kteří mne předešli, již mi jej uchystali. Nalézal se »u Kuchynků« v Poštovské ulici, bydlelo nás tam pět, až na jednoho všickni Táboráci; jmenuju z nich jen Františka Nováka a Bohuslava Čermáka. Měli jsme dva pokoje u ovdovělé majorky S. a scházeli se tu všickni studenti, kteří v tehdejším ruchu hráli nějakou úlohu. Říkalo se u nás vůbec v »Domě«, a bylo tu středisko všelikých agitací. Odtud vydávána hesla, zde konány porady, mělo-li se něco podniknouti, ba vydáván tu dříve po nějaký čas i psaný list »Dům«, jemuž by asi čerň tiskařská příliš byla nesvědčila. Tak octl jsem se bezděky v ohnisku všeho ruchu.

Když po táboru pankráckém, kde do lidu stříleno, asi v polovici října vyhlášen v Praze stav výjimečný, a zrušena sotva před třemi roky zřízená obecní policie, jejíž místo zaujalo prozatím, než nová stráž se organisovala, poměrů neznalé venkovské četnictvo; svolána, po usnesení porady v »Domě« konané, na počátku listopadu »tajná« schůze do letohrádku Ameriky, známé to tehda studentské hospody. Tam usneseno uspořádati tentokráte za padlé bojovníky bělohorské slavné

rekviem, k němuž se páni se smutečnými odznaky, dámy pak ve smutkovém obleku dostaviti měly. Místo bohoslužeb nebylo určitě naznačeno, a šeptali potom jedni, že to bude v Emausích, jiní udávali Týn, jiní zas kostel sv. Jiljí a jiní opět chrám sv. Mikuláše na Malé Straně. Den osmého listopadu padl toho roku na neděli, kteréhož dne ovšem dle ritu katolické církve rekviem ani slouženo býti nemohlo, kdyby se byl vůbec nalezl některý kněz, který by byl chtěl čísti mši za ony kacířské odbojníky.

Přes to allarmováno vojsko i celý policejní aparát, a výsledek byl, že pozatýkáno kromě několika naivních mladíčků četnictvem celé množství úplně nevinných lidí, kteří nosili smutek pro zemřelé své příbuzné. Mnohé zahraniční listy — neboť jak známo byly české listy pražské tehda zastaveny — se pak rozepsaly o té věci s velkou škodolibostí.

Zvláštní péči věnoval našemu »Domu« pověstný policejní agent Tausenau, ale choval se k nám po rytířsku, varuje nás přátelsky, kdykoliv něco větřil, bychom se měli na pozoru. Když udál se na jaře r. 1869. pověstný výbuch pumy pod sklepním oknem policejního ředitelství — o němž jsme zvěděli teprve druhého dne, a který jsme jako bezúčelné uličnictví odsuzovali — dostavila se odpoledne po »atentátu« do bytu našeho policejní komisse, jež po bezvýsledné domovní prohlídce, při níž padl jí do rukou jen

červeným inkoustem psaný chiffrovaný denník technika F. Nováka, který neobsahoval však velezrádných zápisků, nýbrž zcela nevinné výlevy nešťastné lásky, zatkla tohoto našeho milého kollegu a odvedla jej na policejní ředitelství. Teprve po několika dnech byl propuštěn, ačkoliv se ho u policejního ředitele co nejhorlivěji zastal a za něho se zaručoval rektor tehda ještě nerozdělené techniky, Němec Weiss, který, když mu to některý z nás oznámil, ihned po zatčení Novákově do bytu našeho přišel, a zde o bezdůvodnosti tohoto zatčení se přesvědčil. Za to vyšel Novák z vězení tohoto, kde se mu ostatně dobře vedlo, čist jak padlý sníh, a nebylo proti němu zavedeno ani soudní vyšetřování.

Ostatně nebyly zatýkání, domovní prohlídky a podobné pěkné věci za této éry Kollerovy tak vzácnou věcí, aby nás to bylo příliš rozčilovalo; přijali jsme to jako obyčejnou denní příhodu, která může potkati dnes toho zítra onoho z nás, a to tím spíše, ježto táborští studenti u policie od nedávné aféry Pacákovy — o níž, jako o věci známé, se tu šířiti nebudu — nebyli příliš oblíbeni a nejeden z nich z vlastní zkušenosti seznal slasti tiché kobky se zamřížovaným okénkem.

Však jsme na ty, kteří se tam octli a jichž se čítalo tehda na sta, nikterak nezapomínali. Po příkladu jiných organisovali jsme i v »Domě« sbírky na přilepšení strada-

jícím bratrům a získali jsme zvláště z Roudnicka vydatnou podporu. Ale i toto přilepšování vězňům již ku konci roku 1868. praesidiem trestního soudu valně obmezeno.

Nechci zde unavovati vyličováním různých našich podniků a záměrů; byly to ostatně věci, které za jiných poměrů by se jevily jako zcela nevinné, ale tehda pokládány za nebezpečné.

U nás v »Domě« panoval úplný komunismus, vše: chléb, tabák a uhlí bylo společným majetkem. Jediný netáborák mezi námi byl žid »bratr« Rosa, člen někdejšího spolku »Ruchu«, který tehda spisoval velký román »Černá komnata«, jenž bohužel nikdy neuzřel světlo světa. Scházeli se u nás kromě táborských studentů i mnozí »Ruchisté« a rokováno tu o vydání nového almanachu, jehož sestavení převzal Emanuel Miřiovský. Někdy zalétl sem též z Ameriky list od přítele Josefa Sládka.

Bohuslav Čermák odstěhoval se již počátkem listopadu na Malou Stranu k Svatopluku Čechovi a Toužimskému. V jejich útulné mansardě, kde později redigován »Almanach českého studentstva«, prožil jsem tak mnohou krásnou hodinu. Po roce 1869. sláva »Domu« pohasla.

II.

Pražská universita. — Dám se na studium práv. — Tehdejší poměry na této fakultě. — Nadpráví německých studentů. — Němečtí professoři. — Akademický spolek náhrada za macešskou alma mater. — Jeho rozkvět a čilý život v něm. — Odborné spolky. — Almanach českého studentstva. — Jeho rychlý odbyt. — Redakční tajemství. — Studentská divadelní představení. — Divadelní výbor: Otakar Forchheim, Ivan Klicpera. — Nesnáze při vybírání hry a rozmíšky proto. »Žižkova smrt«. — Konkurrenční zkoušky. — Kolár ml. — Rozdělení úloh. — Kommandující generál kníže Montenuovo. — Naše rekvisice ve zbrojnici. — Průběh představení. — Bitva komparsů. — Příčina zaniknutí těchto her.

Ale jest již na čase, bych také něco pověděl o vysokých školách, k vůli jichž návštěvě jsem přece do Prahy přišel. Když došlo na to, bych si volil příští stav, neměl jsem nikoho, s kým bych se byl mohl o tom poraditi. Však, upřímně řečeno, jsem se s úvahami o tom příliš netrudil; nemyslil jsem na budoucí chléb a jednalo se mi především o to, bych v akademických letech mohl získati pokud možno největší vzdělání. Mohl jsem si vybrati mezi třemi fakultami, neboť lékařská mi byla uzavřena následkem posledního přání mého umírajícího otce, který nechtěl, by některý z nás oddal se jeho stavu. Na bohosloví jsem ani chvíli nepomýšlel a tak zbylo rozhodnouti se buď pro filosofii nebo pro práva. Rozhodl jsem se pro tato, nikoliv z nějaké náklonnosti ku vědě práv-

nické, neb k vůli budoucí karriéře, na niž jsem ani nepomýšlel, ale dal jsem se na fakultu tuto zapsati jen proto, že tam studovalo nejvíce mých druhů a že jsem věděl, že právě toto studium ponechá mi nejvíce volného času. Toho chtěl jsem užiti a také jsem užil ku doplnění svého vzdělání, k čemuž jsem za svých gymnasiálních studií na venku přece jen neměl dosti příležitosti. Nevelké, ale přece dostatečné stipendium, které mi ještě v oktávě bylo propůjčeno, umožnilo mi, že jsem bez hmotných starostí a bez obtížného učitelování mohl provésti tento svůj úmysl. Doufal jsem, že si později nalèznu cestu, bych se mohl úplně věnovati literatuře.

Ale pobyt na tehdejší německé universitě nebyl pro českého studenta nikterak utěšený, nejméně pak snad na fakultě právnické, kde kromě professora Randy a dra. Friče pro hlavní předměty nebylo českého učitele, leda že se později habilitovali ještě docenti dr. Zucker a Talíř. Z mimořádných předmětů přednášel V. V. Tomek rakouské dějiny, a dr. Dastich praktickou filosofii. Všickni ostatní professoři byli Němci a to namnoze Němci z říše, a v prvních čtyřech semestrech jsme kromě u V. V. Tomka a dra. Dasticha vůbec české přednášky nezáslechli.

V posluchárnách jsme ovšem my Češi měli vždy přirozenou většinu, ale němečtí studenti rozličných couleurů roztahovali se tu vždy tak, jakoby tu byli výhradnými pány

oni. Tím byla vinna po zotročených otcích zděděná česká nátura, která nás bezděčně nutila krčiti se do kouta ještě v čase, kdy jinak naše národní sebevědomí již dosti daleko bylo pokročilo. Jen této naší ústupnosti lze asi přičítati, že nebylo tehda mezi studujícími obou národností, ač se v auditoriích stále stýkali, pokud vím — až na jeden případ, o němž zmíním se níže — žádných značnějších třenic; ale ovšem byly styky mezi Němci i Čechy velice chladné a obmezovaly se jen na síně učební, a tu opět skorem jen na to, že jsme tu pohromadě seděli. Přátelské obcování, družné svazky se navzájem nevyhledávaly; mimo síně universitní byli jsme si již zcela cizí. Ve třetím a čtvrtém ročníku, kde jsme již měli pro všecky hlavní předměty české přednášky, odloučili jsme se od Němců téměř úplně; byli jsme jen ještě nuceni podrobovati se zkouškám také před německými professory.

Za takovýchto okolností byla nám tato alma mater spíše macechou, my nemohli k ní přilnouti onou láskou, jež jest nevyhnutelná, má-li učení nésti žádoucí plody; ti němečtí professoři byli k nám, ne-li nepřátelští, zajisté lhostejní a takými byli jsme k nim i my; sblížení mezi nimi a mezi námi nebylo žádného. Cítili jsme se na tomto kdysi pro nás založeném učení cizími, odstrčenými. A proto soustřeďovali jsme se jinde, ve středisku, které nám již r. 1849. naši předchůdcové založili, a

které tou měrou, jakouž jsme si své nepřiměřené postavení na universitě víc a více uvědomovali, se nám stávalo nutnějším a nutnějším, na které jsme přenesli všecku lásku, které jsme universitě věnovati nemohli.

Byl to náš nezapomenutelný »Akademický spolek«, který z uvedených příčin právě v těchto létech nabyl své největší mohutnosti. K tomuto rozkvětu působily ovšem i mnohé jiné příznivé okolnosti, především nové stanovy umožněné právě vydaným zákonem spolkovým, jimiž zavedeny opět přednášky a rozpravy vědecké, a kterými členům dáno právo utvořiti mezi sebou vedlejší sdružení. Dále prospělo též velice, že najaty pěkné a prostorné místnosti v domě č. 60-II. na Ferdinandské třídě, kde nyní nalézá se Choděrův hostinec, do nichž se spolek o prázdninách r. 1868 přestěhoval. Tu rozmnožil se počet členů tak, že záhy dosáhl počtu přes dvanácte set. Založeny v něm mnohé odborné spolky, jako spolek právníků »Všehrd«, »Spolek českých mediků«, a za účelem pěstování slovanské vzájemnosti »Slavie«; utvořen hudební a pěvecký sbor, ba i klub šachistů; pracováno všude s chutí i nadšením, tak že ani brzo zavedený stav výjimečný nemohl utěšený vývoj tento přerušiti. V síních spolkových bylo stále jako v úle; obě čítárny, zásobené hojně časopisy, hovorna i studovna nevyprázdnily se po celý den, a bylo tu živo až do pozdního večera a mnohdy, za druž-

ných zábav až dlouho do noci. Později zaveden i spolkový hostinec. Duší spolku byl v té době jednatel a později starosta Jaromír Čelakovský. Pravda, nescházelo tu tehda ani později rozličných třenic mezi přívrženci různých politických i jiných náhledů, ba i mezi studujícími různých odborů a fakult, ale různice tyto, jež zvláště prudce propukaly v době spolkových voleb a v bouřlivých valných hromadách, konaných vždy v některém sále universitním, nedošly nikdy tak daleko, aby ohrožovaly pevnost a trvání spolku a ukončily se vždy brzkým všeobecným smírem. Zmíním se hned o jedné z takových potyček, ale dříve ještě musím se dotknouti podniku pro snahy »Akademického spolku« snad nejvýznamnějšího, jenž účelem i zdárným provedením svým zasáhl platně do vývoje naší literatury. Míním tu vydání »Almanachu českého studentstva«. Nebudu se zde o tom šířiti, vždyť jsem r. 1898. v Květech již obšírně o věci té pojednal; však jednu věc, o které jsem se nezmínil, dodávám. Nebylo to tenkráte totiž poprvé, kdy se spolek o vydání almanachu pokoušel. Již na jaře roku 1858. přijala valná hromada návrh členů V. Hálka a Jana Nerudy na vydání almanachu. Ale za absolutní vlády bylo třeba k provedení věci takové dříve vymoci povolení; toto však odepřeno z důvodu, poněvadž to účel a obor činnosti spolku v stanovách vytknutý přesahuje. A tak zůstalo jen při úmyslu a vydán almanach

»Máj« bez spolupůsobení »Akademického spolku«.*)

Vydání »Almanachu českého studentstva«, za jehož redaktory zvoleni Svatopluk Čech, Otakar Hostinský a Václav Šolc, jest nejvýmluvnějším svědkem, jaké ideální snahy oživovaly tehdejší studentstvo a jakou tyto snahy měly sílu a jak si také akademická mládež síly té byla vědoma, když ustanovila, že celá kniha má být vyplněna jen příspěvky studujících. A kniha ta měla míti — však také pak skutečně měla — literární cenu. Nebyl to věru podnik snadný, a nescházelo též pochybovačů, ale výsledek překonal očekávání. Však byl to také ruch mezi členstvem! Byla to naše čestná záležitost, byla to věc nás všech. Almanach byl po celé měsíce nejpřednější naší důležitostí, okolo něho kupil se všecken zájem, on byl stálým předmětem našich rozhovorů. Se zimničnou nedočkavostí očekáván den jeho vydání, a když konečně nadešel, nestačili z tiskárny donášeti do výborovny balíky. Kniha šla jako na dračku, a měl jsem jako zvolený administrátor plné ruce práce, bych všem vyhověl.

Nebyl jsem redaktorem tohoto almanachu a smím tedy prozraditi aspoň jedno z redakčních tajemství, aniž bych spáchal indiskrece. Přišel jsem na ně náhodou, když jsem kteréhos

*) Viz »Stručný dějepis Akademického čtenářského spolku v Praze« od Frant. Aug. Slavíka. V Praze, nákladem »Akad. čt. spolku« 1869. str. 17.

dne navštívil přítele Čecha v jeho podkrovní světničce. Byla to žádost napsaná na přeloženém archu papíru s řádným rubrem svědčícím »Slavné redakci«. Byla sepsána přesným úředním slohem a uváděl v ní petent, že, jak dokazuje sub lit. A přiložené vysvědčení, absolvoval nižší gymnasium v X., že jest nyní dle vysvědčení lit B diurnistou u m. delegovaného soudu tamtéž, a že vykázav takto žádanou kvalifikaci, dovoluje si sub lit. C, D atd. přiložiti své básně a uctivě prositi, aby do »Almanachu českého studentstva« byly přijaty. Byla-li žádost opatřena také kolkem, již se nepamatuju.

Za účelem rozmnožení peněžitých prostředků pořádal spolek již od r. 1857. každoročně koncerty, však na jejich místo nastoupila rokem 1866 divadelní představení v bývalém Novoměstském divadle. Kromě úloh ženských jež převzaly vždy ochotně dámy prozatímního divadla, obsazeny všecky role studujícími; režii vedl pokaždé František Kolár. Při volbě kusů hleděno k tomu, aby podávaly příležitost, vyvinouti co největší komparserie, k nimž vždy na sta studujících se hlásilo. Tak sehrány: Klicperův »Soběslav« (r. 1866), Turinského »Pražané« (r. 1867) a Tylův »Čestmír« (r. 1868).

Roku 1869. nemohli jsme se v divadelním výboru, v němž zasedali kromě jiných též Ot. Forchheim a Ivan Klicpera, dlouho shodnouti o volbě kusu. Navrhován Klicperův »Blaník«,

Fričův »Taras Bulba« a Kolárova »Žižkova smrt«. Nám, jak již řečeno, jednalo se především o to, aby na jevišti bylo co nejvíce lidových scen, bojů a průvodů, čímž naše představení hlavně mohlo vyniknouti. Jinak pochopena tato naše snaha mezi členstvem, když se mezi ním rozneslo, jaké návrhy se činí. Ihned utvořily se strany, jež vášnivě na sebe i na nás dorážely. Nám, kteří jsme byli z počátku pro »Tarasa Bulbu« přezdíváno odpůrci této hry Fričiánů, ba i náhončí Bismarkových, čímž naráženo na tehdejší činnost Fričovu v Berlíně, kde týž vydával v Rakousku zakázaný list »Correspondence Tcheque« a sepsal neb přeložil již r. 1866. známé provolání obyvatelům slavné koruny české. Medik M. vyhrožoval dokonce, že některého z nás zrádců musí skoliti. Tomu jsme ovšem nepřikládali váhy, ale vidouce, že by toto jitření neprospělo ani životu spolkovému, ani divadelnímu představení, usjednotili jsme se na provedení »Žižkovy smrti«, která teprvé od pruské války zase na divadlo byla připuštěna.

Nebude snad nezajímavo, sdělím-li tu některé podrobnosti z toho, jak hra chystána a podnik proveden. Hned jak hra vybrána, vyloženy ve spolkové knihovně archy opatřené označením úloh v tomto kuse se nalézajících, by se na ně kandidáti podpisovali. Když uběhla lhůta k tomu ustanovená, pozváni ti, kteří se přihlásili, ku konkurrenční zkoušce na jeviště prozatímního divadla. Tu zasedli jsme pak některého

odpoledne s Kolárem ml. a O. Forchheimem u malého stolku jako umělecká komisse, z jejíhož rozhodnutí nebylo odvolání, a nadějní ucházeči o slávu hereckou přednášeli nám vybraná místa z úloh, na něž aspirovali. A věru, nebyla to ani malá práce ani snadná volba, vždyť se o každou roli hlásilo hned několik kompetentů; nejvíce — asi ku dvacíti — o úlohu Jetřicha. Že při tom bylo též mnoho komických intermezz, nepotřebuju snad ujišťovati; drastické poznámky Kolárovy pak okořenily nám tyto nekonečné zkoušky jak náleží.

Konečně po všelikých svízelích a po vyslechnutí mnohých trpkých remonstrací úlohy šťastně rozdány. Žižku dostal Štolba, Jetřicha Heš, Plumlovského Fr. Novák; na ostatní obsazení mužských úloh již dobře se nepamatuji; Cidlinu, jedinou ženskou úlohu v kuse, převzala paní Malá. Ku statování přihlásilo se tolik studujících, že jsme se octli v nemalých rozpacích o garderobu a o zbraně. Onou vypomohly Švandova i Kramuelova arena, ba i německé divadlo; o zbraň přihlásili jsme se Forchheim a já u kommandujícího generala knížete Montenuova. Starý tento, poněkud nedoslýchající pán přijal nás co nejvlídněji; bylť již z dřívějších let příznivcem těchto představení. Vyptával se nás hned, bude-li v kuse tom nějaká mela, a nabídl nám, když jsme přisvědčili, aniž by doslechnul naši prosbu, bychom si ze zbrojnice vybrali vše, čeho nám třeba. Mimovolně vzpomněl jsem si při tom

na tajné plány, jež jsme před sedmi lety o zbrojnici té osnovali. Když jsme se pak v této přihlásili u velitele, provedl nás tento přívětivý důstojník všemi sály, pomáhal nám vybírati, ba domlouval nám, bychom vzali jen více, ujišťuje, že tu všecko k naši disposici. Ovšem nebyly to zbraně táborské, nebylo tu ani palcátů, ani sudlic, ani těžkých pavéz, za to ale plno divných halaparten, a starých palašů, z nichž zajisté mnohé roku osmačtyřicátého břinčely po pražském dláždění, neb blýskaly se v rukou obhajců barrikad. — Nyní tato zbraň vydána po letech kommandujícím generálem bezstarostně studentstvu — ale ovšem jen ku hře.

Po trampotách zkoušek, při nichž nejvíce zkusil sám regisseur — vždyť musil mnohé z účinkujících učiti teprvé chůzi a mluvení — nadešel konečně den představení. Bylo to, tuším, někdy koncem června. Byl to den parný. To parno mám ve zvláště dobré paměti, neboť převzal jsem s Ivanem Klicperou pokladnu pro místa k stání, kterou jsme již někdy o čtvrté hodině otevřeli. Nával byl ohromný, a než jsme se nadáli, byly naše lístky rozchváceny. Ale v zahradě před okénkem kasy tísnily se ještě celé davy. Co dělati? Nerozmýšleje se dlouho, došel jsem si k biletářům a sebral jim odevzdané již lístky, a prodávali jsme znova; ti tam uvnitř, řekli jsme si, již si nějak pomohou. Přece byli jsme pak nuceni, ještě před počátkem hry kasu zavříti, neboť

16*

hlediště bylo již tak přeplněno, že v parterru stáli diváci až v samých dveřích.

Odbyvše si takto v potu tváři svou práci, spěchali jsme na jeviště, bychom se podívali na poslední přípravy. Tam panoval v té chvíli pravý chaos. Málokterý ze solistů byl ještě oblečen a mnozí shledávali úzkostlivě části svého kostymu, jež jim nepochopitelným způsobem v poslední chvíli z oblekárny zmizely. Hned někde u vchodu přiběhl k nám se zoufalou tváří hrdina Plumlovský, naříkaje, že mu někdo odnesl rytířské boty, a kterak že se může bez této nevyhnutelné části kroje odvážiti před lampy? Radil jsem mu, aby při svém výstupu zvolal místo počátečního verše své úlohy: »ta myšlenka, že pole ztraceno . . .« raději:

»ta myšlenka, že boty ztraceny,
mne pálí víc než rána na těle«

a tím že bude vše vysvětleno, vše napraveno. Ale Plumlovský-Novák mi rozhořčen ukázal záda.

Však i z davu statistů, jichž tu byla celá armáda (Kolár rozdělil je na několik sborů, z nichž každý dostal své číslo, kterým pak na jeviště byl vyzýván), ozývalo se netrpělivé volání po tom neb onom kuse obleku; a bylo třeba ještě v poslední chvíli potřeby tyto sháněti v blízkých arenách. Rozumí se, že páni komparsové podnikali mezi tím ještě rozličné výzkumné cesty za jevištěm, nad je-

vištěm, ba i pod ním; domluvy, zápověď i bránění tu nepomáhaly. V tento zmatek vpadl ještě před samým počátkem představení známý policejní rada Dedera; přišel, aby škrtl dodatečně slova: »ty červený raku z bařin pontinských«, kteréžto neuctivé oslovení kardinála se mu zdálo zhola nepřípustným. Slova byla sice vyškrtnuta z napovědovy knihy, ale bohužel nikoliv také z paměti nešťastného herce-studenta; tak se stalo, že milý kardinál musil pak přece jen spolknouti tuto nepocukrovanou pilulku.

O průběhu hry a o výkonech účinkujících vypravovati nebudu a zmíním se tu jen o episodě, jež obecenstvu zajisté ušla, a o níž pak druhého dne v nadšených referátech denních listů nebylo ani zmínky. Když totiž při závěrce jednání došlo k boji, tu — jako se stalo i v letech předešlých — rozohněná mladá krev zapomněla, že to pouhá hra. Některý ze studentů zasadil nevinnému protivníku svému upřímnou ránu do přílbice, ten ji rovněž tak upřímně oplatil; do toho vmísili se nejbližší sousedé a v okamžení proměnila se líčená půtka ve skutečnou. Rychle spuštěna opona, a kde kdo spěchal na jeviště, aby rozjařené bojovníky ukrotil. Ale obecenstvo v hledišti, jásajíc, žádalo zvednutí opony, a nezbývalo než opět a opět mu vyhověti. Prudká krev našich statistů se zatím ovšem uklidnila, ale mnohý z nich odnášel si na památku toho svého slavného vystoupení na prknech — jež

bylo v životě snad jeho první a poslední — nějakou tu modřinu či bouli.

Ježto pak v následujících letech novoměstské divadlo, kde se tehda jediné hry s takými massami komparsů prováděti mohly, nebylo již k disposici, ač tam ještě po čtyři léta české hry byly pořádány, sešlo po posledním ještě pokusu v nově vystavené areně na hradbách s těchto zajisté zajímavých a pro spolek výnosných představení.

III.

Zábavy ve spolku. — Svěcení praporu. — Maškarní ples. — »U Šaryho«. — Tehdejší společenský život české Prahy. — Národní beseda. — První akademický ples. — Opposice proti němu ve spolku. — Některé úvahy o české společnosti. — Příčiny tehdejšího odporu studentstva proti uhlazenějším formám společenským. — Český salon. — Konversační řeč. — Život v kavárnách a hospodách. — Český student naň poukázán. — Pomocí tu Akademický spolek. — Projekt akademického domu. — Přímluva.

Ze soukromných zábav v místnostech spolkových, o nichž zvěst do širší veřejnosti nepronikla, zmíním se jen o dvou. Jednu z nich pořádal spolek »Všehrd«, dle nápadu svého nevyčerpatelného humoristy právníka B. M., který mezi jiným tak dobře uměl nápodobovati Vitálku jako Markétu ve sceně s přeslicí, s tím nerozhodně tu na pravo, tu na levo se vrtícím kolem. Byla to travestie svěcení praporu, při niž karrikovány všecky, při takových

slavnostech obvyklé obřady až do nevyhnutelně při nich účinkujících veřejných osobností a hesel jimi při tom pronášených, jako na př.: »My máme sekyry a vy máte paže, protož osvětou k svobodě!« Byla tu matka praporu, oděna ve sváteční úbor spolkové baby Brabcové, byly tu družičky, uspořádán i pomocí několika škatulek sirek nezbytný pochodňový průvod se zpěvy a hudbou; jako žerď praporová pak musil posloužiti spolkový smeták, na který za vážných ceremonií přibíjen spolkový hadr.

Jiná z těchto zábav byl velkolepý maškarní ples, k němuž zváno zvláštními lístky opatřenými pokynem, by se každý dostavil maskován. Již přípravy byly velkolepé. Sotva že se po deváté hodině večerní — kdy spolkové místnosti zavírány — zvedl v čítárně poslední zuřivý čtenář novin, ověnčeny holé stěny hovorny pestrými papírovými guirlandami a zaměněny visící tu odznaky fakult i techniky z brusu novými emblemy. Světokouli pojednou narostly kuří nožky a řádný zoban i rozčepejřila se jako kvočna, když vyletí z kukaně. Pruty ctihodných fasces změnily se v ušlechtilé jitrnice; filosofická sova nasadivši si ohromné okuláry, bafčila ze statné ulmačky; podobné podivné proměny doznala i vážná hůl aeskulapova. Sotva že dokončena tato báječná dekorace, zahrčely již v průjezdě vozy a sličné dámy, zahalené v nepronikṇutelné závoje, objevily se se svými pestrými, křivo i dlouho-

nosými průvodci na prahu dvorany, ozářené oslňujícím svitem čtyř plynových plamenů. Ihned krásky obklopeny a sotva zbaveny svých zevních obalů, již voláno po hudbě. A jak jen náš milý kapelník Lžičař spustil na piano v sousedním pokoji jásavou skočnou, již jsme rejdili v kole — vlastně v elipse kolem dlouhého prostředního stolu, při čemž nejhůře pochodily ubohé stolice kolem něho nastavené. Po demaskování objevilo se, bohužel, že naše dámy — zvláště jedna z nich, v níž jsme se domnívali poznávati tatíka Žlžku z novoměstského divadla — obdařeny byly více méně onou ozdobou tváře, bez níž by husar nebyl husarem, kapucín kapucínem. Ale to nevadilo! Náš maškarní ples skončil slavně.

Což bych vypravoval o našich veřejných zábavách, o výletech, o slavnostních průvodech s praporem, v čapkách a s končíři; bylo toho všeho hojně, ale to vše čtlo se pak v novinách, to vše se opakovalo a opakuje vždy stejně in infinitum.

Ale snad přece stojí za zmínku, jak jsme si leckdy takovou zábavu improvisovali. Bylo to v poslední chvíli před prázdninami (tuším r. 1869), a každý již na odjezdu. Tu napadlo některému z nás, již jsme záhy po obědě ve spolku byli shromážděni, že bychom si mohli uspořádati zábavu na rozloučenou.

Na otázku kdy a kde, odpověděno resolutně: »Dnes večer u Šaryho.« V mžiknutí sestaven program: Deklamace, komické vý-

stupy, zpěvy, tanec a tombola; rozděleny úlohy a funkce, a všickni přítomní povýšeni na hodnost zvacích výborů. Čilý G. H. odjel ihned nakupovat výhry do tomboly, jiní opět opatřili potřebné kostymy. A večer zábava byla, a oba sály Šaryho sotva stačily; dam ovšem nescházelo, a po provedení pestrého programu i bohaté tomboly tančeno až do bílého rána. A od tance hajdy, na dráhy a dostavníky!

Takový jarý, tu vážný, tu bujně veselý byl život ve spolku.

A když jsem se již tak prostosrdečně rozpovídal o těch starodávných, dávno nemoderních věcech, na které snad mnozí z těch, již by se jich asi stejně radostně byli súčastnili, kdyby datum jejich narození bylo o nějakých třicet let starší, budou pohlížeti s pokrčením ramen, jako na nedůstojné jich titěrnosti; povím z toho oboru ještě něco; vždyť vím, že se tím má vina nezvětší.

V naší době to, co nyní zveme českou společností, ještě neexistovalo. Vím, že ještě dnes největší část studujících jest, bohužel, poukázána výhradně na hospody a kavárny, a ne právě na ty nejlepší; ale tehda nebylo téměř ani výjimek. Nemluvím o salonech, jichž konečně vlastně ani nyní nemáme, ale i soukromé domy byly nám vůbec uzavřeny, leda že někdy v masopustě bývali jsme pozváni jako výpomocné síly do některého domácího

plesu, kde jsme si tu večeři a trochu toho piva musili svědomitě odtančiti.

Jedinou repraesentací společenského života byla na jeden večer do roka »Národní beseda«, která však, upřímně řečeno, nikterak se nemohla vyrovnati ostatním buď utraquistickým, buď zcela německým plesům. To pohnulo některé z členů »Akademického spolku« zasaditi se o zavedení repraesentačního plesu českého studentstva. Návrh ten vyvolal čilé debatty mezi členstvem a docházel velmi různého posouzení. Ačkoli pak měla proti sobě velmi četnou stranu, které se takovéto věci zdály nesrovnatelnými s vážnými úkoly českého studentstva, přece myšlénka ta zvítězila, k čemuž ovšem v ne poslední řadě dopomohl ohled na možný finanční úspěch. A tak došlo v lednu 1870. na první akademický ples; i v ohledu společenském i peněžitém docíleno jím pěkného výsledku, který následujícího roku ještě se stupňoval. I stal se ples ten na celou řadu let trvalou institucí. Ale tímto zdarem nebyla opposice nikterak usmířena, a hádky o vhodnosti či nevhodnosti vlekly se pak v knihách přání i ve valných hromadách po všecka léta, po která jsem spolku náležel, a myslím, že i potom. Živeny byly ještě tím, že i v plesovém výboru, na jehož členy pohlíženo namnoze jako na milou, zlatou mládež, nastaly rozmíšky o palčivé otázce, má-li výbor při zvaní užívati čamary či fraku; hádky ty, následkem kterých před třetím plesem část výboru se poděko-

vala, byly by tehda bezmála celý podnik rozbily.

Registruje celou tuto kapitolu o plesu tak suše a krátce, nechci tím snad nikterak naznačiti, že bych byl náležel k těm, kteří věc tu zavrhovali, nebo že jsem snad nyní post festum přistoupil k jejich mínění. Uznávám naopak, a chápal jsem také již tehda, že se tím činily, jako kdysi — za jiných ovšem poměrů a také již v jiném směru — českými bály a později Národní besedou nevyhnutelné kroky ku vytvoření české společnosti. A o nutnosti této pro náš kulturní vývoj netřeba, tuším, žádných důkazů. Ale tehda nebylo to velké většině mladých lidí tak jasné, tak samozřejmé, ba mohli se přívrženci tohoto přesvědčení snadno spočítati. Přenášelo se ještě z minulých desítiletí do prvních let šedesátých a odtud zase dále ustálené mínění, že k vlastenectví náleží řádná dávka neuhlazenosti a pohrdání vším, co se nazývá společenským taktem. Byl to přirozený následek vychování, jakož i toho, že největší díl nadšenců pro národní věc vycházel v oné době přece jenom z chudších, nebo ze selských, řemeslnických a maloměstských vrstev, a že bylo třeba ne jedné, ale více generací, aby se dokončil poznenáhlý přechod k úplné proměně dosavádního, po otcích zděděného způsobu života; zkrátka k tomu, aby se vytvořila také u nás ona vzdělaná třída, která kladouc vyšší požadavky na život, nemůže si ho ani mysliti bez

uhlazených, jemných způsobů a více méně oprávněných konvenienčních forem. Od toho byli jsme, a to také studující mládež, tehda ještě velmi vzdáleni; byly tu sotva skromné, ojedinělé počátky. A ten proces není po dnes dokonán ani v Praze; na venku pak na mnoze ještě ani nepočal.

Jiná, a to psychologicky zajisté důležitá příčina tohoto mocného odporu proti ušlechtilejším společenským formám a následkem toho též tak pomalého vývoje v tom směru, byla okolnost, že formy tyto — pravím to ovšem cum grano salis a se vší náležitou reservou, panovaly již ode dávna u našich národních a politických odpůrců, následkem čehož nechuť k těmto přenesena i na jejich způsob života. Jinými slovy: zdálo se nám to vše příliš německé, ač ovšem jsme se v mnohých jiných a třeba dosti nepěkných, nechvalných a nám skutečně neprospěšných věcech po nich rádi opičili a dosud opičíme. S další cizinou, zvláště se vzorem společenského mravu, s Francií, který Němci přece po ní a to dosti špatně nápodobili, ještě spojení nebylo, a český cestovatel, český tourista byl bílou vranou.

My, mladé tehdejší pokolení, rostli jsme v tomto ohledu věru jak to dřevo v lese; nebylo vábícího vzoru (leda tedy toho odpuzujícího, k němuž se nemohlo a nesmělo ani poukazovat pod trestem zrady na národní věci) a nebylo tu konečně, a to také jeden ze závažných důvodů, proč věc ta vázla, nebylo

tu, pravím, ani dosti podmínek; scházel především dostatečný počet zámožných rodin, a ty, které tu byly, neuměly neb nechtěly svých prostředků takto užiti.

Byly ovšem již i tehda učiněny některé pokusy o český salon, ale ty se vesměs potkaly se žalostným nezdarem; buď pro nešťastnou ruku těch, kdo to podnikli, buď pro nedostatek vhodného materiálu, buď pro špatný jeho výbor, hlavně ale proto, že to nebylo ještě na čase. Jest v zasvěcených kruzích ještě v dobré paměti, kým a kde se také pokusy staly, a nemám proto ani za potřebné ani za místné uváděti zde jména; zatím dostačí tato zmínka, a bude na těch, kdož se budou někdy obírati tímto obdobím našeho kulturního vývoje, vše to šíře a dle pravdy vylíčiti.

Při tom vidím ještě dnes potřebu ohraditi se proti tomu, že bych tu chtěl zastávati nějaký škrobený formalismus; budiž mi dobře rozuměno, jsem nejzapřisáhlejším nepřítelem všeliké té bezduché, protivné etikety, kterou se zastírá obyčejně jen nedostatek myšlenek a pravého vzdělání; jsem také nepřítelem všeho napodobování, všeho opičení se po cizím; ale to, čeho si přeju, jest: abychom z vlastního svého kořene sobě vypěstovali svérázný, ušlechtilý mrav a způsob života, abychom si, tak jako jsme si sami ze sebe vytvořili již tak mnohé, abychom si také vytvořili jednou svou ryze českou společnost,

která by nás dovedla důstojně repraesentovati proti ostatním vzdělaným národům. Jsme, tuším, také již zde na nejlepší cestě; to, co bylo v době, kterou líčím, kdy jsme se pracně prodírali teprvé prvními začátky, a čeho jsem se zde k dolíčení vývoje své generace nutně musel dotknouti, jest jen dokladem, že i k tomuto cíli spějeme a také dospějeme.

Bych jen poněkud naznačil pokrok od té doby i na této cestě učiněný, stačí poukázati jen k tomu, že jsme neměli tehda ještě ani konversační řeči a že hladká salonní rozprávka byla uměním, jímž se jen nemnozí mohli honositi. Co se tu nedostávalo vhodných výrazů, co ustálených rčení, jež tak dobře na kluzké půdě salonních parketů dovedou uchrániti sklouznutí a rozpaků! Jak mnozí utíkali se proto často ku spasné němčině, v níž ještě byli vychováni, neb vplétali v hovor aspoň běžná jim německá slůvka a fráze. Z některých současných románů a dramat můžeme dnes ještě dobře viděti, jak asi tehdejší společenská řeč vypadala. A u většiny dam dopadalo to s řečí tou ještě bleději.

Za to vyvíjel se bujně život v hospodách a hospůdkách třetího a nižšího ještě řádu, v kavárnách a podobných místnostech. V tomto ohledu — a pravím to bez nadsazování, však také bez chlouby — jsme cizinu (až snad na svatou německou říši) věru předčili. Naše veřejnost — toť byla a jest dosud hospoda. Ale protože mluvím o době již minulé, zůstanu

jen při té, a tu dle pravdy musím říci, že naši lidé zalézali nejraději do tmavých, zastrčených děr, kdežto se Němci a Židé roztahovali ve svých několika okázaleji zařízených restauracích. — A tento hospodský život, na který především poukázána byla studující mládež, nebyl nikterak podle toho, aby zušlechťoval způsoby a zjemňoval řeč. Sprosté vtipy, neomalená slova, hrubá mluva, neohrabané chování, pustý tlach a neurvalé, nicotné hádky, karban a horší ještě věci poskytovány tam naší mládeži. Šťasten, kdo v tom neutonul — a kolik ušlechtilých, slibných duší tam zmařeno! Jak mnoho dobrého vykonal »Akademický spolek« již tím, že poskytl členům svým přístřeší, vzdušné místnosti, kam mohli se uchýliti, kde místo v netopených, těsných a tmavých komůrkách mohli zimní večery tráviti v teple a světle, čtouce a studujíce, aniž byli nuceni utéci se do nějaké té špinavé, začazené hospůdky a poslouchati blábolení surové, polospilé chasy.

A proto již záhy vyskytla se ve spolku myšlenka akademického domu, která, bohužel, dosud ještě daleko má do svého provedení. Jak jsme záviděli dánským studentům, kteří se spolkem naším tehda vstoupili v jakési spojení, že již takový dům si mohli zříditi. Po mnohém uvažování předložil konečně výbor návrh na zřízení takového domu valné hromadě, a jest-li jej tato zavrhla, učinila to jen proto, že nebylo ani nejmenší naděje získati potřebné prostředky. Ale i spolek, který se

ustavil v pozdější době za tím účelem, nebude asi s to, by v dohledné době krásný svůj úkol provedl, nedostane-li se mu vydatné pomoci od těch, kdož by tu pomoci mohli a měli. Ve šťastné Anglii vystavěli boháči na podnět daný v románu palác pro dělníky; což nenajdou se u nás lidé tak vznešené mysli a štědré ruky, kteří, pochopivše převeliký dosah takové instituce pro náš malý, vyvinující se národ, pro naši chudou, strádající mládež studující, by vystavěli a zřídili jim taký dům, jim a také našim dělníkům? Či nestojí to zajištění budoucího vývoje naší mládeže za těch několik set tisíc zlatých? — I země i obce, a ty především, by tu měly přispěti, vždyť by tím vykonaly jen svatou povinnost k národu. Jest již svrchovaný čas, aby věc ta byla provedena. Studentstvo samo první by mělo pozvednouti svůj hlas a volati, by se mu konečně dostalo toho, čeho tak nutně potřebuje. Bylo by to vykoupení, byl by to spasný a požehnaný čin. Kéž by věc ta došla náležitého porozumění, kéž bych nevolal nadarmo!

Což by nemohla pražská obec v assanačním území neb na jiném příhodném místě poskytnouti k tomu cíli potřebný pozemek, což by nemohly naše zámožné obce, jež do Prahy ročně vysílají tolik svých synů, přispěti značnějšími peněžitými obnosy? A třeba že jsou naše zemské finance zbědované, přece snad by se při trochu dobré vůle mohly nalézti ještě nějaké prostředky na věc takové

důležitosti. Zpívám tu známou píseň a slyším již také odpověď; ale přece jen volám: Přispějte třeba posledním grošem k povznesení svého studentstva! Ta malá oběť přinese vám v budoucnosti tisíceronásobný užitek.

Již na počátku minulého století pojal podobnou myšlénku šlechetný muž hrabě Straka, ovšem jiným způsobem a obmeziv svou dobročinnost jen na sobě rovné, ale což by nebylo na konci tohoto století v našem demokratickém národě muže, který by se dovedl nadchnouti pro ideu studentského domu pro mládež ze svého lidu, arci ve způsobu jiném, době a volnému duchu jejímu přiměřeném? Strakův palác pod Letnou již stojí, kdy uvidíme na druhém břehu hrdě se vypínati svobodný palác českého studentstva?*)

---

*) Tyto úvahy o akademickém domu byly napsány ještě před tím, nežli vešlo v známost, že »Česká spořitelna« darovala německým studentům z našich peněz Grand Hôtel. Čin tento — který celou českou veřejností byl již posouzen a dle zásluhy odsouzen — má a musí nám býti příkladem, co máme učiniti a třeba jen litovati, že naše peněžní ústavy dosud se nezmohly na čin, který nyní jest jejich svatou povinností. Kdyby přispěly všecky dle svých sil, byla by otázka akademického domu brzo a snadno rozřešena. Husův fond, mensa academica a nejnověji šlechetným darem presidenta Hlávky založená studentská kolej ovšem již mnoho napravily, cíle však dosud nedosaženo.

IV.

Kustod Prokop Stanislav. — Demonstrace proti profesoru Linkrovi. — Fundamentálky. — Po pádu Hohenwartově. — Návrat Riegrův a Clam Martinicův z Vídně. — Policie rozhání lid. Dohra v Akademickém spolku. — Vystřízlivění mládeže.

Než dosti o tom, třeba, bych se vrátil od nežádaných úvah k svému vypravování o »Akademickém spolku«. To nebylo by zajisté úplné, kdybych si nepovšiml také usměvavé tváře našeho spolkového kustoda Prokopa Stanislava, jak ji nazval Neruda v kterémsi ze svých divadelních feuilletonů. Ten, bývalý herec, vládl v těsných místnostech spolkové knihovny; k němu utíkali se studenti nejen o knihy ale i o radu a někdy též o peníze.

On byl věru faktorem našeho spolku a kdykoliv se »něco« chystalo, o čem výbor nesměl věděti, aby neskompromitoval spolek před slavnou policií, nastoupil funkci Stanislav. On dovedl tak diskretně našeptávati hesla neb místa dostaveníčka, uměl tak nepozorovaně vsunouti v ruku lístky do německého divadla, jichž pojednou celé kupy měl k disposici, že o tom nikdo, ani sám slavný výbor, neměl za mák tušení; a když se pak buď v koleji buď v německém divadle neb jinde strhla nějaká demonstrace studentská, tu mohl celý výbor na evangelium přísahati, že on a spolek jsou v tom nevinni.

Poslední taková demonstrace provedena již za Hohenwarta německému professoru Linkrovi, když se osmělil předčítati svým nečetným, ale také českým posluchačům latinskou, dle Horace sdělanou ódu na oslavu německého císaře a vítězství německých zbraní proti Francii. Češi, kteří tam tehda byli v menšině, doběhli pro pomoc do akademického spolku a splnili pak doslovně vyznání pana professora: »... nunc pede libero pulsanda tellus«, a sotva která síň starého Klementina zakusila kdy ráznějšího zdupání své podlahy. Demonstrace tyto nabyly pak velkého rozsahu, opakovaly se po dva neb tři dny a byly by málem vedly ku srážce mezi českými i německými studenty. Linker byl potom nucen zastaviti v letním běhu své přednášky.

Nastaly horečné dny fundamentálek. Po prázdninách, strávených ve víru stíhajících se zpráv, v neklidu očekávání těch velkých věcí, jež se připravovaly, spěchali jsme plni nádějí do rozjařené Prahy. Byly to mé poslední prázdniny a počínal mi poslední rok studentského života. Přes veškeré radostné vzrušení z konečného, a jak vše věřilo, již neodvratného vítězství naší národní věci, kteroužto vírou nedovedly otřásti všeliké, tu a tam se vyskytující nepříznivé pověsti, přese všecko to blahé rozechvění ovanula mne, když jsem vešel opět do síní našeho spolku, neodbytná tesknota. Ach ovšem, mých nejlepších, mých nejmilejších druhů z předešlých let zde již nebylo;

ukončili již svá studia a rozešli se jeden po druhém po novém svém povolání, a ti někteří, již zbývali, byli mně většinou přece jen vzdálenější; nás nepojilo již ono pouto stejných snah, od prvního mládí pěstovaných v prsou, pro jediný cíl nadšených. Zůstal jsem tu sám.

A když s mlhami podzimními vše se zachmuřilo, když opadávala list po listu zeleň našich nadějí, přes léto tak bujně vypučelých, když zadul ostrý vítr od Vídně a mrazivým svým dechem spálil všecky květy radosti a schylovalo se ke dlouhé, tuhé zimě: tu poctili jsme my mladí poprvé veškerou tu hořkost netušeného zklamání, veškerou bolest a zoufalství nezdaru, ztroskotání před samým cílem.

Rieger s Clam-Martinicem vraceli se ke konci října 1871. s nepořízenou z Vídně, pád Hohenwartův, pád fundamentálek byl zpečetěn. Rozbouřené, tu zasmušilé, tu hněvem kypící davy očekávaly onoho podzimního odpoledne vracející se před státním nádražím. A když se ve vratech budovy objevila mužná postava Riegrova, tu zaburácelo to z tisícerých hrdel jako bouře: »Nedejme se! Nedáme se!« A již vypřaženy koně z jeho povozu, a studující vlékli vůz ten, jako vůz vracejícího se triumfátora, ulicemi pražskými. Vše to stalo se jako mžikem; nevím, kdo tu velel, kdo dal první podnět, jen tak letmo zakmitla se mi u Riegrova vozu tvář Gustava Eima. Šel jsem

podivně dojat se zpívajícími zástupy až k bytu Riegrovu a odtud do Ferdinandovy třídy, kam valily se proudy lidu, by dle daného hesla pozdravili též Clam-Martinice. Došel jsem před davy po chodníku až k rohu uršulinského kláštera, když tu proti nám od Štěpánského náměstí (nyní Poštovské ulice) z budovy policejního ředitelství vyřítilo se několik málo ozbrojených policistů. A před chvílí ještě nadšeně buracející massa lidu rázem se zastavila před několika těmi bodáky a v nejbližší chvíli již v divokém zmatku se rozprchla. Stalo se to tak rychle, že jsem ani nechápal, a stál jsem ještě jako přimrazen u svého rohu, když bylo již po všem. V tu chvíli jsem pocítil, že jest konec, že jsme opět schýlili hlavu pod zvyklé jho. Loudal jsem se zvolna nazpět k akademickému spolku. Tam bylo ryčno, hovorna i ostatní síně naplněny, všude rozčilené neb ustrašené tváře; vše hlučelo, druh snažil se překřičeti druha. Pěstě se zdvihaly, divoká slova vyrážela co chvíli ze vřavy. Vyskočil jsem na židli chtěje pronésti několik vět, ale hlas můj zanikal a v nejbližší chvíli byl jsem již s tribuny své stržen a něčí stlumený hlas hučel mi do ucha: »Vždyť je zde plno špiclů!« Bylo mi ošklivo. Podral jsem se ke dveřím a obrátiv se ještě na prahu, vmetl jsem, nejsa již sebe mocen, do těch zástupů bez hlavy a rady jakési slůvko, jež dnes, po chladné rozvaze tolika let, nechci opakovati, a které snad bylo

nespravedlivé. A to byl můj odchod z onoho spolku, který jsem tak miloval, k němuž se poutají mé nejkrásnější upomínky; prahu jeho jsem pak již nikdy nepřekročil a se studentstvem jsem se již nestýkal.

To byl popelec, jehož se dostalo naší mládeži po bujném tom reji karnevalu, a s tím popelem na schýleném čele plížil se pak každý s notnou kocovinou do svého zákoutí. Nastal dlouhý, dlouhý půst a naše mládež v něm jak náleží vystřízlivěla. Tehda jako by byl sfoukl někdo rázem dohořívající plamen, který hřál naši krev, zápal utuchl a chlad vnikl až do srdce. Ten nezapálilo již žádné heslo, byť zaznělo třeba na sněmu z úst hrdého aristokrata odhodlanými slovy: »Až do těch hrdel a statků!« Tu byl by strhl jen mužný čin, ale ten nenásledoval. A lidé složili ruce, těšíce se: Snad přijde zas nějaký obrat. Však ten nepřicházel . . .

Tak ukončil se další oddíl vychování mých vrstevníků, poslední to před samým prahem mužství A oni se nyní chystali vystoupiti do areny veřejnosti a jeden po druhém, z těch kdo byli zdatnější, záhy tam vystoupili. Já jich nenásledoval; naše cesty se rozrůznily. naše spojení z mládí bylo a zůstalo přerváno,

V.

Umělecká beseda. — Nedělní přednášky pro dámy. — Týdenní schůze literárního odboru. — Goll. — Hálek. — J. B. Pichl. — Wenzig. — Purkyně. — Tehdejší úkol Umělecké Besedy: utvořiti střediska umělců a spisovatelů, pak navázání styků mezi nimi a širším obecenstvem. — Výhody a nevýhody. — Založení sborníku »Světová poesie«.

Zde mohl a měl bych snad skončiti. Ale chtěje vylíčiti svou dobu a její život v těch vrstvách, jež jsem poznal, nebo správněji řečeno, zachytiti onen reflex, kterým se v duši mé obrážely, jsem nucen pokračovati. A tak nechť mne sledují ti trpěliví, které mé vypravování ještě neunavilo, též na jiné jeviště.

Kteréhosi nedělního večera v polovici listopadu r. 1868. vystupoval jsem s přítelem Kotrbelcem po dosti nuzně osvětleném schodišti do prvního patra starého domu v Michalské ulici. Stanuli jsme přede dveřmi. Srdce mi bušilo, byl jsem rozechvěn a pln očekávání něčeho neobyčejného, velikého. Vždyť jsem se chystal, já nesmělý, neznámý mladíček, poprvé předstoupiti před ty polobohy, jichž díla jsem po leta s nadšením a s obdivem čítával. Dlouho jsem se na ten okamžik těšil; představoval jsem si jej tak vznešený. Konečně jsem se té chvíle dočkal! Neznal jsem z nich dosud ani jednoho; jaktěživ nesetkal jsem se ještě se žádným básníkem, se žádným spisovatelem, se žádným uměl-

cem. A teď, tam za těmi dveřmi — představoval jsem si — shromážděn dozajista výkvět naší literatury, našeho umění; viděl jsem již ty vážné, velebné postavy, sedící na křeslech kolem stolu pokrytého knihami a rukopisy a rokující o nejvyšších problemech umění. Snad některý na mne pohlédne, snad na mne promluví, aby se zeptal třeba jen po jménu; snad mi stiskne i ruku. Však to zdálo se mi na poprvé nadějí příliš smělou . . .

Ale již otevřel můj přítel a vůdce tajemné dvéře — a za nimi objevila se úzká chodba sloužící zároveň za garderobu, již střežil obstarožný cerberus se svou švitořivou družkou. A zase dvéře, zase rozpaky. Ale podivno! Slyším za nimi utlumené zvuky piana, dupot, šustění. Dveře se rozlétly, a již vcházím do prostranného pokoje temných stěn, kde pod dvojramenným kandelábrem s nekrytými plynovými plameny při veselých zvucích polky otáčelo se na zašlých, nevoskovaných parketách několik tančících párků. »Přišli jsme pozdě«, šeptal mi přítel, »jest již po přednášce«.

Když jsem se poněkud rozhlédl z koutku, kam jsem se skromně přikrčil, přivábila mou pozornost štíhlá rusovláska někde na blízku po namáhavé touře oddychující. Najednou jsem se zvedl, představil se a již byl jsem v kole. To byl můj vstup do »Umělecké besedy«, k níž jsem se záhy po svém příchodu do Prahy přihlásil jako člen literárního odboru. Ještě

téhož večera seznámil jsem se s tehdejším jednatelem téhož, Jaroslavem Gollem, který mne pak příští soboty uvedl do obvyklé týdenní schůze Tyto konaly se ve dlouhém, k účelu tomu dosti nepohodlném pokoji. Zde seznámil jsem se již koncem listopadu s Hálkem a zponenáhla též s ostatními spisovately a umělci, kteří tehda »Uměleckou Besedu« navštěvovali. Předsedou literárního odboru byl té doby dr. J. B. Pichl, i súčastnili se jeho schůzí a následujících důvěrných dýchánků horlivě také starosta spolkový Wenzig i stařičký ale vždy mladý Purkyně, tehda tuším starostův náměstek.

Když se následujícího roku (1869) »Umělecká Beseda« přestěhovala do Široké ulice (nynější Jungmannovy třídy), tu počal se, zvláště v odboru literárním, jehož předsedou rok na to zvolen Hálek, vyvíjeti čilejší život; nastala tam ona éra Hálkova, na niž po jeho brzké smrti pak ještě dlouho vzpomínáno.

V oněch letech, kdy neměli umělci a spisovatelé ještě žádného vlastního střediska, vždyť bylo jich příliš málo, než aby na něco takového pomýšleti mohli, zvláště když nebylo naděje, že se všickni súčastní, byl spolek jako »Umělecká Beseda«, který na členech nežádal ani v odborech umělecké neb literární činnosti, velmi dobrou, ba v mnohém ohledu přímo neocenitelnou náhradou za ně. Spolek ten značí určitou etapu našeho kulturního vývoje, a cokoli tu bylo nedokonalého, neb snad po-

chybeného, bylo jen nutným důsledkem toho stadia vývoje, v němž jsme se právě nalézali. Proti době dřívější znamenalo založení »Umělecké Besedy« velký a zdárný pokrok. Nyní, za valně již změněných poměrů, připadly jí zcela jiné úkoly, než jaké na počátku svém měla a také plnila, a proto nelze k její nynější činnosti přiložiti měřítko tehdejší a naopak; tu by vždy vyšel nesprávný výsledek.

Hlavního účelu, aby se totiž umělci a spisovatelé srazili v pevný, organisovaný šik, v korporaci, kde by měli rozhodné slovo, která by měla váhu na venek a dosti prostředků, by mohli aspoň společné své snahy uplatniti a prováděti, bylo dosaženo, když ne v plné, přece v dosti značné míře. Toho před tím nebylo. Ale byl tu ještě moment jiný, ne méně důležitý, totiž navázání styků mezi umělci a širším obecenstvem. »Umělecká Beseda« stala se tu šťastným prostředníkem a bylo — ač na to mnohdy žehráno — zcela dobré a zcela účelné, že přijímala i laiky. Ale zvláště velkou, a dnes ne dosti oceněnou výhodou stalo se toto zařízení pro mladé lidi s uměleckými neb literárními aspiracemi, kteří právě prostřednictvím tohoto spolku získali si spojení a známosti, o které by jinak zajisté mnohdy marně byli usilovali.

Naproti tomu bylo nevýhodou, zvláště v literárním odboru, že následkem přílišné různorodosti živlů zde sloučených přednášky v něm konané mohly se pohybovati jen v ji-

stých určitých mezích, které mužům od péra nemohly stačiti, ač i tu vykonáno mnoho cenného a povzbuzujícího. Však nevýhoda tato jest vedlejší a nepadá na váhu. Jedním z nejlepších a nejdůležitějších činů literárního odboru v těchto letech bylo založení sborníku »Světová poesie«.

Měl bych ovšem nyní se rozepsati podrobněji o tehdejším intimním, abych tak řekl, domácím životě v besedě. Ale v prvních třech letech jsem se toho života hrubě nesúčastnil; navštěvoval jsem leda sobotní schůze odborové a někdy nedělní přednášky pro dámy, které, jak jsem již na počátku uvedl, končily — na velké pohoršení některých starších pánů — vždy tancem. Byl jsem tehda cele zaujat jinými věcmi a býval tedy po celý ten čas v besedě více jen hostem, který zůstal mimo důvěrný kruh starších, v čele spolku stojících mužů a těch, kteří se jim přidružili.

VI.

Kroužek ve »Vídeňce« a v kavárně Bendlově. — Bendl. — Smetana. — Debaty o hudební deklamaci. — Jednání s Bendlem o libreto »Cikáni«. — Hostinský seznamuje mne s Wagnerovým hudebním dramatem. — Místo libreta »Cikáni« píšu Bendlovi text »Bar Kochba«. — Meistersänger. — Prodaná nevěsta v Petrohradě a zamýšlené provozování její v Drážďanech a na německém divadle pražském. — Dvořákův »Král a uhlíř«. — G. Eim. — J. J. Staňkovský a jeho válečná výprava proti plagiatorům. — Týž proti Kolárovi. — Polemika Staňkovského s Bozděchem.

Později bylo poněkud jinak. Ale než se o tom zmíním, přeruším, udíleje si tuto sám k tomu dovolení, souvislý proud svého vypravování, bych se na chvíli zase jako kdysi zatoulal pod začazené stropy kaváren. Na počátku let sedmdesátých nebylo v Praze literárních kaváren, jako ještě deset let před tím a zase nějakých deset let potom. Kroužky, jež se tu a tam v takových místnostech přece scházely, netvořili výlučně spisovatelé. Tito zde a také i v dosti řídkých večerních společnostech hospodních — z nichž přední byla Nerudova — byli vždy jen v menšině. Většinu tvořili hudebníci, herci, zpěváci, žurnalisté a ti, kdo se těmi neb oněmi státi chtěli. Tak scházeli jsme se někteří každodenně ku konci r. 1869. a až do prázdnin 1870. ve »Vídeňce« u Špinků a pak v kavárně »Bendlově«, pozdější »Staré Slavii«. Bývali tu: Karel Bendl, J. J. Staňkovský, pak herci Polák, Pulda, Kolár ml., Seifert, Kysela, žurnalista Penecke a nastávající novinář Eim. U Bendla se společnost naše ještě valně rozmnožila; sem docházel také Smetana, Karel a Adolf Čech, Krössing a mnozí jiní; myslím, že snad všickni mužští členové prozatímního divadla, mnozí z orkestru i ze sboru. O literatuře, jak přirozeno, mluvilo se v této společnosti co nejméně, též politika zůstávala stranou; hlavním předmětem rozhovorů byly divadelní věci, zákulisní záležitosti a hudba. Však do hovorů oněch jsem se z pochopitel-

ných příčin příliš nepletl, ony nebyly také s to, aby vzbudily můj trvalý zájem; jinak bylo již s hudbou. Tu mívali jsme s Bendlem a později též se Smetanou horlivé debaty, ba též hádky o hudební deklamaci, která tehdy byla ještě velmi slabou stránkou operních komponistů.*) Ovšem, verše, na něž komponovali, bývaly — vyjímaje verše Elišky Krásnohorské — obyčejně takové, že hudebníka přímo vyzývaly, aby je deklamoval proti srsti. Sám Smetana deklamoval ještě v »Prodané nevěstě«: »Hanbà, hanbà . . .«

K nesprávné této deklamaci sváděly ovšem také přemnohé naše národní písně. Bendl, který toho času byl sbormistrem »Hlaholu«, přinášel mi rozličné, hlavně francouzské a německé sbory, jichž text jsem jemu při odpolední sklence černé kávy překládal, jak to právě za hovoru šlo. Později jsme spolu začali vyjednávat o libreto. Měla to být opera romantická, a vybral jsem si k práci své za podklad Máchovy »Cikány«. Bendlovi se látka ta velice zamlouvala a souhlasil také s náčrtkem, který jsem mu zhotovil. Měla to být ovšem opera s uzavřenými čísly zcela dle dosavad běžného způsobu. Dal jsem se do práce a napsal několik scen; Bendlovi líbilo se při tomto sujetu, že mu poskytne hojných

*) Viz též o Smetanově navštěvování této kavárny B. Hostinského »Bedřich Smetana a jeho boj o českou hudbu«. Str. 304.

kontrastů a příležitosti k hudební charakteristice tím, že se tu naskytují různonárodní živly, jako židovský (starý žid a jeho dcera Lea), cikánský, vlašský a český a že tu v osobě starého vysloužilce bude též zastoupen element komický. Zabral se tak do věci, že mi některého odpoledne ve svém bytu při pianě improvisoval již i čtverozpěv, konec to známé sceny v zahrádce hospody židovy, počínající slovy: »Zůstaň s námi, již se připozdívá«.

Ale právě v té době scházíval jsem se často s Otakarem Hostinským, s nímž jsme horlivě jednávali o české prosodii a její reformě, kterou se tehdy pilně zabýval; přednášel pak také o theorii své v »Umělecké Besedě« a uveřejnil o předmětu tom i delší článek ve »Světozoru«. Při tom dostali jsme se také na hudební deklamaci a odtud k Wagnerovi a jeho hudebnímu dramatu. Hostinský uvedl mne do této, mně tehdy jen povrchně známé věci a zapůjčil mi knihy o tom jednající. Prostudovav je a poslechnuv si Wagnerovy opery, jež se v té době na německém divadle pražském provozovaly, a seznav pak, byť jen úryvkovitě »Niebelungenring«, zalíbil jsem si Wagnerovy theorie o hudebním dramatě, a výsledek všeho byl, že jsem Bendlovi sdělil, že libretto »Cikáni« dále psát nebudu. Však zároveň jsem se mu zavázal, že mu napíšu jiný text, ovšem pro hudební drama. Bendl nebyl tím příliš nadšen, ale také příliš neodporoval, ba konečně, když jsem mu sdělil

svůj plán, prohlásil, že je s ním srozuměn. Tenkráte vybral jsem si látku, s níž jsem se již od r. 1866. pilně zabýval. Byl to pololegendární židovský král Bar Kochba, ku kterému mne lákal nejen silný dramatický živel jeho historie, ale i jakýsi parallelismus s našimi osudy, který jsem spatřoval v této i v boji židovského národa se světovládným Římem. Napsal jsem také první akt a odevzdal jej Bendlovi před svým odchodem na prázdniny. Když mi jej pak týž dle úmluvy asi po měsíci na venek zaslal, připsal jsem ještě část druhého jednání, ale pak nechal jsem práci tu ležeti a již jsem se k ní nevrátil. Zmiňuji se zde o této, o sobě zcela bezvýznamné věci jen proto, že není snad tak zcela nezajímavo, jak se Bendl v oné době stavěl k Wagnerovu směru. Fakt, že skutečně chtěl komponovati hudební drama, třeba že toho pak neprovedl, podává o tom dostatečné světlo. Někdy v čase tohoto vyjednávání šli jsme s Bendlem do německého divadla poslechnout první provozování Meistersängrů. Opera ta jej tak vzrušila, že si zatoužil: »Kdybych mohl napsati něco takového!«

Mnoho mluvilo se v naší kavárně o tom, že se chystá v Petrohradě představení »Prodané nevěsty«; ještě více bylo pak rozličných řečí, když ji potom kritika tamnější, zvláště Kuj, tak nepěkně přivítala. Povídalo se též, že chtěli operu tu provésti v Drážďanech, a že by ji dávali i v pražském německém di-

vadle, že však tomu vadí »sprostý« výjev s komedianty a s medvědem; to že by se musilo vynechat. Před Smetanou se ovšem o tom a podobném mlčelo.

Též o Dvořákově první opeře »Král a uhlíř«, která se tehdy připravovala, vyjadřovali se právě jeho páni kollegové z orchestru dosti s vysoka. »Napíše nám,« slyším ještě jednoho z nich, »takové noty, a myslí si, že to budeme hrát!« Ovšem byli i takoví, kteří viděli v hudbě té něco zvláštního, mnohoslibného.

Eim, který tehda byl znám leda mezi studenty v »Akademickém spolku« jako zuřivý agitator při výročních volbách, přisedl jednou v kavárně ke mně a sdělil mi, že prý zaslechl, že dr. Klaudy, dr. Frič a Clam-Martinic hodlají založiti nový list i prosil mne, bych ho dru. Fričovi neb dru. Klaudymu doporučil za spolupracovníka. Znaje jeho smýšlení, namítl jsem mu, že to budou noviny konservativní, načež on zase prohlásil: »To je mi jedno, ale chci být žurnalistou!«

Staňkovský, který v tomto našem kroužku jediný zastupoval literární živel, měl tehdy namířeno na plagiátory a všude čenichal plagiaty. Tvrdil a dokazoval, že veškeré kusy Kolárovy jsou plagovány a byl neúnavný ve vyhledávání pramenů, ze kterých dle jeho mínění Kolár čerpal. Kdysi přinesl do kavárny román Van der Weldenův »Baron Görz und seine Freunde«, a dokazoval vítězoslavně, že Bozděch z něho vážil svého »Barona Görze«, a to tak,

že si vypůjčil celé stránky dialogů. Ale později zašel tak daleko, že tvrdil, že Bozděch toto drama, a vůbec dramata, jež pod jeho jménem se provozovala, ani nenapsal, nýbrž že jsou to práce jeho před tím již zemřelého bratra, žurnalisty Františka Bozděcha, a že je Emanuel prostě z jeho kufru vytáhl a sobě osvojil. Opakoval to potom též veřejně. Polemika, která se pak z toho vyvinula, jest známa, a napsal o tom též Arbes v »Rozhledech« obšírnější stať. Staňkovský, jejž tu antagonismus proti Bozděchovi, a snad i choutka vyhledávati plagiáty, strhly k nesprávným tvrzením, jichž potom nemohl dokázati, měl z toho nemalé mrzutosti. Vzdal se proto také divadelního referenství, jež tehda pro »Thalii« obstarával, a nabídl mi, bych referát tento místo něho převzal, což jsem však bez dlouhého rozmýšlení odmítl. Podotýkám jen tak mimochodem, že jediným honorářem za tuto funkci byl volný lístek do divadla, a to do parterru k stání.

V prudkých a dlouhých hádkách, které v kavárně naší pro tyto věci se vedly, zůstal Staňkovský téměř osamocen.

VII.

Za větrem. — Seznámení se s Nerudou. — Jednatelování v literárním odboru Umělecké Besedy. — Shánění přednášek. — Má přednáška o překladech z jazyků starých. — Několik slov o Hálkovi. — Jeho poměr k Nerudovi. — Karel Sabina. — Mé styky s ním. — Sabinova nemoc.

— Zastupuji jej v »Slovanu«. — Můj odjezd z Prahy. — Vstupuji do redakce »Národních Listů«. — Sabinovo odsouzení. — Poslední mé setkání s ním. — Josef Barák. — Příspěvky do »Svobody«. — Rozličné mrzutosti s kritikou třídní a politicko-strannickou. — Činnost v literárním odboru Um. Besedy za Hálka. — Společenský život v Um. Besedě. — Paní K . . . . a dopisy v Montagsrevue. — Divadlo besední. — Maruška Bittnerová. — Důvěrné hovory po schůzích literárního odboru. — Noční výzkumná vycházka. — Usilování Um. Besedy o pěstování původních her na prozatímním divadle.

Když jsem opustil »Akademický spolek«, rozmrzen jsa příhodami, jež následovaly po Hohenwartově pádu, uzavřel jsem se do svého pokojíka ve Smečkách a nestýkal jsem se s nikým leda s Bohuslavem Čermákem, který mne pilně navštěvoval. Pustil jsem se do studia Aristofana, jehož peprná politická satira mně právě v těch mizerných poměrech našich byla tak blízká, tak pochopitelná. Při tom psal a pořádal jsem své verše a četl mezi tím Kalevalu a Kolcova. Teprve v té době seznámil jsem se s Nerudou, však o tom jinde. Tehdy počal jsem také pilněji navštěvovati »Uměleckou Besedu«, a tak se stalo, že si mne tu Hálek vyhlédl za jednatele literárního odboru. Tento úřad nebyl za jeho předsednictví nikterak sinekurou; nebyl jí jednak už proto, že nevynášel žádného platu, jednak z té příčiny, že dal dosti a to mnohdy nemilé práce. Věcí takového jednatele bylo nejen psáti protokoly a koncipovati dopisy, ale především sháněti sobotní přednášky pro odbor a nedělní

pro dámy. A to nebylo věru tak snadnou věcí. Hálek byl neúprosný, a přednáška musila býti opatřena stůj co stůj. Bylo to pochůzek a prošení, bylo to mrzutostí pro nedodržené sliby, bylo to strachu, nenechá-li nás někdo na holičkách. Na štěstí byl tu vždy ochotný a vždy ku přednášce ex abrupto připravený Sabina. Ten mi nikdy neodřekl, a když bylo nejhůře, vždy vypomohl. A přednášky jeho, namnoze vzpomínky z literárního života doby předbřeznové, byly vždy zajímavé, třeba že ne vždy a ve všem zcela přesné. A když už nebylo jiné pomoci, přednášel jsem také sám. Dva takové večery utkvěly mi v paměti. O jednom z nich předčítal jsem svoje básně, což mi vyneslo nakladatele.

Ve druhé přednášce, jež se konala, tuším, v den nebo v předvečer pověstných chabrusových voleb velkostatkářských, mluvil jsem o překladech z jazyků starých. Horlil jsem proti užívání časomíry, které tehdy při převodech básní lyrických a epických se výlučně užívalo, kdežto u dramat překládány časoměrně jen chory, vše ostatní přízvučně. Ale píchl jsem do vosího hnízda. Přítomní páni filologové — a sešlo se jich tu několik, se do mne nejen řádně pustili, ale provedli mi ještě následující kousek.

Krátce před touto přednáškou přeložil jsem na zkoušku ze šestého zpěvu Homerovy Illiady známé loučení Hektora s Andromachou. Užil jsem k tomu místo klassického hexametru

osmistopého přízvučného trocheje. Vím teď, že to nebyl nápad šťastný, ale tehda se mi věc ta zdála zcela oprávněnou. Odevzdal jsem překlad ten Hálkovi pro »Květy« a on jej také přijal. Nuže, tento můj pochybený pokus přinesli moji odpůrci z tiskárny, kde se již sázel a předčítali jej ve schůzi jako argument proti mně, načež pak čten překlad téhož místa v časoměrném, dosud ještě neznámém překladu prof. Niederle, který schůzi té sám byl přítomen. Můj překlad přijat s mrazivým mlčením, jeho pak s frenetickým potleskem. Nedal jsem se ovšem jen tak zhola, neboť cítil jsem, že mé náhledy jsou v podstatě správné, třeba nebyl správným můj praktický pokus; ale zůstal jsem osamocen. Překlad svůj jsem po té ovšem vzal zpět.

Mezi touto, chvílemi dosti prudkou hádkou o formu, zarachotily dole v ulici bubny; oddíl vojska vyslaného, by krotilo mysli, jež by se snad volbami těmi pobouřily, hnal se noční tmou kolem oken besedy. V tu chvíli pocítili jsme asi všickni, že náš spor v této chvíli jest malicherný.

Dnes dívám se na věc tu poněkud jinak věda, že úspěchy politické jsou pro nás podmíněny úspěchy kulturními, a že bychom byli nedosáhli ani toho, co máme, bez oné zvláště v počátcích zdánlivě tak nepatrné práce kulturní. Národ právě tak jako zahrada potřebuje vzdělávání, má-li rozkvésti, vydati plody, a kterou z nutných k tomu prací třeba byla na

oko sebe nepatrnější, smíme nazývati malichernou? Z toho hlediska i směšný nám boj o »y« nabývá konečně jiného významu.

Hálka jsem měl rád a myslím, že on mě též; byl to muž zlatého srdce a vzácně přímé povahy. Dostalo se mu vzácného u nás štěstí, že byl záhy uznán, a že mohl se při zabezpečených poměrech hmotných bezstarostně a cele věnovati jen svému umění. Však vrtkavé to štěstí nedopřálo mu, by dosáhl plného rozvoje; právě ve chvíli, kdy dospíval k tomu, podati nám své nejlepší plody, zničila smrt všecky tyto naděje. Odešel, aniž by byl řekl své poslední slovo. Důkazem toho jsou jeho »Pohádky z naší vesnice«. Když ještě před těmito, právě v době, o níž tu mluvím, byl zabrán svými básněmi »V přírodě«, zaujala jej věc tak, že se od ní již ani nemohl odtrhnouti. Vydal písně ty, jak známo, ve třech knížkách. Když vyšla druhá řada, prohozeno tu i tam, jak již to bývá, že by toho už mohl nechati. To se Hálkovi asi doneslo a mělo to na něho zajisté účinek. Ubíraje se některého dne po Václavském náměstí, setkal jsem se blíže Pospíšilova knihkupectví s Hálkem. Spatřiv mne, ještě než mne došel, vytáhl z kapsy svého svrchníku malou, šedivou knížku. Podav mi ji, ani hrubě se nezastaviv, prohodil jako na omluvu: »Ale to už je ta poslední!« Darovaná ta knížka byla třetí řada písní »V přírodě«.

Do Nerudovy společnosti Hálek v těch

letech nikdy nechodil, jako zase Neruda tehdy nechodíval do »Umělecké Besedy« do kroužku Hálkova; vídali se jen v redakci »Národních Listů« nebo na ulici. Tak zůstalo to až do Hálkovy smrti. Však přátelství mezi oběma trvalo beze změny, třeba, že byl šťastný Hálek hýčkán, Neruda zneuznáván a kaceřován; zdá se mi, že onen nebyl by mohl žíti bez toho hýčkání, tento pak bez toho kaceřování. A přece byl Neruda jemnější, citlivější než Hálek. To jevilo se také v kritikách, jež oba psali; v těch Hálek — zkusil jsem to sám na sobě — dovedl být drsným, kdežto Nerudova kritika, třeba odsuzovala, přece nikdy nebyla zbytečně bezohlednou. Hálek podřizoval se úsudku zneuznávaného a dlouho nepochopovaného Nerudy. Tento tvořil pracně, Hálek snadno; onen měl formu těžkou, bylo vidět jak s ní zápasí, forma tohoto byla lehká, snad až příliš lehká, on si s ní jen hrál.

Na častých procházkách s Hálkem rozmlouvali jsme mnoho o této věci a mnoho jsme se o ní přeli. S počátku Hálek kladl na formu velmi malou váhu, tvrdil, že na ní nezáleží; později počal o tom jinak smýšleti a ukázal tento obrat také ve svých »Pohádkách z naší vesnice«. Kdysi řekl mi, že lituje, že psal dramata svá veršem, ten že mu v nich jen zbytečně překážel, a že se pro drama vůbec nehodí. Přes to počal svého »Jiříka z Poděbrad« přece jen zase veršovati.

Hálek byl jeden z těch lidí, na něž není

možno se hněvati. I ti studenti, jimž tak mluvil do duše, jej pak zbožňovali. Byl-li snad kdy přeceňován, bývá nyní zase podceňován, trvám že neprávem; Hálek byl ryzí poeta, ale byl nad to i vzácný, výborný člověk.

Jiný muž, s nímž jsem se stýkal ve výboru literárního odboru, byl nešťastný Karel Sabina. Opakováno již mnohohráte, že to byl člověk záhadné, ba démonické povahy. Připouštím. Ale mýlil by se, kdo by si podle toho představoval Sabinu snad jako zamlklého, uzavřeného. Nebylo hovornějšího člověka nad něho, byl výborný společník a dobrý vypravovatel. A řeč jeho, při všestranných vědomostech a při mnohých zkušenostech a ohromném množství fakt, jež choval ve znamenité své paměti, fakt, jichž z velké části byl očitým svědkem, nebyla nikterak prázdné povídání. Často z ní problýskla hluboká myšlénka. Jen že nebylo radno bráti vše, co mluvil, za bernou minci; byltť totiž také nadán velkou dávkou obrazotvornosti, které neužíval jen ve svých románech a novelách. Seznámil jsem se s ním blíže na tribuně táboru »Omladiny«, konaném dne 16. května 1869; od té doby scházel jsem se s ním velmi často, zvláště později v kavárně Bendlově, kam zhusta docházel, ač tu se nedružil ke společnosti, o níž jsem shora mluvil; sedával tam obyčejně mezi studujícími. Seznal jsem málo lidí tak zajímavých, jako byl Sabina ale ani jednoho povahy tak problematické. Ještě dnes mne zdrcuje tragika jeho osudu

i velikost jeho viny, ještě otřásá mnou ta hanba, jaké propadl, on, přítel Máchův, muž duchaplný, geniální, jehož jméno — třeba byl nevytvořil nic epochálního, sloučeno jest se čtyřmi desítiletími naší literatury. Skončiti po takové práci, po lopotném, nuzáckém životě jako usvědčený policejní agent! Bylo to pro mne hrozné, když jsem musel uvěřiti, a byl jsem vedle Arbesa jeden z prvních, kteří o tom zvěděl ; pamatuji se ještě dnes zcela určitě na všecky podrobnosti onoho odpoledne v redakci »Národních Listů«, když věc vyzrazena. Nebudu je zde opakovati, nechci zde též psáti o tom, co mi o věci té známo; vše to vylíčil již Arbes v »Naší Době« r. 1895. ve svém článku »Karel Sabina«, kde na str. 688, 697, 698, 794 a 796 uvádí, co jsem mu o Sabinovi sdělil. Jiné věci, které ještě vím, musí také dnes ještě zůstati nenapsány; ostatně by jich uveřejnění, kdyby vůbec bylo možné, nevrhlo do této bolestné historie nového světla, ba mohlo by záhady jen ještě zvětšiti. Sabina byl souzen jako zrádce, doznal se a byl odsouzen. A přece, přes to doznání, přes ty tajné, vlastní rukou jeho psané policejní raporty, nemohu se připojiti k těm, kteří jej zcela zavrhovali, dokonce pak nemohu souhlasiti s těmi, kteří chtěli té nemožné věci, aby jméno jeho jako poskvrna bylo vymazáno z českého písemnictví. Vždyť to, čím se provinil křehký člověk, nemůže padati na vrub literáta. V tom směru, myslím, třeba jakési

revise. Člověk, jenž zhřešil — že to učinil z bídy, to neomlouvá, to jen vysvětluje — šestiletým utrpením mravním i tělesným odpykal těžce svoji vinu; spravedlnosti učiněno zadost. Člověk ten zemřel, dlouhé dvacítiletí přešlo přes zapadlý, neznámý jeho hrob. Má a může v něm zůstati na věky pochován i spisovatel?

Bude třeba ještě nestranně vyšetřiti, jak a proč to bylo možno. Já skutek Sabinův neomlouvám, skutek jeho byl zavržen; ale jsou tu jiné jeho činy, a to činy záslužné, i ptám se: mají také tyto činy býti zavrženy proto, že klesl člověk, který je vykonal? Otázka ta žádá konečného rozřešení. Člověk Sabina byl a jest odsouzen, spisovatel Sabina žádá za rehabilitaci. Dnes po více jak čtvrtstoletí, možno souditi chladně, nepředpojatě a tedy spravedlivě. Zdá se mi stále, že první rozsudek šel dále než měl; přimlouvám se tedy za jeho přehlédnutí.

Jsem si dobře vědom dosahu toho, co jsem právě napsal, jsem na to připraven, že návrh můj nebude přijat sympathicky a že je té povahy, aby vzbudil silný odpor; činím-li jej tedy přece, nutí mne k tomu jen a jedině cit spravedlnosti a nic jiného.

Vždyť Sabina, jakkoli jsem se rád s ním bavíval a rád jej poslouchal, pokud nezabočil do tlachu o vítězstvích svých u krásného pohlaví, jimiž se i v tehdejším pokročilém věku svém velmi rád vychloubával, budil ve

mně vždy jakýsi vnitřní odpor. Možná, že poněkud byly toho příčinou i řeči, jež se o něm hned v r. 1869. a snad i dříve trousily; ne jednou byl jsem před ním varován, ne jednou zaslechl jsem, že je »špicl«. Tak když o 500leté památce narození Husova jako slavnostní řečník velice ostře mluvil, ba dovolil sobě i smělou slovní hříčku o kanonech římských a o kanonech, jimiž bychom měli my dáti důraz svým požadavkům, — dovozováno z toho veřejně, že Sabina jest agent provokatér, poněvadž by jinak nesměl beztrestně pronésti řeči, které by každému jinému vynesly kriminal. Takovým a podobným podezříváním jsem ovšem nevěřil, ba měl jsem i positivní a, jak se mi tehda zdálo, úplně bezpečné důkazy o tom, že Sabinovi se křivdí. Věřil jsem tomu tím méně, že tehdy i o jiných mně blízkých a milých lidech, kteří stáli v popředí všeho ruchu národního, pronášeny zcela bezdůvodně takové mizerné klepy. V té důvěře nezviklala mne ani známá událost s petardou a s tajnou tiskárnou, pro niž, jak jsem se již shora zmínil, zatčen byl můj spolubydlitel František Novák. Sabina tenkráte věděl rozhodně více nežli policie; on věděl ku př. zajisté též o plánu Körbrově vyhoditi Františkův pomník do povětří. Když mu to tedy — jak vypravuje Arbes ve zmíněném svém článku — Skrejšovský řekl, by jej polapil, neřekl mu nic nového. Ale o zamýšleném atentátu Körbrově na pomník věděl před tím také agent Tausenau.

Vítězný proces Sabinův proti »Vaterlandu« byl jen jeho ospravedlněním před nejširším obecenstvem, pro mne byl jen formalitou, která na mém mínění nemohla ničeho změniti. A přece mne něco zaráželo u tohoto člověka, co jsem si nemohl ujasniti; vždyť — jak řečeno — neměl jsem pro nedůvěru žádné příčiny, ale naopak plno důvodu proti ní. Než některé temné body tu přece byly, ale mučil jsem se nadarmo, bych si je vysvětlil.

V »Umělecké Besedě« byl Sabina právě v době po svém sporu s »Vaterlandem« velice oblíben, zasedal vedle Hálka, Baráka a j. ve výboru literárního odboru a byl od ní též vyznamenán jinými poctami. Těžká nemoc, do níž upadl na počátku roku 1872, vzbudila zde všeobecnou soustrast a dala i podnět k novému projevu přízně ke strádajícímu starému spisovateli a vlastenci.

Ale právě tato nemoc Sabinova stala se, aniž jsem to tehda tušil, osudnou pro mne; ona zavdala první příčinu k tomu, že jsem se později ocitl na zcela jiné dráze životní, než byla ta, kterou jsem si určil, ač zdánlivě mne k ní z počátku přibližovala. Než vylíčení toto nenáleží sem. Povím tedy jen několika slovy, co Jakub Arbes vypravoval o tom dle mého sdělení v opětně dotčeném svém článku.

V době, kdy onemocněl, redigoval Sabina radikální týdenník »Slovana«, i dal mne požádati prostřednictvím člena redakce tohoto listu, Huberta Rula, bych na dobu jeho cho-

roby převzal za něho úvodní články, feuilleton a literární referát, při čemž mi dáno ujištění, že mně nakladatel Hynek Militký bude dávati určitý měsíční plat 80 zl., právě taký, jaký placen byl Sabinovi. Vyhověl jsem této žádosti, ale když jsem nakladatele po třech měsících o plat požádal, dopsal mi Sabina, že to platí on sám a poslal mi zároveň nějakou částku peněz na splátku. Peněz těch jsem nepřijal, ale odmítl jsem také nabídnutí p. Militkého, bych převzal redakci »Slovana« místo Sabiny. Poněvadž pak jsem se následkem tohoto nezaplacení čtvrt léta trvající práce octl v nesnázích, přijal jsem s radostí právě v čas učiněné pozvání jednoho ze svých přátel, bych nějakou dobu pobyl na jeho statku v Táborsku.

Opustil jsem tedy, setkav se ještě nahodile v Bendlově kavárně se Sabinou, který právě se chystal na cestu do Italie, ku konci května Prahu, a navrátil se teprve počátkem června, bych vstoupil do redakce »Národních Listů«. Záhy po té — v polovici srpna — dokázáno Sabinovi spojení jeho s policií, a viděl jsem jej pak již jen jednou, procházeje se za večerního soumraku s Nerudou v Ovocné ulici, kde nás oslovil — jako žebrák.

Těžko mi bylo psáti tyto řádky, a bohudíky, že je mám za sebou; tato vzpomínka, již jsem nemohl vynechati, náleží mezi nejtrapnější mého života.

Třetí ze zesnulých již členů našeho výboru byl Josef Barák. Povaha jeho byl pravý opak povahy Sabinovy. Tu nebylo nic záhadného, ale vše průhledné jako křišťál. Barák byl přímost sama, ale tato přímost spojovala se u něho se vzácnou jemností; on neznal ni klamu ni lži, všeliká intrika byla mu cizí. Na jeho slovo každý mohl spolehnouti. Byl z těch ideálních duší, jakých snad nyní již není, idei své věnoval nezištně vše, pro ni žil, pracoval i trpěl. Z věrného, zádumčivého jeho oka hlerdělo cosi slovansky měkkého, ale vůle jeho byla pevna, čin jeho vždy rozhodný. Ve společnosti nebyl mnohomluvný, ale rozehřál-li se, nebylo výmluvnějšího. Věnoval se rád drobné, ba nejdrobnější práci národní, která jest tak potřebna a tak zanedbávána, ač by byl stačil na úkoly větší. Pro tuto drobnou činnost potlačil v sobě básníka, jímž se narodil. Byl všude, kde ho bylo třeba, mezi studentstvem, jež ho zbožňovalo, mezi dělnictvem, jehož byl miláčkem, a zase — zvláště na počátku své činnosti — pořádal besedy, slavnosti, řečnil, zakládal na venkově knihovny a psal originální kukátko do své »Svobody«. Při tom, jsa sám chud, staral se o chudinu, sbíral a sháněl, by pomohl ubožákům, zapomínaje při tom jenom na sebe. Byl skromný až k sebezapření, přítel upřímný a vždy spolehlivý. V »Umělecké Besedě« působil jako jinde horlivě, ale tiše; zdálo se, jako by se ukrýval za záda jiných, ač nejeden pěkný a

prospěšný návrh proveden jeho zásluhou. Co měl bych ještě dodati? Stačí, řeknu-li, že byl jedním z těch nejlepších lidí, s nimiž mne kdy svedlo štěstí.

Když v lednu roku 1870. vyšel z vězene u sv. Václava, kde prodlel od počátku červencé 1868, ulekl jsem se, setkav se s ním poprv na ulici, jeho chorobného vzezření. Stěžova si také, že mu zdraví neslouží, ale myslil jsme, že se na svobodě a při obvyklé činnosti zase zotaví. Žil pak ještě třinácte let, ale zdraví v žaláři podkopaného již nikdy zcela nenabyl; tam vznikl zárodek jeho předčasné smrti.

Barák naléhal na mne, bych mu dal pro »Svobodu« nějaké básně politické tendence; teprve po pádu Hohenwartově jsem mu vyhověl a odevzdal jsem mu dvě básně původní a jeden překlad. První, nazvanou »Na krásném modrém Dunaji«, napsal jsem již o prázdninách r. 1869 v zahrádce dominikánského kláštera ve Vídni, dohnán k tomu palčivým dojmem, který ve mně vzbudilo to na naše útraty fintící se město Feaků při porovnání s odstrčenou, povrženou naší Prahou. Bylo to trpké, vášnivé a ostré, v té chvíli pak, kdy nenávistná Vídeň jásala nad svým vítězstvím nad námi a nad naším opětným pokořením, úplně časové. O ceně básně samé zde ovšem nemluvím, a ta je tu také věcí vedlejší. Barák uveřejnil tyto mé divoké verše již v nejbližším, 20. čísle »Svobody« ze dne 25. října 1871. A ony ťaly do živého! Již 27. t. m. signalisoval báseň tu

»Neues Wiener Tagblatt« v pražském telegramu jako výraz nálady, jevící se v Praze následkem »nejnovějšího obratu«, a přinesl hned na to v čísle z 28. t. m. pod čarou její překlad, ovšem nevalně věrný a ještě méně poetický. Následkem toho bylo, že mne některý pražský Němec, když jsem večer šel Jungmannovou třídou, blíže »Umělecké Besedy« nadávkami a holí napadl, kterýžto útok jsem však snadno odrazil za pomoci naskytnuvšího se tu přítele. Člověk ten, jehož jsem nepoznal, tam patrně na mne číhal, věda asi, že toho dne a té hodiny »Uměleckou Besedu« navštěvuju.

Právě měsíc po té, dne 25. listopadu, objevil se v 22. čísle »Svobody« můj překlad básně Viléma Raaba (Jakuba Corvina) nazvané »Králova přísaha« a vydáván zároveň zvláštní jeho otisk, který přes značný náklad ihned byl rozebrán. Třetí má báseň »Daň z krve« vyšla později a to až v 10. čísle »Svobody« z 25. května 1872. Zmiňuji se zde o těchto, jinak zajisté nepatrných věcech nikoliv proto, že bych na tyto své, jinde neuveřejněné a dávno zapomenuté práce kladl nějakou váhu, ale proto, abych aspoň poněkud charakterisoval, kterak v té době ve mně, stejně jako ve všech mých vrstevnících vše vřelo, a že to nebylo naší vinou, dal-li sobě tehdá, dle výroku Beustova, český lev klidně vyrvati sousto, které již držel.

Ale když již vypravuji o těchto svých privatissimech, zmíním se — abych si to pak

odbyl jedinou výtkou — ještě o následující maličkosti, z níž viděti, podle čeho a ze kterého stanoviska se u nás tehdy posuzovaly básně, ač ovšem vím z vlastní zkušenosti, že po dnes není mnohem lépe.

R. 1872. uveřejnil jsem anonymně v 3. čísle »Palečka«, který právě Štolbovou redakcí a Ottovým nákladem počal vycházeti, báseň »Na Řipu«, v které jsem se posmíval tehdejšímu horečnému zakládání rolnických cukrovarů. Za tento žert poctili mne páni rolníci z kolínského okolí v tamnějším místním listu peprnou adressou nedůvěry, v níž se mi dostalo velmi nelichotivého uznání mých malých zásluh. To byla tedy kritika se stanoviska třídního a specielně řepařského. Však se mi i později dostalo podobných projevů za některou báseň v mém »Hloupém Honzovi« a to zas od jakéhos pana faráře s hlediska farářského. A za mé »Třešně« bylo mi dokonce roku 1884. kritikem kteréhos venkovského listu — zase se stanoviska politické strany — vytknuto zcela vážně, že jsem tu svou povídku napsal jako paskvil na rok 1848, jako velebení Bílé Hory a na oslavu pánů Franců; zkrátka, že jsem čistý reakcionář. A tak: anathema sit!

Zakusil jsem takovéto »kritiky« ještě i později, a zakusili ji asi také jiní spisovatelé, aniž jsme se proti tomu vzepřeli. Ale právě proto chci zde aspoň sám říci zcela nestranně, ale také bez obalu své mínění. A to jest, že takovéto projevy nesvědčí nikterak na prospěch

naší intelligence, nýbrž naopak o tom, že jsme v celku ještě tuze daleko od toho, bychom na literární práce pohlíželi objektivně jako na takové. Však dokud se nevyšineme na to stanovisko, bude nám literatura, bude nám umění málo platno, neboť ony zušlechťují a povznášejí národ jen tenkráte, když je chápe a chápaje miluje.

Vím, že obraz, který jsem tu podal o tehdejší »Umělecké Besedě«, není úplný, ale mou snahou bylo jen, zachytiti z toho někdejšího života to, co v mých vždy více a více blednoucích osobních vzpomínkách a bezprostředních dojmech nejživěji utkvělo. Dodávám jen, že se zvláště za Hálka v literárním odboru s chutí a pilně pracovalo, a že provedeno mnoho prospěšného i dány četné plodné podněty. A činnost ta zůstavila také přemnohé sťopy, uvádím tu jen, kromě zmíněného již vydávání »Světové poesie«, uveřejnění pozůstalých básní Rudolfa Mayera, samouka Chládka a publikování almanachu »Máje« (roku 1872). Z dosud žijících súčastnili se tohoto ruchu kromě jiných dr. Jaromír Čelakovský, dr Jaroslav Goll, dr. Josef Durdík, F. Dvorský, Antal Stašek, dr. O. Hostinský, dr. M. Krajník, Ferdinand Šulc, Václav Vlček, R. Vilímek a mnozí jiní. Roku 1868 kmitl se zde také na chvilku Václav Šolc.

Mnohé praktické návrhy učinil zvláště Vilímek, tak zejména o způsobu premií, o venkovských jednatelích a nemýlím-li se, též o vý-

ročním slosování. Tyto a podobné návrhy Vilímkovy, byvše provedeny, se dobře osvědčily, jak nyní z výsledků patrno. Vůbec byla tehdy v »Umělecké Besedě« velká horlivost u všech a ve všem — ovšem, že ne ve všech odborech. Hudební na př. v tom čase úplně zahálel. V té době povznesly se přednášky pro dámy také na vyšší niveau, získány pro ně nejlepší síly, a dbáno o jich umělecký ráz; zároveň vyšinul se i společenský život na stupeň, jenž té doby vůbec byl dosažitelný. Pamatuji se na mnohé milé večery nedělní, na veselé a neškrobené to besedování v kruhu sličných a milých dam, vzpomínám na záhy zesnulou duchaplnou pí. K., o níž se tehdy všeobecně věřilo, že jest inspiratorkou pověstných dopisů v »Montagsrevue«, které vyvolaly svého času takovou sensaci a tolik prudkých sporů novinářských, až konečně se věc dostala i před stůl soudní.

I toho divadélka, jež si »Umělecká Beseda« zřídila, nemohu opomenout; třeba, že ani z daleka nestalo se tím, čím je zakladatelé jeho chtěli míti, totiž jakousi dramatickou školou, stojí za tuto zmínku již proto, že na něm poprvé, aspoň poprvé před takovým obecenstvem, vystoupila Maruška Bittnerová.

Rád si vzpomínám také na hovory v důvěrném kroužku po schůzích literárního odboru, a na procházky, jež jsme pak po té někdy ještě podnikali spící Prahou. Tak stalo se kdysi záhy po uveřejnění románu

Karoliny Světlé »Zvonečková královna«, o němž jsme se v našem »dodatečném sezení« rozmluvili, že nás několik — pamatuji se, že při tom byli Barák a Stašek — podniklo za vedení Hálkova pozdě po půlnoci zimní procházku na konec Karlova náměstí, bychom tu ohledali Faustův dům.

Z akcí, jež »Umělecká Beseda« r. 1872 provedla, karakterisuje tehdejší poměry její zakročení u divadelní správy, aby původní české hry byly více pěstovány a lépe vypravovány. Žádosti tyto byly až příliš odůvodněny, tak že družstvem samým uznány oprávněnými. A výsledek byl přes veškerou projevenou ochotu, přes všecky sliby ten, že zůstalo při starém. A úprava původních novinek — jež ostatně objevily se jednou za uherský měsíc, by zase ihned mizely — stála opravdu za podívanou; byla tak ubohá, tak chudá, že to až bylo nedůstojné. Zrovna tak nedbale provedeno pak jejich nastudování, a byla následkem toho představení původních her obyčejně nejslabší. Ovšem, kde mělo se nabrat chuti u herců, když nejen ředitelství bagatellisovalo původní kusy, ale i obecenstvo, jež na ně vůbec nechodilo. To bylo tím nápadnější, že cizím hrám, k tomu ještě mizerným vídeňským a berlínským fraškám, bídně přeloženým a nemotorně lokalisovaným, věnováno v tom směru dosti péče.

VIII.

O divadle. — Arena na hradbách. — Arena Švandova ve Pštrosce, Kramuelova v Kravíně a letní divadlo na Komotovce. — Mlle. Philippo ve Pštrosce. — Prozatímné divadlo. — Divadlo novoměstské. — Pohostinské hry zpěvaček Vitaliové a Rizziové. — Pozvolná stavba Národního divadla a naděje kladené v jeho dokončení.

Ovšem stálo divadlo od r. 1869. ve znamení areny; prozatímní divadlo bylo v létě zavřeno, a celý aparát činoherní i operní přestěhoval se do vzdušného stánku na hradbách, kde převládala podkasaná musa Offenbachova.

Arena měla své zvláštní obecenstvo, jež v zimě do divadla nechodilo; galerie náležela zelenému trhu. Nižší ceny, příhodná hodina a lehký, někdy až tuze lehký genre provozovaných her lákaly sem denně nejširší vrstvy; bylo v tom cosi lidového, ale nebylo to lidové divadlo, jak si je myslíme a přejeme. Veselo tu bylo ovšem dost a dost, ba i nadbytečně. Tato letní sezona trvala od sv. Jana do října a lišila se příkře od zimní, ač i do té pak přitahovány z areny operety a frašky. O nějakém uměleckém směru nebylo ovšem na hradbách ani řeči; ten se měl pěstovati až v zimě, ale — nepěstoval se. Umělecké zdatnosti herců volnost až nonchalantní, která na hradbách vládla, nešla příliš k duhu, a trvávalo to při počátku zimního období vždy hezky dlouho, než se poněkud vpravili opět

v ten ton a v způsoby, jakých žádalo vážnější jeviště. Třeba, že si mnozí ze starších ještě rádi vzpomínají na veselou arenní dobu a blouzní o »Princezně Trebizondské«, »Chňapu, Lapu a Šňůrovi« a oněch rozpustilých francouzských fraškách, jimž se tam tolik nasmáli, dlužno přece přiznati, že ono arenní období bylo vlastně pro české divadlo dobou úpadku. Ještě štěstí, že jí již asi po pětiletém trvání rozbořením hradeb učiněn zasloužený konec. Arena, přeložená pak za bránu, již byla jiné divadlo s jinými herci, s jiným repertoirem — a s jiným obecenstvem. Bylo to staročeské vzdorové divadlo. Však věc ta spadá již v dobu pozdější. Nejvíce ovšem svědčila arena trojlístku našich komiků: Mošnovi, Frankovskému a Šamberkovi.

Vedle této areny byly za branou ještě dvě: Švandova v Pštrosce a Kramuelova v Kravíně, ba po krátký čas byla tu dokonce i třetí, na Komotovce, která však se neujala. Arena v Pštrosce byla nejstarší a stála na místě dřívějšího letního divadla, jež si tu r. 1849. ředitel Hoffmann pro české i německé hry byl vystavěl. Aby přilákal více obecenstva, uvedl Švanda na své divadlo francouzské chansonetky, což sice byla pro Pražany novinka, nikoliv ale zisk pro umění, o němž při takovém podniku ovšem jen v nejnepatrnější míře mluviti se mohlo. První z nich byla r. 1869 Mlle. Filippo, jejíž, pestrými re-

frainy a podivnými slůvky pařížského jargonu vyšperkované písničky, ale více ještě do té doby u nás na jevišti nevídané volné způsoby a nezpůsoby lákaly celá mračna chtivého obecenstva, a to i německého, hlavně židovského. Však i ta sláva vzala brzo za své.

Do prozatímního divadla lákaly pak leda některé opery a Sardouova »Vlast«, na niž se lidé nemohli vynadívati, až konečně pro některé demonstrace bylo na čas zakázáno ji provozovati. Ještě před tím, dokud se hrávalo v létě jen v prostorném novoměstském divadle, tedy do r. 1869, mívala letní sezona zcela jiný ráz; ne že by snad se byla se zvláštní zálibou a zdarem pěstovala činohra, ač i tu bylo mnohem lépe než později, ale byla to skvělá doba pohostinských her v opeře, z nichž zvláště vynikaly a dlouho v dobré paměti se uchovaly opětné návštěvy vlaské zpěvačky Vitaliové, která u nás dosáhla, zvláště mezi studentstvem, takové obliby, které si po dlouhou dobu na to nedovedla získati žádná jiná cizí zpěvačka. Po ní přišla pak ještě Rizziova, jež k nám přinesla oblíbenou pak operu »Kryšpín a kmotra«. Brzký tragický konec této pěvkyně v našem středu vyvolal velkou soustrast a mnoho klepů. Neruda položil na rov její jeden ze svých nezapomenutelných feuilletonů.

Zatím již vyrůstala, pozvolna sice pro naši nedočkavost, ale vyrůstala jen přece ká-

men po kameni stavba národního divadla, a již se počínaly nad dlažbou vypínati oblouky hlavního portálu. Dychtivě a radostně sledovali jsme ty volné pokroky, ač nám, hledícím den co den na tu stavbu z oken protější Bendlovy kavárny, mnohdy se zdálo, že nic nepřibývá, a že dokončení stavby jest někde v nedohledné dáli. My viděli jsme v dokončení tom tehdy uskutečnění nejsmělejších svých snů a zlatou budoucnost naší dramatické literatury. Jen tyto stále kojené a nikdy neukojené krásné naděje dovedly nám učiniti snesitelnou stálou tu prozatímnost a vše to tížící, úzké a nedostatečné, co s ní souviselo.

IX.

Nový vývoj Prahy. — Ustupování starého sousedského života. — Pozvolné mizení německého nátěru. — Srovnání s nynějškem. — Naše ztráty. — Příčiny toho. — Proměna života lidového. — Ochladnutí nadšení z prvních let šedesátých. — Reminiscence na ně. — Dvojjazyčný ráz Prahy. — Různost expansivity národní.

Však zároveň počal již i nový vývoj Prahy; s počátku ovšem tak volný a nepozorovatelný jako ona stavba divadelní. Teprve koncem let šedesátých, hlavně však s počátku sedmdesátých rozvinul se čilý stavební ruch, především na předměstích; Smíchov nabyl záhy tvářnosti městské, založen Žižkov a zakládány Vinohrady. I v městě samém

podnikány tu i tam větší neb menší stavby, a kolem svatovítského chrámu ozýval se již po delší dobu veselý tlukot kamenníkova kladiva. Všude bylo znáti po staletém, nehybném klidu nový život, nový vzrůst; nové mosty přepjaly Vltavu, známky dávné nedbalosti odstraňovány, nové sady zakládány, parníky počaly brázditi tichou dříve řeku. Praha oživovala, počala se hýbati, růsti, a již již praskal i ten těsný krunýř, kterým ji hradby tísnily. Jedno nádraží po druhém otvíralo své brány, jimiž jal se prouditi do města stále zmáhající se příval návštěvníků, obchod i průmysl se rozšiřoval, počet obyvatelů rostl, a novým tím přibytkem ze všech koutů Čech i Moravy počal se znenáhla, ale jistě měniti dosavádní lidový život pražský. On i město přijímaly zvolna a téměř nepozorovaně na sebe novou tvářnost. Později byl vývoj ten již rychlejší; Praha činila první své kroky, by se stala velkoměstem. Starý sousedský život ustupoval víc a více do odlehlých ulic a uliček, do tichých, ještě netknutých čtvrtí, a záhy zbývaly mu na pravém břehu Vltavy téměř již jen Podskalí a František, kdežto Malá Strana, více pak Hradčany snily svůj idylický sen ještě dále.

Nátěr německý víc a více mizel, ač přece jen ne tak rychle, jak jsme si toho přáli. Ta »lepší« společnost dlouho a houževnatě vzdorovala; všude kvetlo ještě obojživelnictví, dvojjazyčnost, utraquismus. I na radnici jed-

náno ještě k vůli několika Němcům z dobré polovice po německu; dělo se tak z téže příčiny i v mnohých spolcích a zábavách; i »vlastenecké« měšťanské rodiny neostýchaly se ještě míti německou domácnost, voditi dcery své do německých plesů a společností, ba plniti německé divadlo a tam se předpláceti. Leda že někteří — a mezi nimi byli i předsedové vynikajících českých spolků — byli, aby se neřeklo, předplaceni v obou divadlech. Do německého divadla byl za těchto poměrů neustále takový nával, že bylo třeba, jako nyní někdy v národním divadle, objednávati si místa k určitému představení na několik dní předem, kdežto česká představení bývala dávána i nyní ještě dosti zhusta před poloprázdnými domy; tak že finanční poměry prozatímního divadla byly stále neutěšené. Úřady byly ovšem ještě vesměs německé, německý byl — až na skrovné výjimky — veškerý obchod i velký průmysl. Jen obecné a střední školy, jichž ostatně bylo poměrně málo, se již počeštily a konečně zřízena i česká technika. To byl asi stav, v jakém stihl Prahu počátek osmého desítiletí právě minulého věku. Vidno, že bylo třeba ještě mnohého dobývati, ba skorem všeho; neboť lidových vrstev nemusili jsme teprve dobývati, ty byly vždycky naše.

Srovnávaje se stavem nynějším, každý snadno posoudí, oč jsme pokročili za třicet let, jež od té doby uplynuly, čeho jsme

nabyli, kterých bašt se zmocnili. Ale nebudiž opomenuto zároveň vypočítati, čeho jsme pozbyli; neboť jen tak dojdeme ku správné bilanci. A tu hned v prvé řadě třeba uvésti ztrátu, která daleko více váží než celé tucty různých vymožeností; veškeren lid, všecko dělnictvo byli tehdy proniknuti národním vědomím. Dělnické spolky, zejména »Oul«, nebyly mezinárodní; české studentstvo, třeba se i klonilo k různým stranám politickým, bylo vesměs a bez výjimky vlastenecké; všecky pak tyto vrstvy měly pevnou víru v naši věc, důvěřovaly v její vítězství a byly pro ni nadšeny. Toho, bohužel, dnes již není, nebo je-li, jen v míře obmezené. A to jsou naše ztráty, těžké a osudné ztráty. Kdo je zavinil? Co je nahradí, dají-li se vůbec ještě kdy nahraditi?

Rozumná výchova národa nešla stejným krokem s jeho probuzením, a dejž Bůh, aby toto opomenutí nepřipravilo nás o plody staleté těžké práce a nesčíslných obětí. Jest ještě snad čas zachrániti, co se zachrániti dá, ba snad možno ještě všecko napraviti, ale jaké nové, obrovské práce tu třeba, a kde jsou ti mužové, již by ji podnikli?

Dvě generace ztraceny a zkaženy v planých politických bojích; co nám vše zahynulo v tom neutěšeném suchoparu posledních tří decenií, v nichž pro lid, pro jeho povznesení mravné, duševní i hmotné neučiněno nic, nebo skoro nic! To byl těžký, neprominu-

telný hřích; kéž nepocítí budoucí, nevinná pokolení jeho následky.

My se uchýlili, oklamáni dosavadním zdarem, od jedině správné cesty našich prvních buditelů; oni povznášeli lid k sobě, však ti, kteří přišli po nich, lidu nedbali, nebo lichotíce jeho vášním, snižovali se k němu. A tu musila klesnouti celá úroveň, tu musily nabýti, ne-li vrchu, aspoň nepříslušné platnosti živly, jimž nedobře svěřiti vedení davu; tu musilo nastati, co nastalo: rozštěpení, destrukce, zmatek v řadách toho lidu, který byl všecek náš, jejž jsme však nedovedli vésti, nedovedli si zachovati. — Zda vyváží tuto ztrátu, že jsme si získali třídy střední? To se nezakřiduje žádnými frázemi, a bylo by hříchem a jistou záhubou zavírati oči před tím nebezpečím, jež tu skutečně jest. Cizinci zmocňují se našeho lidu, a již se ho částečně zmocnili; oni jej od nás odtrhují a podaří-li se jim to, jsme ztraceni. Tu třeba bíti na poplach, požár již vypukl; zachraňme sobě svůj lid!

Avšak dosti těchto neveselých úvah, vybočujících beztoho z rámce této stati. Jak Praha na počátku let sedmdesátých vypadala, nebudu šíře popisovati, hlavní změny proti letům dřívějším jsem shora naznačil, a to dostačí tím více, že vše to i mladším současníkům tane ještě v živé paměti, a že kromě založení nových předměstí v Praze samé přece jen co do staveb nemnoho se změnilo. Za to

oživoval ruch pouliční a počal si hledati jiné směry k novým předměstím a nádražím. Také život lidový se proti letům šedesátým a ještě více proti padesátým valně pozměnil; ruch politický a spolkový, četné národní slavnosti, bezprostředně s obojím souvisící, přeměnily ba převrátily zcela zájem i vkus; bezbarvý, a řekl bych ospalý ráz dosavádních zábav ustupoval vždy více; jen výroční slavnosti povelkonoční a již, čím dále tím méně oblíbená Hvězda udržovaly svou starou tradici.

Ovšem, že počátkem osmého desítiletí nebylo již onoho zářivého nadšení, s jakým vítali jsme v prvních letech šedesátých zvuky národních písní, jež hudební sbory v hostincích, kavárnách i zahradách za obecného jásotu nestačily opakovati; tu lid zpíval s sebou, tu jiskřily oči všech, i venku na ulici kupily se davy dychtivě naslouchajících. Kdo by dnes již pochopil ten bezměrný ples, ty slzy radosti, to hluboké rozechvění, když jsme, my nejmladší poprvé a ti starší zase po dlouhých letech zaslechli v pražských ulicích hudbu hřímající naše »Hej Slované«, nebo notující jímavý nápěv hymny »Kde domov můj?« — O deset let později, kdy již se zapomnělo, že písně ty ještě před nedávnem byly v úřední klatbě, tak že ani učedníček, běžící po chodníku, beztrestně si je nesměl pohvizdovati, byli jsme v této a také v jiných věcech již střízlivější — vždyť vše to stalo

se již obyčejným; ale ráz, který tehdy v počátcích opětného oživnutí a vzpružení našeho národního života tím veřejným projevům a zábavám byl vtisknut, přece již jen zůstal; někdejší ta bezbarevnost, přitlumenost zmizela. —

Jestliže v letech padesátých na venek povrchnímu pozorovateli Praha jevila se německou, činila počátkem let sedmdesátých ještě dojem města dvojjazyčného s převahou němčiny ve vrstvách mimolidových; hovor na všech hlavních promenádách, ve všech téměř lepších místnostech byl zdrcující převahou ještě německý. Mnoho-li a co se od té doby v těchto věcech na náš prospěch změnilo neb nezměnilo, zbytečno zde vykládati. Jisto jest jen tolik, že těch třicet tisíc Němců a němčících židů, co jich dnes Praha s předměstími čítá, dovede společensky a repraesentativně aspoň desetkrát tolik se uplatniti, než více jak desetkráte četnější české obyvatelstvo tohoto města. Z tohoto zjevu možno a dlužno zajisté vyvoditi velice poučné úsudky o různé expansivitě obou národností, jež se na této horké půdě stýkají. To vysvětlilo by mnohé, to bylo by též jistým vodítkem a prognosou pro budoucnost.

X.

Literární život té doby. — Příčina malého zájmu pro literaturu. — Naše intelligence zvlášť na venkově. — Nedostatek výchovy na středních školách. — Život hospodský v letech universitních. — Zábavy tehdejší »intelligence«. — Bídné poměry spisovatelů. — Následky toho. — Josef V. Frič. — Jeho tajné návštěvy do Prahy. — Procházky a rozhovory s ním. — Jeho odcizení domácím poměrům a nezmarný romantismus. — Fričův návrat z vyhnanství. — Závěrek.

Literární život doby té byl ještě málo vyvinut, vše pohybovalo se vlastně mezi dvěma kroužky; Hálkovým v »Umělecké Besedě« a Nerudovým, sídlícím hned v té, hned v oné hospůdce. Ale to nebyly snad organisované, proti sobě stojící strany. Docházelo ovšem tu i tam k literárním bojům, ale byly to spíše souboje osoby proti osobě; o zásady tehdy valně neběželo; celý proud literární toho času valil se celkem jedním řečištěm; značnějších odstínů, příkře různících se směrů tu nebylo. Však ani celkový proud nebyl příliš široký, a stačily mu dobře dva illustrované týdenníky: »Květy« a »Světozor«, z nichž prvnější nad to ještě po několikatém jen trvání zanikl pro nepřekonatelné finanční nesnáze. Nebylo ještě dosti literárního obecenstva, a nebylo také dosti původních příspěvků. Původní knihy belletristické, jež do roka vyšly, bylo snadno přečísti, a nová sbírka básní náležela k událostem, o nichž se mluvilo. Vše to bylo ještě dosti idyllické a primitivní; byla

to doba básnických almanachů. Novella, nebo dokonce román byly vzácným zjevem, a redaktoři dychtivě po nich pásli. Vědecká literatura, nemajíc téměř žádné podpory a jen skrovné odběratelstvo, ťakřka jen živořila v »Musejníku« neb v některých ovšem nečetných odborných listech. K tomu vše dusila politika; byla-li doba rozechvěná, jako v roce osmašedesátém, nebylo pro literaturu dostatečného zájmu; potkal-li nás pak politický nezdar, jako za Hohenwarta, zavládla zmalátnělost — a nebylo zájmu zase.

Ale příčina tohoto malého zájmu pro literaturu a sledujícího z toho skrovného vývoje této vězela a dosud ještě vězí poněkud hlouběji. My neměli jsme tehdy — a bohužel nemáme ještě ani dosud — dosti oněch inteligentních tříd, které by se o literaturu zajímaly. Lékaři, soudcové, advokáti, inženýři a jiní akademicky vzdělaní lidé považovali a pohříchu z velké většiny dosud považují, sotva že přičichli k tak zvanému praktickému životu, čtení, zejména čtení věcí belletristických, do konce pak už básní za pouhou pošetilost, za zbytečné maření času a vůbec za věc sebe nedůstojnou.

Jedinou jejich četbou bývají politické listy. Následky toho jeví se na nich, zvláště jsou-li povoláním svým poutáni na některé venkovské zákoutí, v úžasném klesání úrovně jejich vzdělání, jež beztoho u přemnohých, i po odchodu z vysokých škol, kde se ob-

mezovali jen na nejnutnější vydření toho, čeho k ledajakému odbytí zkoušek potřebovali, nebylo příliš valné. Tací lidé dívají se s posměchem, s pohrdáním na čtenáře i na spisovatele, literatura jest jim neznámým přepychem a věcí zhola neužitečnou.

Tak — z velké části následkem pochybené výchovy na středních školách, kde se buď literatura úplně zanedbávala, buď neobratným podáváním a vnucováním znechutila — ztracena jí tato jinde pro ni nejdůležitější třída. Však z velké části zaviněno to také tím, již dříve dotčeným způsobem života, jaký vedla — ovšem nepříznivými okolnostmi donucena — naše mládež po dobu studií na vysokých školách. Tu zvykla onomu pustému, prázdnému životu hospodskému, tomu povalování v kavárnách a jiným ještě méně chvalitebným věcem, jež ji záhy od všeho ušlechtilejšího oddalovaly. Když pak měšťanstvo, řemeslnictvo a obchodnictvo pro ni nebyli ještě získáni, kde měl se vzíti zájem pro literaturu, jak mohla vzkvétati? — Bohužel se naše intelligence v této věci až po dnes příliš nepolepšila a soudě dle všech známek, asi tak brzo nepolepší. Řeknu-li ale, že tehdejší stav byl přece jen horší dnešního, myslím, že jsem řekl velké slovo. Hospodský tlach a pitky, karban a všeliké nicotné, neužitečné, ba škodlivé věci měly a mají u takových pánů nekonečně větší význam a důležitost, nežli nejkrásnější kniha; v daremnostech takových, neb i ve

sprostých, jemný vkus urážejících, hloupých »zábavách« hledali zotavení po denní lopotě, obyčejně ne příliš veliké, těmi vyplňovali obsah svého života, v němž pak umění a literatura ovšem již místa neměly. Jen radikální změna těchto na dále neudržitelných, zahanbujících poměrů, jež jsou tím osudnější, čím menší jest náš národ, mohla literaturu naši spasiti. Jestli tato pak přes tyto nepříznivé, ba přímo mizerné poměry dospěla nynějšího rozvoje, nestalo se to nikterak zásluhou této naší právě vylíčené »intelligence«, ale právě vzdor tomu, že jsme takovouto »intelligenci« měli. Poznal jsem mnoho českých »vzdělanců«, advokátů, lékařů, soudních úředníků a jiných, kteří se přímo tím vychloubali, že od studentských let svých nepřečetli ani jediné české knihy, a kteří z celé naší literatury neznali ničeho, leda to málo, co si ještě z let gymnasiálních pamatovali z hubených, neslaných a nemastných čítánek Jirečkových, dle čehož nesahaly jejich vědomosti v tomto oboru za rok osmačtyřicátý.

Následkem těchto bídných poměrů a tím zaviněných ještě bídnějších honorářů bylo čirým heroismem, věnoval-li se kdo výlučně literatuře, a to tím více, když pro českého literáta nebylo nikde podpory, nikde zabezpečení. Mnozí utekli se k žurnalistice; však tato vyčerpala jejich nejlepší síly, a jen těm nejšťastnějším podařilo se udržeti se nad vlnami. Ti pak, kteří se uchytili nějakého ve-

řejného úřadu, většinou se stali buď pouhými diletanty, buď záhy utonuli v praktickém životě.

Tak to bylo na počátku let sedmdesátých — a dnes?

Nebudu uváděti jmen, bylo by jich příliš mnoho, a bylo by to příliš smutné. A bylo by to také bezúčelné, neboť jsem přesvědčen, že i tato má slova, a třeba byla výmluvnější nežli jsou, třeba byla sebe ostřejší, zalehnou nepovšímnuta v denní vřavě a nedojdou žádného ohlasu. Napsal-li jsem je přece, učinil jsem to, bych ulevil sobě i těm nemnohým, kteří stejně cítí se mnou, kteří kdysi stejně trpěli.

Právě v těch dobách, kdy docházel jsem již již onoho rozcestí života, kde jsem musil zvoliti si buď pohodlnou, ušlapanou dráhu, po níž se valili tisícové a tisícové, kde nebylo třeba než dobrých loktů a trochu štěstí, neb onu neschůdnou, trnitou, strmou a osamělou stezku českého spisovatele, spřátelil jsem se blíže s takovým idealistou, jehož příklad mohl mi býti výstrahou a přece naopak mne jen povzbuzoval. Byl to náš dlouholetý vyhnanec a můj dobrý známý z let již dřívějších, byl to věčně mladý, vždy ohnivý Josef Frič. Přesídlil se tehdy do Pešti a odtud častěji potaji navštěvoval Prahu, neboť návrat do Čech nebyl mu ještě povolen. Scházíval jsem se s ním v bytu jeho otce ve Vodičkově ulici; někdy za soumraku navštívil mne také

v mém skromném pokojíku ve Smečkách. Zde a na dlouhých procházkách ve večerním temnu odlehlých pražských ulic neb za branou mívali jsme dlouhé rozhovory a živé, často dosti prudké hádky o české politice, hlavně ale o české literatuře. A co jsme si nedořekli, o čem jsme se nedohodli, o tom vyměňovali jsme si pak náhledy ve dlouhých dopisech, putujících dosti často mezi Prahou a Peští. Frič nepokládal svou literární činnost tehdy ještě daleko za ukončenou a těšil se, ovšem marnou nadějí, že až se bude moci vrátiti ze svého exilu do Prahy, zaujme zde zase vůdčí místo v písemnictví a že jako kdysi v letech padesátých shromáždí kolem sebe výbojný kroužek mladých lidí. Jaký to omyl! Dlouholetá vzdálenost z vlasti zavinila, že Frič úplně se klamal o našich tehdejších literárních poměrech; z klamu toho nedovedla ho ani vyvésti upjatost redaktorů proti němu, ani to, každému jinému patrné odcizení, které nastalo mezi ním a jeho někdejšími literárními druhy. Frič se v podstatě nezměnil, on byl tehdy týž divoký romantik a také literární (ne jen politický) revolucionář jako v r. 1848. a před svým vypovězením; ale jemu zcela ušlo, že a jak se od té doby naše poměry změnily, že ta romantika již byla v úpadku, ba téměř pochována, a že to, co za jeho doby bylo smělým převratem, dnes již vypadalo jako čiré zpátečnictví. Frič věřil pevně, že to vše, co již dožilo a zapadlo, se zase musí

vzkřísiti, a že v tom vzkřísení spočívá jediná spása české literatury. A domníval se dále, že stačí jeho opětné objevení se, by vše to, proč v mládí svém bojoval a trpěl, opět znova rozkvetlo. V té víře byl pevný, nezvratný; byl pevně přesvědčen, že přijde zase jeho doba. — Jak trpkým bylo mu, když se konečně vrátil, pozdní poznání a úplný nezdar všech tak dlouho živených nadějí, ač jest-li kdy si to uvědomil.

Však tehdy byly přece jen chvíle, kdy jsem se dal strhnouti jeho plamennými slovy, jeho nevyčerpatelným nadšením, jeho optimismem a, zapomínaje na neúprosnou skutečnost, věřil s ním v možnost jeho chimér; byl jsem ještě mlád a dovedl věřiti v zázraky. Přilnul jsem tehdy k Fričovi upřímnou oddaností, obdivoval jsem se mu a byl jsem hotov jej následovati.

Když Frič odešel do Záhřebu a později do Petrohradu, přerušeno naše spojení, a po jeho návratu do Prahy r. 1879, bylo vše zase již jiné. Frič sice zůstal tím starým nadšeným idealistou, jak jsem ho kdysi byl poznal — a zůstal jím až do své smrti — ale mne již na svou víru nepřevedl. A tak zůstaly naše styky od té doby sice vždy přátelské, ale byly jen řídké a nahodilé.

Bylo u nás málo lepších lidí, ale ještě méně lidí takových, kteří přes všecka utrpení a přes všecka těžká zklamání dovedli sobě

zachovati až do posledního dechu svou mladost, svůj optimismus, svůj ideál.

Však zde došel jsem té meze, kterou jsem hned na počátku položil svým vzpomínkám. To, co jsem prožil a seznal od té doby, kdy jsem přestal býti studentem, kdy jsem vstoupil do redakce »Národních Listů«, jest vše ještě příliš čerstvé, než abych mohl ve všem a všude zůstati zcela objektivním pozorovatelem. A pak je v tom tolik neutěšeného, je tu tolik dosud nezacelených ran, tolik rmutu na věcech těch lpícího, a vše souvisí tak s osudy mnohých, dosud žijících osob, že lépe odložiti péro. Co jsem z pozdějších těchto věcí mohl sděliti, nalézá se v následujících zde »Vzpomínkách na Nerudu«, které jsou tedy jakési pokračování těchto pamětí.

Konče, opětuji, že jsem se tu jen snažil vypsati svou dobu a nikoliv běh svého života; toho dotknul jsem se jen, pokud byl v nerozlučném spojení s tím, co jsem vypravoval, a pokud jsem tím chtěl vylíčiti to, co jest typického u mých vrstevníků, co může objasniti, v jakém ovzduší má generace vyrostla a jak byla vychována.

Další bylo by již líčení, jak pokolení toto po dokončení své výchovy působilo v našem literárním a politickém životě.

ČÁST DRUHÁ.

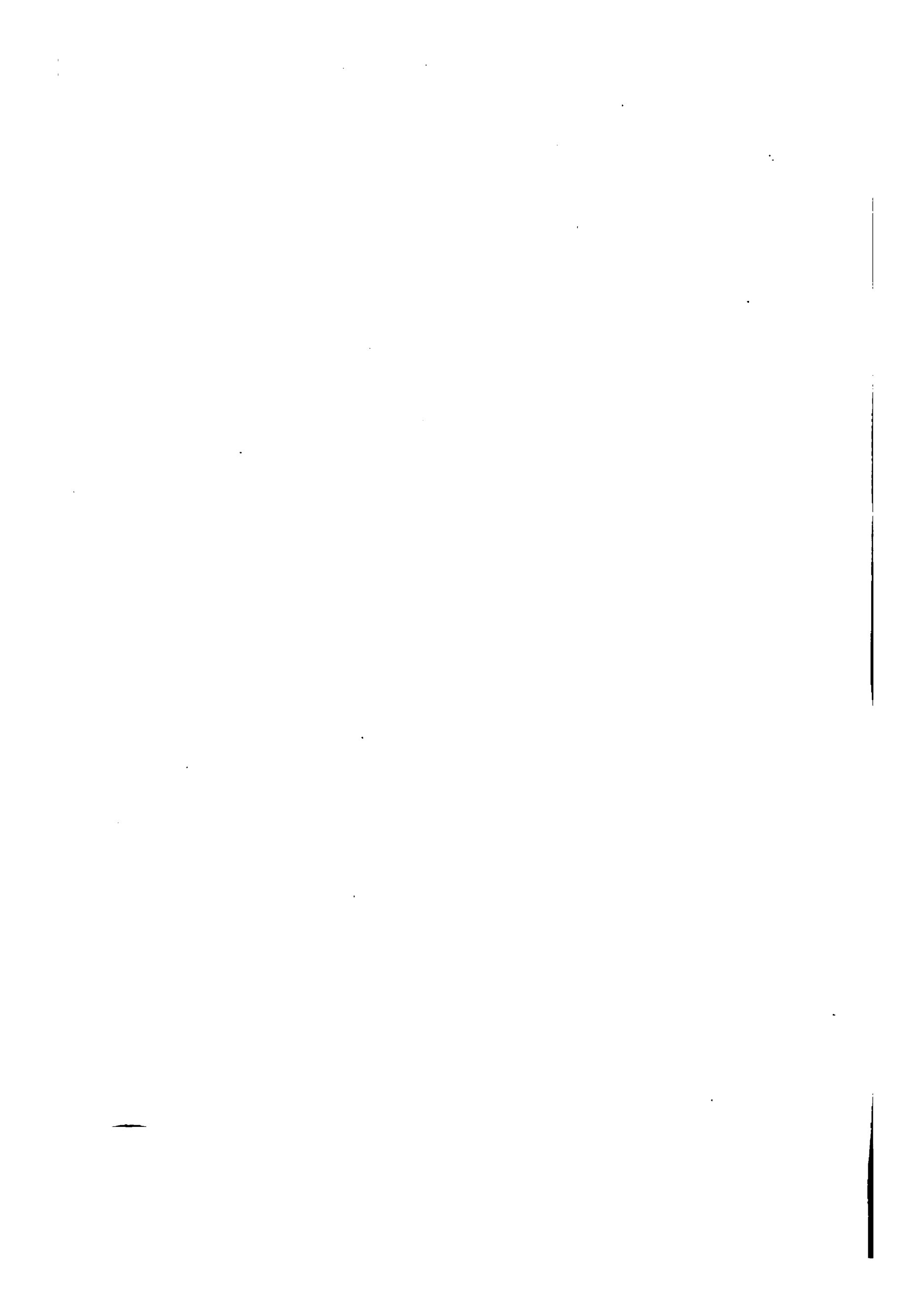
VZPOMÍNKY

NA

JANA NERUDU

Z LET 1871—1891.

(Napsáno r. 1891.)

I.

Z let 1871—1873. — Úvod. — Mé seznámení se s Nerudou. — Společnost »u Ježíšků.« — Návštěva u Nerudy. — Nerudův tehdejší způsob života. — Výtky tehda Nerudovi činěné. — Stagnace v ruchu literárním. — Zaniknutí obrázkových Květů. — Neruda svolává schůzi spisovatelů za účelem založení nového listu belletristického. Usnesení o jeho vydávání a přípravy k tomu. — Z večerních procházek. — Líbalův hostinec a večírky Nerudou tam pořádané. — Započetí vydávání Lumíra. — Redaktorská činnost Nerudova. — Nesnáze u vydávání listu. — Ustoupení Nerudovo a Hálkovo od redakce Lumíra. — Ještě něco z tehdejšího Nerudova života. — Výňatky z rozmluv.

Budoucí životopisec Nerudův musí přemoci veliké množství látky. Jednáť se tu nejen o Nerudovo bohaté působení literární za dobu téměř čtyřicítiletou, ale běží tu též o to, jak Neruda působil na vrstevníky své literární v této době nového ruchu našeho písemnictví, ruchu to kterýž zahájil, jehož byl vůdcem i pružnou. Budeť tedy životopis tento zároveň historií nejnovější literatury české, s kterou jméno Nerudovo srostlo tak, že nelze jedno od druhého odloučiti.

Nežli k dílu tak znamenitému možno bude přikročiti, třeba dříve pilně po částkách, byť sebe skrovnějších, sbírati potřebnou k tomu látku, aby biograf mohl z ní seskupiti pokud možná pravdivý a úplný obraz.

K vůli této úplnosti třeba ovšem ponechati provedení tohoto obrazu budoucnosti více méně vzdálené. V zájmu pravdivosti nutno však počíti se sbíráním dat k dílu tomuto bez prodlení, dokud tu ještě čerstvá paměť i živí pamětníci. Žádoucno jest, by od četných vrstevníkův i druhů Nerudových sneseny a zaznamenány byly třeba zdánlivě i sebe nepatrnější vzpomínky na onoho muže, který po tak bouřných a vítězných bojích nyní tak tiše od nás odešel.

Byloť působení Nerudovo příliš dlouhé a příliš všestranné, než aby jednotlivec mohl z vlastního názoru, z vlastní zkušenosti o něm podati celkovou, byť sebe neúplnější zprávu, nechť tedy každý z těch, kdož mu byli blízci v té neb oné době jeho života, nebo kdož se s ním stýkali v tom neb onom směru jeho působnosti, přispěje tím, o čem z vlastního, bezprostředního názoru ví, ať se to dotýká již jeho soukromého života, jeho veřejného působnosti nebo jiných stránek jeho bohaté, dosud nedoceněné — poněvadž neznámé činnosti.

Vzpomínky tyto náležejí k nejlepším mého života, jakož k nejkrásnějším dobám jeho čítám ono desítiletí, kdy mi popřáno bylo ovšem

s delšími nebo kratšími přestávkami s Nerudou téměř denně obcovati a těšiti se z jeho přátelství. Tato šťastná doba leží nyní již daleko za mnou, a následovalo po ní další desítiletí, jež prožil jsem vzdálen Prahy, stýkaje se jen ještě ob čas s Nerudou, stíženým již chorobou a odlučujícím se víc a více od přátel i ruchu veřejnosti. Ale i tu ještě nebylo naše spojení zcela přetrženo, a vyměňovali jsme spolu až do poslední doby dopisy, jež však, čím dále rozmáhala se jeho choroba, stávaly se kratšími a řidšími.

Z prvního desítiletí svého obcování s Nerudou zachoval jsem si něco poznámek, napsaných vždy bezprostředně po té neb oné události nebo rozmluvě; ty, pokud je dnes veřejnosti mohu podati, jakož i to, co si z doby té o způsobu života Nerudova nebo z příhod a výroků jeho pamatuji, chci zde prostě sděliti. Z druhého, posledního desítiletí pak kromě některých vzpomínek uvedu několik málo výňatků z listů, jež mi Neruda napsal, pokud se týkají literatury nebo jeho sama.

Přidržím se jak jen možno pořádku časového, co do látky nebudu však vzpomínky tyto rozlišovati; není mým účelem právě nic jiného, než je zaznamenati.

* * *

Seznámil jsem se s Nerudou teprve po jeho návratu z veliké cesty, kterou byl roku 1870. na východ podnikl.

Obíral jsem se tou dobou jakousi prací, pro kterou mi na tom záleželo, zvěděti od očitého svědka něco zevrubnějšího o nynějším stavu bývalého chrámu Šalamounova.*) Takovým očitým svědkem byl ovšem Neruda, nemohlť jsem si pro svůj účel nikoho lepšího přáti, netroufal jsem si však jej, jsa tehdy nepatrným studentíkem, pro to obtěžovati. Dlouho tajil jsem se s tímto přáním, konečně však svěřil jsem se některému ze svých přátel — buď Hostinskému nebo dru. Zemanovi — o němž jsem věděl, že se s Nerudou vídá, a ten mne uvedl — bylo to počátkem prosince 1871. — do hostince k »Ježíškům«, kde tehda Neruda své večery trávíval, a představil mne jemu.

Nalezl jsem tehdáž Nerudu, jehož jsem ovšem, vídaje ho častěji na ulici, již znal, sedícího v dosti četné společnosti u dlouhého stolu, stojícího hned u vchodu přední místnosti hostinské, v levém jejím rohu. Neruda seděl

---

*) Byla to dramatická báseň Bar Kochba, určená původně za libreto pro Bendla. V tom čase dal jsem se opět do přerušené práce a počal jsem psáti druhé jednání odehrávající se na zříceninách jeruzalemských a ve sklepeních pod chrámem Šalamounovým. Viz o librettu tom též na str. 271. zde!

sám v čele stolu obrácen ku vchodu. Bylo to jeho stálé místo, které zaujímal každého večera, dokud hostinec tento navštěvoval. Budiž již zde podotknuto, že si Neruda po ten čas, co jsem pak s ním býval, tedy až do počátku své choroby, v každém hostinci, který pravidelně navštěvoval, takové stálé místo vybral, z něhož hleděl přímo na vchod do místnosti, a že tento zvyk vždy býval respektován jeho společností.

Společnost, kterou jsem tehda u Ježíšků nalezl a která se tam pravidelně po léta scházela, skládala se ze spisovatelů, žurnalistův a umělců; zvláště divadlo bylo tu četně zastoupeno. Kromě toho docházely sem i některé osoby, které súčastnily se i jinak tehdejšího ruchu veřejného neb uměleckého. Bývali tu mezi jinými též Josef Sládek, Antal Stašek (Dr. Zeman), Dr. Otakar Hostinský, Dr. Servác Heller, Bedřich Smetana, Kollár mladší, A. H. Sokol, Gustav Eim, knihkupec Dattel, Dr. Robert Nápravník, Dr. Strakatý a mnozí jiní.

Rozhovor býval vždy živý, často kořeněný perným vtipem, jehož nemalou, a to často hodně opepřenou část obstarával Neruda, který byl ovšem duší celé společnosti, uznanou hlavou a předsedou stolu. Bez něho — jestli se někdy v divadle za referentskou svou povinností opozdil, anebo na čas v Praze nepřítomen byl — bývalo tu smutno a zamlklo, a tak mnohý pohled během dlouhého večera za-

létal k jeho osiřelému místu s přáním, by je majetník jeho již opět zaujal.*)

Neruda přicházíval, nebyl-li zdržen v divadle, v zimě v létě pravidelně k osmé hodině, a vytrval pak obvykle přes hodinu policejní — vždyť ho doma nikdo neočekával. Kolem desáté, po večeři a ukončeném všeobecném rozhovoru, zasedl si s několika přátely k vedlejšímu stolku, by zahloubal se na nějakou hodinku v krásy svého milého maxla, jejž hrál s vervou i humorem.

Neruda byl tenkráte, dovršiv právě 37. rok života, v plném výkvětu své mužné síly, pln zdraví a veselého rozmaru, spolu však pln břitkého, neúprosného vtipu, ba i sarkasmu. Ten, stejně obáván i milován, byl kořením našich večerův, a nezapomenutelný nám všem účastníkům jejich zůstane onen polo ironický, polo dobrácký úsměv, kterým Neruda jej doprovázel. Když však mistr náš byl vážný, když byl něčím dotknut — a co vše bolestného dotýkalo se tehda našeho národa i našich užších kruhů — tu cítili jsme všickni, jaké to dobré, jaké zlaté a jak mužné srdce bije v té hrdé hrudi.

Byl Neruda tehda statným, neohroženým bojovníkem, zápasícím jistě s přemnohými nepřátely, který si však byl již vědom svého ví-

*) Viz o kroužku Nerudově »u Ježíšků« též O. Hostinského »Bedřich Smetana a jeho boj o českou hudbu« str. 304 a násl.

tězství; bylať hlavní bitva již dobojována, ale on věděl, že neminuly ještě poslední zápasy, a že nové a nové zase mohou nastati. Opásán k rytířskému boji, bojoval též rytířsky a s hledím otevřeným, rozdávaje nemilosrdně rány v pravo i v levo svým četným odpůrcům, zachovávaje však při tom mírnost hrdiny a jsa vždy po skončené půtce hotov hojiti rány, jež byl zasadil.

Večerní jeho kroužek byl mu milým útulkem, kam se, nemaje útočiště jiného a stoje ve světě sám a sám, uchyloval po únavě dne plného práce a bojů, by si tu oddechl a odpočinul. To však nevylučovalo dosti časté politické, ale zejména literární a umělecké hovory, jichž se pak účastnil vždy z plné duše a v nichž míval z pravidla slovo poslední a rozhodné.

Co tu bylo dáno nových podnětů, co zdárných úmyslů tu pojato, jež pak na prospěch obecný byly také provedeny! Kromě toho udílíval zde Neruda přečasto audience, zvláště nesmělým epigonům, jakým též já tehda se cítil, z nichž pak pro tyto a tím pak i pro literaturu vzniklo tak leccos plodného.

S pochopitelnou bázní blížil jsem se tehda obávanému Nerudovi, ale po několika již slovech bylo mi, jako bych jednal s ním jako se známým, milým druhem, a třeba jsem cítil plně jeho převahu, přece opět jsem uchvácen byl jeho laskavostí, jeho vlídností, že se mi opět zdálo, jako bych jednal se sobě rovným.

Vyslechnuv s úsměvem moji prosbu, zmínil se Neruda několika slovy o předmětu, o který se mi jednalo, a pozval mne, bych jej některého z příštích dnů — vyjma sobotu — odpoledne v jeho bytě navštívil, by se mnou o všem blíže mohl pohovořiti.

To bylo ovšem mnohem více, než jsem očekával. Netrpělivost má nedala mi dlouho prodlévati; tuším, že již druhého dne po tomto setkání vystupoval jsem s tlukoucím srdcem po točitých dřevěných schodech domu čís. 28 v Konviktské ulici, kde Neruda tehda ve druhém patře obýval pokoj, který mu operní pěvec Lev od svého bytu pronajal.

Na chvíli zastavil jsem se ještě přede dveřmi nalézajícími se proti schodům a opatřenými tabulkou s nápisem Jan Neruda. Dvéře tyto byly dvojité. Zevnější dvéře skládaly se z nenatřených rámů, v nichž vloženy byly polštáře režným plátnem potažené. Vedle dveří byla upevněna bíle a červeně natřená schránka na listy.

Vstoupiv nalezl jsem Nerudu sedícího u psacího stolku, postaveného volně, téměř ve středu dosti prostranného pokoje, jehož dvě okna ležící proti dveřím vyhlížela na mansardy a staré prejzové střechy domů Konviktské ulice. V levo ode dveří nalézalo se zelenou zástěnou zakryté lože, nad nímž visela velká fotografická podobizna staré paní — Nerudovy to matky. Před psacím stolem stála černou kůží potažená lenoška; podobnou

kůží potažený divan, etažér pokrytý papíry a knihami, skříň naplněná rovněž knihami, několik rákosem propletených dřevěných židlí, malý stolek, veliký, starý dvojkřídlý šatník a několik zarámovaných fotografií, toť byl veškerý nábytek skromného toho bytu. Na psacím stolku byly rozestaveny některé podobizny, a vedle rozličných obyčejných potřeb a drobností nalézala se tu, chráněna skleněným zvoncem, z vlasů upletená fantastická květina, památka to z ruky Nerudovi kdysi drahé a dosud nezapomenutelné. Veškeré tyto věci, skrovný tento movitý majetek Nerudův, dosloužily mu až do smrti a shledal jsem je všecky opět v den jeho pohřbu v přízemním bytu mistrově ve Vladislavově ulici. Všecken tu ještě byl ten nepatrný, prostý nábytek, který jsem byl viděl při své první návštěvě u Nerudy, jen jeho tu již nebylo, on odešel, aby se nevrátil.

U psacího stolku stálo kromě toho tehda ještě na jakémsi podstavci malé akvarium, v němž se prohánělo několik zlatých rybek a vodních brouků. Akvarium toto ustoupilo po několika létech známému zelenému papoušku, jenž šplhal mrštně po ozdobném podstavci a jenž byl Nerudovi společníkem v prvních letech jeho choroby. Papouška toho viděl jsem pak u Nerudy ještě ve Vladislavově ulici.

Od tohoto seznámení se s Nerudou stal jsem se zprvu častým, pak již stálým navštěvovatelem večerních schůzek u »Ježíška« a byl tak přijat do kroužku Nerudových věrných.

S ním samým však jsem se sblížil teprvé mnohem později.

Nebudu tu líčiti drobné a celkem bezvýznamné příhody a události, jichž svědkem jsem se stal v této společnosti, jen tak mimochodem budiž tu poznamenáno, že v předvečer pověstných chabrusových voleb z velikého statku na jaře r. 1872. bylo tu veliké rozčilení, a že dály se zde za účastenství Nerudova jakési porady a úmluvy. Následkem těchto jsme se druhého dne bezprostředně před volbou, která se konala, tuším v zemském domě na Pětikostelním náměstí, s Nerudou a ještě s jedním anebo dvěma přátely časně z rána sešli v restauraci u Montágův. Uslyševše však tam, že konservativní šlechta se usnesla volby se nesúčastniti, odešli jsme disgustováni.

V době té, a ještě nějaký čas po tom, obědvával Neruda ve společnosti Sladkovského, Dra. Ceypa, Dra. S. Hellera, Sládka a jiných ve zrušené nyní již restauraci Lötschově na Příkopech. Neruda uvedl mne pak také i do této společnosti, a tak jsme se scházeli ještě častěji.

Vstoupiv v červenci 1872. do redakce ‚Národních Listů', sblížil jsem se s Nerudou následkem stálých a pravidelných styků ještě více.

Tehda byli v redakci onoho listu vedle Nerudy, který redigoval jeho feuilleton, obstarával referát divadelní a částečně i umělecký, zaměstnáni ještě: Hálek, tento jako redaktor

rubriky literární, vedle čehož psal též feuilletony, Sladkovský, Ferd. Schulz, K. Tůma, Dr. J. Čelakovský, professor Kořínek, Vincenc Vávra, Dr. Nápravník, Josef Sládek, Otakar Jedlička, Dr. Servác Heller, Dr. Pacák, Jakub Arbes, Vilém Erben, záhy zesnulý básník F. Šimeček a reportér Svoboda.

V ten čas Neruda z pravidla nevycházíval před jedenáctou hodinou dopolední ze svého bytu, do té doby nedal se spatřiti a nerad návštěvy přijímal. Staviv se na chvilku u Dattla v knihkupectví na Ferdinandově třídě a prohlédnuv si tu literární novinky prošel se po Příkopech anebo po Václavském náměstí a šel pak do redakce, kteráž v tu dobu byla ovšem nejpustější. Zde zabýval se obyčejně až do jedné hodiny čtením novin, z nichž si činil tu i tam poznámky, pak šel k obědu a okolo druhé hodiny domů. Poživ tu černé kávy, na niž někdy důvěrnější známé zvával, dal se do čtení, hrál si s rybkami v akvariu a přijímal návštěvy. Výminku tvořila v tom vždy sobota, kdy psával svůj nedělní feuilleton; tu zůstal byt jeho pro každého uzavřen. Budiž zde však podotknuto, že Neruda v těch letech, a až do své choroby psával aspoň dva feuilletony týdně, často i více, ale nedělní feuilleton bývala vždy causerie, kdežto ostatní obsahovaly povídky, vážné nebo humoristické líčení, někdy recense a i nekrology.

Stráviv tak odpoledne, šel o šesté hodině opět do redakce, staviv se na té cestě pravi-

delné zase u Dattla. V redakci přelétnul večerní poštu, promluvil s tím aneb oním a šel pak k divadlu. Neměl-li právě referentskou povinnost, šel anebo jel ještě na procházku. Z této vracel se k osmé hodině a odebral se pak k »Ježíšku«, kde strávil večer.

Nerudovi vytýkáno tehda v literárních a také v širších kruzích, že není dosti činný, že se rozptyluje příliš v drobnostech a nepouští se do většího díla, zejména do románu, jakž od něho právem očekáváno. Zdaliž mu takové výtky činěny byly do očí, nevím. Jisto jest, že do té doby, to jest do r. 1872, kromě svých po různu vyšlých několika divadelních kusů a dvou drobností vydal toliko ‚Hřbitovní kvítí‘, ‚Arabesky‘, ‚Různé lidi‘ a ‚Knihy veršů,‘ a že své ‚Obrazy z ciziny‘, které před tím ve feuilletonu ‚Národních Listů‘ byl uveřejnil, teprve k tisku pořádal. Jeho plodná feuilletonistická činnost byla tenkráte jen ještě velmi nedokonale oceňována, tím méně pak jeho činnost organisatorská, kritická a povzbuzující. I vedeny tehda spíše horlivé hádky o tom, co Neruda hotového ve svém stolku chová nebo nechová. V tom čase kolportována též horlivě bajka o onom humoristickém románu, který prý píše nebo dle jiných již napsal. Byl-li naň přímo tázán, odpovídal Neruda buď vtipem anebo jen úsměvem. Měl-li kdy skutečně úmysl napsati takový román anebo psal-li skutečně dílo toto, nevím; mně aspoň se Neruda ani tehda ani později nikdy o tom nezmínil.

Vůbec Neruda nerad s kým hovoříval o svých literárních pracích a zámyslech, a promluvil-li přece, byl na slovo skoupý. Není mi též známo, kterak vznikla legenda o onom románu, jejž živá duše neviděla, a z něhož ani název ve známost nevešel.

Nelze ovšem upříti, že ony výtky měly tehda zdánlivě jakousi oprávněnost, neboť na muže takového významu v literatuře, jaký již tenkráte Neruda měl, na spisovatele již osmatřicítilého zdálo se těch několik knížek, které do té doby byl vydal, nehledě k jich veliké ceně literární — přece jen poněkud málo, a to i za tehdejších poměrů, kdy s vydáváním knih a knížek se tak nespěchalo. Ale pozdější doba ukázala, že a jak se Nerudovi v této věci křivdilo. Nenapsal ovšem žádného díla objemu většího, ale když sebral své dosud roztroušené feuilletony, vydal své po různu vyšlé ‚Malostranské povídky‘, za nimiž následovaly hned nesmrtelné ‚Písně kosmické‘, tu zahanbeny umlkly všecky ony hlasy a počínalo se teprve chápati, jakým neúmorným, pilným pracovníkem Neruda byl.

Než vraťme se nazpět k roku 1872. Tehdejší poměry našeho písemnictví nebyly právě utěšeny. Ruch, který roku 1868 vystoupení literární omladiny bylo vyvolalo, zdánlivě utuchl, poněvadž byl přehlušen vášnivými politickými zápasy a nešťastnými událostmi oné pohnuté doby.

Poetických děl vydáváno tehdy nemnoho, nejčinnějším byl ještě Hálek; o původním románu, ba ani o dobré novelle nebo povídce téměř ani slechu, a oba belletristické obrázkové listy tehda vycházející, totiž »Světozor« i Hálkem redigované »Květy« mají patrné stopy této stagnace. Jen stěží sháněly si oba tyto týdenníky příspěvky, jsouce namnoze nuceny spokojovati se i s věcmi chatrnějšími nebo s překlady, ba druhdy též plagiáty, jimiž byly mystifikovány.*) O lyriku, jako vždy, nebyla sice tak veliká nouze, aspoň co do kvantity, ale epické básně nebo jen básničky aspoň nějaké ceny nebylo lze opatřiti. Ale ani účastenství obecenstva, zaujatého cele politikou, nebylo valné a tak nebylo ani s jedné ani s druhé strany nijakého povzbuzení.

Hálkovy obrázkové »Květy«, které již před tím zápasily se stálým deficitem, pocítily nejvíce nepřízeň této doby, i přestaly proto koncem července roku 1872. vycházeti, ustoupivše po jakési transakci »Světozoru«, tehda Drem Frant. Skrejšovským vydávanému, ježto se ukázalo, že na ten čas u nás dva obrázkové týdenníky nelze udržeti.

Z toho času nalézám ve svých zápiskách tuto poznámku:

20./7. 1872. »Budoucím číslem přestanou »Květy« vycházeti... Založíme nový, neillustro-

*) Viz »Starořímský román« v »Květech« r. 1870. str. 130 a 137.

vaný belletristický týdenník. Neruda bude redaktorem.«

Nepamatuji se již, bylo-li to tehda nebo snad o něco později, kdy Neruda svolal za účelem tohoto zamýšleného listu k »Ježíškům« schůzi spisovatelů, která byla četně navštívena a v níž s nadšením usneseno vydávati tento nový belletristický list, který měl se podobati neillustrovaným »Květům« Nerudou a Hálkem redigovaným, jež r. 1867. byly proměněny — nikoli na prospěch svůj — v illustrovaný list. Nový časopis měl býti jaksi jejich pokračováním a měl býti zábavným i lehce poučným. Neruda měl i chtěl se také ujati redakce; zdali tehda bylo již řeči o spoluredaktorství Hálkově, se nepamatuji, jakož již ani nevím, byl-li oné schůzi přítomen. Usnesení toto mělo v zápětí nemalý ruch mezi tehdejšími literáty. Mělť se list tento státi jejich střediskem a slibováno si mnoho na prospěch písemnictví a poměrů literárních od tohoto nového podniku. Nerudovi, jehož znamenitá redaktorská a organisatorská činnosť v »Obrazech« života, «Rodinné kronice« a posléze v neobrázkových »Květech« byla v živé a chvalné paměti, slibovány již nyní se všech stran hojné příspěvky a všestranná podpora.

Neruda činil ihned horlivě všemožné přípravné kroky, aby vydávání listu zabezpečil, ale letní dobou, k počátku takovému nepříznivou, pak rozličnými překážkami a konečně

odjezdem Nerudovým na každoroční dovolenou nastal v této činnosti nějaký průtah.

V polovici srpna byl však Neruda zase v Praze. Tehda stával se ke mně již důvěrnějším a sdílnějším, zvláště při častých večerních procházkách, které se mnou podnikal. Teprvé nyní bylo mi — ač zřídka — dopřáno nahlédnouti, co měkkého, něžného a dobrého skrývá se pod tím drsným zevnějškem, ve který Neruda před světem se odíval, teprvé tenkráte jsem počínal chápati, co jako básník napověděl světu ze svého vnitřního života, zejména ve svých básních ‚Vším byl jsem rád‘ a ‚Našel jsem se‘ (Za zimy 1871), jež na některý čas před tím byl uveřejnil.

Tu počínal jsem teprve poznávati, jak trpce a opravdově mínil ony sloky:

»Však osud pravil: Do jistých jen dob!
Až přijde ti to velké milování,
smrt vyrve dívku tvému celování,
ty žij a v prsou svých nos její hrob.
A třeba touha, mráz i hloupý výsměch hněte,
ty sám a sám se máš jen žitím brát —«

»A vím, že jsem chtěl také šťasten být
a sluncem v okeán se lásky vpít,
že chtěl jsem dětské hladit hebké vlásky —
ach bože, bože — kde to moře lásky!?
Sám sedím zde a trapné u nevoli
zrak pustý v pustém hledá koutě klid,
a srdce — srdce bolí!
— — — — — — — — — — — — — —
mně smutno; k smrti smuten je můj duch
a srdce — srdce bolí!«

Z toho času poznamenal jsem si následující:

29. 8. 1872. »Včera večer jel jsem s Nerudou na procházku až na konec Smíchova. Když jsme přejížděli přes most, vzpomínali jsme na nešťastného Dra. Treitze.*) Vzpomínky ty vzbudil v nás Střelecký ostrov, kde se zesnulý poslední dobou často procházel. Vypravovali jsme si o jeho životě, bylť prý zcela osamocen. Tu se mi přiznal Neruda, jak jej často tísní a svírá, že jest ve světě sám a opuštěn; že nenalezl duše, která by s ním sdílela život a zaháněla mu trudné myšlénky; že pochopuje omrzelosť a čin Treitzův.«

A opět:

30./8. 1872. »Neruda řekl mi ne jednou v důvěrné rozmluvě, jak se mu stýská. Kdysi jeli jsme spolu večer do Stromovky. Bylo již hezky šero. Ze silnice zahlédli jsme v trávě sedící pareček, který se nezdál ani nás pozorovati. To Nerudu nějak vzrušilo. Uchopil mne za ruku a řekl mi pohnutým hlasem: ‚Neztraťte svou mladosť, která se již nikdy nenavrátí, byste nestál později v životě sám jako já.‘«

V přípravách na vydávání nového belletristického listu po návratu svém z dovolené Neruda pilně pokračoval. Již koncem srpna 1872. bylo ustanoveno, že se časopis ten má

---

*) Dr. Treitz, professor na lékařské fakultě univ. pražské, se téhož dne otrávil.

jmenovati »Lumír«, a určeno, že začne vycházeti dnem 15. října. Když však k tomu pro rozmanité překážky nedošlo, rozhodnuto v říjnu, že se má list vydávati od nového roku 1873; tisknouti měl se u Dra. Edvarda Grégra, měl to býti týdenník a redakci měli vésti Neruda a Hálek.

Mezi tím se Neruda s většinou své večerní společnosti koncem září 1872. přestěhoval od »Ježíška« do nově zřízeného hostince Líbalova na Ferdinandově třídě, jenž nalezal se v domě, kde před tím býval Malýpetrův tělocvičný ústav, a kde se později usídlil německý čtenářský spolek.*)

Hostinec ten byl v přízemí na dvoře, jemuž se po pražsku eufemisticky »zahrada« přezdívalo, v prvním patře pak se nacházel neveliký sál. Neruda chodil nyní sem s námi k obědu i na večer. Výše zmíněný sál zavdal Nerudovi podnět k návrhu, abychom tu pořádali pondělní jour fixe, kdež by se scházeli spisovatelé, žurnalisté, umělci a zejména též členové naší činohry a opery. Měly to býti zkrátka pravidelné schůze všech českých umělcův a literátů, ku kterýmž ovšem též jejich dámy byly vítány, měla to býti jakási náhrada salonu, který jsme tenkráte, jsouce odkázáni na ubohý život hospodní, tak bo-

*) Dům ten (č. pop. 116-II.) byl právě zbořen. — Viz o tom též citovanou již knihu O. Hostinského »Bedř. Smetana«, str. 307 a násl.

lestně postrádali a dosud postrádáme. Zábavy tyto měly býti úplně bez programu, bez všeliké nucenosti a čistě umělecké. Zpěváci a zpěvačky měli zpívat, hudebníci hrát, herci přednášet, jak by právě ten aneb onen k tomu byl ochoten, mladší svět mohl si pak po případě i zatančit, a ti, kdo už nic jiného neuměli nebo nechtěli, dle své vůle se bavit a dívat.

Neruda převzal celé uspořádání. Provedl to neobyčejně rychle. Dne 19. listopadu byla věc usnesena a již dne 25. téhož měsíce konán první jour fixe, a to se zdarem znamenitým. Dostavilo se téměř celé divadlo, značný počet spisovatelů, žurnalistův a umělcův, a co hlavní, dostavily se spolu též jarost, nadšení a dobrá vůle. Členové opery přednesli dva sbory, Smetana hrál na piano Chopina, Liszta a své polky, Koubek provedl nějaký žert a družná milá zábava zdržela nás tehda až přes třetí hodinu ranní. Tento jour fixe navštívil také prof. Léger, který právě z Paříže sem byl přijel. Po takovémto zdaru opakovány rozkošné tyto večírky ještě třikráte se stejným vždy úspěchem, a to zejména 7. prosince 1872, 13. ledna a 5. února 1873.

Že pěkné večírky tyto tak záhy přestaly, nebylo vinou Nerudovou ani účastníkův, ale stalo se to z té příčiny, že se naše společnost dne 15. března r. 1873. opět stěhovala, a to tenkráte k Frankovskému, který téhož dne otevřel v Portheimově domě na Ferdinandově třídě

hostinec. Tam usídlil se zároveň v prvním patře ‚Národní klub‘ právě v té době založený, a do místnosti tohoto klubu jal se nyní Neruda s některými z nás choditi. Nově přibyli tu, aspoň na čas, a jen k obědům, paní Malá, Barák a prof. Durdík.

Ale bylo třeba viděti, jakým znamenitým pořadatelem, jakým roztomilým hospodářem jevil se Neruda v oněch rozkošných zábavách, které jejich účastníkům zajisté zůstaly v milé paměti. Tu bylo možno pozorovati vzácný společenský talent Nerudův, jeho znamenitý takt, který dovedl harmonicky sloučiti živly a povahy různorodé a utvořiti v našem improvisovaném salonku neutrální půdu, na níž umlkaly všechny strannické rozbroje politické, všechny kyselosti ať již osobní, ať již věcné; a to v tehdejší rozeštvané době znamenalo mnoho, velmi mnoho!

Konečně ve čtvrtek dne 2. ledna vyšlo první číslo »Lumíru«, a bylo v kruzích spisovatelských a těch, kdož se o literaturu zajímali, nadšeně přivítáno. Slibováno si od listu toho mnoho, a ne nejmenší naděje skládal do něho Neruda. On ujal se redakce listu z celého srdce, z celé duše, a tu bylo možno těm, kdož jej viděli při práci, obdivovati se jeho organisátorskému nadání.

Podotkl jsem již shora, jak doba takovémuto podniknutí byla nepřízniva, i co do umělecké i co do hmotné stránky. Onu obtíž dovedl Neruda energií svou, vlivem a láskou,

které mezi spisovateli požíval, šťastně přemoci; ne tak dařilo se mu ve směru druhém. Tu zmýlil se v předpokládání, že věc dobrá musí proniknouti — a dobrým »Lumír« byl hned od prvního čísla — tu čekalo jej sklamání.

Redaktor Neruda byl muž, který z vyprahlé, spustlé půdy dovedl jakoby kouzlem vylouditi mohutný, čerstvý pramen, jehož osvěžující vlahou se proměnila záhy poušť ve kvetoucí zahradu. Přispěvatelů, zvláště na počátku neměl mnoho, ba jen několik, za to však ti, jichž se zmocnil, musili »táhnouti«. Tu neplatila žádná výmluva, tu nepomohlo žádné vyhybání, žádné skrývání se. Na koho padl, ten musil slíbiti, a kdo slíbil, též neúprosně splniti.

Neruda počínal si jako diktátor. Tomu rozkázal: musíš do toho neb onoho čísla napsati novellu, jinému zase nařídil, že v určitém čísle musí míti studii, třetímu uložil pro ustanovené číslo dodání ballady nebo lyrické básně, a to vždy právě tomu, o němž určitě věděl, že ho nesklame. Poněvadž však takých tehda ovšem nebyl nadbytek — bylť náš Parnas té doby poněkud chudý, a neoplýval zvláště lidmi, kteří by dovedli psáti na komando, za to však měl více těch, kteří hověli si na dobytých vavřínech a holdovali milému dolce far niente — a poněvadž oněch pět anebo šest lidí, jež Neruda měl na ráně a kteří skutečně v potu tváře pro list pracovali, jej vyplniti nemohli, tož chytil věc ještě s jiné

stránky. Veden jsa při tom zvláštním, jen jemu vlastním čichem, vyhledal si rozličné pány specialisty, z nichž některým dosud o péru ani se nesnilo. Tyto domluvami a prosbami, ba někdy téměř násilím naverboval, uloživ tomu napsati něco ze života právnického, onomu nějakou zajímavou stať z oboru přírodních věd, a získav takto článku, bylo-li třeba, sám ho upravil anebo přepracoval. Jen s autorem »Večerních zvuků«, s Drem. Ceypem se mu nezdařilo Vydav již v letech padesátých svou knížku ballad, byl Dr. Ceyp nadobro péro odložil a věnoval se jen svému lékařskému povolání, jsa tehda sekundářem v zemském blázinci. Od něho chtěl Neruda nějakou psychiatrickou studii a navrhoval mu zejména théma o králi Vácslavu IV. Marně však mu domlouval, marně jej mořil při každém obědu, ku kterémuž Ceyp denně s námi k Líbalovi chodil; ani určitého slibu na něm dosáhnouti nemohl a všecka výmluvnosť Nerudova, všecky jeho nástrahy odrážely se o nevyrušitelné flegma Ceypovo. Rovněž vybral sám z různých cizích literatur novinky, jichž překlad se mu pro »Lumír« hodil, a rozdělil tyto mezi své věrné, kteří pak je ovšem vždy v určité lhůtě, pod přísným trestem nemilosti dodati museli, a také dodali. Byl-li některý spolupracovník liknavý, zle se mu to vyplatilo. Neruda si naň zasedl a neustal hartusiti; nikde nebyl jist nešťastník ten před přísným svým věřitelem, který neúprosně při každé příležitosti

a na každém místě vymáhal dluh svůj. A sotva kdo splnil úkol jeden, již hned měl na zádech druhý, třetí a nebylo vyhnutí ani pomoci.

Stalo se, že jeden z přispívatelů »Lumíra«, který tehda bydlel kdesi na venkově a delší, na více čísel vyměřenou práci, dle svého již ustáleného a přijatého zvyku po partiích, od čísla k číslu dodával, se zasláním pokračování váhal. Neruda byl v rozpacích, číslo se již mělo sázeti, ba sazba již započala a pokračování dosud nedocházelo. Jiný by je snad byl prostě odložil. Ne tak Neruda. Ubohý provinilec proti železné jeho kázni se záhy přesvědčil, že s takovýmto redaktorem nelze žertovati. Zprvu začaly se naň sypati úsečné a vždy úsečnější korrespondenční lístky, hrozeno mu, že zůstane stránka »Lumíru«, na níž měl býti vytisknut jeho příspěvek, nepotištěna, bílá, ba že se oznámí ctěným odběratelům, čí vinou jim učiněna tato ujma. A když to vše ještě nepomohlo, počal pracovati telegraf, až konečně v poslední chvíli Neruda opozděné pokračování mohl vítězoslavně odevzdati nedočkavému již sazeči. Neruda sám nepřispěl do »Lumíru«, dokud jej redigoval, žádnou větší nebo význačnější prací a nenapsal tam ničeho pod svým jménem.

Mohu snad zde prozraditi, že stať: o kupletu, »Slovo v čas« dle Hugona Müllera, nalézající se ve druhém čísle onoho prvního ročníku a podepsaná: Anonymus II., jest od Nerudy.

Tato zdrženlivost Nerudova pramenila, tuším, z dobrého rozmyslu.

Není též nahodilým úkazem, že se v »Lumíru« po dobu redigování Nerudova nalézá tolik článků podepsaných pseudonymy nebo šiframi. Stalo se tak z veliké části proto, aby maskován byl před obecenstvem počáteční nedostatek přispěvatelů, neboť jinak by se byla tatáž jména nejen stále opakovala, ale byla by se vyskytovala i několikráte v témž čísle. Přes to přese vše přispělo v době Nerudovy redakce, tedy od nového roku až do konce června 1873. — v kterėžto době však Neruda jen až do konce dubna skutečně list redigoval — do »Lumíru« více než 30 spisovatelů. Netřeba však zde zamlčovati, že veliká většina příspěvků, zvláště za první 4 měsíce vyšla z péra pěti tehdejších členů redakce ‚Národních Listů', z nichž Arbes a Sládek byli nejpilnější, a že kromě nich nejhojnějšími pracemi se súčastnili Heyduk a Svatopluk Čech, který tu uveřejnil v č. 9.—16. své Adamity. Jakou sensaci tehda způsobil Arbesův Svatý Xaverius, který jako první práce umístěn byl v prvním čísle »Lumíra«, netřeba mi jako věc známou zde líčiti. Obmezím se tu jen na prozrazení, že název »romanetto«, kterým toto dílo bylo označeno a jehož pak Arbes později užil při celé řadě svých plodů, nebyl zvolen bez porady s Nerudou.

Hálek, jakožto druhý redaktor, ovšem pro list pilně psal, a to kromě básní a povídky

Poldík rumař též aforismy a směs ve feuilletonu. Z ostatních přispěvatelů do tohoto prvního pololetí buďtež tu uvedeni: R. E. Jamot (Thomayer), který zde, tuším, počal uveřejňovati své rozkošné obrázky z přírody, dále. Emanuel Bozděch, jenž podal tu v č. 4. a 5. závažnou dramatickou studii Padlí andělé slavných německých dramatiků Lessinga, Göthea a Schillera, Bohdan Jelínek, Bohumil Havlasa, Stroupežnický, Alois Jirásek a Jaroslav Vrchlický, který v 21. čísle má několik básní. Kromě toho psali sem též O. Feistmantel, který přispěl dvěma populárními statěmi z geologie, a B. Schnirch, jenž uchopiv se vedle dláta i péra poskytl několik dopisů z »věčného města«, kde tehda právě dlel.

K vůli úplnosti dodávám, že těch několik mých veršovaných příspěvků do tohoto prvního půlročníku »Lumíra«, pokud jsem je nepodepsal svým jménem, má buď chiffru »L. H.«, neb »L.« neb jsou jako překlady Dornových epigramů, z Ecksteina, bájek Julia Storma zcela anonymní.

Než dospělo první čtvrtletí »Lumíra« ke sklonku, byl týž, následkem přičinění Nerudova a zdárné, nadšené snahy přispívatelův uznán obecně za nejlepší toho času český list belletristický, a to také právem; bohužel, že se toto uznání listu nejevilo také jinak, totiž hojností odběratelů. Těchto ve druhém čtvrtletí nejen nepřibylo, ale spíše ubylo, a tak nastaly již záhy obavy, bude-li možno list

udržeti. Stísněnost těch, kdož »Lumíru« nejblíže stáli, byla ovšem proto veliká; nejtíže však to nesl Neruda sám. Byl tak opět chudším o jednu z nejpěknějších svých nadějí, ano se nesplnilo jeho očekávání, které do listu kladl, doufaje jím zabezpečiti literatuře a současnému spisovatelstvu bezpečné a prospěšné středisko, sobě pak jakousi aspoň částečnou hmotnou neodvislost.

Přes to neustal Neruda ve své úsilné snaze list zdokonalovati, a byl by v ní přes hmotné neúspěchy zajisté i dále pokračoval, kdyby byl nebyl nucen svou povinností k denníku, jemuž přináležel, odcestovati koncem dubna do Vídně, kdež se právě měla prvním květnem zahájiti světová výstava.

Když, pobyv tam měsíc, vrátil se dne 25. května r. 1873. do Prahy, byl osud »Lumírův« takřka již rozhodnut. Odběratelů listu nepřibývalo, dluhy rostly, věřitelé stávali se nevrlými a přispěvatelé počáteční za nepřítomnosti Nerudovy ve své horlivosti valně ochabli. Nezbývalo než přikročiti k čestné likvidaci, a již měl býti ortel podepsán, již mělo — to bylo počátkem června — prohlášeno býti zaniknutí »Lumíra«, když z nenadání ujalo se listu již polo ztraceného konsorcium, skládající se z pp. Svatopluka Čecha, Dra. Otak. Hostinského, Dra. S. B. Hellera a Josefa V. Sládka.

A tak objevilo se v 24. čísle, vydaném 11 června, ke konci listu toto prohlášení:

»Sdělujeme svým ctěným odběratelům, že příštími čísly stane se »Lumír« již orgánem širšího kruhu českých literátů. Děje se tak za příčinou, aby našemu časopisu dostalo se ještě větší podpory duševní, aby živá součinnost všech literárních sil českých byla konečně docílena. Třeba se tedy stala ve vydavatelství atd. některá změna, rozumí se přece samo sebou, že my podepsaní budeme při »Lumíru«, jejž jsme založili, také na dále činni dle plné síly své.«

Vítězslav Hálek. Jan Neruda.

Jako redaktoři uvedeni však Neruda a Hálek ještě v číslech 25. a 26.; na konci tohoto oznámili Svatopluk Čech a Dr. Otakar Hostinský jako redaktoři a Dr. Servác B. Heller i Josef Sládek jako vydavatelé, že příštím číslem převezmou redakci a vydávání »Lumíra«.

Tak smutně skončila Nerudovi tato redaktorská episoda. Bylo to po čtvrté a naposledy, co se ujal redakce belletristického listu, a podivno! ač on právě byl člověkem nad jiné k tomu způsobilým, ač pokaždé list jím řízený povznesl na vysoký stupeň dokonalosti, vždy po krátké době stihl ho v každém takém podniku nezdar. Za to přinesl literatuře naší onen ruch, který Neruda založením »Lumíra« vyvolal, zvláště v mladším a nejmladším pokolení literátů mnohé a pěkné ovoce a vzešel z toho pro ni veliký a trvalý

zisk. Není úkolem těchto řádků o věci té blíže pojednávati, ona ostatně těch, kdož vývoj našeho písemnictví sledují, není tajna, ale literární historik této doby nesmí tuto episodu minouti mlčením.

Líče redaktorování Nerudovo byl jsem nucen dojíti až do července 1873, ale třeba, bych se o době té zmínil též v jiném směru.

U Líbala skládala se pravidelná polední společnost kromě Nerudy z architekta Tesaře, Dra. Ceypa, Pecha, Dra. Hostinského a mne. Po obědě mluvívalo se o literatuře, hudbě, divadle, někdy bylo thematem rozhovoru něco z psychiatrie, při čemž ovšem Dr. Ceyp měl hlavní slovo. Jindy nás opět zavedl Tesař na pole technické a zejména stavitelské, pak zase přivedl Neruda na přetřes něco z oboru gastronomie, v níž osvědčoval neobyčejné vědomosti. Zajížďky do tohoto kulinarického oboru byly ovšem při lukulských hodech, u nichž jsme den co den zasedávali, přímým rouháním.

Ale Neruda nebýval tu v poledne s námi denně; v neděli a ve svátek obědval pravidelně v domácnosti, a to u Lvových.

V té době poznal jsem též z vlastní zkušenosti, jak nepřátelé Nerudovi proti němu bojují. Počal mne jeden z nich pojednou pilně vyhledávati, a naleznuv jakousi lichou příčinu, štval mne tajně proti Nerudovi, podkládaje mu nízké a ošklivé smýšlení vůči mně.

Tak činil přítelíček ten a jeho soudruzi také asi u mnohých jiných, ale myslím, že se jim v řemesle tom příliš nedařilo. Nerudovi jsem se nikdy o tom nezmínil.

Nyní budiž mi dovoleno dodati ještě něco ze svých poznámek z oné periody.

21./1. 1873. »Dnes jsem seděl s Nerudou chvíli sám u oběda a mluvili jsme o Hálkovi. Sdělil jsem mu, že mi řekla pí. K...., že toho Hálka už teď ani nevidí, že co píše básně »V přírodě«, se jí proměnil v nějaký lupínek nebo travičku. Po té řekl Neruda: »Ach, jak krásné to zapadnouti tak cele v lůno rodiny jako v kalich květiny a zmizeti třeba celému světu; ale není to každému přáno.« — Nerudovi se vskutku zastesklo po životě rodinném; již několik dnů po této rozmluvě přestal chodit k obědu do hostince a stal se denním strávníkem u Lvových. Ale to trvalo jen měsíc, již koncem února vrátil se opět mezi nás«.

4./6. 1873. »Dnes řekl mi Neruda: »Jest to naší chybou, že příliš málo se staráme o zadní kolečka, že příliš málo dbáme o to, bychom se stali samostatnými. Já v tom nejsem lépe než vy, ale u mne jest již pozdě.«

Zde budiž ještě podotknuto, že do večerní společnosti Nerudovy, a to již r. 1872. a pak i později, docházíval časem též bratr spisovatele Chocholouška, který se tehda jako podnikatel súčastnil stavby rozličných drah, jež v těch letech a zejména před vídeňským

krachem v tak rozsáhlé míře se budovaly. On byl jedním z oněch anonymních znalců, dle kterých napsal Neruda, jak sám udává, r. 1872 své výtečné ‚Trhany‘.

II.

Z let 1874—1875. — Kavárna Horákova. Tamnější společnost z kruhů divadelních. — Strannické štvanice a účinek jich na Nerudu. — Hálkova smrt. — Zátiší. — V novém hostinci Frankovského. — Chvíle pessimismu. — Nerudova churavost. — Rabagas. — Přesídlení k Benešovi. — Rozhovory tam vedené. — Vzpomínka na Smetanu. — Nové období Nerudova tvoření. — Vycházka do květinové výstavy. — Obrázek z Podskalí. — Výlety a procházky. — Nový židovský hřbitov. — Zoologická zahrada. — Nervosa. — Večer na Přemyslovce. — Neruda chystá se na cestu. — Pozdrav z Helgolandu.

Brzo po odstoupení Nerudově od redakce »Lumíru« zastihla mne choroba, následkem které jsem byl nucen opustiti redakci »Národních Listův« a zároveň na delší dobu také Prahu. Vídával jsem Nerudu nyní po celý rok jen zřídka a zběžně, tak že přecházím celou tuto dobu a navazuji teprve zase rokem 1874.

Mezi tím, co jsem byl na venku, přestěhoval se Neruda, když byl Frankovský svůj hostinec záhy zavřel, na večery do kavárny Horákovy (později Imperial), kam jej z bývalé, nadobro již rozbité společnosti jen asi 2—3 nejvěrnější z věrných následovali. K těm přibyl tehda na krátko starý druh Nerudův Heyduk,

který právě v té době byl do Prahy přeložen, odtud však již po roce se vzdálil do Písku. Sem mne Neruda po mém návratu do Prahy koncem dubna 1874. také zavedl.

Sedával tu v zadních místnostech ve společnosti, rekrutující se nejvíce, ba téměř napořád z divadelních kruhův. Odtud asi vyšel podnět k ‚Divadelním táčkám'. U Horáka nebyl ovšem žádný hostinec, byla zde společnost více soukromá a donášelo se pivo z blízkého výčepu u Kominíčků. Že si Neruda vyhledal takovéto poměrné zátiší, mělo neposlední důvod v tehdejších rozeštvaných politických a strannických poměrech. Pobyt ve veřejných místnostech pražských nebyl tenkráte valně příjemný a osvěžující. Strannické hádky, které vedraly se až i do lůna rodin, nadávky, nízké podezřívání, jizlivé a utrhačné řeči byly na denním pořádku. V místnostech pak, kde scházeli se stoupenci jen jedné strany, nebylo pro samou politiku a spílání druhé, nepřítomné straně rovněž příjemno. Tomu se asi Neruda chtěl vyhnouti, odporovalo mu takové pusté řádění a nesmyslné zuření jednoho proti druhému. Ne, že by se byl chtěl vymknouti vážnému a důstojnému sporu o zásady, k nimž se svobodně a přímě přiznával, a který tam, kde náleželo, také vedl, ale hnusil se mu z té duše malicherný, okolo osobností a čistě soukromých záležitostí se točící hospodský zápas, v němž nebylo ničeho šetřeno, v němž nic nebylo

dosti vznešeno, dosti svato, aby nebylo smýkáno blátem hospodských, pouličních různic.

Smutnou tehdejší naší politickou a ještě více společenskou situací byli tehda všichni, kdo jasněji viděli a ušlechtileji cítili, stísněni a zaraženi; naše věc národní zdála se mnohým z nich zoufalou, téměř beznadějnou.

Jak těžce nesl to Neruda, seznal jsem záhy nejen z toho smutku, který se rozhostil v jeho tváři, ale i z důvěrných rozhovorů, které se mnou o té věci častěji vedl, z nichž níže některé v úryvku uvedu. Jak bolestně dotýkalo se ho tehda zuření proti nešťastnému Smetanovi, již již chorobou ohroženému, jak trpce želel strannického řádění proti literatuře a konečně i proti divadlu! Každý téměř den přinesl nám nějakou zarmucující zvěsť o některém skutku nových Herostratův, a vždy temněji, vždy neveseleji bylo u nás... Až to dusilo, až to svíralo hrdlo i srdce, a maně se vtírala myšlénka skrýti se, uprchnouti, bychom neviděli, bychom neslyšeli.

První dny po opětném obnovení našich stálých styků zdál se mi Neruda jaksi cizím, změněným, zamlklým; teprve znenáhla chápal jsem toho příčinu a poznal, že to naše obecné hoře, které naň tak působí. A to hoře stejně sdílené sloučilo nás záhy ještě úže.

A když skončilo smutné léto a dechem truchlivější jeseně počaly vadnouti květy, tu mezi nimi uvadnul nám květ nejmilejší. Osmého října zemřel Hálek. Nerudu neočekávaná tato

smrt stihla těžce. Čtu ve svých poznámkách z této doby:

12./10. 1874. »Neruda jest sklíčen a nemůže se vzpamatovati ze ztráty přítele. Mluví jako ve snách. Když jsem šel za ním při pohřbu a on měl sňatý klobouk, viděl jsem, jak nápadně sešedivěl v těchto posledních dnech«.

Kam v tomto zármutku se utíkal, viděti z následující poznámky:

14./10. 1874. »Včera po obědě šel jsem navštívit Nerudu, vracel jsem mu nějakou knihu. Nebyl ve svém bytu, podíval jsem se tedy vedle ke Lvovým a tam jsem jej skutečně nalezl. Lev seděl na dřevěném koni a jezdil sem a tam. Nejstarší jeho syn běhal za ním, švihal bičem a křičel: ‚Hý, hý!‘ Pak volal zase na Nerudu: ‚Teď si sedni ty!‘ A Neruda se smál, byl vesel jako dítě. Paní Lvová seděla stranou chovajíc své nejmladší a blaženě se usmívala«.

A dále zase čtu:

16./10. 1874. »Onehdy mi povídal Neruda: ‚Napíšu do »Lumíra« o Hálkovi báseň prosou, co myslíš?‘ Zeptal jsem se: ‚A proč právě prosou?‘ — ‚Protože‘, odpověděl Neruda, ‚jsem už na to stár, psáti verše, a mně se staří páni, kteří verše píší, nelíbí‘«.

V tom čase počal Neruda vždy houževnatěji a houževnatěji držeti se svého určitého denního pořádku, a nechtěl se již nikterak uchylovati od zvyků, které přijal. O tom poznamenal jsem si následující:

24./11. 1874. »Do porodnice*) jsme nešli, Neruda se nedostavil k Dattlovi, kde jsme se měli sejíti. Večer pak řekl, že prý pršelo, že by se byl nastudil a p. On už jest takový a pravidelně s ním nic není. U něho je to skorem již vášní vyhýbati se všemu, co ruší obyčejný jeho denní pořádek, co ho vyrušuje z jeho zvykův; on jest otrokem zvyku, jako málo který člověk a v tom ohledu největším pedantem. Ale jakoby byly v něm dvě bytosti, neboť není opět člověka, jehož myšlénky by svobodněji těkaly od malého až k nejvyššímu, nejvznešenějšímu«.

V polovici listopadu 1874. přestěhovali jsme se s Nerudou od Horáka na večery k Frankovskému, který v domě vedle české spořitelny, kde jest nyní Topičovo knihkupectví, opět otevřel hostinec. Tam počal docházeti také František Šimáček. V poledne býval Neruda v tomto roce obyčejně u Možného v Panské ulici; tam tehda chodili Em. Tonner, Goll, Dr. O. Feistmantel, Dr. M. Krajník, já a j.

Pod datum 9. prosince 1874. poznamenal jsem si toto:

»Včera odpoledne navštívil jsem Nerudu. Seděl jsem u něho přes hodinu a dlouho již jsme si spolu tak upřímně nepohovořili. Když jsme se rozcházeli, byli jsme oba pohnuti.

*) Míněna tu nová zemská porodnice, jejíž stavba tehda právě se dokončovala.

Jest mi ho líto, on jest velmi nešťasten a nemá žádné naděje; jedna po druhé mu zmizela a on začíná nad vším zoufati. Řekl mi, že pokládá naši věc za ztracenou, půjde-li to tak dále, protože národ malý se dovede udržeti jen když jest ideální, tona však v materialismu, že musí zahynout. K tomu dodal, že není třeba, aby národ bez vyššího účelu existoval, a že přirozeno, že co zbytečným jest, hyne. Bylo nám do pláče při vzpomínce na ony krásné červánky, jež nám všem na úsvitě mládí zářily, a jež nyní ubledly, zhasly, aniž by jediná naděje byla splněna, již slibovaly. Dále řekl mi Neruda, že vidí, jaká mu kyne proletářská budoucnost, neboť stane-li se jednou neschopným k práci, že nebude ničeho míti, a nikdo že jej nebude podporovati, že však chce bojovati až do konce, třeba věděl, že to marné. Dále řekl, že se mu zdá, jakoby s Hálkem byla odešla polovice jeho duše. V dalším hovoru pak se pronesl, že by se byl pro nic na světě neuchýlil od své dráhy, ani pro lásku«.

Byla to patrně jedna ze chvil pessimistického naladění, jež jsem u Nerudy tak zřídka pozoroval, a nikdy později již v této intensitě.

V této době počal Neruda, který dosud byl dosti pevného zdraví, častěji churavěti. Měl t. zv. ischias, stal se choulostivým a musil se chrániti nejmenšího nastuzení. Tak rozstonal se také v polovici prosince 1874. Dne 17. prosince jsem ho po obědě navštívil.

Zastal jsem ho belhajícího se namáhavě po pokoji, v němž bylo velmi horko. Stěžoval si velice. Postel měl odestlanou, ale neulehl. Druhého dne, když jsem opět k němu přišel, tvrdil, že je mu ještě hůře, v posteli však přece nechtěl vydržeti. Choroba tato prodloužila se až do nového roku, a trvalo ještě několik týdnů, než se Neruda úplně zotavil. Tak nový rok 1875. nepočal pro Nerudu právě příjemně, choroba, jakož i dále trvající neutěšené poměry veřejné tísnily jej více, než kdy před tím; počal se vyhýbati společnosti, jak jen mohl, ba už se i divadla stranil, předstíraje, že se tam vždy nastudí a svěřoval — ač byl ve svých povinnostech velmi svědomitý — referát o něm, kdy jen mohl, jiným, a to již i při novinkách, jichž jindy nikdy nezanedbával. Toto ochabnutí bylo ovšem jen dočasné.

V tu dobu (13. ledna) spadá ono známé představení Rabagasa, jež způsobilo v divadle takou vřavu a ve veřejnosti tolik hluku. Neruda tehda do divadla nešel, nýbrž poslal tam za sebe mne.

Brzo po tom, v druhé polovici ledna, opustil Neruda Frankovského, opustiv tak nadobro divadelní společnost, jež po Rabagasovi jej přestala těšiti a přestěhoval se k Benešovi, který tenkráte na Betlemském náměstí v nejbližším sousedství Nerudova bytu hostinec otevřel. Sem chodívali jsme na oběd i večer s Nerudou z počátku sami, leda že se někdy k nám přidružil Sládek. Později přicházel

však jeden přítel po druhém, přidali se i jiní, a tak se v krátku utvořila nová společnost, v níž, když se u nás po dlouhém zamračení opět trochu vyjasnívat počalo, zavládl zase družnější, veselejší život.

V prvních dnech, když jsme tu večer trávili, přisedal si k nám universitní bibliotékář Zeidler a ještě nějaký mně neznámý pán a bavili jsme se o kosmogonii, spiritismu, mysticismu a podobných thematech. Neruda účastnil se horlivě rozpravy a zajímaly ho zvláště otázky kosmické.

Jindy opět, as o dvě neděle později, měli jsme tamtéž s bibliotekářem Zeidlerem zajímavý rozhovor. Týž tvrdil, že se nyní jeví u mládeže patrné klesání snahy po vzdělanosti a dokládal to svými zkušenostmi z knihovny. To klesání, mínil, znamená zastávku v pokroku lidstva. Z toho vyvinula se živá diskuse. Neruda polo ironicky, polo vážně mínil, že lidstvo nemůže stále tak ku předu kráčeti, ba utíkat jako teď, kam že by to došlo, a kdo že by pak užil plodů toho pokroku. Ať prý jich tedy užívá naše potomstvo, když nám toho nebylo přáno. My tedy nechať lopotíme se dále, aspoň prý tak budeme míti radost viděti ty šťastnými, jež milujeme, a kteří ve světě budou representovat vše to, co po nás zbude, a doložil: »Jen v našem potomstvu jsou živy dále naše krev a naše myšlénky«.

Ačkoliv se následující poznámka netýká Nerudy, kladu ji sem přece, dílem, že mluveno to bylo v jeho přítomnosti, dílem, že slouží ku charakteristice našich tehdejších uměleckých poměrův a jest vzpomínkou na zneuznaného, pronásledovaného tehdá Smetanu.

25./2. 1875. Včera sešli jsme se u Dattla, Neruda, Smetana a já. Smetana nám vypravoval, že hraběnka Kaunicová, jeho bývalá žačka, uspořádala ve svých salonech v jeho prospěch koncert, při němž ona a jiní šlechtici a šlechtičny, vesměs jeho žáci, účinkovali. Koncert že vynesl značnou částku, kterou mu hraběnka včera sama přinesla. Smetana vypravoval to se slzami v očích a smál se zase při tom plnou tváří. Povídal, že hraběnka u něho seděla přes hodinu a že popsala více nežli arch papíru (Smetana dosud ani slova neslyší), a že mu slíbila, že přijde zase. Má ubožák stále naději, že se uzdraví, ač asi marnou.*) Povídal nám pln radosti, že se mu vede už lépe, že ač měl zavázané uši a v nich bavlnku (tak chodí teď stále), včera doma slyšel, jak na ulici štípají dříví. Zvuky že slyší, ale že jich nerozeznává, když někdo naň mluví nebo mluví-li on sám, že slyší jen stále: a—a—a, úplně neartikulovaně. Ucho samo, že jest zdrávo, ale nerv sluchový, že je

*) Smetana ochuravěv počátkem července r. 1874, ohluchl v říjnu t. r. úplně, následkem čehož byl přinucen vzdáti se kapelnického místa při prozatímním divadle.

nemocen. Řekl, že chce na jaře jeti do Würzburku k vyhlášenému ušnímu lékaři.*) Ač prý nesmí hrát na piano, přece že stále komponuje, a že komponoval teď tři velká hudební díla orchestriální, totiž: ‚Vltavu‘, ‚Vyšehrad‘ a ‚Šárku‘. Pravil nám, že si při komponování každý nástroj a celou dynamiku tónů v mysli jasně dovede představovati.**)

Rozhovořil se pak o nejnovějších článcích o Chopinovi v »Hudebních listech«. Autor jejich prý myslí, že psal Chopin slovanskou hudbu, a zatím prý byl zcela Francouzem a psal mazurky jenom nahodile On, Smetana, že psal též české polky, již před 30 lety, to že však byla česká hudba. Dvanácte že jich vydal, ty ostatní že leží, ježto na ně nemůže nalézti nakladatele, který by mu je zaplatil, a zadarmo že jich nedá. Potpourri z oper a podobné věci pro »hudební utřinosy« prý chtějí, ale to že on nebude psát, dokud nebude muset z nouze státi s kolovrátkem na rohu Perlové ulice.

Nyní, s přicházejícím jarem a lepšícími se poměry veřejnými stával se Neruda opět ve-

---

*) O dotčeném tu koncertu a o cestě Smetanově do Würzburku viz též v O. Hostinského »Bedřich Smetana« str. 325. a v pozn. tamže, dle něhož produkce ta uspořádána dne 23. února 1875, tedy dva dny před setkáním zde popsaným.

**) Viz O. Hostinského »Bedřich Smetana« str. 303. a 325. Dle H. napsal Smetana Vyšehrad a Vltavu v posledních měsících r. 1874, Šárku pak hned po nich; tedy snad na počátku r. 1875.

selejším, chuť k práci se mu navracela. Počal pořádati své feuilletony a jednal o jich souborném vydání. Dal se také do psaní, ale o tom, dle zvyku svého, mnoho nemluvil. Bylo však pozorovati, že se dostává pořádně do proudu; těšili jsme se z toho všichni, netušíce, že právě mu nastala nejplodnější doba jeho tvoření, jejíž hlavními výsledky byly nejprve ‚Malostranské povídky', pak ‚Písně kosmické' a ‚Ballady'.

V neděli dne 18. dubna 1875. šel jsem, jak jsem si zaznamenal, s Nerudou na výstavu květin, která tehda, myslím, že poprvé, se konala ve Společenské zahradě na Slupi. Cestou se Neruda pilně díval na tabule a obchodní štíty na domech vyvěšené. Každou chvilku se zastavil a něco si zapisoval. Výsledkem těchto studií byl feuilleton započatý dne 24. dubna v ‚Národních Listech' pod názvem ‚Pražské ulice v záři umění'. Toho roku napsal pak Neruda kromě celé řady mimonedělních feuilletonů ‚Malostranské povídky': Pan ‚Ryšánek a pan Schlegl', ‚Přivedla žebráka na mizinu', ‚O měkkém srdci paní Rusky' a ‚Večerní šplechty'.

Z květinové výstavy jsme si zašli do Podskalí. Neruda upozorňoval mne na starosousedský, polo venkovský, poloměstský ráz života v této čtvrti, jak se nám jevil za toho jarního nedělního podvečera. Před každým téměř domkem stáli nebo seděli na lavičkách, tu kamenných, tu zase z vnitřku přinešených dřevěných, sousedé a sousedky zabráni v ho-

vorné besedy. Ženy v zástěrkách a kacabajkách, muži kouříce z dýmek, v kazajkách neb i v pouhé vestě. Na zápražích aneb u rohů stála děvčata a kolem nich točili se více nebo méně švarní galáni.

Tu i tam z otevřených oken zazníval hlas houslí, z té neb oné strany nesl se zpěv. A mezi tím probíhala po hrbolatém dláždění drobotina, od nejmenších, v polorajském stavu, až do kluků v pouhých kalhotách a košili, od níž se odrážela jediná, ze soukenného odřezku vyrobená šle. Zde i onde nám kolem nosu zafičel špaček anebo kolem hlavy kámen, a každou chvíli zahouklo jadrné zaklení nebo nehledaná, za to však původní nadávka. Od řeky a z ohrad ozývalo se zpívavé překřikování plavců někde mezi kládami si hovících a v to mísil se chechtot, dívčí smích a vyvýsknutí. A nad tím vším vanul vzduch prosycený zápachem pryskyřice a schnoucího dřeva. Zvolna ubírali jsme se úzkými, křivolakými ulicemi a uličkami, vroubenými s jedné strany nevýstavnými starými domky a zahrádkami, s druhé pak vysokými, prkennými ploty ohrad, nad něž vyčnívaly vysoko narovnané hranice dříví, bidla a ráhna, a skrze jichž široká otevřená vrata v pozadí probleskovala v slunci zapadajícím se rdící Vltava. A zvolna snášelo se dlouhé jarní šero na oživený a přece klidný ten obraz.

»Brzo to vše vezme za své a s tím kus zvláštnosti staré Prahy,« podotkl Neruda, »až

se vystaví most a nové nábřeží, bude po malebnosti tohoto kouta. Škoda ho!«

Dále jsem si zapsal 25. 4. 1875.:

»Neruda od té doby napsal už opět tři ‚Malostranské povídky‘ a bude ještě pokračovat. Jedna hezčí než druhá.«

A 5./5.: »Neruda dokončil opět novou ‚Malostranskou povídku‘; jedná na střechách ‚U slunců‘ v Ostruhové ulici, kde kdysi zůstával a jest rozkošná. Ukazoval mi onehdy dům ten se zámecké cesty; jest právě proti domku, v němž později u svých rodičů bydlel. Vypravoval mi o svých někdejších rejdech na oněch střechách a o svých tehdejších kamarádech a jejich osudech. — Tyto vzpomínky z mládí byly mu podkladem oné povídky. Neruda hodlá později veškeré tyto povídky vydati v jednom svazku, jako kdysi ‚Arabesky‘.

Toho léta podnikali jsme s Nerudou mnoho delších i kratších procházek, a ve společnosti některých našich známých též různé výlety do pražského okolí: tak počátkem května na Závisť a do Zbraslavi, brzo po tom do Roztok. Na jedné z večerních procházek zavedl mne Neruda na nový židovský hřbitov za Kanálskou zahradou a bloudili jsme tam téměř hodinu klikatými, úzkými stezkami mezi náhrobky tak těsně k sobě se tlačícími, že ke hrobům starším jen stěží lze se prodrati. »Vše tu má ráz tak cizí, tak zcela od našich hřbitovů se lišící, květin a vegetace je tu poměrně jen málo. Kolik asi Pražanů zná toto pohře-

biště?« Za tři dny po tom (dle mých poznámek 25./5.) vybídl mne Neruda opět na procházku. Vyšedše Koňskou branou dali jsme se na Vinohrady, jež rostou jako z vody. Neruda chtěl mne překvapit; »Víš-li,« obrátil se ke mně na Nuselské silnici, (nynější to třídě Havlíčkově,) »že máme už zoologickou zahradu?« A když jsem se nedůvěřivě usmál, odbočil ze silnice na levo, asi v ta místa, kde jest nyní Erbenova ulice, a zavedl mne k novému stavení, podle něhož se nalézalo zeleně natřeným tyčkovým plotem ohražené neveliké prostranství. Museli jsme čtvrt hodiny čekati, než nám dvířka byla otevřena, za to jsme však neplatili vstupného. V »zahradě« byly asi tři stromy. Hned u vchodu při plotu spatřili jsme několik velikých klecí; chtěli jsme seznati jejich obyvatele, a proto přistoupili jsme blíže, avšak dostalo se nám malého sklamání, opeření tito vězňové byly pouze — slepice. Hned vedle vábily nás však dvě ohromné klece; snad tam bude něco, myslel jsem, ale i z těchto zela na nás jen prázdnota; konečně vypátral jsem v nejtmavějším koutku těchto velikánů schoulené dva sviště. V dalších dvou klecích byli »američtí« králíci, pak přišla klec s osmi t. zv. inseparables, po té v jiném vězení liška, vedle morčata, dále honící pes, pak kardinál, opět liška, za ní čtyři papoušci a konečně něco jako terrarium, plné velikých salamandrův, ano, abych nezapomněl, ještě malá, bázlivá opička, jež zimou se tetelila.

Všecka ta havěť zdála se míti náramný hlad a byla, jak nám sdělil majetník, vesměs na prodej. »No, to koukáš!« ozval se Neruda, »tolik se mluvilo a psalo o té zoologické zahradě, teď ji máme, a jak jsme my Češi skrovni, nedáme to ani do novin.«

12. června uspořádal Neruda pro naši společnost a zvané hosty z kruhů spisovatelských, žurnalistických a uměleckých večerní zábavu na Přemyslovce. Hořejší zahrada byla vyšňořena prapory a lampiony. Návštěva byla četná, všechno rozjařeno. Teprvé o $^1/_2$10. hod. začali se pp. zpěváci produkovati. Páni od opery zazpívali dva sbory, pak zapěla sl. Boschettiova, po té zpívala ještě se Lvem a Trochlilem tercetto, dále hrál Jiránek, načež zpívány opět sbory, po nichž zazpíval Šára. Mezitím provedli Mošna a Koubek nějaké žerty. Produkce děla se v příjemném, do zahrady otevřeném salonku starého letohrádku, kdež se konečně také tančilo. Vytrvalí šli domů až za bílého rána. Neruda mi řekl, že co nejdříve uspořádá zase takový večer.

15./6. 1875: »Dnes mi sdělil Neruda, že pojede v polovici července do Hamburku, do Brem, na Helgoland, do Dánska a t. d.; má na měsíc dovolenou.«

6./7. 1875: »Neruda si to s cestováním rozmyslil. Chce odjeti již budoucí týden, posaditi se do Hřenska a tam stráviti celou dovolenou.«

Brzo potom opustil jsem za svým povoláním na delší dobu Prahu a sešel jsem se s Nerudou v tom čase jen, když jsem přijel do Prahy, což se stalo za ten čas několikráte. Jednou, totiž dne 6. října 1875. setkal jsem se s ním v Pardubicích ve vlaku. Sdělil mi, že se vrací právě z Vídně, kam si byl zajel, aby se podíval na Meinigenské, kteří tam právě poprvé hráli. Pomíjím zde, co mi vypravoval o nich a o dojmu, který naň učinila jejich hra; vždyť se Neruda sám tehda o tom rozepsal.

Za svého tehdejšího pobytu na venkově korrespondoval jsem s Nerudou dosti zřídka a obmezovalo se dopisování toto jen na krátká psaní nebo lístky obsahu zcela soukromého; uvádím tu tedy jen korrespondenční lístek, který mi dne 18./8. 1875 z Helgolandu odeslal, obsahující jen slova: »Srdečný pozdrav! Jan Neruda.« Z toho teprvé jsem zvěděl, že se tedy přece vydal na cestu původně zamýšlenou, z které pak ve svých feuilletonech podal tak mistrné skizzy. — Byla to jeho poslední cesta za hranice.

III.

Z let 1876—1881. — Společnost u Knoblocha. — Neruda členem fysiokratické společnosti. — Fysiokrateum. — Voliéra. — Výlet do českého a saského Švýcarska. — Rozmluvy na zpáteční cestě. — Figurky. — Noví společníci. — Nerudův nový byt. — Neruda píše »Písně kosmické«. — Poslední šťastní dnové. — Z rozmluv na procházkách. — Výlet do Svatojanských proudů. — Poslední pobyty

Nerudovy na venku. — Pohřeb Sladkovského. — Národ sobě. — Neruda se vrací churav do Prahy. — Počátek nemoci. — Způsob první choroby Nerudovy a její průběh. — Neruda zřizuje si domácnost a vzdaluje se společnosti.

V srpnu 1876. vrátil jsem se opět do Prahy a pobyl tu nepřetržitě pět let. Založiv si však vlastní domácnost a jsa zaměstnán svým povoláním, scházel jsem se s Nerudou nyní, zvláště v zimních měsících zřidka kdy. Za to v létě, kdy jsem býval po většině sám, trávíval jsem s ním jako dříve pravidelně večery a konali jsme spolu opět, jako v předešlých letech, časté večerní procházky, ba vydávali se i na delší výlety. Tehda chodil Neruda v poledne i večer ke Knoblochovi do Liliové ulice. To trvalo do polovice léta 1877. Po té přestěhoval se s Knoblochem a se svou společností opět do dřívějších místností Benešových na Betlemské náměstí, kde již setrval až do srpna 1880, kdy ochuravěl, načež vůbec, vzdav se všeho společenského života, přestal hostinec pravidelně navštěvovati.

Společnost u Knoblocha neskládala se již tak výhradně z literárních a uměleckých kruhů, nýbrž převládaly tu, jakož i dříve již u Beneše, živly z jiných kruhů občanských; náleželi k ní též obchodníci, průmyslníci a j., ba měli tu převahu. Byla také mnohem menší a neveliký kulatý stůl stačil pohodlně pro všecky.

Neruda ovšem i zde byl středem a hlavou, měl i zde své stálé, nedotknutelné místo, jež nikdo se mu neodvážil přebrati. V obou těchto

hostinských místnostech vybral si stůl nejvzdálenější od vchodu v levém koutě, sedaje zde u samé zdi příční tak, že celou místnost mohl přehlédnouti. Jinak zůstal ovšem též při svých dřívějších zvycích a zejména při osmé hodině, s kterou večer pravidelně se objevoval.

Roku 1877. stal se Neruda horlivým členem fysiokratické jednoty a agitoval pro ni tak, že téměř celý náš stůl k ní přistoupil. Tehda přenechala pražská obec zmíněnému spolku prostranství pod Letnou při jezuitské zahradě, a spolek zřizoval tam jakousi přírodozpyteckou stanici, kdež se pěstovaly rozličné druhy rostlin a chovala všeliká zvířata.

Neruda pojal plán zříditi pomocí naší společnosti v zahradě této velikou voliéru. A od záměru ku provedení nebylo u něho nikdy daleko. Dřevěnou část poskytl, myslím, pan Prokopec, drátěné sítě, tuším, koupeny ze sebraných peněz, pak musil Bernard, který tehda klempířskou živnost provozoval a k nejhorlivějším členům naší společnosti náležel, ještě na střechu voliéry zhotoviti velikého plechového kohouta, jejž mu sám pan hostinský, malíř Knobloch, nakreslil a potom také pěkně omaloval.

A tak zdobila v krátkém čase fysiokrateum, tak totiž nazvána ona zahrada, pěkná šestihranná voliéra, ve které zatím nič nescházelo než živí obyvatelé. Než i o ty bylo brzo postaráno a pamatuji se, s jakou radostí přijal Neruda sovu, kterou jsem mu ze svého

výletu na venek přinesl. Nyní jsme téměř denně s Nerudou a s Drem. Vietzem, který před svým odjezdem do Bulharska, kdež tak záhy skončil, byl též členem naší společnosti, putovali přes řetězovou lávku do onoho koutku pod Letnou, a obdivovali se tu naší velikolepé kleci, stojící ve středu zahrady, chválili pěkného kohouta na ní se pyšnícího, a prohlíželi se zájmem všelikou tu havěť salamandří, hadí a žabí, jež tu byla chována.

Dne 20. června 1877. podnikl jsem s Nerudou malý denní výlet českým a saským Švýcarskem. Neruda dovedl jej zaříditi velmi pohodlně. Dorazivše ranním vlakem do Ústí n. L. vstoupili jsme přímo na čekající parník a usadivše se kryti svými slunečníky na přídě lodi, nechali jsme kolem sebe defilovati malebné a bizarrní silhuety nekonečných skalních stěn, aniž nám napadlo v poledním vedru červnovém na nich zkoušeti své lezecké schopnosti. Utrpně smáli jsme se těm ubožákům, kteří se za komínem parochodu tísnili a pekli pod stinnou plátěnou stříškou, kdežto nás ovíval svěží pohnutý vzduch, rozrážený čelem lodním. — Líbilo se nám na našem místečku tak, že dorazivše k polednímu do Děčína, kdež jsme obědvati zamýšleli, bychom se s prvním vlakem vrátili do Prahy, jsme se rozhodli plouti ještě dále. A tak dopluli jsme až do Königsteinu, pod jehož patou jsme se v útulné zahrádce nádražního hostince občerstvili, načež nás o páté hodině vlak zase

unášel ku Praze, tak že Neruda jen s malým opozděním o dvě hodiny se mohl ještě dostaviti do své hospůdky.

Na výletu tom tvrdil Neruda, že české Švýcarsko jest mnohem krásnější saského; jemu aspoň že se mnohem lépe líbí, poněvadž skály jeho jeví tvary ladnější a malebnější, a že se tu s nimi střídá lahodná zeleň sadův a vinic, kdežto tvary stěn saského Švýcarska nejsou tak měkké, lahodné, ale více bizarrní a podivné. Též mnohé a četné lomy že kazí celkový dojem. Nejkrásnější že prý české Švýcarsko a již krajina od samých Litoměřic jest počátkem jara; v době, kdy kvetou stromy, že však jest pravým rájem, a tu že on, kdy může, vždy rád se tam podívá.

Na zpáteční cestě nás právě mezi těmi skalami zastihla prudká bouře; šerem křižující se blesky a skalinami stonásobně opakované rázy hromu působily na nás, pěkně v suše sedící, úchvatným, nezapomenutelným dojmem. Když jsme se však již za šera večerního ocitli opět pod stínem Řipu, na naší milé české půdě, tu Neruda přece jen radostně vdechl prochladlý, bouří osvěžený vzduch a těšili jsme se, že jsme zas tak brzo doma, mezi svými. I začal si Neruda — což nebývalo u něho tak častým — tiše notovati Blaženčinu ukolébavku z »Hubičky«, píseň, kterou si nejvíce zamiloval vedle své nejmilejší: »Daleká, široká pole, proč jste se zelenaly.« Pak rozpovídal se o Smetanově tehda ještě nové »Hubičce«, pro niž byl nadšen

a řekl mi, že slova i nápěv ukolébavky jsou jako z jedné litiny, a že to, ač uměle utvořená, přece jen píseň tak ryze národní, že mu jest, kdykoliv ji slyší, jakoby byla přímo vytryskla ze srdce českého lidu.

V roce tom psal Neruda své ‚Figurky‘. — V té době, sedě s námi večer u stolu, mezi řečí, ba i mezi hrou karet vytahoval přes chvíli z náprsní své kapsy knížku nebo papírek a činil si zběžné poznámky. Viděl jsem dle toho, že opět něco připravuje, nechtěl jsem se ho však přímo tázati, věda že takou všetečnost nemiluje. Jednou však, když jsme seděli beze svědků, počal sám, a řekl mi, že teď píše něco zvláštního. Že to bude vypravování zcela beze všeho děje, beze vší zápletky, a že jen postavy nebo figurky, jak se již tehda vyjádřil, budou a mají tu býti hlavní věcí. Vše ostatní že má býti podřízené, vedlejší, a jen podrobné vylíčení těch lidí že jest při té práci jeho účelem.

V srpnu 1877, tuším, nastalo nám opět shora již dotčené stěhování do dřívějšího útulku na Betlemském náměstí. Jinak se tím v složení naší společnosti nic nezměnilo, leda že do ní nyní časem zabloudil ze sousedního pokoje, nevím jestli bývalé nebo ještě žijící »Archy«, některý člen z cechu svatého Lukáše nebo kterýsi následovník Phidiův, jenž nám pak někdy z dlouhé chvíle a nemaje právě po ruce důstojnějšího materiálu vyřezával

z koupených od baby řetkviček rozličné podivuhodné věci. Přítel Myslbek snad ještě na to nezapomněl.

Asi v tom čase opustila rodina Lvových dosavadní svůj byt a Neruda ho převzal; pokoj, který držel po ten čas, připadl pak k bytu sousednímu. Nové obydlí Nerudovo, nalézající se ovšem v tomtéž domě a tomtéž poschodí, skládalo se z kuchyňky, kterou se vcházelo do pokoje sousedícího s jeho někdejší světnicí, a stejně jako tato velikého, jehož obě okna hleděla taktéž do Konviktské ulice; za tímto pokojem byly pak ještě dva menší. Najzadnější a nejmenší pokojík jakož i kuchyňka, byly nepravidelného tvaru a půdorys jejich tvořil téměř trojhran. Neruda obýval jen největší pokoj vedle kuchyňky a užíval této jako předsíně; kdežto nejzadnější místnost sloužila za sklad harampátí a rozličných starých knih, jež se tu dlouho neuspořádány povalovaly. Ve druhém pokojíku byl divan, stolek a několik židlí. Místnost, ve které Neruda se zdržoval, byla téměř tak zařízena jako pokoj, v němž byl dosud bydlel; i zde stál psací stolek volně ve středu. Posluha svěřena domovnici.

Zde napsal Neruda své ‚Kosmické písně‘, ‚Ballady‘ a ‚Prosté motivy‘, ale zde jej také po třech letech zastihla ona choroba, z níž se již nezotavil.

I v době, kdy psal ‚Kosmické písně‘, činíval si Neruda opět, často mezi nejhlučnější

rozprávkou večerní společnosti, krátké poznámky, zaznamenávaje tak náhle vytrysklé myšlénky a okamžité nápady, nesoucí se k tomuto dílu. Tenkráte rozmlouval o předmětu, jenž jej cele zaujal, ochotně a často, aspoň se mnou; naznačil mi, byť jen z hruba, svůj plán a předčítal někdy tu kterou píseň. Byl ve tvůrčí činnosti své šťasten, byl jasné a veselé mysli, jako nikdy před tím ani po tom za celou tu dobu, co jsem jej znal. Byly to poslední pěkné dny jeho života, bylo to pozdní jeho léto, jež tak záhy mělo ustoupiti nevlídným chmurám smutné jeseně. O takých klidných, jasných dobách nelze mnoho povídati, přelétnou přes hlavu naši jako milý sen a zůstavují nám pak jen krásnou vzpomínku.

A tak také přelétl Nerudovi rok 1878, v němž dopsal a vydal své ‚Kosmické písně‘, a ve kterém již opět počal pracovati na svých ‚Balladách.‘ ‚V Balladách‘ pokračoval též v l. 1879 a 1880 a současně jal se též psáti o svých ‚Prostých motivech.‘ Z doby té utkvělo mi v paměti ze soukromého života Nerudova málo, co bych tu mohl vypravovati. Na podzim r. 1879 churavěl Neruda opět nějakou dobu rheumatismem. Jsa upoután na lůžko dával se uzavříti v bytě svém domovnicí, jež mu posluhovala, a chtěje jej navštíviti, musel jsem vždy tuto žádati, aby mi otevřela.

Na častých procházkách, jež jsme v letech těchto společně konali, vypravoval mi Neruda zhusta jednotlivosti ze svého dřívějšího života,

kdy jsem ho ještě neznal, zejména rád si vzpomínal na první léta šedesátá. Povídal mi o roku osmačtyřicátém a svatodušních událostech tehdejších, jichž jako 14letý chlapec byl svědkem, líčil mi z let padesátých první plavbu nešťastného prvního parníku vltavského »Meczeryho«, již, tuším, také v některém ze svých přečetných feuilletonů popsal; vypravoval mi o životě v hostinci U »Moskvy« v Provaznické ulici — neb jak říkal »v Moskvě« — jejž v letech padesátých a šedesátých navštěvoval, a o tehdejší své společnosti i mnohých veselých anebo dojímavých příhodách, jež se tam staly. Obzvláště rád a často hovoříval však o Zelenkovi, někdejším zpravodaji ‚Národních Listův', o jeho humoru a cynismu, o báječných jeho lokálkách, jež teď samy staly se bájkou, a o jeho dlouhém nose, který byl příčinou tolika půtek. Povídal mi, jak Zelenka prožil zimu ve vyhnanství v Plzni, jaký byt měl v Praze u mlékařky, a kterak starého kachle za umývadlo užíval, kterak bez peněz hrával v karty »s baronem z Volšan«, a mnohé jiné věci ze života tohoto zajímavého, nyní již zapomenutého člověka, jejž Neruda měl upřímně rád a který Nerudu na vzájem až zbožňoval, což mu však nevadilo časem i na něho se obořiti.

Kdysi za letního večera nedělního vraceli jsme se z nějaké procházky přes Karlovo náměstí. Nevím již kterak dostali jsme se za řeči na Nerudovu činnost dramatickou, i zeptal

jsem se ho, proč přestal psáti pro divadlo. Neruda mi odpověděl, že měl k dramatickému tvoření velikou náklonnost, a že by se mu byl rád věnoval, kdyby jej nebyli donutili jeho nepřátelé, aby se jeho v samých počátcích vzdal a obrátil se zcela na pole, kde s nimi nemusel bojovati nerovnou zbraní. Na jevišti měli proti němu všechny možné prostředky a zbraně, jichž také při provedení jeho ‚Francisky di Rimini‘ v míře co nejhojnější použili, a jemu nebylo možno se brániti. Rozhodl se tedy, že nebude již psáti pro divadlo, v kterémž rozhodnutí také setrval. V červnu roku 1879 podnikl Neruda se mnou a nečetnou společností, k níž se již na parníku připojili také V. Vlček se svou chotí, výlet do Svatojanských proudů. Zmiňuji se zde o tom z té příčiny, že výlet ten, pokud vím, byl poslední, jejž Neruda uspořádal.

V letech těchto strávil Neruda jednou svou letní dovolenou — tuším že r. 1878 — se Sladkovským v lázních Rezku u Nového Města n. M., později pak, myslím roku 1879, byl též u Prokopa na Eisensteině. Obojím pobytem byl přímo nadšen. Vypravoval mi, že činil z Rezku některé výlety, zejména též do pruského Slezska. Roku 1880 bezprostředně před svým onemocněním zdržoval se krátký čas ve Vlachovu Březí u příbuzných a navštívil, tuším, tehda též Šumavu. Posledně opustil Neruda svou milou Prahu již za doby své churavosti r. 1881, stráviv nějakou dobu za pří-

činou léčení v Dubí (Eichwald) u Teplic. Líbilo se mu tam, ale účelu svého nedosáhl a ztraceného zdraví tam nenalezl. Ze vzpomínek mých na poslední léta Nerudova stůjtež zde ještě tyto:

10. 3. 1880. »V neděli byl jsem s Nerudou na pohřbu Sladkovského. Byli jsme při obřadech v ruském kostele; jsou dojímavy, ale trvaly velmi dlouho. Ta stuhlá, žlutá tvář drahého mrtvého majíc pásku na čele zdála se z otevřené rakve na nás hleděti, paprsek slunce z mraku vyskočivšího padl shora na ni a zdál se ji oživovat. S kůru zvučel monotonně sborový zpěv a v rukou nás všech tu stojících chvěly se rozžaté voskovice. Průvod vyšel pozdě a trval pak do samého večera. Neruda vedl se se mnou a byl zamlklý. Když jsme se pak vraceli, povzdechl si: ‚Ach, co lásky umřelo mi s tím člověkem!‘«.

Z jara r. 1880 redigoval Neruda literární část pamětního listu ‚Národ sobě‘, vydaného na prospěch Národního divadla z podnětu a péčí »Umělecké besedy«. Žádaje ode mne příspěvek napsal mi v příležitostném lístku z 19./2. 1880: »Už prý jsi slíbil Fričovi příspěvek pro časopis májový. Vložili redakci na mne, ač jsem se rukama, nohama bránil; mám tě tedy ve slově já ... Jsem pořád churav.«

V červenci strávil Neruda, jak již shora řečeno, opětně svou dovolenou na venku; po-

slední čas dlel ve Vlachovu Březí. Odtud vrátil se koncem července neb počátkem srpna churav do Prahy. Od té doby se mu již zdraví nevrátilo; po jedenácte let stihala jej nyní choroba za chorobou, kalíc mu veškerou radost života, zbraňujíc mu v práci, které ještě tolik chtěl vykonati, až konečně přemožené tělo kleslo. Ale duch Nerudův ani v tomto dlouhém utrpení neochabl, energii jeho nedovedla zlomiti tvrdošíjná, trapná nemoc. Pracoval až do poslední chvíle, kdykoliv jen poněkud se mu uvolnilo, ač nyní při psaní i když mu bylo lépe, mohl sotva déle než půl hodiny nepřetržitě vyseděti, tak, že byl nucen i nedělní feuilletony své, na které se nyní musel obmeziti, psáti po částkách. A když, jak teď zhusta se dělo, v neděli pod čarou scházel netrpělivě očekávaný △, tu věděli jeho přátelé, že nemoc opět tužeji jej sevřela.

Že se činnosti své nevzdal, dokazují »Poetické Besedy«, jež r. 1883 založil, které do své smrti redigoval a jichž vyšel v té době celkem 41 svazek. Jak Neruda redigoval, o tom rozepsal jsem se již s hora při líčení krátké episody založení »Lumíra«; nechtěje se tedy opakovati, obmezím se zde jen na to, dle vlastní zkušenosti potvrditi, že se i nyní redakce ujímal právě tak horlivě jako tenkráte. Že v pozdějších letech sešity nevycházely již tak rychle za sebou jako na počátku, toho vinu nenese Neruda, nýbrž jiné, mimo jeho

vůli ležící okolnosti, zejmena však známé nepříznivé poměry hmotné, jež té doby počaly tísniti literární náš ruch. A tak i v tomto posledním svém podniku, jehož se ujal Neruda již churav s takovou horlivostí a s takým radostným očekáváním, dožil se ještě na konci svého života bolestého zklamání, vida, jak i toto jeho nejmladší a proto snad nejmilejší dítko předčasně dokonává. Odhodlav se k vydávání »Poetických Besed«, kladl Neruda vedle popularisování poesie hlavní váhu na epický obsah, vida, že výpravné verše u nás tak málo se pěstují; a v tomto směru dodělal se, jak sbírka ta dokazuje, pěkného úspěchu, kterého ovšem nedosáhl bez značného úsilí, naléhaje na básníky, by mu napsali poetické povídky, ballady, romance a vůbec dle možnosti jen a jen výpravné básně. Tak docílil, že se mezi 41 svazky »Poetických Besed« nalézá sotva deset sbírek lyriky. V tom tkví zajisté nemalá důležitost »Poetických Besed« pro vývoj naší literatury a výsledek ten jest ne poslední zásluhou Nerudovou.

Nerudovy »Ballady« a »Prosté motivy«, vydané roku 1883 v těchto »Poetických Besedách«, jsou rovněž důkazem, že ani v posledních letech v práci neustával; k těmto dvěma důkazům jeho neúmorné svěžesti duševní v době, kdy tělo jeho již chřadlo, druží se ještě již po smrti jeho vydané »Zpěvy páteční«.

Plodnou svou kritickou a referentskou činnost divadelní Neruda od té doby ovšem na dobro přerušil. Taktéž odumřel od těch časů úplně životu společenskému a uzavíral se vždy víc a více v samotu čtyř stěn svého obydlí, již jen nerad dával si rušiti návštěvami, jež, pokud jen mohl, co nejvíce hleděl obmezovati a zkracovati. Víc a více hodin denních trávil nyní na lůžku, ale až do poslední doby vytrval přese vše při svých pravidelných denních procházkách, jedné dopolední, druhé odpolední. Než není mým úkolem líčiti tu'o poslední, nejsmutnější dobu Nerudova života; to budiž ponecháno těm, kteří s ním tehda blíže se stýkali. Nastavuji proto pásmo svých upomínek tam, kde jsem je přerušil, spěchaje, bych stručnými črtami dolíčil, co mi tu ještě říci zbývá.

Choroba, jež Nerudu tehda stihla, byla, ač laikovi na první pohled nepatrnou by se zdála, dosti povážliva. Byl to zánět žíly objevivší se mu tehda, tuším, na pravé noze a jevící se jako přituhlá červená skvrna pod holení. Nebezpečí záleželo v tom, že mohla se dostaviti talovitost krve. Následkem příkazu lékařova musel Neruda, aby zachován byl noze úplný klid, mnoho neděl stráviti leže a odříci se vší práce, všeho pohybu, jemuž tak byl zvyklý.

Jsa tehda sám velice zaneprázdněn, navštěvoval jsem Nerudu dle možnosti. Trávilť většinu dne v úplné samotě, leže na divanu

a jsa ve svém bytě uzamčen. Domovnice, jež mu posluhovala, musela mi vždy otevříti nebo vydati klíč, ježto sám příchozím otvírati nemohl. Z tehdejších mých poznámek stůjtež zde tyto:

17./8. 1880. »V neděli jsem navštívil Nerudu. Stůně ještě stále, ale byl dosti veselý. Čte Cooperovy, Scottovy a bůhví jaké romány.«

12./9. 1880. »Všude mi teď tak pusto a smutno, co Neruda stůně. Nechce mu být lépe, bůhví, co to jest, nyní již 6 neděl leží a stále to stejné, ba teď se mu utvořil na noze otok. Vypravoval mi, že neduh pocítil poprvé ve Vlachovu Březí. Seděl prý na nízkém sedadle a četl. Vosa nebo včela, která mu kol hlavy zabzučela, přinutila jej rychle se vymrštiti a tu prý ucítil na bolavém nyní místě prudké píchnutí, a tím prý to počalo. Již chudák ani mnoho nečte, tím méně píše, jest celé dny sám a opuštěn. K tomu pak ještě musí trpěl lecjaké příkoří, trpce si mi na to stěžoval při poslední mé návštěvě. Oni myslí, že lvovi vypadaly zuby a že už nemůže kousat. Bojím se oň.«

23./9. 1880. »V neděli jsem zase jak obyčejně navštívil Nerudu. Jest mu stále stejně a začíná už malomyslnět. Už osm neděl jest chudák, stále sám a sám. K tomu ke všemu se minulé neděle roznemohla domovnice, jež mu posluhovala. Teď mu posluhu obstarává nějaká služka ze sousedství, ale jak! Ve dvě

hodiny mu přináší z hostince oběd, ovšem již studený, a uklízeti mu přichází večer. Obávám se, aby nedostal pyaemii, jež při této nemoci snadno se může vyvinouti. Stěžoval si velice, jak jest opuštěn a že se cítí nešťastným.«

27./9. 1880. »V sobotu mluvil jsem s Drem. Chudobou, který Nerudu léčí. Ten dává nejlepší naději na brzké udravení, ovšem však nevylučuje, že by mohla nastati pyaemie; Neruda musí být velice opatrný.«

6./10. 1880. »Nerudovi jest už lépe! V neděli jsem s ním byl na procházce, ale šlo to bídně. Čtvrt hodiny šel se schodů, pak došel až k Dominikánům. Na tu vycházku jsme potřebovali hodinu.«

15./10. 1880. »Neruda už píše feuilletony, v neděli měl první. Ale není ještě zcela zdráv a jen jednou denně s bídou na chvilku vychází.«

Toho času zařídil si Neruda domácnost a přijal hospodyni, která mu pak věrně sloužila a jej ošetřovala až do jeho smrti. Zánět žil se mu asi po roce opětoval na druhé noze, k tomu přidružily se ještě jiné choroby, zvláště rheumatismus, kterým již dříve trpíval a konečně i choroba oční. Setkával jsem se nyní s Nerudou již jen na ulici, nebo když jsem jej ob čas navštívil.

Poslední poznámku o něm nalezl jsem ve svých papírech následující:

26./6. 1881. »Včera, v pátek, sešel jsem se na Řetězovém mostě s Nerudou, vracel se právě ze Střeleckého ostrova. Má silný katarrh oční, byl však dosti vesel. Šel se mnou do hostince na večeři, po roce zase poprvé «

IV.

Z let 1881—1891. — Následky Nerudovy nemoci. — Poslední byt Nerudův ve Vladislavově ulici. — Františkánská zahrada. — Poslední má návštěva u Nerudy.

Brzo po tom opustil jsem Prahu na dobro a stýkal jsem se s Nerudou od té doby, až do jeho smrti, jak již na počátku těchto vzpomínek uvedeno, jen když jsem přijel do Prahy. Neopomenul jsem jej nikdy navštíviti, ale od jednoho shledání ke druhému jsem pozoroval, jak zvolna, ale jistě schází. Také způsob jeho se znenáhla měnil, stával se měkčím, citlivějším a bujný, často překypující humor jeho se pomalu vytrácel. Za to si pro naši věc národní a pro zájmy literatury udržel až do poslední chvíle stejnou horlivost, stejně vřelý, ba ohnivý cit. V ulici Konviktské bydlel ještě r. 1883, ačkoliv mu stoupání po schodech bylo obtížno; — teprve řečeného léta — tuším, že v listopadu — přestěhoval se do onoho skrovného bytu přízemního ve Vladislavově ulici, kde slavil své padesáté narozeniny a kde vydechl svou šlechetnou duši.

I tam vyhledával jsem jej často, kdykoliv jsem jen do Prahy přijel. Při takové návštěvě v létě roku 1888, v době, kdy se počal zotavovati po onom zlomení nohy, jež jej na konci zimy bylo stihlo, a tak řadu chorob jeho rozmnožilo, vypravoval mi Neruda, že se třeba i v průvodu posluhy bojí po ulicích procházeti. Řekl, že si tedy vychází nyní denně do zahrady františkánské, k čemuž mu ochotně bylo dáno svolení. Liboval si tam, zvláště milá mu byla samota a ticho, které v zahradě té nalézal, jakož i okolnost, že ze svého bytu nemá daleko.

Naposledy navštívil jsem Nerudu se svou rodinou dne 12. srpna 1891. Bylo to odpoledne. Očekával nás sedě ve své ložnici před postelí u malého stolku, maje obě nohy pečlivě a mnohonásobně zabaleny. Na stolku před sebou měl rozepsaný list. Přivítal nás tím milým, dávným úsměvem, kterému přimíseno bylo teď tolik smutku. Neviděl jsem ho již nějaký čas, a podivil jsem se, jak sestárl, sešedivěl a sešel. Políbiv se se mnou na přivítanou usadil mne podle sebe do svého pokojíku, kdežto mé choti a dceruškám vykázal místa v prvním pokoji přímo přede dveřmi do ložnice. Ukázav na list před ním ležící řekl mi, že právě píše oné anonymní dámě, jež věnovala v zájmu »Poetických Besed« cenu 250 zl.; o výsledku vypsaného konkursu. Ptal se mne, vím-li již, jak to dopadlo, a sdělil mi, že akcesit obdržel Gustav Jaroš

za veršovanou povídku ‚Sláva‘, ač to není vlastně historická povídka, o jakou při konkursu běželo.

»Odpusťte,« obrátil se k mojí choti, »že jsme zase v literatuře, ale sejdeme-li se, již to jinak býti nemůže.« Vypravoval mně pak ještě o svých záměrech v příčině této ceny a o dalším vydávání »Poetických besed.« Jméno Jaroš vzbudilo v nás upomínku na zemřelého společného přítele Jaroše (Alfreda Waldaua), i podotkl jsem Nerudovi, že jsem byl ráno s dětmi na vyšehradském hřbitově, kde jsem dlouho marně hledal Hálkův hrob. »Však bych se tam také už nevyznal,« odvětil mi Neruda, »dávno, dávno jsem tam už nebyl.« Ani já, ani on v tu chvíli jsme netušili, že tam bude tak záhy! Mluvili jsme pak o výstavě. Řekl jsem, že myslím, že tam dosud nebyl. Ale to Nerudu skoro pohněvalo. »Jak pak jsem tam nebyl!« zvolal s výčitkou, »jak bych mohl to napsati, kdybych se tam byl nepodíval?« »Věřte mi,« obrátil se k mé choti, »byla mi trapna ta bázeň, když jsem vstupoval do vozu a když jsem z něho vylézal. Ale musel jsem to spatřiti. Však si tam ještě zajedu.« Ale již tam nezajel!

Po chvíli jsme se rozloučili políbením a stisknutím ruky, a já netušil, že jsou to poslední projevy lásky, jichž se mi dostalo od věrného přítele, nevěděl jsem, že se loučíme již pro život. — Za deset dní po tom Nerudy již nebylo.

V.

Některé črty charakteristické.

Na konec dodávám jen ještě některé drobnosti, pokud by snad mohly sloužiti ku charakterisaci Nerudově.

Neruda miloval pořádek až k pedanterii. Věci své, zejména papíry, měl vždy pečlivě uspořádány, věděl o každé, tak že na první hmat nalézal, čeho právě potřeboval. O ztracených anebo založených rukopisech nebylo u něho nikdy ani řeči.

Rovněž pravidelně zařídil si svůj způsob života, drže se přísně hodin, a jen nerad a v případě nutnosti uchyloval se od svého zvyku. Před obědem umýval si vždy ruce, kterých si velmi hleděl. Bylať ruka jeho jemná, vskutku aristokratická. To a jeho vznešená hrdost, jež opovrhovala vší nízkostí, vším sprosťáctvím, jež, bohužel, tak často se roztahuje i na místech nejpovýšenějších, pak přirozená jakási noblesa jeho povahy a jeho chování byly hlavní, ale jediné příznaky, jakéž si ať právem ať neprávem osobuje aristokracie jako výlučné své vlastnosti. To nevadilo mu však býti demokratem nejryzejšího zrna, přítelem toho prostého lidu, z něhož pošel, jehož příslušníkem se hrdě cítil a který tak znal a miloval.

Dostal-li nějaký dárek, a dostával často anonymní i neanonymní, těšil se z toho jako

dítě, ale zároveň upadal v největší rozpaky, přemýšleje, jak a čím by se mohl odsloužiti. Výsledek býval, že, znal-li dárce, odvděčil se mu darem, pokud možno cennějším, než jaký byl sám obdržel.

Jen tam, kde mu v tom delikatesa bránila, upustil od této vzájemnosti.

Štědrým byl jako král, ač, bohužel, neměl tolik na rozdávání, jako taká korunovaná hlava. Věděl-li však, že by někomu mohl způsobiti radost, zbavil se třeba nejmilejší věci, ba často rozpačitě přemýšlel, často hledal okem mezi svým skrovným majetkem, čím by milého návštěvníka mohl překvapiti. Tu prsten, tu obraz a vždy něco pěkného, cenného padlo v obět knížecí této choutce. A vždy zasvítilo jeho hluboké oko radostí, když viděl, jak rád byl jeho dárek přijat.

Ale nejen tento královský způsob štědroty byl Nerudovi vlastní; on byl dobročinný, a to daleko nad své poměry. Almužnu zvykl udělovati ne v drobné mědi, ale ve stříbře. A navnadil si tím pěkný počet klientů a klientek, kteří jej na tom aneb onom rohu v určitý čas očekávali.

To však byly jen drobotiny. Měl bych tu vypisovati, co chudých studentů, co nastávajících umělců zachránil od bídy, kterak jim v hostincích platil obědy kupuje známky, jež rozdal, by nikdo z podarovaných nemusel se rdíti pro tu podporu; co knih dal takým potřebným, co chudých rodin podporoval, kolika

lidem opatřil přímluvou svojí bezpečnou existenci. Ale jakož činil vše to v skrytu, taje to úzkostlivě před každým více nežli mnohý tají své hříchy, tož nechci též já býti indiskretním a vyzrazovati, co sám jsem zvěděl jenom náhodou.

Ačkoliv byl povahy dosti vznětlivé, dovedl se Neruda i ve chvílích rozčilení vzácně mírniti, a jen toho nesnesl, aby před ním někdo tupil jeho národnost. Tu neznal ohledu a dovedl, bylo-li třeba, útok splatiti ne jen pouhými slovy.

V šatu svém byl skrovný a miloval v obleku jakousi jednotvárnost. V letech sedmdesátých nosil hnědé sakko se šňůrkami na způsob čamary. Říkal mi, že se dlouho nemohl odhodlati k čamaře, a že když počátkem let šedesátých mu známí domlouvali, proč ji nenosí, když všichni se tak strojí, odpovídal, že až se k tomu rozhodne, bude ji ještě nositi, když oni všichni dávno už opět budou vězeti v kabátech a ve fracích.

V létě nosíval rád měkký plstěnný klobouk se širokou střechou, v zimě huňatou čepici. Při chůzi podpíral se tlustou rákosovou holí. Dokud nebyl churav, dosti kouříval, a to téměř výlučně viržinky. V nápoji a jídle byl střídmý, ale gourmand, rád si vybírával, a často vracela se jídla, jež mu sklepník přinesl, do kuchyně. Nemohl-li dostati něco po své chuti, raději nejedl.

V karty hrával rád a dobře, nejraději však maxla, při čemž hru proplétal všelikými vtipy. Ale i pro tu měl svou určitou hodinu, a déle než si ustanovil, nehrál. Pokládal hru, jak opětně mi řekl, za jakýsi duševní odpočinek, jakož i za prostředek, aby ušel všelikým nudným anebo rozčilujícím rozpravám, jichž za dne již dosti byl užil.

Někdy, ale velmi zřídka zahrál si též na kulečníku.

Rád se v létě koupal, ale vyhýbal se plovárnám, zajížďával si na koupel nejvíce do Podhoří.

Z drahokamů miloval nejvíce český granát, a vždy nějaký při sobě nosíval; z vín pak rovněž nejmilejší mu bylo mělnické, o němž říkával i psal, že má ono i granát stejnou rudou barvu české krve.

Rád také všelicos sbíral, jednou byly to staré mince, jindy zase české polodrahokamy. Sbíral-li to pro sebe a kam se poděly ty sbírky, nevím, u něho jsem aspoň nikdy žádných neviděl.

Kdysi sbíral též poštovní známky, ale to ovšem ne pro sebe, nýbrž pro známou dámu, jež je sháněla pro jakousi chudou stařenu. Museli mu pak známí vydati, kde jen jakou známku sehnali.

Společenské zábavy jej těšily, že se moh' dívati na radost jiných, a proto je, jakož i rozličné výlety rád pořádával. Trpce cítil nedostatek a nevyvinutost našeho tehdejšího spo-

lečenského života, a proto by byl rád utvořil pro naše literáty a umělce nějaké příjemné a útulné středisko, kde by vyloučena byla všeliká škrobenost, ale panovala uhlazenost a ušlechtilá zábava, která by konečně nahraditi a zbytečným učiniti mohla onen hospodský život, na který též on sám téměř po celý život byl odkázán.

Poznával dobře, co pro nás značí pozvednouti společenskou úroveň, a neustal v těchto svých snahách, dokud mu to choroba nezamezila. Snad svým přičiněním zasil i v tomto směru mnohé dobré símě, třeba, jak si ani sám netajil, pokusy jeho neodpovídaly tomu ideálu, který si v té věci utvořil. Ale učinil, co tehda vůbec bylo lze vykonati, a jestliže nedocílil toho, co chtěl, nebylo vinou jeho, nýbrž vinou nepříznivých poměrův a naší nehotovosti, jakož i obmezenosti prostředků, jimiž mohl vládnouti. Večírky u Líbala, jež jsem shora popsal, byly takým slibným, pohříchu záhy přerušeným počátkem.

Jak Neruda podporoval naše četné národní sbírky, jak mnoho tu působil, jak mnohý dal podnět, o tom bylo by dlouze a zbytečno mluviti. Znáť každý jeho působnost ve výboru pro vystavění národního divadla, jeho činnost při loterii pro toto divadlo, při organisaci sbírek, při vydání časopisu ‚Národ sobě‘, kterýž podnik se potkal s tak čestným uměleckým i hmotným výsledkem. Dotknuto budiž tu jen toho, že Neruda ne-li první, aspoň zajisté nejjasněji

a nejdůrazněji v jednom ze svých nedělních feuilletonů vyslovil myšlénku o národních obětinách ve prospěch ‚Ústřední Matice'. Toto malé upozornění dostačí zajisté ku charakteristice jeho činnosti v tomto směru.

Mnoho-li plodných myšlenek vyslovil, mnoho-li podnětu dal v jiných a v jiných věcech, a co vše z toho vzniklo zdárného, to vypočítávati není zde na místě, a není též účelem těchto řádek; zde má býti jen vytknuto, že Neruda stále za nás myslel, a to až do poslední chvíle, kdy nemohl již sám činně účastniti se díla.

Co pak způsobil v hlavním směru své činnosti, u vychovávání naší mladé a nejmladší generace spisovatelské, v ražení cest a vytýkání směru, to náleží historii literární, ne pak do těchto skrovných a soukromých vzpomínek. Jen to tu stůj, že shromažďoval vždy, dokud žil ve společnosti, s láskou kolem sebe mladé talenty, že je vedl, poučoval, varoval, že čítal jejich rukopisné prvotiny, dával jim rady a pokyny a podněcoval, ba nutil je ku práci a k další činnosti, že usnadňoval jim první kroky na kluzké dráze veřejnosti, a označoval jim plodnou a přímo otcovskou kritikou, ne tak psanou, jako mluvenou, dráhy, kterými mají se bráti a nebezpečí, jichž se mají varovati. K cílům těm užíval také literárních podniků, jakými byly na př. ‚Lumír' a ‚Poetické besedy', jež hlavně proto založil, aby otevřel epigonům volné kolbiště, na němž by pod

jeho vedením mohli sobě zasloužiti ostruh rytířských, aby tu spolu soustředil i osvěžil starší, již umdlévající, rozptýlené síly a vedl je v uzavřeném šiku ku předu.

* *
*

Tím ukončuji řadu svých osobních vzpomínek na Nerudu. Jest to jen malý díl toho, co za dvacítiletých styků se zvěčnělým mistrem jsem seznal, ale nevěrná paměť budiž mi omluvou, na vůli mé zajisté nescházelo. Mnohých věcí bylo dlužno pominouti vůči ještě čerstvému rovu Nerudovu. Ne, že bych zamlčoval něco, co by ublížiti mohlo jeho slavné památce, neboť takého cosi mi neznámo, ale že třeba šetřiti nejen posvátného klidu smrti, ale také pokoje žijících. Tu musí veřejnosti stačiti zatím a na dlouho to, co z nejintimnějšího svého života zesnulý v některých básních svých sám napověděl. Proto i také mezery mi nebuďtež vykládány na zlou stránku. Stihne-li mne však naopak výtka, že jsem tu i tam snad řekl příliš mnoho, dotkl se poměrů více soukromých, uvedl věci zdánlivě malicherné, nedůležité neb obecně známé, tu omluviž mne upřímná snaha má po úplnosti, kteráž mne snad někde dále zavedla než mi jíti slušelo, a pak obava, bych vypouštěje něco, co dnes zdá se býti nepatrným a zbytečným, nezamlčel právě věci, jež někdy pozdějším životopiscům Nerudovým snad právě budou potřebny a vítány.

VI.

Úryvky z dopisů Nerudových z let 1882—1885. — Závěrek.

Na konec budiž mi dovoleno položiti jen ještě několik vyňatků z listů, jež mi Neruda napsal během posledních desíti let. Jsou to ovšem výňatky, v nichž mluví o svých literárních podniknutích a pracích a jež se týkají jen a výlučně Nerudy. Myslím, že těmito citáty v nichž mluví sám, nejlépe zakončím řadu těchto vzpomínek.

Z listu z 23./11. 1882. »... Tak tedy: Chci vydávati sbírku básní.*) Účel popularisování poesie. Prostředek: laciné vydání a epický obsah. Formát malý, vydání anglické, oříznuté, s polotuhou deskou, aby sloužila místo vazby. Velikost sešitů různá, nerad bych měl přes 120 stránek, nejraději takhle 60—100, třeba i méně než 60 — k vůli drahotě. Překlady se nevylučují, naopak. Item ne lyrika, jen že až později a cum grano salis. Item ne prozą, jen že by musela být zcela zvláštní...

Do nového roku má vyjít sešit první«.

Z listu z 15./2. 1883. »... Mezi tím ale rozvine se program letošních sešitů**) tak, že mohu dát as dvě netištěné epické básně za sebou, což je mně náramně příjemno, pak sešit moderních ballad Vrchlického, pak sešitek

*) Sbírku tu nazval pak Neruda Poetické besedy.
**) Poetických besed.

lyriky (Sládek nebo Zeyer) atd. Je to těžko, náramně těžko sestavovat, když člověk nemá téměř žádný munuscript v rukou a jen sliby ...«

Z listu 8./4. 1883. ». . Prosté motivy už jsou s polovice hotovy. Pravíš, že satyrizuju jen sebe.*) Ty ani nevíš, co jsem zkusil. Dostal jsem minulý pátek nežit do tváře, zrovna pod oko. To se rozumí, že v sobotu nemohlo být o práci ani řeči. Abych ale se vyhnul řečem, musel jsem psát v pondělí po částkách. O čem tedy? O sobě. To nejbližší.«

Z listu z 14./4. 1883. »... Mám se svými Prostými motivy upřímné starosti. První má knížka zcela subjektivní. K tomu pouhé torso, jako všechna lyrika subjektivní. Nevím, nevím! ...«

Z listu z 17./4. 1883. »... Co se týče Prostých motivů! Víš, uvedené Tebou příklady nic nedokazují. Písně kosmické i Na prahu ráje mají obsah, do kterého každému čtenáři něco je, jsou objektivní; Prosté motivy jsou ale subjektivní, do toho, co je v nich, není vlastně nikomu nic než mně. To je to! Než co dělat! Napsány, chtěly být vytištěny ... a vytištěny budou chtít do světa. Dám jim své požehnání, ať jdou! ...«

Z listu z 29./4. 1883. »... Že Prosté motivy tak brzo vyšly, mne mrzí, chci popřát každému sešitu, aby 4 neděle působil dojem

*) Vztahuje se na feuilleton, který Neruda krátce před tím byl napsal.

»poslední novinky!« Děkuju Ti za Tvůj přátelský soud. Je také na něm vidět, že je těžko něco říci o subjektivní lyrice. Budou to as úsudky prarůzné. Jeden, včera vyšlý, mne trochu mrzel. Podobalo se mně, že pan kritik věc — nepročetl. Váha Prostých motivů leží zcela jinde, než jak on řekl, a není-li to z nich jasno, pak jsou tedy nezdařeny. Jsou to zcela prosté citové květy, reflexe tu tam obsažené nemají ceny. A kritika může jen říci, jsou-li to květy, nebo jsou-li to jalovosti. Naučení: nepiš nic subjektivního!

Těžká ale ovšem věc. Před 25 lety, když mně přátelé vyčítali, že nemám lyrického citu, odpověděl jsem: ‚Počkejte, však já také budu psát lyriku, až sestárnu‘. Ani jsem sám nevěděl, jak divnou pravdu pronáším, třeba jsem měl slova ta v duchu dobře motivovaná. A ejhle, stáří ještě nepřišlo, přišla ale choroba, a cit dostal vrch. A jakmile je člověku jen trochu zas líp, vzkvétá opět bujnost a cit se choulí do koutku. Jsme to lidé! . . .

Po Tobě přijde*) Zeyer nebo Leger. Tohoto už mám, je dobrý. Zeyera ještě nemám, ale vím už, že bude pospíchat na vydání. Dále jsou slíbeny verše od Krásnohorské, Chalupy, Kvapila, Staška, Čecha, Miřiovského, Špindlera, Friče, Vrchlického atd. Mám větší starost o příští ročník — ač budu-li živ — než o letošní. Bojím se, že čím dál, tím méně

*) V »Poetických Besedách«.

bude prací; poněvadž se vše pak teprv bude muset psát. A proto mysli, abys už byl zase v řadě...

Poetické Besedy mají hezky odběratelů, ale ještě ne »dost« dost. Můžeš-li někdy, učiň něco pro ně.«

Z listu z 4./11. 1883. »... Se zařažením zvláštního kritického listu bych ještě teď nesouhlasil. Kritika jen tenkráte působí, když stojí v listu rozšířeném. Hleďme si jí sami...«

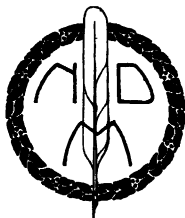
Z listu z 16./4. 1884. »... Bohužel, mohu číst tak as $^1/_4$ hodinky, a to ne každý den. Dílem po práci, dílem, že dýl než $^1/_2$ hodiny sedět ještě nemohu...«

Z listu z 18./11. 1885. »... Sbírám pro chudé žáky opavských českých škol. Je jich mnoho — mnoho! Nechtěl bys se také nějakým grošem přidružit?...«

* * *

Probíraje se v těchto vzpomínkách na drahého přítele, jehož ztráta ještě jako čerstvá, nezhojená rána pálí na srdci, byl jsem uchvácen ještě jiným, bolestným pocitem, než tím, který se dotýká jen mé osoby. Pohlížeje po letech z dáli na ty malé, skromné poměry toho velikého muže, trpce jsem cítil to hoře celého našeho národa, jenž stížen chudobou i nepřízní nemůže a nedovede svým nejlepším synům poskytnouti jiného údělu, než jaký se dostal Nerudovi. Čím mohl se nám státi muž

ten v poměrech volnějších, důstojnějších, když to krásné, to veliké, co dokázal, dovedl přes to, že jej tížilo celé to jařmo bídy a ponížení, jež jsme odsouzeni nésti, a proti němuž až do posledního dechu tak mužně bojoval. Tys, drahý Jene, zlomil tak mnohé z těch pout předsudků, zakrnělosti a nesmělosti, jež nás tísní, krev svého srdce, sílu svého ducha jsi rád obětoval za naše osvobození. Však tys padl v středu boje toho, aniž bys se byl dočkal jeho konce, užil jeho výsledku. V řadách našich zůstala mezera, boj zuří dále; nuže, kdo vyplní tu mezeru, kdo zvedne jasný, neposkvrněný Tvůj štít, kdo vyplní Tvůj veliký odkaz a dovede nás k vítězství?

OBSAH.

DÍL I.

ČÁST PRVNÍ.

Z let 1850—1872.

Strana.

Z DOB DĚTSTVÍ.

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

Z PRAHY LET PADESÁTÝCH A ŠEDESÁTÝCH

I.

II.

III.

IV.

Strana.

Z VENKOVA V LETECH ŠEDESÁTÝCH.

(1862—1868.)

I.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VII.

DÍL II.

Z PRAHY KE KONCI LET ŠEDESÁTÝCH A NA POČÁTKU LET SEDMDESÁTÝCH.

VI.

Strana.

VII.

VIII.

Strana.

IX.

X.

ČÁST DRUHÁ.

VZPOMÍNKY NA JANA NERUDU.

I.

Strana.

II.

